

200

1819

DE PUBLICAȚIUNILE CATEDREI ȘCOALELOR

ISTORIA BISERICESCĂ UNIVERSALĂ

◦ PÂNĂ LA 1054 ◦

CU NOȚIUNI DE PATROLOGIE

ÎNTOCMITĂ

CONFORM PROGRAMEI ANALITICE DIN 1908

PENTRU

CLASA V-a DE SEMINAR

DE

IOAN MIHĂLCESCU

PROFESOR LA FACULTATEA DE
DE TEOLOGIE DIN BUCUREȘTI

EDIȚIA TREIA

BUCUREȘTI

Tipografia „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC”, Lipscanii-Noi, 12

1922

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA
"CAROL I" BUCURESTI
COTA 1197

Titlu
Cota 075.3/1010
Inven 279491

BCU-Bucuresti

C279491

RC 18/08

PREFAȚA EDIȚIEI ÎNTÂI

Manualul de față este întocmit — după însărcinarea dată de Onor. Administrațiune a Cassei Școalelor—pentru clasa V de seminar, conform programei analitice a seminarelor din anul 1908. Materia tratată e împărțită, după cum prescrie programa, în 50 de lecțiuni.

164672

Fiecare lecțiune e calculată astfel ca să nu fie mai lungă de 6, nici mai scurtă de 4 pagini. Dată fiind importanța ce o are pentru elevii din seminar Istoria veche a Bisericii, în care se coprinde și Patrologia și Istoria Dogmelor — cu cari elevii nu fac cunoștință în studii speciale — s'a expus cât mai complect posibil materialul istoric din perioada de timp pe care o îmbrățișează această parte a Istoriei Bisericești, despre care tratează paginile următoare.

Nu s'a uitat că forma de expunere are o mare influență asupra fondului, nici că manualul este destinat pentru tineri a căror minte e în faza critică a trecerii dela memoria mecanică la judecată și s'a căutat ca povestirea să fie strâns logică, dar ușoară. Memorizarea papagalicească a celor cuprinse în text e împiedecată prin lungimea relativ mare și prin

bogăția faptelor expuse în fiecare lecțiune, pe când învățarea rațională, reproducerea în mod liber este înlesnită de împărțirea aproape a fiecărei lecțiuni în mai multe părți (arătate prin țifre sau prin litere), prin tipărirea cu caractere mai mari a numelor, faptelor, datelor vrednice de reținut, și cu caractere mai mici a amănuntelor care servesc numai spre lămurirea și ilustrarea celor spuse în textul propriu zis.

Dacă nici în clasa V—când seminariștii au vârsta de 16-18 ani—și nici la Istorie nu se vor deprinde elevii să povestească liber ceea ce au citit în manual, atunci e o adevărată nenorocire și nu leg nici o speranță de rezultatele ce va da școala în care se va proceda altfel.

Cei vechi au zis: „**Historia est magistra vitae**“, dar ea nu-și va îndeplini acest rol, dacă cele expuse nu vor fi citite cu luare-aminte, cu judecată și pătrunderă, pentru a se putea cunoaște adevăratul mobil al faptelor, ființa intimă a evenimentelor istorice, iar nu numai înfățișarea lor dinafară, dela suprafață. Numai când istoria va oglindi exact trecutul, va putea servi de îndrumătoare prezentului și de profetiță a viitorului.

AUTORUL.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA DOUA

Pe când lucram la prima ediție a acestei cărți — în vara anului 1911 — m'am bolnăvit greu de nervi, din care cauză atât lucrarea în sine, cât și mai ales tipărirea nu s'a făcut în totul așa cum doriam. Aceste defecte le-am descoperit pe deplin acum, când am citit bucată cu bucată și rând cu rând, pentru a da la lumină a doua ediție. Sunt vesel că mi s'a oferit acest prilej, ca să prelucrez întreg materialul în limitele îngăduite de o ediție nouă și «îmbunătățită».

Nădăjduiesc că multele, chiar prea multele greșeli de tipăr din ediția precedentă — greșeli de care nu sunt numai eu vinovat, ci și tipograful și el, poate chiar în mare măsură — vor dispărea cu totul, sau cel puțin se vor reduce la minimum posibil, în edițiunea de față. Am înlăturat și câteva greșeli de fond, care n'au fost semnalate de nici unul din membrii celor trei comisiuni de cercetare a manualelor didactice pentru seminarii și a căror strecurare în text se datorește numai boalei de care am suferit la elaborarea primei ediții. Am făcut apoi numeroase îndreptări stilistice, am unificat ortografia și am simplificat și redus câte

ceva pe ici și colea, unde se simția trebuință, sau din lecțiile care erau cam lungi. Dacă totuș lecțiile par mai lungi decât în ediția întâi, e numai o simplă iluzie care rezidă în faptul că în ediția de față sunt cu mult mai puține rânduri pe pagină decât în cea precedentă. Cu aceste îmbunătățiri de fond și formă lucrarea se apropie mai mult de ceea ce cred că trebuie să fie o carte didactică și am convingerea că va folosi elevilor mai mult decât ediția precedentă. Aș fi fericit dacă acest pas înainte va fi simțit și de elevi și dacă unii dintre ei îmi vor împărtăși observațiile lor, după terminarea studiilor seminariale, pentru a putea ține seamă de cele întemeiate din ele la o nouă ediție... dacă Dumnezeu mă v'a învrednici s'o fac.

AUTORUL

3 Aprilie 1916, Duminica Floriilor.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA TREIA

A vrut Dumnezeu — slavă Lui! — să mă învrednicească să scot și ediția a treia a acestei cărți.

Ea nu se deosebește de cea precedentă, în ce privește lecțiunile decât prea puțin, aproape imperceptibil. Înfațișarea generală este însă schimbată prin adaosul bucăților de citit din anexe. Acelea cuprind documente istorice care servesc de ilustrare celor expuse în lecțiuni. Drept ar fi ca expunerea să se întemeieze la fie ce pas pe asemenea documente, să fie ca ilustrarea lor, dar aceasta ar fi la noi o adevărată revoluție în metoda de predare a Istoriei și revoluția nu se potrivește cu firea românului păstrătoare a celor ce a apucat, în forma cum le-a apucat.

Nădăjdüesc totuș că așa de puține cum sunt și la locul în care sunt puse, ele vor atrage asupra lor luarea aminte a profesorilor și a elevilor și vor fi citite, iar citirea nu va fi fără folos.

AUTORUL

Cauzele care au înlesnit răspândirea creștinismului.

Religiunea creștină s'a răspândit în lume cu o iuteală uimitoare, ceea ce este dovada cea mai strălucită a originii sale dumnezeiești. Cauzele care au ajutat și înlesnit răspândirea sa sunt de două feluri: unele *dinăuntru* și altele *din afară*.

Cauzele dinăuntru sunt:

1. *Dumnezeirea creștinismului*, care s'a adevărit prin numeroase minuni și prin rezultatul nu mai puțin minunat al propoveduirii învățaturii sale. Într'adevăr învățătura creștină, cuvântul mântuitor al sfintei Evanghelii, s'a adresat în primă linie tuturor desmoșteniților soartei din lumea păgână, adică sclavilor, femeilor și celor săraci, umiliți și apăsați. Prin influența binefăcătoare pe care a exercitat-o asupra acestora, ea a transformat cu desăvârșire lumea veche. Dar nu numai față de cei simpli și umiliți și-a arătat ea puterea sa miraculoasă, ci și față de cei învățați și avuți, dovadă numeroși filosofi și înalți demnitari păgâni, cari au primit creștinismul.

2. *Superioritatea creștinismului față de filosofia și de religiunile păgâne.* Atât filosofia cât și religiunile păgâne în genere mulțumiau cel mult mintea, iar inima o lăsau rece, pe când creștinismul mulțumia și inima prin învățătura despre împăcarea omului cu Dumnezeu, prin jertfa adusă de Mântuitorul pe cruce, prin proklamarea egalității tuturor oamenilor înaintea lui Dumnezeu, prin făgăduirea unei vieți fericite dincolo de mormânt, etc

3. *Curăția morală a vieții creștine,* care nu era altceva decât traducerea în faptă a credinței neclintite în dumnezeirea lui Christos și a învățăturii sale și urmarea cu sfințenie a pildei vieții dată de el. Păgânii aveau și ei unele învățături frumoase despre virtute și pietate, dar nu le urma aproape nimeni, ci erau numai pe hârtie, iar viața lor era întinată de tot felul de păcate și vicii. Creștinii dimpotrivă puneau în practică tot ce învățau, căci Mântuitorul a zis: **„Nu oricine îmi zice: Doamne! Doamne! va intra în împărăția cerurilor, ci cel care va face și va învăța, mare se va chema“.**

4. *Curajul și statornicia cu care creștinii își apărau credința,* pentru care înfruntau cele mai mari primejdii, suferiau cele mai cumplite chinuri și chiar moartea. În păgânism era lucru nepomenit ca cineva să sufere și să moară pentru credința sa.

5. *Zelul și abnegațiunea neasemănat de mari cu care misionarii și învățătorii creștini propoveduiau și susțineau creștinismul.* Cei mai mulți din misionarii creștini, începând cu sfinții apostoli, au pecetluit cu sângele lor propovedui-

rea și apărarea credinței creștine înaintea iudeilor și a păgânilor.

Toate acestea au atras privirile lumii păgâne și iudaice asupra creștinismului, au făcut și pe cei mai mari dușmani ai lui să se întrebe, care poate fi secretul puterii lui și i-au determinat apoi să-l primească și ei.

Cauzele dinafară sunt:

1. *Decăderea religiunilor păgâne.* La ivirea creștinismului în lume, religiunile păgâne decăzuseră cu totul. Cultul celor mai multe din ele era un amestec ciudat de ceremonii zgomotoase cu practici absurde, crude și revoltătoare. Misterele, oracolele, magia și mântica aveau mare căutare și formau, ca să zicem așa, sufletul religiei. În realitatea existenței zeilor nu mai credea aproape nimeni. Nu numai filosofii, ci chiar și preoții și poporul, își băteau joc de credința în zei și de legendele despre viața lor imorală și scandaloasă. De morală nici nu putea fi vorba, când religiunea era așa de decăzută.

Virtutea era — cum a zis chiar un păgân — *numai un nume*, sau — cum zice un scriitor bisericesc — *virtuțile păgâne erau viții strălucitoare.*

În fața acestei stări de lucruri dorința de o religiune mai înaltă, cu o morală mai curată, care să satisfacă setea religioasă a tuturor, se exprimase de mulți dintre înțelepții păgâni și sibilele (profetese păgâne) preziseră venirea unui mare reformator religios și moral din spre răsărit. Când sfinții apostoli începură a propovedui grecilor și romanilor pe Iisus cel răstignit pe cruce și întăriră trimiterea lor cerească prin minuni,

cei mai mulți dintre păgâni crezură că a sosit Reformatorul așteptat de ei și primiră creștinismul.

2 *Descompunerea filosofiei clasice.* Frumoașele învățături ale marilor filosofi ai vechimii ca: Pitagora, Socrates, Plato și Aristoteles, cari fuseseră un puternic sprijin pentru religiunea și morala păgână, nu mai găsiu admiratori și următori încă cu mult timp înainte de aparițiunea creștinismului. Pe ruinele lor se ridicaseră o mulțime de alte sisteme filosofice nouă, ca d.p. epicureismul, stoicismul, scepticismul, neoplatonismul și neopitagoreismul, care se luptau între ele și căutau să se discrediteze unul pe altul. Indelețnicindu-se cu căutarea adevărului, pe care nu l-au putut găsi, aceste sisteme pe deoparte au deprins spiritele cu cercetarea și preocuparea de probleme mai înalte, iar pe de altă parte au aruncat sămânța neîncrederii în ele (în sisteme) și au pregătit astfel terenul pentru înțelegerea și primirea adevărului absolut, propovedit de creștinism

3. *Împrăștierea iudeilor în toate părțile imperiului roman.* Încă din timpul lui Alexandru cel Mare (veacul IV a. Chr.), iudeii începuseră a ieși din Palestina și a se așeza printre alte popoare. Mai ales în Alexandria — oraș întemeiat de Alexandru, la gurile Nilului și care ajunsese în curând centrul comercial și științific al întregii lumi greco-romane — se grămădiră mulți iudei. Uitându-și limba părintească, ei fură nevoiți a traduce cărțile sfinte în dialectul grecesc care se vorbea în Alexandria. Traducerea aceasta cunoscută sub numele de *Septuaginta* și răspândirea

din ce în ce mai mult a iudeilor — dela cucerirea Palestinei de către armatele romane sub conducerea lui Pompeiu (anul 63 a Chr.) — prin toate orașele imperiului roman, dădură prilej multor păgâni să cunoască religiunea iudaică. Statornicia în credință, adorarea unui singur Dumnezeu și respectul pe care iudeii din toată lumea îl aveau pentru templul lui Iahve din Ierusalim, cum și faptul că Iuliu Cezar îngăduise practicarea în imperiu a acestor religii, au avut o mare influență asupra păgânilor, înclinați spre tot felul de culte. Unii dintre ei primiau tăierea-împrejur și țineau religiunea mozaică în întregime. Aceștia se numiau *prozeliții dreptății*. Alții — în număr mult mai mare și mai ales femei, sclavi și muncitori — se obligau să se lepede de cultul idolilor și să adore pe Iahve. Aceștia se numiau *prozeliții porții*. Și mai mulți în fine se mulțumiau cu ceremoniile și unele practici religioase ale iudeilor. Nădejdea în apropiata venire a lui Mesia, cel prezis de prooroci, era dar cunoscută și păgânilor și încălzia inimile multora dintre ei. Chiar marii scriitori romani: Vergiliu, Tacit și Suetoniu, pomenesc în scrierile lor de un Mântuitor, care va veni din Iudea. Lumea păgână era dar în parte pregătită pentru primirea creștinismului și când el se ivi, putu să se răspândească cu repeziciune, fiind așteptat de mulți.

4. *Marea întindere a împărăției romane.* Romanii, ajunseseră să stăpâniască, la ivirea creștinismului, cea mai mare parte a lumii cunoscute. Domnia acelorași legi peste întreg teritoriul asupra căruia se întindea stăpânirea romană, existența

a bune căi de comunicațiune, cunoașterea limbii grecești, — ca limbă a comerțului și a culturii — de aproape toată lumea de atunci, relațiunile politice și comerciale pe care romanii le întrețineau cu popoarele nesupuse stăpânirii lor, etc., înlesneau foarte mult relațiunile dintre oameni și ca atare înlesniră în mare grad și răspândirea creștinismului, ai cărui misionari puteau străbate tot imperiul nesupărați de nimeni.

Dumnezeu-a rânduit ca toate aceste cauze să conlucreze și să ajute la răspândirea cu repezițiune a creștinismului până în cele mai depărtate colțuri ale lumii, pentru ca să se vadă că el nu este o religiune ca oricare alta, că nu este ceva omenesc, ci dumnezeesc.

2

Starea politică și morală a iudeilor.

1. Încă cu 63 de ani înainte de era creștină Palestina căzuse în stăpânirea romanilor. La acea dată doi membri din familia domnitoare a Maccabeilor (frații Hircan II și Aristobul II), certându-se între ei pentru tron, chemară ca arbitru pe generalul roman Pompeiu, care se afla cu armata în Asia. Acesta cuceri Ierusalimul, luă captiv pe Aristobul și făcu rege pe Hircan, căruia-i impuse tribut, iar țara i-o alipi la imperiu. Nu mult după aceasta (anul 37 a Chr.) *Irod Idumeul* sau *cel Mare*, alungă, cu ajutorul romanilor, pe Antigon, ultimul rege de neam iudeu și-i luă locul.

Irod căută să-și câștige favoarea protectorilor

săi, aplicând cu asprime toate legile romane. El căută însă în același timp să-și atragă și simpatiile iudeilor, respectând religiunea lor și rezidind cu mari cheltueli templul din Ierusalim. La moartea lui, întâmplată curând după nașterea Domnului nostru Iisus Christos, regatul fu împărțit între cei trei frați ai săi. Cel mai mare dintre ei, anume *Arhelau*, luă Iudeia, Samaria și Iudumeia, cu titlul de *etnarh*, iar ceilalți doi luară restul, cu titlul de *tetrarhi*. Arhelau fu depus și exilat în anul 6 d. Chr. iar partea stăpânită de el fu prefăcută în provincie romană și unită cu Siria. Proconsulul Siriei, cu reședința în Antiohia, governa partea aceasta de țară printr'un *procurator*, care și avea reședința în Cezarea Palestinei și care venia la Ierusalim numai în timpul sărbătorilor, când se grămădia multă lume aci. Unul dintre acești procuratori (al șaselea) a fost *Ponțiu Pilat*, în timpul căruia a pătimit, a murit și a înviat Mântuitorul Christos.

Părțile stăpânite de Irod Antipa și de Filip, ceilalți doi frați mai mici, avură și ele mai târziu aceeaș soartă.

Iudeii — ca orice popor robit de altul — erau foarte nemulțumiți de jugul roman. Nemulțumirea lor era cu atât mai mare cu cât își formaseră ideia greșită, că Dumnezeu îi ocrotește pe ei în deosebi și în așa grad, că le va supune pe toate celelalte popoare. Socotind pe Dumnezeu ca un Dumnezeu al lor național, ei așteptau și un Mesia războinic, un viteaz care să scuture jugul roman și să împliniască visul lor de aur: supunerea tuturor popoarelor lumii sub sceptrul lor, Mesia cel mult așteptat trebuia să vină în

curând, pentrucă ei nu aveau acum regi din neamul lor și patriarhul Iacob prezisese, că atunci când nu vor mai fi peste urmașii săi regi din seminția lui Iuda, va veni Mesia. Ideea greșită despre Mesia a fost pieirea lor, pentrucă i-a făcut să se ridice împotriva romanilor, cari le-au desființat statul, au dărâmat Ierusalimul și pe ei i-au împrăștiat prin tot imperiul.

2. Într'o astfel de situațiune politică și cu astfel de idei greșite despre Dumnezeu și despre Mesia, iudeii nu stau mai bine nici din punct de vedere moral. Exclusivismul național aduse cu sine exclusivismul moral, adică ei nu iubiau și nu socotiau oameni, în înțelesul nobil al acestui cuvânt, decât pe connaționali lor, iar pe celelalte neamuri le disprețuiau și le urau. Din legea dată lor de Moisi, ei nu mai țineau nici partea cu adevărat religioasă nici pe cea morală, ci se mărginau numai la ceremoniile exterioare, precum: aducerea de jertfe, mergerea la templu sau la sinagogă, observarea prescripțiunilor pentru îmbrăcăminte, pentru tunderea părului, tăiatul unghiilor, gătirea bucatelor, etc., etc.

Cele trei secte religioase, care existau din vremea Macabeilor, contribuira și mai mult la înăsprirea stării politice și la înrăutățirea celei morale.

Secta fariseilor era cea mai numeroasă și cea mai cu vază înaintea poporului, din cauza ideilor ei naționaliste și a respectului pentru observarea, până în cele mai mici amănunte, a legii lui Moisi. Vederile lor politice pricinuiră mult rău iudeilor, pentrucă fanatismul și exclusivismul propoveduit de ei, cum și îndemnul de a nu da

ascultare legilor romane, țineau pe popor într'o fierbere continuă și atraseră asupra i urgia romanilor. Nu mai puțin rău au pricinuit fariseii și pe tărâmul religios-moral. Ei țineau cu tărie la observarea literii legii și ca niște datine și tradițiuni absurde, pe care le puneau mai presus de preceptele religioase și morale ale Sfintei Scripturi. În observarea preceptelor legii ei nu erau sinceri, nu le îndeplineau din convingere, ci numai de ochii lumii și ca să fie lăudați și stimțați de semenii lor ca oameni evlavioși. Prin această purtare, ei au făcut mult rău poporului, deprinzându-l să fie fățarnic și stricându-i astfel caracterul. Cu toate acestea, din rândurile fariseilor au ieșit renumiți cărturari sau învățători de lege ca : *Hilel*, *Șamai* și *Gamaliel*, din cari cei doi dintâi au murit înainte de începerea în public a activității Mântuitorului, iar cel din urmă a trăit și pe vremea sfinților apostoli.

Secta saducilor era opusă sectei fariseilor. Pe tărâmul politic, saduceii erau partizanii romanilor, de aceea nu erau iubiți de popor ca fariseii, iar pe tărâmul religios, respingeau tradițiunea și se conduceau numai de Sfânta Scriptură, pe care o explicau în chip rațional, tăgăduind tot ce este supranatural. Ca atare nu credeau în existența îngerilor, în existența și nemurirea sufletului, în învierea morților, în viața viitoare și în răsplătirea faptelor după moarte. Având astfel de credințe, viața lor morală era foarte desfrânată și influența exercitată de ei asupra moralității generale era detestabilă.

Secta eseilor era compusă din oameni, cari trăiau în cea mai mare parte retrași în singură-

tate, prin deșertul dela apusul Mării Moarte, ducând vieată ascetică și contemplativă. Ei trăiau în comun și erau necăsătoriți. Nu mâncau carne și nu jurau niciodată. Deși țineau legea lui Moise, aveau totuș cultul lor dumnezeesc aparte, fără temple sau alte localuri proprii de rugăciune, precum și o mulțime de ceremonii, care rivalizau cu ale fariseilor în minuțiozitate, număr și absurditate. Nesocotind tocmai partea ceremonială din lege, parte la care poporul ținea mai mult, esei avură influență rea asupra vieții religioase-morale a poporului, care nu mai știa ce să creadă și cum să viețuiască, spre a împlini cu adevărat voința lui Dumnezeu.

Afară de aceste trei secte propriu zise din sânul poporului iudeu, trebuie să mai amintim și de *samarineni*. Aceștia nu erau o sectă religioasă sau politică, ci populațiunea Samariei, care rezultase din amestecul evreilor, rămași în patrie după distrugerea regatului Israel de către asirieni (722 a Chr.), cu coloniștii aduși de cuceritori. Evreii socotiau pe samarineni ca spurcați, pentru că se închinau la idoli, și nu voiau să intre în nici un fel de legătură cu ei. Pe timpul lui Alexandru cel Mare, samarinenii își clădiseră un templu al lor aparte, pe muntele Garizim, lângă Sichem, care însă fu dărâmat de către Ioan Hircan (între ani 120—110 a. Chr.). Ei considerau și după aceea muntele de sfânt. Trăind în dușmănie cu iudeii și ocupând partea de mijloc a Palestinei, samarinenii despărțiau pe iudei în două părți: cei din miază-noapte,—din Galileia—și cei din miazăzi—din Iudeia—formând un fel de strat izolator între ei.

Exclusivismul politic și religios al iudeilor față de tot ce nu era iudaic, pe deoparte, iar ideile rătăcite ale sectelor lor religioase și certurile dintre ele, pe de altă parte, făcură ca acest popor să decadă foarte mult atât politicește cât și moralmente. Politicește iudeii aveau să suporte jugul roman, cu mult mai greu decât orice alt popor, numai din cauza exclusivismului lor, iar moralmente viața lor nu se deosebia mult de a popoarelor păgâne, pentru că legea lui Moise ne mai fiind respectată în spiritul ei, credințele deșarte și imoralitatea se înmulțiseră simțitor, ceea ce face pe istoricul lor *Iosif Flaviu* (95 d. Chr.) să asemene Ierusalimul cu Sodoma și Gomora de altădată.

Aceasta era starea politică și morală a iudeilor în timpul venirii Mântuitorului în lume. Imprejurările extrem de critice, în care se aflau din ambele puncte de vedere, făcură pe cei mai buni dintre ei să-și îndrepte privirile spre cărțile sfinte, să cerceteze prezicerile prorocilor și să nădăjduiască în apropiata venire a unui Mântuitor. Alături de covârșitorul număr al acelor care așteptau un Mesia politic, se aflau dar — poate nu în număr tocmai restrâns — și unii pentru cari Mântuitorul prezis și așteptat avea să fie un profet și legiuitor religios, asemenea lui Moise, cum ne dovedesc: bătrânul Simeon și prorocița Ana, Nicodim și Iosif din Arimateia, samarineanca dela puțul lui Iacob ș. a.

Starea politică și morală a păgânilor. Așteptarea lui Mesia.

1. Cu privire la starea politică a lumii păgâne din timpul ivirii creștinismului și încă câțva după aceea, trebuie știut că imperiul roman cuprindea aproape toată lumea cunoscută pe atunci. El se întindea dela Rin, Dunăre, Marea-Neagră, Munții Caucaz și Marea Caspică, ca hotar în partea de miazănoapte, până la Oceanul Atlantic în spre apus, până la deșerturile Africei, în miazăzi și până la râul Eufirat, în spre răsărit. Împărații romani din primele dinastii au ținut să apere integritatea imperiului, dar peste două veacuri diferitele neamuri germanice deschid drumul năvălitorilor barbari în imperiu, care numai cu multă greutate și cu pierderi imense s'a mai putut menține încă două veacuri, după care jumătate din el—și anume partea de apus— a căzut (576) în mâinile herulilor

La marginea de răsărit a imperiului roman, dela râul Eufirat și până la Ind și dela Marea Caspică și până la Oceanul Indian, se întindea *împărăția părților*, care a durat până la anul 226 d. Chr. (pe timpul împăratului roman Alexandru Sever), când fu cucerită de *perși*. Atât părții cât și perșii au trăit în dușmănie aproape continuă cu romanii și au avut războaie câncene cu ei.

În spre miazănoapte de împărăția părților era *regatul Armeniei*, care, în întregime, a fost numai scurtă vreme supus romanilor și perșilor,

pecând o parte din el — Armenia Mică — fusese încorporată la imperiul roman încă dinainte de era creștină.

Spre răsărit de împărăția parților era *India*, care n'avea atunci nici o însemnătate. Afară de teritoriul pe care-l numim noi astăzi astfel, pe atunci mai purta numele de India și : Arabia, Etiopia, deșertul Libiei și regiunea dintre Pontul Euxin (Marea Neagră) și Marea Caspică.

La miazăzi de imperiul roman se afla, în Asia, *Arabia*, iar în Africa *Etiopia*, *Libia*, și *Getulia*, care iarăș n'au jucat în acest timp niciun rol politic.

Aceasta era starea politică a lumii păgâne la ivirea creștinismului. S'ar putea zice că *imperiul roman* reprezenta civilizația, iar celelalte state și popoarele fără viață de stat dimprejurul lui, reprezentau barbaria.

2. În ce privește starea morală a păgânismului, trebuie să ne oprim privirile îndeosebi la lumea greco-romană, în care s'a răspândit mai mult creștinismul și cu care a avut de dus lupte grele și îndelungate. Cu celelalte popoare ale lumii păgâne care se aflau pe o treaptă inferioară de cultură și a căror religie consta în mare parte din idololatrie grosolană, creștinismul a luptat mai ușor, a învins mai repede, pentru că el înfățișa nu numai religie absolută, ci și o mai bună ordine socială și de stat, un teren mai prielnic pentru desfășurarea civilizației; de aceea starea morală a acestor popoare nu ne interesează așa de mult.

Cu totul altfel stau lucrurile cu lumea greco-romană. Grecii și romanii erau expresiunea cea

mai înaltă a civilizațiunii antice, civilizațiune care în multe privințe rivalizează cu cea de astăzi, dela care ne inspirăm încă și căreia îi dăm numele de clasică. Religiunea și moralitatea făceau parte integrantă din această civilizațiune, se întemeiau pe ea și găsiu în ea un sprijin puternic. De aceea cu toată decăderea morală în care se afla lumea greco-romană, creștinismul nu s'a putut impune dintr'odată și fără împotrivire, ci a avut de luptat mult și, pentru a învinge definitiv, a trebuit să facă mici concesiuni.

Religiunea grecilor era politeistă, adică se adorau mai mulți zei. Pe când însă în religiunile altor popoare, zeii erau înfățișați sub formă de animale și de monștri, grecii îi înfățișau sub forma celor mai desăvârșite chipuri omenesti. Frumosul era împins așa de departe, că religiunea consta aproape numai din înfățișarea și adorarea dumnezeirii sub forme plastice cât mai desăvârșite, în vreme ce sfințenia vieții era cu totul neglijată.

La romani religiunea era pusă în serviciul statului, cu care era așa de strâns legată încât aproape se confundu.

Mitologia greacă și romană puneu în sarcina zeilor tot felul de patimi și păcate, iar filosofii și cugetătorii tăgăduiau existența lor reală, susținând că zeii sunt sau personificațiuni poetice ale puterilor și fenomenelor naturii, sau oameni îndumnezeiți de superstiția mulțimii. Din această cauză necredința era aproape generală și dacă ea nu s'a decretat în chip oficial, se datorește numai statului, care avea nevoie de credința în

zei, pentru a putea ține mai ușor în ascultare pe supuși.

Pentru că religiunea nu-i mai mulțumia și pentru că sufletul omenesc nu poate trăi fără religie, grecii și romanii se deteră la tot felul de culte barbare, cum era îndeosebi cultul lui *Dionysos*, al lui *Mitra*, al *Zeitei Frigiene* ș. a. și la *magie, vrăjitorie, mantică, hiromanție, necromanție* și alte mijloace de a ghici viitorul. Insuș senatul roman hotărî ca să se așeze în panteonul diu Roma statuile zeilor tuturor popoarelor învinse, parcă anume cu scopul de a dispensa pe romani să se mai închine zeilor lor.

Inercarea, făcută de unii oameni de stat și filosofi, de a reînvia vechea religie romană, care era strîns legată de trecutul glorios al Romei, fu zadarnică.

Frâul pe care religiunea-l pune patimilor fiind smuls și călcat în picioare, desfrînarea domnia pretutindeni.

În familie, bărbatul avea putere absolută. Femeia era numai sluga, aproape sclava lui. Copiii n'aveau nici un drept cât trăia tatăl, care-i putea chiar omori, când erau mici. Abia pe timpul lui Constantin cel Mare se făcu o lege care pedepsia pe părinții cari-și omorau copiii. Numărul femeilor cu moravuri ușoare era foarte mare. Scriitorul *Plaut* spune că pe vremea sa erau în Roma mai multe femei ușoare de cât muște vara. Nu numai acestea, ci și femeile căsătorite duceau viața cea mai depravată. Severitatea de moravuri din timpul republicei era necunoscută acum. Matroane, cum a fost *Cornelia*, mama *Grachilor*, nu se mai găsiu. Di-

vorțul era la modă, mai ales în pătura de sus a societății. Ajunsesse aproape regulă — cum zice filosoful *Seneca* — ca nobilele romane să nu-și mai socotiască anii după numărul consulilor, ci după al bărbaților pe cari-i avuseseră. Ele se căsătoriau, pentru a se divorța și se divorțau, pentru a se căsători din nou. *Sclavia* era o pată și mai urită, atât a familiei cât și a societății păgâne. Un sclav prețuia mai puțin de cât un animal; stăpânul dispunea de el cum voia. Adesea pieriau sute și mii de sclavi de moartea cea mai crudă, în lupta cu fiarele sau în lupta dintre ei în circ, numai pentru gustul stăpânilor lor și al mulțimii setoase de petreceri sângeroase.

In stat voința împăratului era cea mai înaltă lege, pentru că împărații erau adorați, chiar în viață, ca zei. Totuși puterea supremă o avea de fapt armata, care începu dela o vreme să pună și să dea jos pe împărați, după plac. De aceea împărații, care urmau după August, având pe deoparte conștiința că toată lumea e a lor, iar pe de altă parte nefiind siguri de viață, sau își petreceau timpul numai în desfătări, sau făceau să curgă valuri de sânge, ucizând pe toți care erau bănuți că le ar putea face vreun rău. La fel cu ei erau și guvernatorii provinciilor, cari de regulă căutau să stoarcă avutul locuitorilor în timpul cât erau în funcțiune, pentru ca să poată trăi în urmă în lux și în plăceri. Singurul bun care mai rămăsese era vitejia legionarilor în războiu și domnia dreptului în relațiile dintre oameni.

Cam acelaș lucru se petrecea și la celelalte

popoare păgâne din afară de imperiu. Și la acestea religiunea era discreditată și morala decăzută și nesocotită. Vieța familiară era și mai rea din cauza poligamiei, sclavia era în floare, iar puterea despotică a suveranului nu cunoștea nici o margină.

3. În mijlocul acestei dezordini și corupțiuni generale, în aceste vremi turburi în care omul nu mai știa ce să creadă și cum să trăiască, unii își îndreptară privirile către cer, așteptând ajutor dela un Dumnezeu necunoscut, căruia-i ridicară altare, cum găsim în Atena, iar alții așteptau un trimis al cerului, care să descopere lumii adevărul și să-i arate calea care duce la mântuire. Din sânul multor neamuri se ridicară înțelepți, cari — luminați de Dumnezeu — descrieră contimporanilor lor, în colorile cele mai vii, grozăvia morală în care trăiau și vestiră cu glas profetic venirea unui Mântuitor din țara și neamul iudeilor. Am văzut această credință la scriitorii romani Vergiliu, Tacit și Suetoniu Tot ea făcu pe cei trei magi dela răsărit, să se ia după steaua minunată, care vestia lumii nașterea Domnului și să vină să-l se închine în Betlehem. Astfel criza religioasă și morală prin care trecea lumea păgână la ivirea creștinismului a fost mijlocul prin care Dumnezeu a pregătit sufletele păgânilor pentru așteptarea și primirea Mântuitorului lumii, a Domnului nostru Iisus Christos.

4.

Mesia și învățătura sa.

1. Când sceptrul, adică puterea regească, fu luat din mâinile urmașilor lui Iuda și trecut la un

V646K2

strein de credința și de neamul fiilor lui Israel, cum prezisese patriarhul Iacob pe patul de moarte; când se împliniră cele 70 de săptămâni de ani prezise de proorocul Daniil, cum și tot ce preziseseră proorocii despre venirea lui Mesia, cu alte cuvinte «*când a venit plinirea vremii*», cum zice sfântul apostol Pavel, atunci s'a născut Mesia cel așteptat de iudei și de păgâni.

Zămislirea și nașterea lui au fost mai presus de fire, pentru că El nu era simplu om, ci Dumnezeu adevărat — a doua persoană a prea Sfintei Treimi — și om desăvârșit. De aceea zămislirea sa s'a făcut fără tată, numai prin puterea Sfântului Duh și la naștere și după naștere mama sa a rămas fecioară.

Potrivit prezicerilor proorocilor, Mesia se născu din fecioara Maria, logodnica dreptului Iosif, din neamul lui David, în Betlehem, orașul lui David, în anul 754, sau mai exact 749, dela fondarea Romei.

Era creștină este stabilită de Dionisie Exiguul sau cel Mic (veacul VI). După calculele lui, Mântuitorul s'a născut în anul 754 dela fondarea Romei. După socoteala celor mai mulți învățați mai noi, — era dionisiacă este greșită. Anul adevărat în care s'a născut Domnul este, după aceștia, 749 sau chiar 748 dela întemeierea Romei.

După cuvântul îngerului, care vestise Sfintei Fecioare că va naște pe Mântuitorul lumii, El primi numele de *Iisus*, care însemnează *Mântuitor*. Documentele sfinte în care este expusă istoria vieții și a învățăturilor Lui, sfintele Evangheli, ne arată că Mântuitorul a fost prigonit încă

din leagăn de către regele Irod, care voia să-l omoare, de teamă că-i va lua tronul. Numai prin fuga în Egipt a părinților săi după trup, viața îi fu scăpată. Intors din Egipt, El petrecu în orașelul Nazaret din Galileia, retras și necunoscut, până la vârsta de 30 ani. Acum primi botezul, în apele Iordanului, dela sfântul Ioan Botezătorul, Înainte-Mergătorul său; apoi postî 40 de zile în pustie și fu ispitit de diavolul, după care începu în public activitatea sa mesianică.

În acest scop, El își alese 12 ucenici sau apostoli din stratul de jos al poporului și împreună cu ei străbătu, timp de 3 ani, întreaga Palestină, învățând pe toți cuvântul lui Dumnezeu și făcând nenumărate minuni, pentru adevierea învățaturii și a originii sale dumnezeiești. Atrăși de frumusețea și sublimitatea învățaturii sale și mișcați de puterea strălucitelor sale minuni, mulți dintre iudei crezură în mesianitatea sa. Fariseii însă și învățătorii de lege, nu voriră să creadă că El este Mesia, pentru că nu corespundea ideei greșite pe care și-o formaseră despre Mesia și pentru că nu căuta să scuture jugul romanilor și să întemeieze o împărăție iudaică universală. Ei n'au putut înțelege că împărăția sa nu era din lumea aceasta, că era o împărăție morală, care trăia numai în *inimi*. De aceea îl pismuesc, îl urmăresc pas cu pas, îl ponegresc și-l calomniază înaintea poporului, căruia îl înfățișează ca pe un călcător al legii lui Moise și izbutesc în cele din urmă să dobândească osândirea sa la moarte prin răstignirea pe cruce. Vândut pe un preț de nimic de unul din ucenicii săi, El—blândețea întrupată—fu prins, ca

un tâlhar, de soldați și de slugile arhierilor, noaptea, pe când se ruga în grădina Ghetsemani Chinuit în chipul cel mai crud și mai neomenos, batjocorit, judecat și osândit pe nedrept de sinedriu și de procuratorul roman, Ponțiu Pilat, fu în cele din urmă, răstignit pe cruce dimpreună cu doi tâlhari, pe muntele Golgota, într'o vineri după amiază, în ajunul Paștelui iudaic Murind pe cruce, cu cuvinte de iertare pe buze pentru calăii săi, El îndeplini astfel opera sa mântuitoare, răscumpărându-ne prin scump sângele său de blestemul (osânda) păcatului.

Pus într'un mormânt de piatră, strejuit de soldați, ca nu cumva să I-se fure trupul, învinse moartea, înviind a treia zi — duminică dimineată — prin puterea dumnezeirii sale și adevărindu-se ca Dumnezeu adevărat, stăpân al vieții și al morții. Mai petrecu după aceea pe pământ patruzeci de zile, arătându-se sfinților apostoli de mai multe ori, spre a-i încredința de adevărul învierii sale, dându-le putere deplină și porunca de a propovedui cuvântul mântuirii la toate neamurile și făgăduindu-le să le trimită pe Sfântul Duh ca să ducă mai departe opera începută de El după care se înalță la cer și șade de-a dreapta Tatălui.

2. *Invățătura Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Christos se poate împărți în: învățătură de credință, învățătură morală și învățătură privitoare la cult sau la închinarea de Dumnezeu.*

Invățătura de credință se rezumă în următoarele: Există un singur Dumnezeu spiritual, atotputeruc, prea bun, prea drept, făcător și

ocârmuitor al întregii lumi văzute și nevăzute, preamărit în trei persoane: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh. Iisus Christos este a doua persoană a Dumnezeirii, Fiul lui Dumnezeu. El a venit pe pământ și a luat trup omenesc, ca să mântuiască pe oameni. Mântuirea se dobândește dar prin urmarea cu credință a învățăturii sale, păstrate și propoveduite de biserică. Omul este făptura lui Dumnezeu cea mai de seamă dintre toate ființele de pe pământ. Sufletul său este de origine dumnezească și nemuritor. Moartea este numai despărțirea sufletului de trup. După judecata de apoi sufletele omenesti se vor uni din nou cu trupurile, în care au trăit pe pământ — acestea însă schimbate — și vor duce o viață fără de sfârșit, de fericire sau nefericire, după cum în viața lor pământească vor fi făcut fapte bune sau rele. Fericirea și nefericirea din viața viitoare sunt cu desăvârșire spirituale și veșnice.

Invățătura morală este pe scurt aceasta: Toți oamenii sunt fiii lui Dumnezeu — Tatăl ceresc — și deci frați între dânșii. Înaintea lui Dumnezeu nu este deosebire: nici de neam, nici de sex, nici de starea socială, nici de vârstă etc. Fiecare om este dator să iubiască pe Dumnezeu mai presus de toate și din toată inima, iar pe semenii săi cum se iubește pe sine însuși. Cine nu iubește pe semenii săi, nu iubește nici pe Dumnezeu. Iubirea adevărată nu trebuie să fie numai din gură, ci și în faptă. Celce iubește pe aproapele său, nu poate să-i pricinuiască nici un rău. Tot ce nu izvorăște din iubire, este păcat. Nu numai fapta rea, ci și gândul rău este urit și pedepsit de Dumnezeu. *Familia* este sfântă, căci

căsătoria este așezată de însuș Dumnezeu, iar *statul* este rânduit de Dumnezeu pentru păstrarea ordinii și a buneii rândueli între oameni. De aceea orice om trebuie să se supună stăpânirii lumesti, oricare și oricum ar fi ea.

Invățătura privitoare la cult este rezumată în următoarele cuvinte ale Mântuitorului: „*Duh este Dumnezeu și celce I-se închină, trebuie să se închine cu duhul și cu adevărul*“. Cultul sau închinarea de Dumnezeu este dar ceva cu totul spiritual. Nu prin jertfe de animale sau prin schingiuirea trupului, ori prin *rugăciuni* fățarnice cinstim pe Dumnezeu, ci prin cuget curat, prin ferirea de tot ce e rău, prin *rugăciune* cu umilință și din toată inima și prin pocăință sinceră, când am păcătuit, cu un cuvânt, împlinind în toate voia sa cea sfântă. Pentru dobândirea harului trebuitor sfințirii noastre, Mântuitorul a instituit sfintele taine, în număr de șapte, pe care le păstrează și administrează sfânta biserică.

Nici una din aceste învățături n'a fost fixată în scris de către Mântuitorul, căci El n'a lăsat nimic scris, nici n'a fost expusă în vreo sistemă oarecare, ci toate au fost exprimate în chip cu totul liber și departe de orice încătușare de sistem, sau au fost deduse din spusele Mântuitorului de către sfinții apostoli și de biserică învățătoare. Caracterul întregii învățături a Domnului este desăvârșirea și veșnicia. Invățătura sa este mei presus de oricare altă religiune și de orice sistem filosofic, și nu numai că nu va fi întrecută niciodată, dar nici nu va putea să fie ajunsă de vreo altă învățătură, pentrucă este cel mai *înalt grad de descoperire*, pe care Dumnezeu a binevoit a o face lumii prin însuș Fiul său.

Sărbătoarea Cincizecimii. Intemeierea bisericii creștine. Răspândirea creștinismului prin apostoli.

1. După înălțarea Domnului la cer, cei unsprezece apostoli s'au întors din Betania în Ierusalim și-și petreceau timpul în rugăciune. Pentru completarea numărului de 12, ei aleseră, în locul lui Iuda vânzătorul, un alt apostol în persoana lui Matia, prin tragere la sorti. În a zecea zi după înălțarea Domnului, când iudeii serbau ziua Cincizecimii sau a Rusaliilor, de odată se făcu, în casa în care se aflau adunați sfinții apostoli, un sunet din cer ca de vifor repede și a umplut casa. Duhul Sfânt se pogorî asupra lor sub formă de limbi de foc și începură toți a vorbi în limbi.

În Ierusalim erau adunați de sărbătoarea Cincizecimii iudei pioși din toate părțile lumii. La auzul neobicinuit al acelu sunet, mulțime mare se adună împrejurul casei în care se aflau sfinții apostoli. Mirarea tuturor fu de nedescris când îi auziră vorbind fiecare în limba sa. Neputând să-și explice această minune, unii din cei de față ziceau că apostolii ar fi beți și nu știu ce vorbesc. Atunci, ridicându-se sfântul apostol Petru, ținu o cuvântare în care spuse că sfinții apostoli nu sunt beți, ci s'a împlinit cu ei ceea ce s'a zis prin proorocul *Ioel*: „*În vremea aceea (a venirii lui Mesia) voi turna din Duhul meu peste tot trupul și fiii și ficele voastre vor prooroci*“. Mai departe el arată că Iisus este Mesia cel așteptat și că, deși iudeii L-au răs-

tignit, El a înviat totuș prin puterea dumnezeirii sale.

Cuvântarea sfântului Petru avu așa de mare efect, încât ca 3000 de oameni primiră botezul chiar în acea zi. Cei botezați, întorcându-se pe la casele lor, răspândiră mai departe cuvântul Evangheliei și fură astfel cei dintâi misionari creștini și întemeietori de biserici în afară de Iudeia.

Ziua Cincizecimii este socotită ca ziua întemeierii sau a constituirii bisericii, pentru că în această zi sfinți apostoli au izbutit întâiaș dată să convertiască la învățătura Domnului și la mărturisirea dumnezeirii sale un însemnat număr de oameni, din cari s'a alcătuit cea dintâi comunitate creștină, biserica din Ierusalim.

Nu mult după ziua Cincizecimii, sfinții apostoli Petru și Ioan, ducându-se într-o zi la templu, ca să se roage, aflu la poarta numită «frumoasă» pe un olog din naștere, care le ceru milă. Sfântul Petru zise către olog: *«Argint și aur n'am, dar cecece am îți dau: În numele lui Iisus Nazarineanul, scoală-te și umblă»*. Zicând acestu, îl apucă de mână și-l ridică, iar ologul se însănătoși îndată, intră cu ei în templu și mulțumi lui Dumnezeu, că s'a făcut sănătos. Văzând această minune, poporul se adună în jurul celor doi sfinți apostoli și al celui vindecat, iar sfântul Petru ținu o cuvântare (în curtea templului care purta numele de „curtea lui Solomon“) în care spuse că nu cu puterea sa a vindecat pe olog, ci cu puterea Domnului Iisus Christos, Celui înviat din morți. În urma acestei cuvântări vreo alte 2000 de Iudei primiră botezul și astfel numărul creștinilor se ridică la 5000.

2. Arhieriei și cărturarii iudeilor, observând succesul ce aveau sfinții apostoli cu predica lor, prinseră pe Petru și pe Ioan și-i duseră înaintea sinedriului, ca să-i judece. Aci Petru susținu cu mult curaj dumnezeirea lui Christos și, dimpreună Ioan încheie: „*Judecați, de este drept înaintea lui Dumnezeu, să vă ascultăm pe voi mai mult decât pe Dumnezeu; pentru că nu putem să nu grăim cele ce am văzut și am auzit*“.

Sinedriul nu îndrăzni să pedepsiască pe sfinții apostoli, ci numai le porunci cu asprime, să nu mai propoveduiască cuvântul Domnului; dar, ei propoveduiau cu mai mult curaj și cu succes din ce în mai mare.

Astfel numărul creștinilor sporia dintr'o zi într'alta.

Cei dintâi creștini se adunau în fiecare zi prin case particulare, ca să se roage lui Dumnezeu în comun, să asculte predica sfinților apostoli și să se împărtășiască cu sfântul trup și sânge al Domnului. Neavând locașuri proprii de rugăciune, ei mergeau și se rugau în templul iudaic. Traiul lor era în comun, căci fiecare vindea ceea ce avea, iar prețul vânzării îl încredința sfinților apostoli, cari împărțiau tuturor, așa că niciunul nu era lipsit de cele necesare pentru viață.

Când numărul creștinilor din Ierusalim crescua și mai mult, apostolii văzură că nu mai pot împărți ei în persoană milele, căci atunci ar fi trebuit să negligeze propoveduirea cuvântului lui Dumnezeu. De aceea chemară pe toți credincioșii și le spuseră să-și aleagă dintre ei șapte bărbați cucernici și înțelepți, cari să poarte grijă de mesele comune și de săraci. Comunitatea alese pe :

Ștefan, Filip, Procor, Nicanor, Timon, Parmena și Nicolae, peste cari sfinții apostoli își puseră mâinile și-i binecuvântară. Acești șapte bărbați primiră numele de *diaconi*, adică slujitori.

Acum sfinții apostoli aveau timp din destul ca să propoveduiască cuvântul lui Dumnezeu, la care le veniau în ajutor și diaconii. Ștefan și Filip au propoveduit Evanghelia cu mult zel și cu mult succes. Ștefan a propoveduit mai mult în Ierusalim și a și fost omorât din această cauză de iudei, iar Filip a propoveduit în *Samaria*. Diaconii nu aveau însă puterea de a împărtăși Duhul Sfânt celor ce se botezau, de aceea sfinții apostoli trimiseră din Ierusalim pe Petru și Ioan, ca să-și pună mâinile peste cei botezați de diaconul Filip în *Samaria* și să le împărtășiască Duhul Sfânt.

Primirea samarinenilor în biserică fu puntea de trecere către *primirea păgânilor*. Intr'o vreme (pe la anul 37) pe când sfântul Petru se afla în *Samaria*, ca să-și pună mâinile peste cei botezați de curând, rugându-se el în orașul Iope, în casa unui creștin, anume Simon Curelarul, și fiindu-i foame avu o vedenie. I-se părea că înaintea sa se pogorîse din cer o pânză mare patrată, în care erau tot felul de viețuitoare și un glas ceresc îi zise poruncitor: „*Injunghie, Petre și mănâncă*“. Aceasta se repetă de trei ori. Petru se înspăimântă, căci legea mozaică nu da voie să se mănânce carnea acelor viețuitoare, dar glasul îi zise: „*Celece Dumnezeu a curățit, tu nu le spurca*“. Abia se sfârși vedenia și sosiră trei oameni dela un sutaș din Cezareia, anume Corneliu, care voia să se boteze. Petru înțelese

că vedenia avusese de scop să-l lumineze că voința lui Dumnezeu este ca și păgânii să fie primiți în creștinism; de aceea se duse și boteză pe Corneliu și toată casa lui. De acum înainte nu se mai făcu deosebire între iudei și păgâni, când era vorba să fie primiți la botez.

Astfel creștinismul se răspândi în scurtă vreme, prin sfinții apostoli și diaconi, în toată Palestina și era propovedit deopotrivă iudeilor ca și păgânilor¹⁾.

6

Activitatea sfântului apostol Pavel. Sinodul apostolic.

Un mare apostol, care și-a jertfit toată viața pentru răspândirea creștinismului și care nu face parte din numărul celor 12 sfinți apostoli, este *sfântul apostol Pavel*.

El era de neam iudeu, din tribul lui Benjamin și înainte de a fi creștin se numia *Saul*. Locul său de naștere era orașul *Tars* din *Cilicia*. Aci învăță filosofia greacă, iar după aceea se duse la Ierusalim, unde studie teologia la renumitul fariseu *Gamaliel* și se pregăti să se facă rabin. Pe lângă carte, învăță și meșteșugul facerii de corturi. Zelul său pentru apărarea legii mozaice era foarte mare, de aceea se făcu încă de timpuriu un aprig prigonitor al creștinilor. Luă parte la uciderea cu pietre a sfântului arhidiacon Ștefan,

¹⁾ Incepând dela această lecție și până la a IX inclusiv, elevii vor citii — după indicațiunea profesorului — capitolele respective din *Faptele Apostolilor*.

iar după aceea mergea din casă în casă, căutând pe creștini și târîndu-i la judecată înaintea sinedriului. Nemulțumit numai cu aceasta, ceru scrisori de înputernicire dela sinedriu, ca să urmăriască pe creștini și afară din Palestina. Pecând se ducea însă cu gând de prigonire către Damasc, în Siria, deveni el însuș creștin, în urma unei strălucite minuni dumnezezești făcute cu el ¹⁾. Cum primi botezul în Damasc, începu să predice în sinagogă pe Mântuitorul Christos, ceea ce revoltă pe iudei, cari se sfătuiră să-l cmoare. Fu însă scăpat de creștini, fiind coborît noaptea într'un coș peste zidul cetății (anul 35 d. Chr.)

Din Damasc, sfântul Pavel se duse în Arabia pietroasă, unde petrecu 3 ani în rugăciune și meditațiuni asupra învățăturii Domnului, pe care avea s'o propoveduiască lumii întregi, iar de acolo se înapoie la Ierusalim. Aci făcu cunoștință cu sfinții apostoli și începu să propoveduiască Evanghelia cu multă râvnă. Amenințat de iudei cu moarte se retrase mai întâi în Tars și apoi în Antiohia, unde era o numeroasă comunitate creștină, compusă în mare parte din foști păgâni. În Antiohia se dete întâia dată numele de «*creștini*» următorilor învățăturii Domnului. În fruntea acestei biserici se afla un fost levit, anume *Barnaba*. De acesta fu chemat sfântul Pavel în Antiohia, spre a-i ajuta la conducerea bisericii. Antiohia fu aleasă de sf. Pavel ca centru al activității sale ulterioare și de aci întreprinse trei călătorii misionare, adică de răspândire a creștinismului.

¹⁾ Pentru cunoașterea în amănunte a acestei minuni să se citiască de elevi cap. IX, vers. 1—31 și cap. XXVI vers. 1—21 din „*Faptele Apostolilor*“

Intâia călătoria misionară. Intre anii 46—49 sf. Pavel—însoțit de *Barnaba* și până la un loc și de *Ioan Marcu*—făcu cea dintâi călătoria misionară. Ei pleacă prin *Seleucia* către insula Cipru și de acolo se întoarseră, prin Asia Mică, la Antiohia, vizitând în drumul lor orașele: Antiohia, Pisidiei, Iconiu, Listra și Derbe. *În Cipru*, Pavel botează pe proconsulul *Sergiu Paul* și leapădă numele de Saul, pe care-l purta încă, iar în *Listra*, populațiunea păgână voi să i-se închine ca unui zeu, pentrucă vindecase pe un olog din naștere. În această călătorie el predică cuvântul lui Dumnezeu mai mult păgânilor și avu de îndurat multe din partea iudeilor botezați, cari nu vedeau cu ochi buni primirea păgânilor în biserică.

Sinodul apostolic. (anul 50 d. Chr.)—Dumnezeescul Pavel primia de dreptul în sânul bisericii, pe păgânii cari se convertiau. Cei mai muți creștini, recrutați dintre iudei, erau însă de părere ca păgânii să se taie împrejur după ce primesc botezul și să observe tot ritualul mozaic. De partea acestora erau și unii dintre sfinții apostoli, îndeosebi sfântul Petru și Iacob cel Mic. Din această pricină se produsă turburări în biserică și sfântul Pavel muștră odată aspru pe sfântul Petru în Antiohia, pentrucă se da după împrejurări când deoparte, când dealta. Ca să se sfârșiască odată cu aceste neînțelegeri, creștinii din Antiohia trimiseră pe sfântul Pavel, cu Barnaba și cu Titu, la Ierusalim, spre a se înțelege cu toți sfinții apostoli asupra acesti chestiuni. *Atunci sfinții apostoli s'au adunat în sinod, dîmpreună cu bătrânii și au hotărît, ca să nu pună creș-*

tinilor veniți din păgânism alte sarcini, decât ca să se feriască a mânca din jertfele idolilor, animale sugrumate, sânge și de desfrânare. Această hotărîre produse mare bucurie în rândurile creștinilor veniți din păgânism și restabili liniștea în biserică.

A doua călătorie misionară.—Curând după ținelea sinodului apostolic, Pavel—însoțit de un ucenic al său, anume *Sila*—întreprinse a doua călătorie misionară (anul 50—55). El vizită mai întâi bisericile din Asia Mică, înființate în prima călătorie. În Listra sau Derbe luă un al doilea tovarăș de călătorie, pe *Timotei*—fiul unei evreice și al unui păgân—pe care-l botează și-l tăie împrejur, ca să poată atrage mai iute la creștinism și pe iudei. Trecând prin Galatia, Misia și Frigia, ajunse la *Troa*, unde luă un al treilea tovarăș, pe *doctorul* (sf. evanghelist) *Luca*.

Din Troa, sfântul Pavel voia să se întoarcă înapoi, dar o vedenie ce avu în vis îl hotărî să treacă în *Macedonia* și *Grecia*. Aci a predicat în Filipi, Tesalonic, Bereia, Atena și Corint. În *Filipi*, Paul și Sila fură bătuiți cu nuele și înch și câțva timp, iar din Tesalonic și Bereia fură alungați de iudei. În *Atena* fu dus înaintea Areopagului, ca să fie judecat, dar în urma unei frumoase cuvântări,—în care spuse că *Dumnezeul necunoscut*, căruia atenienii îi ridicaseră un templu, este Dumnezeu creștin—fu achitat și însuș președintele Areopagului se botează. În *Corint*, sf. Apostol șezu un an și jumătate în casa iudeului *Acvila* și a soției lui, *Priscila*, cari veniseră din Roma și fură botezați de el. Predica sa fu încoronată aci de mult succes.

A treia călătorie misionară. Intors la Ierusalim, Neobositul, Apostol al neamurilor nu rămase mult timp locului, ci porni din nou în a treia călătorie misionară. Dimpreună cu *Luca* și cu *Timotei*, vizită bisericile din Galatia și Frigia și se opri doi ani și jumătate în *Efes*, de unde fu nevoit să plece din cauza unei răscoale a păgânilor împotriva sa. În fruntea răscoalei era un argintar, anume Demetru, care prin predica apostolului își vedea primejduită meseria de lucrător de statui și de alte obiecte pentru renumitul *templu al Dianei* din acest oraș. Din *Efes*, Pavel trecu în Macedonia, apoi în Iliria și Grecia, de unde—prin Macedonia și Asia Mică—se duse la Ierusalim cu o colectă făcută pentru creștinii de acolo.

Inchisoarea și moartea sa. Gândul marelui Apostol era, să facă o călătorie misionară până la Roma, dar iudeii—vrăjmașii săi de moarte—puseră mâna pe el și l-ar fi omorât, poate, dacă nu intervenia tribunalul roman *Lisias*, care-l luă cu forța armată și-l închise în fortăreața Antonia. Dus înaintea sinedriului, arhiereul saduceu *Ananias* puse să-l bată peste gură. Sfântul Pavel protestă energic și știu prin cuvântarea sa de apărare să provoace ceartă între fariseii și saduceii din sinedriu, spunând că pricina pentru care se judecă el este credința în învierea morților.

Deși nu fu osândit de sinedriu, totuș pentru că era neconținut urmărit de iudeii habotnici, sfântul Pavel fu trimis sub escortă la *Cezareea*, înaintea *procuratorului roman Felix*, care-l ținu doi ani în închisoare. cu toate că nu-l găsisse

vinovat de nimic. *Porcius Festus*, succesorul lui Felix, voi să-l predea iudeilor, dar el se apără strălucit înaintea sa și a regelui *Irod Agripa II*. Pentru a nu fi dat în mâinile iudeilor, el se întemeie pe dreptul său de cetățean roman și făcu apel la judecata împăratului. Fu trimis deci cu escortă la Roma. Călătoria a ținut mai multe luni și a fost plină de primejdii. Ajuns la Roma, n'a fost închis, ci numai pus sub pază. Timp de doi ani, cât a stat în Roma, sfântul Pavel a propoveduit neconținut Evanghelia și a izbutit să atragă la creștinism până și persoane din *casa Cesarului*. Când fu judecat, fu găsit nevinovat și-i se dete drumul.

De aci înainte nu se știe sigur unde a mai fost. Unii zic că s'ar fi dus în Spania. Mai sigur e însă că a fost prin Asia Mică, Macedonia și Creta și că acum a așezat pe Timotei episcop în Efes și pe Titu în Creta. Sigur e că în timpul persecuțiunii lui Neron se afla iarăși în Roma, că a fost ținut închis câțva timp și că i-s'a tăiat capul, ca cetățean roman, în anul 64. Astfel și-a sfârșit vieța pământească marele Apostol al neamurilor, pecetluind cu sângele său învățătura pe care o propoveduise cu atâta zel. Dela el ne-au rămas 14 scrisori sau epistole, adresate către diferite comunități întemeiate de el sau de ucenicii lui. Toate sunt pline de învățături frumoase.

7.

Activitatea celorlalți apostoli. Răspândirea creștinismului după apostoli în Asia, Africa și Europa.

I. Despre activitatea misionară a celor 12 apostoli nu se știe așa de sigur ca despre acti-

vitata sf. apostol Pavel. Urmând cuvintelor Domnului: «*Duceți-vă în toată lumea și propoveduiți Evanghelia la toată făptura*», desigur că și ei au răspândit învățătura mântuitoare în diferite părți ale lumii. «Faptele Apotolilor» însă, nu ne vorbesc decât puțin despre activitatea sfinților apostoli Petru, Ioan și Iacob cel Mare și cel Mic. Despre ceilalți știm numai din tradițiune pe unde au predicat și cum au murit.

1. *Sfântul apstol Petru* a stat mai mult în Ierusalim. După ce diaconul Filip predică cuvântul în Samaria, găsim pe sfântul Petru acolo punându-și mâinile peste cei botezați, spre a le împărtași Duhul Sfânt. În Samaria, el înfruntă pe Simon Magul său Vrăjitorul, care, deși primise creștinismul, avea totuși idei rătăcite, socotind că poate cumpăra cu bani, dela sfinții apostoli, darul de a face să se pogoare Duhul Sfânt asupra celor peste care își va pune mâinile. Din Samaria se duse în Iope și în Cezareia, unde botează pe sutașul Corneliu. Mai târziu — pe la anul 44 — fu prins în timpul sărbătorii Paștelui, din ordinul regelui Irod Agripa și aruncat în închisoare, dar scăpă în chip minunat.

După sinodul apostolic, îl găsim în Antihoia, iar de aci se duse probabil și propovedui prin Pont și alte provincii ale Asiei Mici și ajunse până la Babilon, nume sub care probabil se înțelege Roma. Despre restul ativității lui misionare nu se știe nimic. Tradația spune că a murit în Roma, pe timpul persecuțiunii lui Neron, odată cu sfântul apostol Pavel (anul 64), fiind răstignit cu capul în jos. după cererea sa, pentru a nu

suferi acelaș fel de moarte ca Domnul și pentru a putea privi cerul până ce și va da duhul.

Romano-catolicii pretind că sfântul Petru ar fi fost de două ori în Roma și că el ar fi întemeiat biserica din Roma, pe care ar fi și păstorit-o, ca cel dintâi episcop, timp de 25 de ani. Ei spun că ar fi avut în Roma o dispută publică cu Simon Magul și că, atunci când a izbucnit persecuțiunea lui Neron, el plecase din Roma de teamă de a nu fi omorît, dar că în cale întâlnește pe Mântuitorul, pe care-l întrebă: «Unde te duci, Doamne? Quo vadis, Domine?», la care Mântuitorul i-ar fi răspuns; «*La Roma, ca să fiu răstignit a doua oară*», ceea ce ar fi hotărît pe sfântul Petru, ca să se întoarcă înapoi și să primiască moartea de martir.

Toate acestea sunt însă simple legende, fără nici o bază istorică.

2. *Sfântul apostol și evanghelist Ioan* a rămas de asemeni în Ierusalim și n'a ieșit din Palestina până după adormirea Maicii Domnului, care-i fusese dată în grijă de însuș Mântuitorul, când era răstignit pe cruce. După moartea sfântului apostol Pavel, el se stabilește în Efes și luptă cu zel și curaj împotriva rătăcirilor ce se iviseră în biserică. Tradițiunea spune că el a fost dus în lanțuri la Roma, pe timpul împăratului Domițian, și că a fost aruncat într'un cazan cu oleiu fierbând în clocote, din care ieși sănătos. Tot tradițiunea adaugă că a fost exilat după aceea în insula Patmos, unde a stat până la moartea lui Domițian, când se întoarse iarăși în Efes. Aci conduse biserica cu multă blândete și înțelepciune până la adânci bătrânețe și muri de moarte naturală în vârstă de peste 100 de ani. Despre cei din urmă ani ai vieții sale se

spune, că, ne mai putând merge singur, cerea să fie dus de subțiori la biserică și acolo nu zicea altceva decât: «*Fiilor, iubiți-vă unii pe alții*». Oroarea sa față de eretici era așa de mare, că — întâlnind odată pe ereticul Cerint la bae — spuse celor ce erau împreună cu el, că trebuie să plece mai repede, ca să nu se dărâme baia peste ei, din cauza nelegiuireii lui Cerint. Despre el se povestesc o mulțime de alte lucruri frumoase.

3. *Sfântul Iacob cel Mare*, fratele sfântului evanghelist Ioan, a predicat numai în Ierusalim și a fost ucis cu sabia din ordinul regelui Irod Agripa, la anul 44, atunci când a fost închis și sfântul Petru care a scăpat. O tradiție târzie spune că ar fi predicat în Spania și spaniolii pretind că au și moaștele sale în orașul «*Sant-Iago*» din Compostella, dar aceasta nu e de crezut, pentru că acest sfânt apostol a murit foarte de timpuriu și n'a putut avea timp ca să se ducă așa de departe de Palestina.

4 *Sfântul Iacob cel Mic*, numit și *Iacob fratele Domnului Iacob cel Drept și Iacob al lui Alfeu*, a stat toată viața în Ierusalim și a condus biserica de aci, purtând titlul de episcop. Despre moartea sa sunt două versiuni. După una, el ar fi fost omorît cu pietre, din porunca arhiereului saduceu Ananias, la anul. 62. După alta, fariseii și cărturarii îl urcară pe acoperișul templului și-i cerură să numiască nebuni pe toți cari cred că Isus Christos este Dumnezeu. El însă apăra dumnezeirea lui Christos și din această cauză fu aruncat jos și lovit cu pietre,

iar pentru că nu muri numaidecât, un piuar îl omorî cu pilugul.

Ceeace tradițiunea ne spune despre ceilalți opt apostoli este mai puțin sigur.

5. *Sfântul Andrei „cel întâi chemat“* fratele sfântului Petru, se zice că a predicat în Scitia, nume sub care se înțelege tot ținutul din Asia și Europa din partea de răsarit, miazănoapte și apus de Marea Neagră, adică Caucazia, Rusia sudică și Dobrogea noastră. De aci s'ar fi coborât prin Tracia și ar fi murit la Patra, în Ahaia, (Grecia) răstignit pe o cruce în forma literei grecești χ . Tradiția spune că el ar fi întemeiat și biserica din Bizanț (Constantinopoli).

6. *Sfântul Filip* se zice că a predicat în Frigia și că a murit răstignit. Tradițiunea îl confundă adesea cu diaconul Filip și deaceea mai spune că ar fi predicat și în Samaria.

7. *Sfântul Bartolomeu sau Natanael* se zice că a predicat în Arabia de sud (India citerior), iar că mai târziu s'a dus în Armenia, unde ar fi fost jupuit de viu.

8. *Sfântul Toma* se zice că ar fi predicat în Partia și ar fi mers până în India (de azi) unde ar fi fost ucis cu sulița.

9. *Sfântul evanghelist Mateiu* se spune că a predicat mai întâi în Iudeia și apoi în Etiopia, unde a murit ars pe rug

10. *Sfântul Iuda Tadeul sau Lebeul (inimosul)* fratele sfântul Iacob cel Mic, pare a fi predicat în Palestina. După tradiție, el a fost trimis de Mântuitorul la Abgar, craiul Edesei, în Mesopotamia spre a-l vindeca de boala de care suferia și acolo a murit răstignit.

În sfârșit despre *Simon Canaanitul sau Ze-lotul* se spune că a predicat în Egipt și despre *Matia* în Etiopia și că amândoi au murit de moarte martirică.

II. După încetarea din viață a sfinților apostoli, creștinismul fu răspândit mai departe de urmașii lor. Astfel:

1. *In Asia*, leagănul creștinismului, găsim către sfârșitul veacului II o comunitate creștină în *Edesa* (Mesopotamia) cu localuri proprii de rugăciune și un rege creștin, *Abgar bar Maanu*. De aci creștinismul se întinse și în *Persia*. În *Arabia* predică în acest timp *Panten*, renumitul catehet din Alexandria și pe la jumătatea veacului III viața bisericească era aci așa de intensă, că se putură ține sinoade În *Armenia* era de asemeni răspândit creștinismul, cum ne dovedește o scrisoare a episcopului *Dionisie al Alexandriei* către un episcop armean. În *Asia Mă*, unde predicaseră sfântul apostol Pavel și sfântul evanghelist Ioan, creștinismul era în floare, căci erau o mulțime de episcopi și Pliniu cel tânăr, proconsulul Bitiniei, scria împăratului Traian, că pe acolo creștinii sunt în mare număr, atât în orașe cât și la sate.

2. În *Africa* fusese propovedit creștinismul încă din vremea sfinților apostoli. În *Alexandria* găsim, dela începutul veacului III, o înfloritoare școală de cateheți, ai cărei conducători, *Panten* și *Origen*, făcură cunoscut cuvântul Evangheliei până în Arabia și India, iar către sfârșitul acestui veac se aflau în *Egipt* aproape 100 de episcopi. În *Africa de apus sau proconsulară* creștinismul a pătruns foarte de timpuriu din

Egipt sau, poate, și din Italia, căci pe la anul 200 renumitul scriitor bisericesc *Tertulian*, din Cartagina, zicea păgânilor: «*Noi creștinii suntem, ca să zicem așa, de ieri și unplem toate ale voastre: orașele, insulele, castrele, senatul și forul și nu vă lăsăm decât templele*», iar la câteva sinoade ce se ținură în Cartagina, pe la jumătatea veacului III, luară parte până la 90 de episcopi.

3 *In Europa* creștinismul s'a răspândit—afară de Tracia, Ahajia, Iliric și Roma, unde predicase sfântul apostol Pavel—mai mult prin relațiunile comerciale. Astfel în *Galia*, sămânța Evangheliei fu adusă, pe la începutul veacului II, de misionari amestecați de sfântul *Policarp*, episcopul Smirnei, printre negustorii cari veniau aci din Asia mică, așa că pe la mijlocul aceluiași veac găsim și în sudul Galiei comunități creștine înfloritoare și episcopi renumiți. Din *Galia*, creștinismul pătrunse în provinciile *germane de pe lângă Rin*, care pe atunci țineau de *Galia*. Tot prin relațiuni comerciale cu orașele din Asia Mică se pare că a făcut cunoștință cu învățătura creștină și *Spania* și *Britania*. Relațiunile comerciale cu Asia Mică și cele politice cu Roma, au făcut ca să prindă rădăcini creștinismul și în provinciile dunărene: *Dacia*, *Pannonia*, *Noricul* și *Reția*.

Cum vedem, creștinismul se răspândi în scurtă vreme în toate părțile imperiului roman și trecu chiar și peste granițele lui, mulțumită zelului ierarhiei bisericești și propagandei misionarilor creștini. Despre multe din țările pomenite aci trebuie însă să recunoaștem că au făcut acum

numai cunoștință cu creștinismul, căci creștinarea lor deplină s'a săvârșit mai târziu.

8.

Persecuțiuni contra bisericii din partea iudeilor. Dărâmarea Ierusalimului și împrăștierea iudeilor

1. Iudeii au fost cei dintâi dușmani ai creștinismului și biserica a avut chiar dela început de îndurat prigoniri din partea lor. Insuș Mântuitorul fusese osândit de ei la moarte și răstignit, pentru că nu împlinise amăgitoarea lor așteptare de Mesia politic, care să-i scape de jugul strein și să-i facă stăpâni peste întreaga lume.

Când zădărnicia efortărilor și a nelegiuitei lor vărsări de sânge fu vădită de învierea Domnului și când sfinții apostoli începură cu mult succes propoveduirea cuvântului Evangheliei, aducând ca cel mai puternic temelie, ca cea mai sigură garanție a adevărului celor învățate de ei, strălucita minune a învierii lui Christos, atunci mânia oarbă a iudeilor izbucni din nou cu mai mare furie. În ziua Pogorîrii Duhului Sfânt, când sfinții apostoli vorbeau în limbi mulțimii înmărmurite de această minune, ei inventară calomnia, care fu desmintită îndată, că apostolii ar fi beți și n'ar ști ce vorbesc. Curând după aceea sfinții Petru și Ioan fură târîți înaintea sinedriului, pentru că vindecaseră pe un olog din naștere și amenințați cu pedepse grele, dacă vor mai vorbi ceva în public despre Mântuitorul și învățătura sa. Ceva mai în urmă fură aruncați în închisoare

toți sfinții apostoli și dacă nu fură osândiți la moarte, ci numai bătui și amenințați, se datorește pe deoparte scăpării lor din închisoare printr'o minune dumnezească, iar pe de altă parte apărării ce le luă în sinedriu învățatul *Gama-liel*. Acest renumit învățător de Lege fariseu se împotrivi la osândirea sfinților apostoli, zicând că, *dacă învățătura lor va fi dela oameni, se va trece ca orice lucru omenesc, iar dacă va fi de la Dumnezeu, va rămâne, oricare ar fi piedicile care i-s'ar pune în cale.*

Nemulțumiți cu rezultatele obținute prin amenințări, bătăi și închisori, iudeiirecurseră la vărsări de sânge.

Cea dântâi victimă a lor, cel dintâi martir creștin, care a pecetluit cu sângele său mărturisirea credinței în dumnezeirea Domnului nostru Iisus Christos, fu *sfântul arhidiacon Ștefan*.

Acesta fu pârît sinedriului de iudeii eleniști că defaimă numele lui Dumnezeu și legea lui Moise. Adevăratul motiv al pârrii era însă că el propoveduia cu multă râvnă cuvântul lui Dumnezeu și era așa de tare în discuțiuni, că nici unul dintre învățații iudeilor nu-i putea sta împotriva. Sinedriul, fiind compus în mare parte din saducei, cari nu admiteau învierea morților — iar sfântul Ștefan pomenind, în cuvântarea sa de apărare, și de învierea Domnului și muștrând fără cruțare pe sinedriști că nu cred în dumnezeirea lui Christos — osândi pe sfântul Ștefan să fie omorît cu pietre și aduse numai decât la îndeplinire hotărîrea luată. Imdată după aceasta, izbucni o persecuțiune în toată regula împotriva creștinilor. Iudeii fanatici mergeau din

casă în casă și unde găseau creștini, îi loviau și-i târau în închisoare. Din această pricină creștinii fugiră din Ierusalim și se împrăștiară în toată Palestina și chiar mai departe. Numai sfinții apostoli rămăseră în Ierusalim.

După o liniște de câțva timp, la care contribui în mare parte și minunata convertire la creștinism a sfântului apostol Pavel, care fusese unul dintre cei mai fanatici prigonitori ai creștinilor, persecuțiunea începu iarăși și se îndreptă mai cu osebire împotriva sfinților apostoli. Acum muri de moarte martirică *sfântul Iacob cel Mare*, căruia i-se tăie capul cu sabia, din porunca regelui Irod Agripa (anul 44), iar sfântul Petru scăpă din închisoare și dela moarte numai printr'o minune. Mai târziu (anul 62) fu ucis *sfântul Iacob cel Mic*.

Curând după aceasta izbucni însă și mânia lui Dumnezeu asupra nerecunoscătorului popor iudeu.

2. Atâtași neconținut de câte un înșelător, care se da drept Mesia și făgăduia scuturarea jugului strein, iudeii se resculaseră în mai multe rânduri împotriva romanilor. Intr'o nouă răscoală, care avu loc în anul 66 d. Chr. răsvrătiții puseră mâna pe una din fortărețele Ierusalimului și uciseră fără milă pe soldații romani. Armata din Siria neputând restabili pe deplin ordinea, împăratul *Neron* însărcină cu conducerea acestui războiu pe *Vespasian*, cel mai renumit general roman din acea vreme. Vespasian intră în Palestina cu o armată de 60.000 de oameni, supuse Galileia, distruse cetele de vagabonzi cari atâtau diferitele provincii și se apropié de Ierusalim, dar, fiind pro-

clamat împărat (anul 69), lăsa fiului său *Titus* sarcina de a conduce războiul mai departe. *Titus* înconjură Ierusalimul în primăvara anului 70, în timpul serbării Paștelui, când se aflau în cetate o mulțime de iudei veniți din toată Palestina și din alte țări. Iudeii nevrând să se predea, *Titus* ținu cetatea încunjurată, crezând că prin foame o va sili să se predea. Peste un milion de oameni pieriră de foame, de ciumă și de luptele dintre ei, dar cei rămași nu voiau să se predea. După un asediu de șase luni, Ierusalimul trebui să cadă. Cu toată dorința lui *Titus* de a se păstra clădirile mai de seamă, sau cel puțin templul, totul a fost ars și dărâmat de soldații săi, din cauza împotrivirii desnădăjduite a iudeilor, așa că s'a împlinit întocmai profetia Mântuitorului, că nici piatră pe piatră nu va rămâne. Obiectele sfinte, care au scăpat de flacări, au servit ca trofee la împodobirea intrării triumfale a lui *Titus* în Roma. Prizonierii, în număr de aproape 100.000, parte au fost uciși, parte întrebuințați în lupta cu fiarele din circuri, parte vânduți ca sclavi și împrăștiați astfel în toate părțile imperiului.

Această grea nenorocire căzută asupra iudeilor fu pedeapsa pe care Dumnezeu le-o dete pentru necredința și purtarea lor neomenoasă față de Mântuitorul și de urmașii săi. Creștinii din Ierusalim nu suferiră nimic de pe urma acestui războiu, pentru că ei, aducându-și aminte de precizarea Domnului despre soarta cetății sfinte, nu se uniră cu răsculații, ci se retraseră, înainte de înconjurarea cetății, într'o localitate muntoasă de dincolo de Iordan.

Iudeii nu se cumințiră nici după această nenorocire. Când împăratul *Adrian* opri serbarea sâmbetei și tăierea-împrejur și porunci ca pe ruinele templului din Ierusalim să se zidiască un templu păgân (anul 132), ei se răsculară din nou sub conducerea unui fals Mesia, anume *Bar-Cochba* (fiul stelei). Acum creștinii avură să sufere iarăș prigoniri din partea iudeilor fanatici, dar, pedeapsa dumnezească ce veni peste aceștia fu exemplară. Răscoala fu înăbușită în sânge. Mai mult de 600.000 de iudei plătiră cu capul nesocotința lor. Peste locul unde fusese templul trecu plugul, iar pe ruinele Ierusalimului se ridică o nouă cetate numită *Aelia Capitolina* și în mijloc un măreț templu păgân în cinstea lui Jupiter. Iudeilor le fu oprită, sub pedeapsă de moarte, apropierea de cetate.

De acum înainte iudeii nu mai avură putința de a vărsa ei înșiși sânge creștin, în schimb însă răspândiră printre păgâni tot felul de calomnii și făcură toate intrigile posibile împotriva creștinilor.

9.

Persecuțiuni contra bisericii din partea păgânilor.

Biserica a suferit din partea păgânilor, timp de aproape trei veacuri, sângeroase persecuțiuni pe toată întinderea imperiului roman.

Cauzele persecuțiunilor sunt multe, dar cele mai însemnate sunt următoarele:

1. *Legătura dintre religiune și stat.* — La popoarele vechi și îndeosebi la romani, religiunea

era instituțiune de stat. Îndeplinirea prescripțiilor religioase era obligatoare pentru toți cetățenii, iar nesocotirea lor era pedepsită cu asprime, ca nesupunere la legi. Din considerațiuni politice, romanii tolerau însă și religiunile popoarelor învinse, întru cât nu primejdăiau existența religiunii de stat. Creștinismul, fiind privit la început ca o sectă iudaică, fu tolerat câtva timp. Mai târziu însă, câștigând partizani din sânul tuturor popoarelor și răspândindu-se din ce în ce mai mult, se observă că nu e o sectă iudaică, ci o religiune, care ținția să înlocuiască pe toate celelalte. Din această cauză fu persecutat.

2. *Abținerea creștinilor dela unele îndatoriri publice.* Creștinii nu aduceau jertfe statului împăraților, pentru că aceasta era tot una cu închinarea la idoli; nu luau parte la sărbătorile și petrecerile publice din circuri, teatre etc. pentru că erau unite cu tot felul de cruzimi și imoralități; nu primiau funcțiuni publice, pentru că atunci ar fi trebuit să jure credință împăratului și supunere legilor și să aducă jertfe idolilor; unii refuzau chiar să facă serviciul militar, pentru aceleași motive etc. Toate acestea au dat prilej păgânilor să-i acuze de necredință față de capul statului (*lesmajestate*), care era aspru pedepsită, de ură împotriva tuturor oamenilor (*odium generis humani*), care atrăgea asupra-le ura și disprețul obștesc.

3. *Calomniile răspândite în popor pe seama creștinilor.* Iudeii, ca să discrediteze pe creștini și să atâțe pe păgâni în contra lor, răspândiră tot felul de calomnii. Așa d. p. pentru că creștinii n'aveau jertfe de animale în cultul divin, ei (ju-

deii) ziceau că sunt atei; pentrucă se împărtășiau cu „trupul și sângele Domnului“, ziceau că mănâncă carne de om; pentrucă ospătau împreună la agape și se numiau între dânșii frați, ziceau că trăesc în imoralitate și se căsătoresc în grade apropiate de rudenie, și chiar frate cu soră; pentrucă se adunau pe ascuns, ca să ia parte la serviciul divin, ziceau să conspiră în contra statului etc., etc. toate învinuiri grave.

4. *Interesul preoților păgâni și superstiția poporului.* De pe urma cultului idolilor trăiau o mulțime de preoți, vânzători de animale de jertfă sculptori și turnători de statui de zei ș. a. Toate aceste categorii de oameni își vedeau existența pusă în primejdie prin răspândirea creștinismului, de aceea luptară toți cu desnădejde împotriva lui. Aceștia speculară încrederea în ei a poporului de jos pe care-l âtâțară împotriva creștinilor, susținând că toate nenorocirile publice, ca foametea, seceta, inundațiile, boalele molipsitoare, războaiele etc. provin numai din cauză că creștinii nu se închină zeilor lor. Prin aceste mijloace, ei izbutiră adesea să împingă mulțimea la vărsări de sânge creștin și să facă pe autorități să ia măsuri aspre în contra creștinilor.

Aproape toți împărații romani dinainte de Constantin cel Mare au persecutat pe creștini, dar cele mai însemnate persecuțiuni sunt zece. Numărul lor ne amintește cele zece plăgi ale Egiptului.

Intâia persecuțiune izbucni pe timpul împăratului Neron (64), din cauza unui foc care distruse o mare parte din Roma. Toată lumea învinuia pe smintitul împărat că a dat foc orașului,

pentru ca să-și poată face o idee de arderea Troiei, dar el aruncă vina pe creștini și porunci să fie nimiciți. Victimile fură nenumărate și felurile morții din cele mai grozave. Unii dintre creștini erau cusuți în piei de animale sălbatice și aruncați câinilor, ca să-i sfâșie; alții erau unși cu păcură sau cu smoală și li se da foc, ca să lumineze noaptea grădinile imperiale; alții erau înnecați, răstigniți etc. Atât de înfricoșată a fost această persecuțiune, încât nici după tragicul sfârșit al lui Neron, creștinii nu credeau că el a murit, ci-și șoptiau cu spaimă că s'ar fi retras dincolo de Eufrat, de unde va veni să-i prigoniască și mai cumplit, ca Antichrist. Martirii mai însemnați din timpul acestor persecuții sunt *sfinții apostoli Petru și Pavel*.

A doua persecuțiune a fost în timpul domniei lui *Domițian*. Acest împărat nebun pretindea ca toți supușii să-i se adreseze cu cuvintele: «*Stăpânul și Dumnezeu meu!*» Creștinii refuzând să-i dea acest titlu, el porunci să fie tratați ca dușmani ai săi. Mulți pieriră numai pentru că aveau avere. Așa fu senatorul Flavius Clemens, vărul împăratului și soția sa. Auzind că iudeii așteptau un împărat și că creștinii ziceau că Mântuitorul Christos este acel împărat și temându-se să nu fie detronat de ei, spre a pune în locu-i vre-o rudă de a împăratului lor, Domițian porunci să-i se aducă din Palestina niște rude ale Domnului. Declarațiunea acestora că împărăția așteptată de ei nu e din lumea aceasta, simplitatea hainelor care le vădia sărăcia și mai ales palmele lor pline de bătăături din cauza muncii, convinseseră pe împărat că teama sa era

neîntemeiată și-i scăpară de pedeapsă. În timpul acestei persecuțiuni, a fost chinuit în Roma și după aceea exilat în insula Patmos *sfântul evanghelist Ioan*.

A treia persecuțiune s'a desfășurat pe timpul domniei lui Traian. El, îndată după urcarea sa pe tron (anul 98), reînnoi legea care opria adunările secrete. Immulțindu-se denunțurile că creștinii calcă legea, *Pliniu cel Tânăr*, proconsulul Bitiniei, întrebă printr'o scrisoare pe împărat, dacă trebuie să pedepsiască cu moarte pe creștini, pentru că nu se supun legii. El adăoga, că în acest caz s'ar depopula satele și orașele și că din cercetările făcute de el reiese că creștinii nu sunt periculoși pentru existența statului și nici imorali. *Singura lor vină — scrie Pliniu mai departe — este că sunt superstițioși, căci se adună într'o anumită zi înainte de răsăritul soarelui, cinstesc pe Christos ca Dumnezeu și se obligă să trăiască în onestitate și virtute*. Traian îi răspunse să nu urmăriască pe creștini din oficiu și să nu țină seamă de denunțuri anonime; dacă cineva însă va fi denunțat formal că e creștin și nu va voi să jertfiască idolilor, să fie osândit la moarte; iar dacă va jertfi, să nu-i facă nimic. Aceste norme de persecuțiune au fost urmate timp de un veac.

În această persecuțiune au primit coroana de martir: *Clement*, episcopul Romei, care fu exilat în Chersones și înecat în mare, *Simeon*, episcopul Ierusalimului, în vârstă de 120 de ani, răstignit, și sfântul *Ignatie*, episcopul Antiohiei, sfâșiat de fiare în cercul din Roma.

A patra persecuțiune a pornit din partea îm-

păratului *Marcu Aureliu*, numit și *filosoful* (161-180). Acesta împărtășia părerile filosofilor păgâni, că creștinii ar fi oameni imorali și periculoși pentru stat, de aceea dete în contra lor cele mai aspre porunci. El nu numai că îngădui plebeii păgâne să ucidă pe creștini fără nici o judecată, ci introduse și spionajul, pentru a-i descoperi și tot felui de torturi, spre a-i face să se lepede de credință.

Persecuțiunea fu violentă și făcu o mulțime de victime. În zadar adresară împăratului câte o apologie filosofil creștini de atunci Justin, Atenagora și Tațian, căci persecuțiunea se urmă cu aceeaș furie. Acum primiră martirul: *sfântul Justin Filosoful* și bătrânul episcop al Lionului, *Potin*. Nespūs de mare curaj în munci arătară un tânăr de 15 ani anume *Potin* și o sclavă anume *Blandina*, ambii din Lion. Ei fură mai întâi biciuiți, după aceea așezați pe o bancă de fier înroșită în foc, apoi aruncați la fiare și în sfârșit decapitați. La toate aceste chinuri răspunsul lor era: «*Suntem creștini și între noi nu se săvârșește nimic rău*».

10.

Persecuțiuni în contra bisericii din partea păgânilor (continuare).

A cincia persecuțiune este a lui *Septimiu Sever* (192-211). La începutul domniei, Sever fu binevoitor față de creștini, pentru că un creștin îl vindecase de o boală grea numai ungându-l cu untdelemn. Mai târziu însă dădu voie ca creș-

tinii să fie persecutați și în cele din urmă opri el însuș, sub pedeapsă de moarte, trecerea la creștinism. În Alexandria primi acum, între alții, coroana de martir *Leonida*, tatăl învățatului Origen, iar în Cartagena două tinere femei, *Perpetua* și *Félicitas*, cea dintâi nobilă, cea de a doua sclavă. Ambele răbdară cu multă tărie tot felul de chinuri și-și găsiră moartea fiind înjunghiate de un gladiator cu pumnalul. În Galia muri, în fruntea unui mare număr de martiri, *sfântul Irineu*, episcopul Lionului.

A *șasea persecuțiune* a fost decretată de *Maximin Tracul* (235-238) mai mult din ură împotriva predecesorului său Alexandru Sever, care fusese prieten creștinilor și despre care se spune că avea în palatul său între alte statui, și pe a Mântuitorului Christos.

Persecuțiunea aceasta a fost îndreptată îndeosebi împotriva clerului.

A *saptea persecuțiune* s'a deslănțuit din porunca lui *Deciu* (249-251). Acest împărat își pusese în minte să întăriască imperiul și să restaureze păgânismul, ambele în primijdie — cum credea el — din cauza creștinilor. În acest scop porni în contra creștinătății una din cele mai crude persecuțiuni.

Intențiunea sa nu era de a ucide pe creștini, ci de a-i sili prin orice fel de mijloace să se lepede de credința creștină și să treacă la păgânism. Numai episcopii și preoții erau omoriți fără cruțare, pentru ca credincioșii, rămânând fără păstori, să poată fi mai ușor înfricoșați și constrânși să-și lepede credința. Arderea cărților sfinte, confiscarea averilor, exilul și tot felul de

torturi, precum: arderea de vii în cuptor sau pe grătare de fier, tragerea pe roată, sfâșierea trupului cu cârlige de fier, turnarea pe gât de plumb topit, spânzurarea de limbă, etc. etc. erau mijloacele întrebuintate de persecutori pentru a sili pe creștini să se închine zeilor. În fața acestui arsenal de mijloace diabolice de constrângere, mulți se lepădau de credință, ca să scape cu viață. Aceștia purtau numele ee *căzuți (lapsi)* și — după cum aduseseră jertfele idolilor, sau tămâiaseră statuile idolești sau ale împăraților, ori cumpăraseră acte că au făcut una sau alta, fără să fi făcut, sau declaraseră că nu sunt creștini, — primiau numele special de *sacrificati, thurificati, libellatici și acta facientes*. Cei cari nu se lepădau de credință și suferiau torturi, dar scăpau cu vieată, se numiau *mărturisitori (confessores)*, iar cei cari muriau în chinuri se numiau *martiri sau mucenici*.

Mare a fost numărul celor căzuți, mare și al mărturisitorilor, dar mult mai mare a fost numărul martirilor, dintre cari mai însemnați sunt: *Vavila*, episcopul Antiohiei, *Alexandru* al Ierusalimului și *Fabian* al Romei.

În timpul acestei persecuțiuni s'au retras într'o peșteră — cum spune tradițiunea — șapte tineri din Efes, cari nu voiau să jertfiască idolilor. Ei au adormit în peșteră și s'au deșteptat tocmai către sfârșitul împărăției lui Teodosie cel Mic, când creștinismul era în floare. Atunci unul din ei, mergând în oraș ca să cumpere ceva pentru hrană, a atras luarea-aminte a tuturor asupra sa prin portul, prin vorba și prin banii ce-i avea din vremea lui Deciu și fiind dus la mai marele orașului, a dat pe față minunea care se făcuse cu ei și de care nici el nu știa, că adică dor-

miseră în peșteră 200 de ani. Aceasta a produs mare bucurie în rândurile creștinilor, mai ales pentru că se ivise atunci o sectă, care tăgăduia învierea morților. Insuș împăratul Teodosie a venit la Efes și a vorbit cu cei șapte sfinți, iar ei adormiră din nou în Domnul.

Sfânta noastră biserică serbează pomenirea acestei minunate întâmplări în ziua de 4 August.

A opta persecuțiune avu loc pe timpul lui *Valerian* (253-260), care la început era prieten al creștinilor, iar mai pe urmă începu să-i persecute aprig după îndemnul unui vrăjitor. Valerian opri cercetarea bisericilor și a cimitirelor, porunci să fie uciși toți preoții și clerul în genere și confiscă averile celor cu dare de mână, iar pe cei despoiați de averi îi exila sau îi făcea sclavi. Martiri mai însemnați au fost acum: *sfântul Ciprian*, episcopul Cartagenei, *Sixt*, episcopul Romei și inimosul său *diacon Laurențiu*, cum și 153 de credincioși arși într'o groapă cu var nestins peste care s'a turnat apă, în Africa de nord.

A noua persecuțiune a izbucnit pe timpul și din porunca lui *Aurelian* și anume către sfârșitul domniei lui (274). Ea a fost de scurtă durată și mai puțin sângeroasă decât celelalte.

A zecea persecuțiune a fost a lui *Dioclețian* (284-305) și a coregenților săi.

Ca și mulți alți împărați, Dioclețian fu la început favorabil creștinilor, pe cari-i scuti de îndatorirea de a lua parte la jertfele publice ce se aduceau zeilor și-i puse în cele mai însemnate funcțiuni de stat.

Spre a putea administra mai lesne imperiul,

Dioclețian își mută reședința la Nicomedia, în Bitinia, și păstră pentru sine numai răsăritul, având de ajutor—cu titlul de Cesar—pe ginerele său *Galeriu*, iar apusul îl lăasă lui *Maximian*, care avea ca Cesar pe *Constanțiu Cloru*.

Galeriu era un dușman-naîmpăcat al creștinilor și prin intrigi meschine izbuti să hotărască pe Dioclețian să înceapă în contra lor cea mai cruntă persecuțiune din toate câte a suferit biserica. Mai întâi se interzise creștinismul în armată (298), după aceea se decretă dărâmarea bisericilor, arderea cărților sfinte, întemnițarea clericilor, îndepărtarea din funcțiuni a tuturor creștinilor și impunerea de a aduce jertfe zeilor (303). Intâmplându-se un foc în palatul imperial și răscoale în câteva provincii, se aruncă vina pe creștini și în tot imperiul se aprinse focul persecuțiunii. Numai în Galia, Spania și Britania, peste cari domnia Constanțiu Cloru, era liniște. Dioclețian, Maximian și Galeriu își dădură mâra, ca să distrugă creștinismul din rădăcini. Toate torturile și felurile de morți, care puteau trece cuiva prin minte, fură aplicate. Pe fiecare zi se născociau altele nouă, mai crude și mai înfiorătoare. După retrăgerea lui Dioclețian de pe tron și ridicarea lui Galeriu la treapta de August (305), persecuțiunea continuă cu furie și mai mare din cauza noului Cesar *Maximin*, care era asemeni dușman de moarte al credinței creștine. Lucrurile merseră astfel până când Galeriu fu lovit de o boală grea și porunci încetarea persecuțiunii, făcând totodată apel la creștini, ca să se roage lui Dumnezeu pentru însănătoșirea

sa. Maximin însă continuă persecuțiunea pe ascuns, cu aceeaș cruzime ca și mai înainte.

În apus situațiunea creștinilor era mai bună. Constantiu Cloru proteja pe creștini, iar când armata proclamă împărat pe fiul său *Constantin*, acesta—deși încă păgân—se dete de partea creștinilor și porni cu războiul împotriva lui *Maxențiu*, un alt Cezar, care-și însușise domnia peste Italia și Africa și prigionia pe creștini. Înainte de începerea luptei, Constantin văzu pe cer o cruce de foc și împrejurul ei cuvintele: «*τοῦτο νίκα* = în aceasta învinge». Fiind lămurit în vis asupra arătării acestui semn minunat, el puse să se coasă semnul sfintei cruci pe steagurile armatei sale și astfel ieși biruitor, iar Maxențiu muri în luptă. Curând după aceasta Constantin dete, împreună cu cumnatul său *Liciniu*, care era Cesar în răsărit, *edictul dela Milan* (313) prin care se acorda libertatea religioasă tuturor cultelor și prin urmare și celui creștin. Totodată se înapoiară creștinilor averile confiscate și se revocară toate măsurile luate împotriva lor.

Cu aceasta se sfârșiră persecuțiunile pornite asupra bisericii din partea împăraților păgâni, dupăce timp de aproape 300 de ani făcuseră să curgă în șiroaie sângele martirilor. Dacă ele au făcut mult rău bisericii, i-au făcut însă și un mare bine, pentrucă moartea cu curaj a miilor de martiri, cari au pierit pentru apărarea credinței, a întărit în credință pe cei șovăitori și a convins pe mulți necredincioși despre dumnezeirea creștinismului, hotărîndu-i să primiască sfântul botez. Cu aceasta s'a adeverit ceea ce a zis *Tertulian*: «*Sanguis martyrum semen christianorum*».

Atacuri din partea filosofilor păgâni. Apologeții creștini.

1. Creștinismul a fost combătut de păgâni nu numai cu forța materială, prin persecuțiuni, ci și cu arme spirituale. Pe tărâmul spiritual lupta a fost dusă atât în chip direct cât și indirect.

Indirect au combătut creștinismul *școalele filosofice a neopitagoreilor și a neoplatonicilor*, care au încercat să închege din filosofie, din ceea ce era bun în păgânism și din elemente împrumutate din creștinism, o religie nouă, un păgânism mai spiritual, pe care să-l opună religiei creștine. O asemenea încercare făcu în Capadocia neopitagoreul *Apoloniu din Tiana*, în veacul I al erei creștine. Lui i-s'a atribuit mai târziu și puterea facerii de minuni.

Direct a fost combătut creștinismul de așa ziii *polemici păgâni*, care-l luară în răs și-l schimonosiră cât putură mai rău, spre a-l expune disprețului și a feri cu chipul acesta pe păgâni de a-l îmbrățișa. Dintre aceștia mai însemnați sunt trei: *Cels*, *Lucian de Samosata* și *Porfiriu*.

Cels, un filosof epicureu sau platoniceu, a scris împotriva creștinismului, pe la jumătatea veacului II, o operă intitulată: „*Invățătura adevărată* = *Λόγος ἀληθής*”, din care s'au păstrat numai fragmente în opera prin care i-a răspuns celebrul scriitor și învățat creștin Origen. Invinuirile pe care le aduce creștinismului, el nu le ridică direct, ci le pune în gura unui iudeu, care înfăți-

șează pe Mântuitorul ca un vrăjitor și înșelător, minunile și învierea sa ca povești mincinoase, pe Sfânta Fecioară ca femeie ușoară etc. Cels își bate joc însă și de iudaism, pe care-l numește absurd și întemeiat pe minciuni. El aseamănă pe creștini și iudei cu un stol de lilieci sau cu o grămadă de furnici, ori de viermi. Cels cunoștea dealtfel destul de bine învățătura creștină, citise multe din cărțile sfinte și vizitase întrunirele creștinilor. Luând în răs și criticând creștinismul, el nădăjduia să înduplece pe creștini să se întoarcă la păgânism, ca religiune a statului roman și singura adevărată, după părerea lui. De aceea și termină opera sa cu un călduros apel către creștini, ca să nu se împotriviască ordinii publice, ci să dea împăratului tot sprijinul, spre a putea păstra în floare imperiul cu toate așezămintele lui.

Lucian de Samosata—cel mai de spirit scriitor satiric al vremilor vechi, de sarcasmul căruia n'au scăpat nici zeii păgâni și filosofi greci— a combătut creștinismul într'un roman al său intitulat: „*Peregrinus Proteus*“, pe la sfârșitul veacului II. El se ocupă de creștinism numai în treacăt și intrucât îi oferă material pentru satiră, căci ținta romanului său este persiflarea filosofilor cinici. Eroul romanului, *Peregrinus Proteus*, era un filosof cinic. *Lucian* istorisește că *Peregrinus* făcându-se vinovat de păcate grele, fugi din țara sa, și ducându-se într'alt loc, s'a făcut creștin, a ajuns preot și a compus scrieri cu pretenția de profetice. Aruncat în închisoare, din cauza zelului său pentru propagarea creștinismului, fu scăpat de creștini, care-l adora

aproape ca pe Dumnezeu, dar cari-l alungară totuș din comunitatea lor, pentru ridicolul motiv că gustase dintr'o mâncare oprită. După aceasta se făcu din nou cinic, călători prin toată Grecia și în cele din urmă muri de bună voie pe rug, spre a-și satisface nepotolita sete de glorie. Lucian adaogă în bătae de joc, că din cenușa lui s'ar fi înălțat un vultur, care a pronunțat cuvintele: „*Părăsesc pământul, mă duc-la cer*”. Și în celelalte scrieri ale sale, Lucian atacă iarăș numai în treacăt creștinismul. Tot ceea ce el satirizează nu e socotit nici ca imoral, nici ca periculos pentru existența statului sau neadevărat, ci numai ca nepotrivit cu ideile și spiritul vremii de atunci.

Porfiriu—filosof, neoplatonic, mort pe la anul 300—este cel din urmă și cel mai mare luptător al păgânismului împotriva creștinismului pe tărâmul literar. El cunoștea temeinic învățătura creștină, pentru că ascultase cursurile lui Origen și se spune că ar fi fost chiar câtva timp creștin, dar că a trecut iarăș la păgânism, din cauză că a fost bătut de câțiva creștini. Scrierea sa intitulată: „*Contra creștinilor*” și care consta din 15 cărți este cea mai înverșunată critică care s'a făcut vreodată creștinismului. Porfiriu se silște să descopere contradicții pretutindeni în învățătura creștină. Astfel Vechiul Testament sta—după el—în contradicție cu Noul Testament, Mântuitorul cu apostolii, apostolii între ei și chiar învățătura Mântuitorului și a sfântului Pavel ar cuprinde în sine o mulțime de contradicții. Apoi ideile despre crearea lumii, despre întruparea Domnului și învierea sa din morți ar fi culmea

absurdității. Totuș pentru persoana Mântuitorului, avea multă stimă și aproba unele învățături care se asemănau cu ale neoplatonismului.

Afară de acești trei polemici însemnați, am mai putea cita pe *Hierocle*, prefectul Bitiniei, care, pe la începutul veacului IV, adună într'o carte toate cele scrise împotriva creștinismului de polemicii mai vechi, și pe împăratul *Iulian Apostatul*, dar amândoi nu aduc în discuțiune idei nouă, ci numai repetă pe cele emise de premergătorii lor.

2. La atacul cu arme intelectuale din partea păgânilor a răspuns din partea creștinilor o serie de scriitori, cari poartă numele de *apologeți*, adică apărători ai creștinismului.

Cei mai însemnați apologeți creștini sunt: *Iustin Martirul și Filosoful*, școlarul său *Tațian Asirianul*, *Atenagora*, *Teofil*, *episcopul Antiohiei*, *Minuciu Felix*, *Tertulian*, *Clement Alexandreanul*, *Origen*, *Arnobiu de Sica*, *Lactanțiu și Eusebiu de Cezareia*.

Unii dintre apologeți au adresat apologiile lor către împărați și senatul roman, alții către păgânii influenți, iar alții au răspuns deadreptul polemicilor păgâni. Cu toții au arătat că creștinii sunt oameni adânc religioși, morali și pașnici, căci se închină unui singur Dumnezeu spiritual, practică virtutea și se supun legilor statului. Invinuirile pe care păgânii li le aduc și pentru care-i prigonesc sunt numai închipuite și n'au alt temei decât necunoașterea de către prigonitori a credinței celor prigoniți.

Astfel învinuirea că creștinii ar fi ateï este o deducțiune falsă din faptul că ei nu se închină

idolilor și nu vor să le aducă jertfe, de fapt însă creștinii sunt cei mai religioși oameni, pentru că numai ei se închină adevăratului Dumnezeu, celui în trei persoane slăvit și au un cult spiritual, cu care nu se poate asemăna cultul nici uneia din celelalte religiuni; cât pentru idolii cărora se închină păgânii, ei nu sunt nimic altceva decât lemnele, pietrele și metalele din care sunt făcute statuile lor; punerea acestora în locul Dumnezeirii și închinarea la ele este ateism; deci dar păgânii sunt ateii, iar nu creștinii.

Invinuirea că creștinismul este protivnic ideii și ordinii de stat este asemeni neîntemeiată și are ca punct de plecare faptul că creștinii se adună în secret, dar în adunările lor tainice, ei nu conspiră împotriva statului sau a vreunei persoane, ci iau parte la săvârșirea serviciului divin; dacă fac aceasta pe ascuns, o fac numai din cauza păgânilor, cari i persecută și nu-i lasă să se roage lui Dumnezeu în liniște. Dovada cea mai bună că creștinii nu sunt în contra ideii și ordinii de stat este, că ei sunt oamenii cei mai pașnici, cari se supun tuturor legilor, afară de acelea care ating credința lor și că printre ei nu se găsesc criminali, vițioși etc. Prin viața lor morală și sunt elementul cel mai puternic sprijin și sunt elementul cel mai de ordine.

Nenorocirile venite asupra imperiului nu sunt efectul mâniei zeilor că creștinii nu li se închină, ci dimpotrivă sunt o pedeapsă dumnezeiască venită asupra păgânilor, pentru că nu se întorc la adorarea adevăratului Dumnezeu, descoperit lumii de Mântuitorul Christos, cinstit și propoveduit de creștini.

Nu mai puțin sunt neîntemeiate și învinuirile că învățătura creștină ar cuprinde idei greșite și absurde, că între Vechiul și Noul Testament și chiar între Mântuitorul și sfinții apostoli ar fi contradicții flagrante, că Mântuitorul ar fi fost înșelător, iar apostolii niște șarlatani înșelați, că în adunările secrete ale creștinilor s'ar comite escese și imoralități grozave etc. etc. De falsitatea lor se poate convinge oricine numai decît, dacă își dă osteneala de a studia doctrina creștină, sau dacă cere lămuriri dela creștini și le observă cu luare-aminte exemplara lor viață publică și privată.

Acosta este în trăsături generale răspunsul pe care apologeții l-au dat polemicilor păgâni la critica pe care aceștia au făcut-o religiei creștine. Prin acest răspuns, apologeții au izbutit să împrăștie în parte calomniile răspândite pe socoteala creștinilor, au înfățișat creștinismul în adevărata sa lumină și au pregătit calea triumfului său definitiv și pe toată linia.

12.

INVĂȚĂTURA BISERICII.

Canonul cărților sfinte. Tradițiunea.

Simboale bisericii.

1. Invățătura și viața Mântuitorului, precum și învățătura și viața unora dintre sfinții apostoli, sunt coprinse în cărțile sfinte sau *Sfânta Scriptură* a Noului Testament. Numărul acestor cărți sau scrieri este de 27 și anume: 4 *Evan-*

ghelii (dela Mateiu, Marcu, Luca și Ioan), *Faptele Apostolilor*, *14 epistole ale sfântului apostol Pavel*¹⁾, *1 epistolă a sfântului Iacob*, *2 ale sfântului Petru*, *3 ale sfântului Ioan*, *1 a sfântului Iuda* și o scriere profetică, *Apocalipsul sfântului Ioan*.

Toate aceste cărți au fost scrise de sfinții apostoli sau de ucenicici lor sub însuflarea Sfântului Duh, de aceea în ele nu se află greșeli. Compunerea sau redactarea lor nu s'a făcut deodată, ci treptat și potrivit cu nevoile bisericii. Pe la sfârșitul veacului I erau scrise toate și pe ici și colea se găseau chiar adunate mai multe la un loc. Adunarea la un loc sau codificarea tuturor cărților sfinte ale Noului Testament și recunșterea tuturor, ca provenind dela autorii cărora li se atribue, a avut însă loc mult mai târziu, căci chiar în prima jumătate a veacului IV era încă discuțiune — cum ne spune istoricul bisericesc *Eusebiu* — dacă unele din ele sunt apostolice sau nu. Numirea de «*Noul Testament*» a fost întrebuințată întâia oară de *Tertulian*, după care s'a generalizat în toată biserica. Pe lângă cărțile Noului Testament au fost recunșcute ca sfinte și cărțile Vechiului Testament, în număr de 22, și toate la un loc au primit numele de *Sfânta Scriptură* sau *Biblie*.

2. Cărțile Noului Testament nu cuprind însă toată învățătura Mântuitorului și a sfinților apostoli. Mântuitorul însuși n'a scris nimic, ci a predicat numai verbal și sfinții evangheliști n'au

¹ 1 către romani, 2 către corinteni, 1 către galateni, 1 către efeseni, 1 către filipeni, 1 către coloseni, 2 către tesaloricieni, 2 către Timoteiu, 1 către Titu, 1 către Filimon și 1 către ebrei.

scris tot ce a predicat El, ci multe s'au păstrat și transmis din generație în generație numai prin viu graiu. Acelaș lucru s'a întâmplat și cu predica sfinților apostoli. Cei mai mulți din ei n'au scris nimic — cel puțin nu ni s'a păstrat nimic scris dela ei — ci au răspândit cuvântul lui Dumnezeu numai prin viu graiu. Aceasta ne-o spune lămurit sfântul Irineu, zicând: «*Neamurile au crezut în Christos fără cerneală și hârtie*», adică nu pe temeiul celor scrise, ci în urma predicii orale a sfinților apostoli și a misionarilor creștini, „*căci El era scris în inimile lor*“. Chiar cei câțiva sfinți apostoli cari ne-au lăsat și scrieri în care se cuprinde învățătura creștină — și îndeosebi sfântul Pavel, care a scris mai mult decât toți — n'au scris tot ce au învățat, iar din cele ce au făcut nu ne spun decât prea puțin. Scrisul lor venia în sprijinul predicii verbale și în urma acesteia, rezumând și precizând cele grăite. De aceia vedem că chiar sfintele Evanghelii nu se scriu îndată după înălțarea la cer a Domnului, ci mai târziu și se compun pentru anume comunități sau cercuri de cititori și fiecare din ele urmărește un scop special, după cititorii pe cari-i avea în vedere sfințitul autor. Tot astfel și epistolele sfinților apostoli sunt scrise toate pentru creștinii unor anume comunități sau provincii, căroră sfinții apostoli le făcuseră cunoscut cuvântul Evangheliei de mai înainte prin predica verbală.

Astfel stând lucrurile, ușor se poate înțelege că sunt multe învățături și practici creștine, care nu sunt coprinse în cărțile sfinte. Totalitatea învățăturilor și practicilor, care s'au transmis dela

Mântuitorul și dela sfinții apostoli prin viu graiu, se numește *Sfânta Tradițiune*.

Sfânta Scriptură și Sfânta Tradițiune sunt cele două izvoare nesecate ale învățaturii bisericii.

3. Pentru înlesnirea credincioșilor, cari n'aveau timpul sau pregătirea trebuitoare, ca să poată studia și aprofunda Sfânta Scriptură, spre a-și da seamă de credința lor, biserica a compus încă de timpuriu niște rezumate ale punctelor de credință, numite *simboale de credință*. Toate simboalele încep cu cuvântul „*Cred*“, de aceea se mai numesc și „*Crezuri*“.

Fiecare creștin, oricât ar fi fost de incult, trebuia să știe pe dinafară Crezul și să creadă cu statornicie toate cele cuprinse în el, iar cei cari se pregăteau să primiască sfântul botez, trebuiau să învețe mai întâi crezul și să-l spună în biserică într'o zi anumită și numai după aceea erau botezați.

În cele dintâi veacuri ale creștinătății aproape fiecare biserică mai însemnată își avea simbolul său, care nu se deosebia de al altor biserici decât prea puțin și anume prin felul cum era redactat, căci fondul tuturor simboalelor era acelaș. Astfel găsim câte un simbol al bisericilor din *Ierusalim*, *Antiohia*, *Cezareia*, *Alexandria*, *Roma*, *Aquileia* etc. Afară de simboalele bisericilor mai însemnate, găsim în acest timp și simboale compuse de unii părinți bisericești, cum este d. p. *simbolul sfântului Grigore Taumaturgul*, precum și un *simbol zis apostolic*. Acest din urmă simbol se numește apostolic, pentru că multă vreme s'a crezut că a fost compus de sfinții apostoli înainte de împrăștierea lor din

Ierusalim. În deosebi romano catolicii au susținut aceasta mai de mult și unii din ei o susțin și azi. S'a dovedit însă că el nu datează decât dela jumătatea veacului II, adică de pe la anul 150.

Invățătura bisericii, așa cum reiese din simboalele de credință și din operele părinților și scriitorilor bisericești din acest timp, se poate rezuma în următoarele puncte principale :

1. Există un singur Dumnezeu, preamărit în trei persoane: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, care a făcut din nimic atât lumea materială sau văzută, cât și lumea spirituală sau nevăzută, adică pe îngeri și sufletele oamenilor și tot el o conservă și conduce.

2. Omul a fost făcut de Dumnezeu din pământ și înzestrat cu suflet rațional. Menirea sa pe lume este de a împlini voia lui Dumnezeu, pentru a putea gusta astfel fericirea cerească, care constă mai presus de toate din petrecerea în nemijlocită apropiere de Dumnezeu.

3. Cea dintâi pereche de oameni n'a voit să asculte de Dumnezeu și din această cauză a pierdut harul dumnezeesc și o parte din alesele însușiri sufletești și trupești, pe care le avea înainte de săvârșirea păcatului, s'a înstreinat de Dumnezeu și a atras asupra și urgia dumnezească.

4. Vina și urmările păcatului celei dintâi perechi de oameni s'au transmis întregii omeniri, pentrucă toți oamenii se trag din Adam și din Eva.

5. Iisus Christos este Fiul lui Dumnezeu, a doua persoană a Sfintei Treimi. El a venit pe pământ și a luat trup din Sfânta Fecioară Maria,

pentru ca să mântuiască pe om din robia păcatului. Mântuirea a îndeplinit-o El prin învățătura și patimile sale.

6. Pentru a asigura oamenilor mântuirea, Domnul nostru Iisus Christos a întemeiat biserica, pe care o conduce El însuși în chip nevăzut prin lucrarea Sfântului Duh, iar în chip văzut prin ierarhia bisericească.

7. În biserică se păstrează harul dumnezeesc, fără de care nimeni nu se poate mântui și el se împărtășește credincioșilor prin cele 7 sfinte taine.

8. Numai trupul omului moare, iar sufletul este nemuritor. Sufletele celor drepti merg după despărțirea lor de trup, într'un loc de bucurie, iar ale celor păcătoși într'un loc de întristare, unde vor sta până la a doua venire a Domnului, sau la judecata de apoi. Prin rugăciuni și prin aducerea jertfei cei nesângerate putem ușura osânda sufletelor celor păcătoși.

9. La sfârșitul lumii toți morții vor învia cu trupurile, pentru a fi judecați după fapte de către Mântuitorul, care va veni atunci a doua oară. După această judecată, fericirea celor drepti și osânda celor păcătoși vor fi veșnice, adică fără sfârșit.

13.

EREZII ȘI SECTE

Origina eresurilor. Ereticii iudaizatori.

Noile și sublimele adevăruri ale creștinismului trebuiau neapărat să vină în atingere spiri-

tuală cu ideile religioase și științifice ale timpului de atunci. Din această atingere ieșiră învățături rătăcite, din care unele amestecau ideile creștine cu cele iudaice, sau cu cele păgâne, iar altele căutau să pătrundă cu mintea adevărurile de credință care stau mai presus de minte. Aceste învățături greșite au împiedicat dezvoltarea normală a bisericii. Pentru înlăturarea și stărpirea lor, biserica a trebuit să-și pună în joc toate puterile și cu toate că reuși să desrădăcineze buruienile rele, care se iviră la început în țarina sa, mai rămaseră totuș în ascuns semințe, din care se prăsiră cu timpul lanuri întregi de spini.

După gradul lor de gravitate, învățăturile rătăcite se împart în *erezii și shisme*.

Erezie se chiamă abaterea dela învățătura, iar *shismă* sau *sectă* abaterea dela disciplina bisericească.

Ereticii primelor veacuri, cari încercară să închidă creștinismul în marginile înguste ale particularismului iudaic, poartă numele generic de *ebioniți* sau *eretici iudaizatori*, iar acei cari încearcă să contopiască creștinismul cu filosofia greacă și cu teosofia orientală se numesc unii *gnostici* și alții *manihei*.

I. **Ereticii iudaizatori.** — Mântuitorul a poruncit sfinților apostoli să propoveduiască Evanghelia la toate popoarele. Nu mai încăpea dar indoială că și păgânii erau chemați să facă parte din împărăția mesianică. Neînțelegând însă drept unele cuvinte ale Domnului (ca d. p. Matei 5, 17-18), sfinții apostoli socotiră deocamdată că observarea părții ceremoniale din legea mozaică

ar fi o condițiune neapărată pentru primirea păgânilor în sânul bisericii. O direcțiune mai liberă, în frunte mai întâi cu diaconii Ștefan și Filip, iar după aceea cu sfântul apostol Pavel învață că prescripțiunile legii mozaice nu privesc pe creștini. Sinodul apostolic hotărî în sensul vederilor acestora. Totuș nici după aceasta nu încetară deosebiri de vederi. În Ierusalim trăiau mulți creștini, cari păziau cu strictete întreaga lege mozaică, fără ca însă să creadă că mântuirea atârna de aceasta. Pentru că însuș sfântul apostol Petru era la început de aceeaș părere, aceștia primiră numele de *petrini*. Erau însă alții cari — contrar hotărîrii sinodului apostolic — susțineau absoluta obligativitate a legii mozaice și pentru creștini și nu admiteau nici o deosebire esențială între iudaism și creștinism. Petrinii și cu acești iudaști habotnici trăiră în Ierusalim într'o singură comunitate atât timp cât în fruntea bisericii de aci se afla ca episcop sfântul apostol Iacob cel Mic, care era de aceeaș părere. După moartea lui însă aceștia nu voriră să recunoască ca episcop pe urmașul său Simeon, ci-și aleseră un episcop al lor aparte. Mai târziu, când împăratul Adrian interzise iudeilor să intre în cetatea construită de el pe ruinele Ierusalimului, se întinse această măsură și asupra iudaștilor. De acum înainte ei trăiră despărțiți de biserică, formând o sectă aparte, sub numele de *ebioniți*.

Până la dărâmarea Ierusalimului numele de ebioniți, care însemnează „săraci”, se da tuturor creștinilor, dar de la această dată înainte rămase numai pentru ereticii iudaizatori.

În sânul ebionitismului se deosebesc două subdiviziuni:

a) *Ebioniții propriu ziși*, cari socotiau observarea legii ceremoniale ca absolut indispensabilă pentru mântuire și priviau pe Mântuitorul Christos ca adevăratul Mesia, dar credeau că a fost un simplu om îmbrăcat la botez cu puteri dumnezeiești, iar pe sfântul apostol Pavel ca eretic, și

b) *Nazareii*, cari erau mai moderați. Ei observau legea mozaică, ca și ebioniții propriu ziși, dar nu învățau că acei cari n'o observă nu se pot mântui. Pe Mântuitorul ei îl cinstiau ca Dumnezeu adevărat, iar pe sfântul apostol Pavel nu-l socotiau eretic.

Ca și numele de ebioniți, tot astfel și cel de nazareii, se da la început tuturor creștinilor.

Între ereticii iudaizatori din acest timp se mai numără:

c) *Cerint*, un contemporan al sfântului Ioan Evanghelistul, și partizanii lui. Învățătura sa se apropie într-o câțiva de a ebionitilor, decât care e cu mult mai fanatistică și mai rătăcită.

Cerint învăța că Dumnezeu și materia există din vezi și că lumea a fost făcută din materie, care e rea, de către un spirit inferior, numit eon. Despre Mântuitorul învăța că trebuie să se facă deosebire între Christos și Iisus. Christos este o ființă dumnezească, care s'a unit cu omul Iisus, fiul tâmplarului Iosif și al Mariei, la botezul acestuia în Iordan și l-a părăsit, când a fost prins și osândit la moarte de iudei. Christos va veni însă a doua oară pe pământ și va întemeia o împărăție de o mie de ani, în care aleșii lui vor petrece numai în desfătări.

Învățătura lui Cerint a fost combătută de sfântul Ioan Evanghelistul, care a scris împotriva-i Evanghelia sa.

d) *Elchesaiții*. Invățătura acestora era un amestec de idei ebionite și esenice, cu magie și astrologie haldaică.

Ei învățau că Mântuitorul Christos a fost un înger de 96 mile de înalt și de 24 de lat și că s'a întrupat de mai multe ori. Despre Sfântul Duh ziceau că e principiu feminin. Botezul îl făceau numai în numele Tatălui și Fiului și se spălau de mai multe ori pe zi, spre a se vindeca de boale și a se curăți de păcate. Sfânta euharistie o făceau cu pâine și sare, fără vin. Nu mâncau carne și observau legea mozaică în întregime, afară de aducerea de jertfe.

e) *Autorul omiliilor pseudo-clementine*. Sub numele de omilii pseudo-clementine se înțelege un roman istoric-didactic, compus pe la anul 160, atribuit sfântului Clement, episcopul Romei și adresat ca un fel de raport către sfântul apostol Iacob cel Mic, episcopul Ierusalimului, ca episcop suprem al întregii biserici. Autorul este necunoscut și pentru că compunerea omiliilor s'a atribuit pe nedrept sfântului Clement, de aceea ele se zic pseudo-clementine.

Scrierea aceasta constă din două părți și are de obiect descrierea celor ce s'au întâmplat lui Clement, ca tovarăș al sfântului Petru și a disputelor sale cu Simon Magul. Partea întâi culminează în aflarea neașteptată a părinților și fraților lui Clement, cari se pierduseră de mult și de a căror soartă el nu mai știa nimic. În partea doua se pune în gura sfântului apostol Petru un întreg sistem de învățături greșite, constând dintr'un amestec de idei ebionite și păgâne și care tinde să demonstreze că între iudaism și creștinism nu este nici o deosebire.

În trăsături generale această învățătură este următoarea: Existența adevărată este una singură, curată și veșnică. Ea se desparte în două principii opuse: Dumnezeu și lumea, sau spiritul și trupul. Desfășurarea lumii și economia mântuirii se fac — potrivit acestor două principii opuse — în două direcțiuni contrarii: cer și pământ, uscat și apă, lumină și întuneric, zi și noapte, Adam și Eva, Cain și Abel, Isac și Iacob etc. Omul ajunge la mântuire prin cunoașterea adevăratei învățături (gnoză) și prin împlinirea cu punctualitate a legii mozaice. Atât una cât și cealaltă au fost descoperite omenirii de adevăratul profet care s'a întrupat mai întâi în Adam, după aceea în Enoh, Noe, Abraam, Isac, Iacob, Moise și în cele din urmă în Iisus Christos. Alături de profetul adevărat stă profetul mincinos, care s'a întrupat întâi în Eva, apoi în Cain, Ham ș. a. El a strecurat unele învățături și profetii false în Vechiul Testament. Sfântul apostol Petru este adevăratul reprezentant al creștinismului. El a curățit Sfânta Scriptură de ideile greșite.

14.

Gnosticismul. Origina și caracterul lui.

În vreme ce ereziile iudaizante amenințau credința creștinilor născuți iudei, o altă erezie, mai periculoasă chiar decât aceasta, amenința credința creștinilor recrutați dintre păgâni. Această erezie fu *gnosticismul*.

Numele de gnosticism vine dela cuvântul grecesc γνῶσις, care însemnează cunoștință și care se întâlnește și în Noul Testament cu însemnarea de cunoaștere temeinică și profundă a învățăturii creștine. Aceasta din urmă poartă numele de creștină sau adevărată, spre deosebire de gnoza păgână sau falsă, care era o țesătură

de misticism și de idei greșite, împrumutate din păgânism și din iudaism. Gnoza păgână e combătută de sfântul apostol Pavel în epistola către coloseni. Când zicem gnosticism nu înțelegem dar sistemul gnozei adevărate, ci al celei false.

Gnosticii pretindeau că cunosc fondul tuturor lucrurilor dumnezeiești și omenești, că pretinsa lor știință e mai de preț decât credința creștină și că ea este unica religiune adevărată.

Față cu creștinismul pozițiunea gnosticismului era următoarea:

1. Creștinismul — contrar păgânismului, care confunda pe Dumnezeu cu lumea — face deosebire strictă între ființa lui Dumnezeu și lume, gnosticismul împinge această deosebire până la dușmănie și luptă.

2. Creștinismul învață căderea omului și înstreinarea lui de Dumnezeu, în care pune începutul și cauza răului în lume, gnosticismul pune origina răului în materia din care e făcută lumea, pe care o consideră rea în ființa ei.

3. Creștinismul susține că cunoașterea lui Dumnezeu s'a împușinat și întunecat în omenire înainte de venirea Mântuitorului și că prin El s'a adus cunoașterea deplină, gnosticismul susține că înainte de Mântuitorul lumea a înnotat în absolută necunoaștere de Dumnezeu.

4. După concepțiunea creștină, iudaismul este o pregătire către Christos și către mântuire și misiunea lui s'a sfârșit odată cu venirea Mântuitorului, după gnosticism nu e nici o legătură de continuitate între iudaism și creștinism, ci dimpotrivă stau în opoziție ireductibilă unul față de altul.

- Aceste idei creștine denaturate, gnosticismul le amestecă cu felurite idei filosofice, religioase și mitice din păgânism și construiește o multitudine de sisteme, unele mai fantastice decât altele.

Pentru o mai ușoară ținere de minte sistemele gnostice se împart în două grupe: *alexandrin* și *sirian*.

Gnosticismul alexandrin se caracterizează prin predominarea elementului împrumutat din filosofia lui Platon, sau printr'un *dualism moderat*.

În *gnosticismul sirian* predomină elementul împrumutat din religia parsistă, adică a lui Zoroastru, sau un *dualism extrem*.

La aceste două grupe s'ar mai putea adăoga și un al treilea, acela în care predomină elementul creștin.

La temelia tuturor sistemelor gnostice stau următoarele idei:

1. Dumnezeu este izvorul tuturor perfecțiunilor. Când el și-a dat seamă de aceasta, atunci a început a produce din sine alte ființe dumnezeiești și a se manifesta înafară. De aceea el poartă numele de: *Adânc*, *Inceput*, *Primul început*, *Protopărinte*, *Unul și totul*, ș. a. În opoziție și dușmănie cu Dumnezeu stă *materia veșnică*. Lumea este făcută din materia cea rea de către o ființă dumnezeiască inferioară, de un eon, care pentru aceasta primește numele de *Demiurg*, adică făcător al lumii.

2. În învățătura despre facerea lumii se ocupă și răspunsul la una din întrebările care preocupă atunci toate mințile, la întrebarea: *De unde provine răul?* sau: *Care este cauza răului?* Gnosticismul răspundea: *Din materie, ea*

este cauza. Pentru scăparea cât mai curând de rău, adică de materie, din care e făcut și trupul omenesc, unii gnostici recomandau asceza severă și celibatul, iar alții destrăbălarea morală și plăcerile sensuale.

3. La întrebarea: *In ce legătură stă binele cu răul, sau Dumnezeu cu materia, și cum se face că în lume binele este amestecat cu răul?* se răspundea cu teoria despre emanațiuni, că adică din Ființa supremă emană (iese, curge, pornește) o a doua ființă mai puțin perfectă, din aceasta o a treia și mai puțin perfectă, ș. a. m. d. Adesea aceste emanațiuni sunt înfățișate ca perechi, în care o ființă era masculină și cealaltă feminină. Emanațiunile mai îndepărtate, fiind mai puțin perfecte și venind în atingere cu materia, s'au amestecat cu ea și au dat naștere lumii. Cea mai înaltă emanațiune, cea dintâi, este *Mintea* sau *Cuvântul*, care îndeplinește rolul de Mântuitor al lumii, iar cea mai de jos, cea din urmă este *Iehova*, Dumnezeul iudeilor, *Demiurg*. Emanațiunile se numesc cu un cuvânt *eoni* (dela vorba $\alpha\iota\omega\nu$ = veac) adică cei veșnici sau *ingeri* și toate la un loc formează împărăția binelui ($\pi\lambda\acute{\eta}\rho\omega\mu\alpha$ = deplinătate, plinire), care stă în opoziție cu împărăția răului ($\chi\acute{\epsilon}\nu\omega\mu\alpha$ = vid, haos.)

4 Omul a fost făcut de Demiurg din materie și de aceea e rău. La început era așa de imperfect că nici nu putea merge, ci se târa pe pământ, ca un vierme. Ființa supremă sau Dumnezeu creștinilor se îndură de el și-i trimise o scânteie de viață, care îl întări. Din această cauză omul este bun în ceea ce privește sufletul, dar sufletul este închis în trup ca într'o închi-

soare și Demiurg exercită asupra lui, prin mijlocirea trupului, o tiranie grea. Sunt 3 feluri de oameni: unii cu totul *materiali sau ilici*, alții în care sufletul are oarecare preponderență față de trup și cari se numesc *psihici* și în fine alții în cari sufletul are stăpânire deplină asupra trupului. Aceștia se numesc *pnevmatici* sau *spirituali* și sunt gnosticii.

5. Pentru mântuirea sufletelor omenesci din închisoarea trupurilor și pentru nimicirea puterii lui Demiurg, Ființa supremă a trimis pe pământ numeroși conii, cari să învețe pe oameni, cum să se desfacă de legăturile materiei. Demiurg însă le-a pus tot felul de piedici. În cele din urmă a fost trimis un eon puternic, Mântuitorul Christos, care a izbutit să arate oamenilor calea mântuirii. El a fost răstignit de iudei, după îndemnul lui Demiurg, dar patimile și răstignirea nu i-au pricinuit nici o suferință, pentru că n'avea adevărat trup omenesc, ci trup eteric, care seamăna numai cu cel omenesc¹⁾. Omul se mântuiește dar, dacă urmează învățătura lui Christos, iar nu prin meritele pe care Mântuitorul le-a câștigat pentru omenire prin patimile și moartea sa și în virtutea cărora ne a pus la îndemână harul dumnezeesc în sfintele taine, cum învață biserica. După alți gnostici, Domnul Iisus a fost un simplu om, care s'a unit cu eonul Christos în momentul nașterii sau al botezului său.

6. Învierea trupurilor nu se poate admite, căci ea ar însemna învierea și perpetuarea materiei

¹⁾ Pentru că învățau că Mântuitorul Christos a avut numai trup aparent, gnosticii mai purtau și numele de *doctofi*.

celei rele. Pnevmaticii intră îndată după moarte deadreptul în pliroama.

7. Vechiul Testament este opera lui Demiurg, de aceea nu era primit, iar Noul Testament era ciuntit, spre a fi curățit de preținsele falsificării introduse în el de unii din apostoli și de alte unelte ale lui Demiurg.

8. Pentru ca materia cea rea, din care e făcut trupul, să nu se conserve și perpetueze, unii practicau o asceză severă și nu se căsătoriau, iar alții trăiau în cele mai mari desfrânări și săvârșiau tot felul de abuzuri, în acelaș scop.

15.

Gnosticii timpului apostolic. Gnosticii alexandrini și sirieni. Maniheismul

1. *Gnosticii timpului apostolic.* Cel mai vechiu gnostic și totodată cel dintâi eretic ivit în biserică a fost *Simon Magul*.

Faptele Apostolilor ne spun că el a fost convertit la creștinism de către diaconul Filip, în Samaria. Convertirea era însă numai din interes, pentrucă el socotise că, făcându-se creștin, va dobândi puterea de a face minuni. Această putere încercă s'o cumpere cu bani dela sfântul Petru, care-l muștră aspru pentru nesocotința lui. ¹⁾ Despărțindu se de biserică, Simon cutreeră tot orientul, împreună cu o femeie pierdută, de neam din Tir, anume *Elena*, răspândind peste tot erezia sa.

¹⁾ Și până azi cumpărarea cu bani a darurilor spirituale sau a demnităților bisericesti se numește *simonie*, după numele lui Simon Magul, și e foarte aspru pedepsită de sfintele canoane.

E' învăța despre sine că e însuș Dumnezeu, care s'a descoperit samarinenilor ca Tată, iudeilor ca Fiu și păgânilor ca Sfântul Duh. Despre Elena spunea că este *Mintea dumnezeiască* și *Mama îngerilor*. Fiii ei—îngerii sau eonii—făcând lumea, o aduseră și pe ea pe pământ și o făcură să treacă din trup în trup, până când în cele din urmă se întrupă în persoana Elenei. Pentru ridicarea ei din nou în cer, veni pe pământ însuș Dumnezeu în persoana lui Simon. Mântuirea se efectuează prin credința în Simon și în Elena. De fapte bune nu este nevoie și morala n'are nici o valoare.

Intre gnosticii timpului apostolic se numără și *Menandru*, un ucenic al lui Simon Magul, care se da drept Mesia și învăța că botezul în numele său face pe cei cari-l primesc să nu îmbătrânească și să nu moară niciodată și *Nicolaiții*, cari duceau viața imorală și pretindeau că-și trag numele dela Nicolae, unul din cei 7 diaconi aleși de sfinții apostoli.

2. *Gnosticii alexandrini* mai însemnați sunt: *Vasilide*, care a trăit și a învățat în Alexandria pe timpul împăratului Adrian, și *Valentin*, care s'a născut în Alexandria, dar a propovedit învățătura sa în Roma timp de 20 de ani și a murit pe la 160. Sistemele acestor doi eretici sunt cele mai fantastice.

Vasilide învăța că din Dumnezeu cel prea Înalt sau din Tatăl cel nenăscut au emanat 365 de serii de eoni, cari trăesc separați în 365 de ceruri. Cei 7 eoni din cerul cel mai de jos — eonii planetari — în frunte cu Iehova, Dumnezeul iudeilor, au făcut lumea. Iehova a vrut să pună pe poporul iudeu mai presus de toate cele'alte, din care cauză s'a născut gelozie și neînțelegeri în cer, războaie și vărsări de sânge pe pământ. Pentru a pune capăt domniei lui Iehova.

Tatăl nenăscut trimise pe eonul Nus sau Christos, ca să mântuiască lumea. El luă trup aparent și făcu cunoscut oamenilor gnoza, prin care se pot mântui. Iudeii voră să-l răstignească, dar nu putură, pentru că el—neavând trup adevărat—se întoarse la Tatăl, iar în locul său fu răstignit Simon Cirineul.

Valentin învăța că *Tatăl* tuturor lucrurilor sau *Adâncul*, a produs din sine, prin emanațiune, întreaga lume spirituală. Din cogetarea sa personificată a produs cea dintâi pereche de eoni: *Mintea și Adevărul*. Aceștia dădură naștere *Cuvântului și Vieții* din cari ieșiră *Om și Biserică* și încă cinci perechi, iar din *Om și Biserică* emanară alte 6 perechi. Cel mai de jos eon feminin, numit *Înțelepciunea*, nemulțumit de soțul său, căută cu orice preț să se uniască cu *Adâncul*. Din unirea lor se născu *Ahamot*. Păcatul *Înțelepciunii* turbură armonia pleromei, pentru restabilirea căreia *Mntea și Adevărul* născură o nouă pereche de eoni, pe *Christos și pe Duhul Sfânt* (eon feminin). Aceștia aduseră pacea între eoni. *Înțelepciunea* fu relată soțului ei, iar *Ahamot* fu aruncată în haos. Prin aceasta elementul dumnezeesc sau principiul vieții se amestecă cu materia și din amestec se născu *Demiurg*, făcătorul lumii și *Satan*, stăpânitorul ei. De bucurie pentru împăcarea lor, cei 30 de eoni făcură pe eonul Iisus sau *Mântuitorul*, care să mântuiască pe *Ahamot* și s'o ia de soție. Iisus veni pe pământ cu trup aparent și învăță pe oameni timp de un an adevărata gnoză. După răstignire, el se înăltă la cer cu *Ahamot*. Lui îi urmează oamenii pnevmatici, cari se căsătoresc în cer cu îngeri, pe când cei psihici petrec în cerul lui *Demiurg*, iar cei ilici sunt mistuiți de foc.

Idei asemănătoare cu ale lui *Valentin* găsim și la *Ofiti*—niște eretici cari adorau șarpele care a amăgit pe *Eva* și urau pe *Iehova* sau *Ialdaboot*, *Dumnezeul iudeilor*, ca un *Demiurg* aspru și rău făcător—și la mulți alți eretici de mai târziu, între cari mai însemnat este *Bardesane*, un sirian din *Edesa* († 222).

3. *Gnosticii sirieni* mai însemnați sunt: *Satur-*

nin, Marcion și Tațian. Caracteristic este că, deși învățătura dogmatică a acestor bărbați este cu totul rătăcită și fantastică, totuș morala propovăduită de ei—și mai ales de cei doi din urmă—este relativ curată. De aceea Marcion și Tațian se numără mai cu dreptul între gnosticii apropiați de creștinism. Îndeosebi Tațian, care a fost și un însemnat apologet, era un ascet așa de sever, că nu voia să guste vin nici chiar în sfânta împărtășire. Pilda lui fu urmată și de alții, cari formară secta *encratiților* (înfrânaților) sau a *hidroparastaților* (celor cari întrebuintează apă la sfânta împărtășire).

4. *Maniheismul.* Pe la jumătatea veacului III, pe când gnosticismul începuse să decadă, se ivi o nouă erezie, cunoscută sub numele de maniheism, care era un amesteç de idei gnostice, parsiste și babiloniene.

Intemeietorul maniheismului este *Manes*. El se trăgea dintr'o nobilă familie persană. Făcându-se creștin și poate chiar preot, se dete drept Duhul Sfânt, cel făgăduit de Mântuitorul sfinților apostoli. Prigonit de magii (preoții) persani, pentru ideile sale, cutreieră prin India și China. Când se înapoie, fu deocamdată bine primit, dar mai târziu fu silit să stea la discuțiune cu magii. Declarat învins, fu jupuit de viu, iar pielea, umplută cu pae, fu atârnată la poarta capitalei, din ordinul regelui Bahram I (276) Adepții săi se înmulțiră repede și se răspândiră și în imperiul roman.

Învățătura lui Manes este aceasta: Există din veci două împărății opuse una alteea: *împărăția luminii sau a binelui*, peste care domnește Dumnezeu, însoțit

de eoni, și împărăția întunericului sau a răului, peste care domnește Satan, însoțit de demoni. Atras de frumusețea luminii, Satan năvăli în împărăția luminii. Dumnezeu puse pe eonul *Mama vieții*, ca să păziască marginile împărăției sale. Aceasta născu pe *Omul Ideal*, care ajutat de cele cinci elemente curate (apa, aerul, eterul, focul și lumina) porni la luptă împotriva lui Satan, dar fu învins și luat prizonier. Dumnezeu trimise pe eonul numit *Spiritul cel viu*, ca să scape pe *Omul Ideal* din robia lui Satan. Venirea acestuia fu într-o privință prea târziu, pentru că puterile întunericului înghițiseră o bună parte din flința *Omului Ideal*, care fu mântuit așa cum se afla și fu așezat în soare. Din materia amestecată cu elementele luminoase, răpite de Satan din *Omul Ideal*, Dumnezeu făcu lumea văzută, cu scopul ca părțile luminoase să se întăriască încetul cu încetul și să se desfacă de materie. Satan însă — ca să împiedice atingerea scopului urmărit de Dumnezeu — făcu și el din aceleași elemente pe Adam și pe Eva, pe cari-i înșelă și-i făcu să se înmulțiască, pentru a-și slăbi astfel sufletul luminos și a înmulți și întări trupul, închisoarea sufletului. Fiecare om are deci un suflet bun și unul rău. Prin asceză și înfrânarea plăcerilor trupesti venim în ajutorul sufletului luminos sau bun, ca să poată învinge pe cel rău. Procesul curățirii în viața firii înconjurătoare și a omului îl conduce *Omul Ideal* din soare și *Spiritul cel viu* din eter, în timp ce demonii se siles prin religiunile false a iudeilor și a păgânilor, să afunde sufletul cel luminos cât mai mult în materie. În cele din urmă *Christos*, *Omul Ideal* s'a pogorit din soare pe pământ, pentru ca prin învățătura sa să mântuiască lumea. Moartea sa a fost numai părută, pentru că trupul, pe care-l îmbrăcase, nu era adevărat, ci părut. Apostolii n'au înțeles pe Mântuitorul și i-au falsificat învățătura, însă *Manes* — ca Mângâitorul cel făgăduit de *Domnul* — a restabilit-o. În această calitate el se considera Cap al bisericii. El își alese 12 apostoli sau învățători, 72 de episcopi și mai mulți preoți și diaconi. Membrii bisericii sale erau împărțiți în catehumeni sau auditori și aleși sau desăvârșiți. Aceștia din

urmă trebuiau să ducă viață ascetică și să se feriască de a omorî vreo ființă. Cultul pentru cei aleși se săvârșia în secret, botezul se făcea cu untdelemn, iar sfânta împărtășire fără vin. Cultul catehumenilor consta din rugăciuni, cântări și predică. Cu toții postiau duminica și țineau ca cea mai mare sărbătoare ziua morții lui Manes, când se plecau înaintea unui scaun frumos împodobit, care închipuia scaunul de pe care învățase Manes. Despre sufletele celor aleși se credea că se duc îndată după moarte în împărăția luminii, pe când sufletele auditorilor și ale celorce nu credeau în Manes aveau să treacă prin trupuri de animale și plante, până să se curățe de materie.

Maniheismul a fost în floare până prin veacul V, de când a început să decadă și să se amestece cu gnosticismul. El nu s'a stins însă de tot nici după aceasta, ci a trăit sub masca altor erezii ca a paulicienilor, bogomililor și catarilor.

16.

Montanismul. Antitrinitarii sau monarhienii. Chiliasmul.

1. *Montanismul*. Pe la jumătatea veacului II, un creștin, decurând botezat și fost preot păgân, anume *Montan*, de neam din Frigia, începu să învețe că este trimis de Dumnezeu, ca să reformeze biserica. Reforma visată de el avea să constea în introducerea unei discipline mai severe. Mântuitorul — zicea Montan — n'a dat bisericii sale o disciplină destul de aspră, pentru că biserica era atunci în fașă, dar acum a ajuns în vârsta bărbăției și trebuie să primiască o disciplină corespunzătoare. Sfântul Duh sau Mângâitorul făgăduit de Demnul nostru Iisus Christos,

l-a ales pe el — pe Montan — ca organ al său și l-a trimis în lume să predice lumea și să întemeieze o împărăție pământească de 1000 de ani. Capitala acestei împărății va fi orașul Pezuza din Frigia (unde se născuse Montan). Creștinii trebuie dar să ducă o viață cu totul curată și anume :

a) Mai întâi să nu asculte de ceea ce învață prepoziții bisericii, ci de ceea ce le spune el și uceniciei săi ;

b) Să se abțină de la orice plăceri și să postiască cu strictețe ;

c) Să alunge din biserică pe toți cei cari s'au căsătorit a doua oară, sau au săvârșit vreun păcat greu ;

d) Nimeni să nu fugă de persecuțiuni, ci să caute înadinsul să fie martirizat ;

e) Femeile să nu poarte nici o podoabă, ci să-și acopere fața cu văl, când sunt în biserică și oriunde afară din casă, etc. etc.

Ca dovadă a trimeriei sale dumnezeiești, Montan pretindea că are darul profetic și al vedeniilor. Două femei vizionare, *Maximila* și *Priscila*, primiră învățătura lui și pretinseră că pot prooroci

Rătăciră montanistă se întinse repede nu numai în Asia Mică, ci și în Africa de Nord și în Europa. Severitatea vieții morale a montaniștilor a făcut pe mulți să creadă că ei sunt buni creștini și chiar unii dintre episcopi nu știau la început cum să-i trateze. Norocul lor a fost că au câștigat pentru ideile lor pe renumitul scriitor *Tertulian*, din Cartagina, care i a susținut și apărat în multe din scrierile sale. Totuș bis-

rica i a osândit în mai multe sinoade, cari s'au ținut în Asia Mică, după care se despărțiră cu totul de biserică. Secta lor mai dură până prin veacul VI.

Cum vedem dar montanismul a fost o shismă sau sectă.

1. *Antitrinitarii sau monarhienii*. Biserica a crezut și a învățat dela început pe deoparte că este un singur Dumnezeu, iar pedealta că Domnul nostru Iisus Christos este Dumnezeu adevărat. Nu s'a stabilit însă dela început, cum se împacă între ele aceste două dogme. Pe la sfârșitul veacului II, când a început să se discute această chestiune, se iviră două feluri de eretici, cari atacară învățătura bisericii despre Sfânta Treime.

Unii dintre ei tăgăduiau dumnezeirea Fiului și a Sfântului Duh, pe cari-i socotiau numai ca niște puteri ale unicului Dumnezeu și anume, pe Fiul ca înțelepciunea, iar pe Sfântul Duh ca lucrarea lui Dumnezeu. Pentru acești eretici, Iisus Christos era om de rând, născut numai în chip suprafiresc și înzestrat cu minte dumnezească, din care cauză i-se zice Fiul lui Dumnezeu.

Alții învățau că Tatăl, Fiul și Sfântul Duh ar fi numai trei feluri sau modalități ale descoperirii lui Dumnezeu în lume. Există adică un singur Dumnezeu, căruia-i zicem Tatăl, pentru că a făcut lumea și îngrijește de ea, Fiu pentru că a luat trup și a pătimit pentru mântuirea lumii și Duh Sfânt, pentru că revarsă asupra oamenilor darurile dumnezești și-i sfințește.

Amândouă aceste feluri de eretici se numesc cu numele generic de *antitrinitari*, adică protivnici învățăturii despre Sfânta Treime, sau cari

tăgăduesc Sfânta Treime, și *monarhieni*, adică cei cari învață că în Dumnezeire este o singură persoană. Celor dintâi li se mai da și predicatul de *dinamici* (pentru că învățau că Fiul și Sfântul Duh sunt numai puteri (δυνάμεις) ale lui Dumnezeu și de *subodronațiani* (pentru că susțineau că Fiul și Sfântul Duh, fiind numai puteri ale lui Dumnezeu, sunt mai mici decât Dumnezeu Tatăl și prin urmare sunt supuși sau subordonați lui); celor de al doilea li se mai zicea și *modaliști* (din cauză că învățau că Fiul și Sfântul Duh sunt numai modalități ale descoperirii lui Dumnezeu în lume și *patripasieni* (din cauză că, după învățătura lor, Dumnezeu Tatăl a suferit răstignirea pe cruce în persoana Mântuitorului).

Cel mai însemnat reprezentant al *antitrinitarismului dinamic* a fost *Pavel de Samosata*, (în Siria). El a fost episcop în Antiohia (260—269) și om învățat, dar viclean. Pentru erezia sa a fost condamnat de mai multe sinoade și îndepărtat din scaunul episcopal.

Antitrinitarismul modalistic are ca reprezentant de frunte pe preotul *Sabelie* († 260). Acesta era de fel din Libia și veni mai târziu la Roma, unde propoveduind erezia sa, fu condamnat de un sinod (262).

3. *Chiliasmul*. Față de prigonirile ce biserica avu de îndurat în cursul celor dintâi trei veacuri ale ființării sale, ideia greșită a iudeilor despre o împărăție pământească, de 1000 de ani, a lui Mesia (chiliasm), prinse ușor rădăcini și printre creștini. În ideia despre o astfel de împărăție găseau creștinii de atunci mângâiere în necazurile și amărăciunile pricinuite de persecuțiuni. Cel

dintâi susținător cu vază al chiliasmului fu *Papia* episcopul Ierapoliei. Ereticii iudaizatori pe deo- parte, scriitori bisericești însemnați ca: Justin Martirul, Irineu, Tertulian, Lactanțiu ș. a. pe de altă parte, au contribuit în mare măsură la răspândirea chiliasmului. În Egipt el duse chiar la shismă în următoarele împrejurări: Murind Nepos, episcopul de Arsinoe, care era un înfocat susținător al chiliasmului, partizanii săi — sub conducerea unui preot — se despărțiră de biserica din Alexandria. Dionisie cel Mare, episcopul Alexandriei, auzind despre aceasta, se duse la Arsinoe și, după o dispută de 3 zile, izbuti să convirgă pe chiliaști de rătăcirea lor și să-i întoarcă în sânul bisericii. Toată știința lui Origen și a teologilor alexandrini n'a fost în stare să pună cu totul capăt chiliasmului. Noua stare de lucruri însă pe care o inaugură edictul de toleranță religioasă dat de Constantin cel Mare (313) și liniștea de care se bucură biserica după aceea, făcură că ideia despre o împărăție pământeană, de 1000 de ani, a Mântuitorului Christos să fie dată repede uitării.

27

ȘTIINȚA TEOLOGICA

Bărbații apostolici

În biserică s'a dezvoltat încă de timpuriu o literatură proprie, numită *literatura bisericească*, spre deosebire de literatura sfântă sau Sfânta Scriptură.

Literatura bisericească cuprinde operele tuturor scriitorilor creștini din timpul sfinților apostoli și până astăzi. În ea este depusă întreaga știință teologică și bisericească. Nu însă toată literatura bisericească are aceeași valoare și operele scriitorilor creștini n'au toate aceeași greutate, chiar dacă din punct de vedere științific ar fi egale, ci literaturii bisericești din acest timp, i-se dă numele special de *literatură patristică*, iar scriitorilor cari s'au distins prin știința lor, cari nu s'au abătut dela învățătura cea dreaptă și cari au dus vieată neprihănită, li s'a zis *părinți bisericești*. Acei scriitori cari n'au dus o vieată destul de curată sau cari s'au abătut dela adevărata învățătură a bisericii se numesc numai *învățători* sau *scriitori bisericești*, iar acei cari au fost excluși din biserică se cheamă *scriitori creștini*. Din veacul IX încoaace nu se mai dă nimănui numele de părinte sau învățător bisericesc, ci numai de scriitor bisericesc.

Un loc de frunte între părinții bisericești îl ocupă *părinții apostolici*, nume sub care înțelegem pe ucenicii imediați ai sfinților apostoli. Cei mai însemnați părinți apostolici sunt următorii opt: *Sfinții Barnaba, Clement Romanul, Herma, Ignatie, Policarp, Cei doi autori necunoscuți: unul al Învățăturii celor 12 apostoli și altul al epistolei către Diognet și Papia.*

1. *Sfântul Barnaba* era de neam din Cipru și a fost unul dintre cei dintâi membri ai bisericii din Ierusalim. El a condus și a organizat biserica din Antiohia, a însoțit pe sfântul apostol Pavel în întâia călătorie misionară și a luat parte la sinodul apostolic. Se spune că el a

murit în Cipru. Părinții bisericești vechi atribue sfântului Barnaba *o epistolă*, adresată creștinilor născuți iudei, în care se spune că legea veche a fost înlocuită de cea nouă și că Vechiul Testament trebuie interpretat alegoric. Critica modernă susține, fără să poată dovedi convingător, că această epistolă nu provine dela Barnaba.

2. *Sfântul Clement* a fost episcopul Romei pe la sfârșitul veacului I. Tradiția spune că a fost exilat în Chersonезul tauric (Crimeia de azi) pe vremea împăratului Traian și că a fost înneecat în mare, pentru că nu voia să înceteze de a propovedui păgânilor Evanghelia. Dela el avem *o epistolă către corinteni*, cari se răsvrătiseră împotriva clerului. Clement muștră în ea pe corinteni pentru răsvrătirea lor și-i îndemnă să petreacă în unire și supunere față de păstorii lor, aducându-le ca pildă pe sfinții apostoli Petru și Pavel. Lui i-se mai atribue și a doua epistolă către corinteni, cum și alte scrieri, dar criticii susțin că nu sunt scrise de el.

3 *Sfântul Herma* era un creștin din Roma, de care ne pomenește sfântul apostol Pavel în epistola sa către romani (XVI, 14). Lui i-se atribue scrierea numită *Păstorul*, în care se dau învățăături morale, pe care autorul spune că le-a primit de la un înger, care i-s'a arătat în formă de păstor (după care s'a dat și numele cărții). O altă parte a scrierii constă din descrierea mai multor vedenii. Unii critici au susținut că autorul acestei scrieri n'ar fi acel Herma din timpul sfântului apostol Pavel, ci un altul, care ar fi trăit mai târziu și care n'a fost ucenic al apostolilor.

4. *Sfântul Ignatie cel Mare sau Teoforul*, adică purtătorul de Dumnezeu — pentru că învăța că el, ca și fiecare creștin, poartă pe Dumnezeu în inimă — a fost timp de 40 de ani episcop al Antiohiei. Se zice că era ucenicul sfântului Ioan Evanghelistul și că a fost hirotonit episcop de sfântul apostol Pavel. A suferit moarte de martir în persecuțiunea lui Traian, fiind sfâșiat de fiare în cirul din Roma. Dela el avem 7 *epistole*, scrise în drumul către Roma și adreseate diferitelor biserici din Asia Mică, ai căror membrii i-au ieșit întru întâmpinare, spre a-l saluta, și anume: *către efeseni, magnezieni, filadelfieni, tralieni, smirneni, către episcopul Policarp al Smirnei și către romani*. În cele dintâi 6 epistole sfântului Ignatie mulțumește fiecărei biserici pentru dragostea ce i-a arătat întâmpinându-l, îndeamnă pe creștini să se iubiască între ei, să asculte de episcopi și de preoți, să se feriască de erezii și să le pară bine de martirul său. În epistola către romani spune că el stă cu mult mai prejos decât sfinții apostoli Petru și Pavel, cari le au predicat lor Evanghelia, îi roagă să aibă grijă de biserica sa rămasă fără episcop, și-i îndeamnă să nu se încerce să-l scape dela moarte, fiindcă e ferm hotărît să moară pentru Christos. Insemnătatea cea mare a epistolelor sfântului Ignatie, este că în ele avem prețioasa mărturie că și pe timpul său ierarhia bisericească se compunea din 3 trepte: episcop, preot și diacon.

Sfântului Ignatie i-s'au atribuit mai târziu și alte 5 sau 8 epistole, dar acestea sunt neautentice.

5. *Sfântul Policarp* a fost — ca și sf. Ignatie —

ucenic al sfântului evanghelist Ioan de care, se zice, că a fost hirotonit episcop al Smirnei. Răspândirea creștinismului în Asia Mică este strâns legată de numele lui. Din cauza zelului său pentru propoveduirea Evangheliei, populațiunea păgână din Smirna se resculă împotriva lui și ceru să fie omorât. El suferi martirul cu statornicie fiind ars pe rug la vârsta de 86 de ani (155 sau 156 d. Chr.). Dela el ne-a rămas *o epistolă către filipeni*. Această epistolă însoți epistolele sfântului Ignatie, pe care el le trimise filipenilor, după propria lor cerere.

6. *Autorul «Invățăturii celor 12 apostolii»*. Această scriere a fost descoperită în anul 1873 de Mitropolitul Nicomediei, *Filoteiu Vrenie*. În ea se vorbește de cele 2 căi, a vieții și a morții, despre botez, post, sfânta euharistie, serbarea duminicii, așezarea episcopilor și a diaconilor, etc. După cuprins și formă, scrierea aceasta datează din veacul I sau II și a fost compusă de un ucenic al sfinților apostoli, al cărui nume a rămas necunoscut

7. *Autorul epistolei către Diognet*. Această epistolă, al cărui autor nu-și spune numele, dar se numește el însuș ucenic al apostolilor, poartă numele păgânului Diognet, căruia i-a fost adresată. Ea răspunde la următoarele 3 întrebări: Pentru ce leapădă creștinii atât iudaismul cât și păgânismul? Ca fel de Dumnezeu cinstesc ei? Și pentru ce religiuinea creștină s'a ivit așa de târziu în lume, deși este adevărata religiuene? Expunerea este foarte frumoasă și temeinică, ceea ce face ca această scriere să fie cel mai de seamă produs literar al timpului părinților apostolici. Autorul pare a

nu fi un ucenic imediat al sfinților apostoli, ci un creștin care a trăit mai târziu (poate să fie cumva apologetul *Aristide*, de pe vremea împăratului Adrian).

8. *Papia*, episcop al Ierapolei din Frigia și prieten al sfântului Policarp, a fost ca și acesta, ucenic al sfântului evanghelist Ioan. După tradiție, el a murit ca martir (pe la anul 160) și a scris o operă intitulată : *Explicări ale cuvintelor Domnului*. Scrierea sa s'a pierdut și ni s'au păstrat numai câteva fragmente din ea. Din cauză că *Papia* era chiliast, ea nici nu s'a bucurat de mare considerațiune.

18.

Școala antiohiană și africană

În lupta contra gnosticismului și a altor erezii se distinseseră anume centre de cultură bisericească. În ele lucrau bărbați renumiți prin știința și zelul lor, pentru apărarea învățaturii și a vieții creștine. În jurul acestora se adunară mulți doritori de lumină și de învățătură creștină și astfel se formară școli teologice, cum au fost cele din : Alexandria, Antiohia, Africa proconsulară (Cartagena), Asia Mică ș. a. Aceste școli (afară de a Antiohiei) au jucat un rol foarte însemnat în istoria bisericii din timpul primei perioade.

I. *Apologetii*. Terenul pentru dezvoltarea și înflorirea școlilor teologice a fost pregătit de apologeți, dintre cari cei mai însemnați și cari nu țin de o anumită școală teologică sunt :

1. *Sfântul Justin Martirul și Filosoful*, născut pe la anul 100 în Sihem (Samaria) El studiase filosofia păgână a tuturor marilor filosofi și cu

profesori renumiți, dar sufletul lui nu găsisese mulțumire în sistemul nici unuia. Odată, pe când se plimba pe țărmul mării, gândindu-se la ce ar mai putea citi, îi ieși înainte un bătrân venerabil, care-l întrebă de ce e neliniștit. Justin îi destăinuie amărăciunea sufletului său. Atunci bătrânul îi recomandă să citească Sfânta Scriptură, pe care Justin citind-o se făcu creștin și unul dintre cei mai zeloși apărători ai creștinismului. Ca și sfântul apostol Pavel, el nu s'a mulțumit să învețe și să apere învățătura creștină numai în patria sa, ci a călătorit prin Asia Mică, Grecia și Italia și a murit de moarte martirică în Roma, pe timpul persecuției lui Marcu Aureliu, între anii 163—167. Din scrierile rămase dela el, merită să fie amintite :

Două apologii către împăratul și senatul roman, în care apără pe creștini de învinuirile ce li se aduceau, arată credința, viața și cultul lor și cere să li se facă dreptate; *un dialog cu iudeul Trifon*, în care demonstrează că Noul Testament este împlinirea celui Vechiu ș. a.

2. *Atenagora*, un filosof a cărui viață nu ne-e cunoscută, dar despre care se știe că a adresat împăratului Marcu Aureliu (177) o *apologie* foarte frumoasă și temeinică și a scris opera : *Despre învierea morților*, tot cu caracter apologetic.

Mai puțin însemnați sunt : *Tațian Asirianul* întemeietorul secției encratitilor, care ne-a lăsat între altele o scriere *către păgâni*, *Hermia Filosoful*, *Melito de Sardes*, *Miltiade*, *Apolinarie*, episcopul Ierapolei, *Quadrat*, episcopul Atenei ș. a.

11. *Școala antiohiană* se caracterizează prin aceea că ea nu face uz de filozofie în expanerea chestiunilor teologice, ci se întemeiază numai pe Sfânta Scriptură, pe care o interpretează în înțelesul istorico-gramatical și logic.

Această școală este abia la începutul ei în această perioadă de timp și are ca reprezentanți mai de seamă numai pe *Teofil, episcopul Antiohiei*, un mare învățat, dela care avem o scriere intitulată: *Către Autolic*, adresată unui păgân cu vază, care lua în râs creștinismul, și pe preoții *Dorotei și Luchian*, cari au murit ca martiri pe la 311 și cari trec drept întemeietorii școlii. Luchian este cunoscut ca cercetător al textelor sfinte. El a întreprins o îndreptare a traducerii Septuaginta după textul original (ebraic).

III. *Școala africană* se deosebete de celelalte școli teologice prin tendința ei practică. Știința și filosofia clasică ea le respinge, pentru că duc la rătăcire, teologia înaltă nu o cultivă, pentru că numai puținii o înțeleg. Ceeace ea propoveduește este curăția tradițiunii apostolice, ceeace cere e sfințenia vieții și asceză severă.

Intre reprezentanții însemnați ai acestei școle se numără :

1. *Minuciu Felix*, un retor, care a trăit în Roma (pela 170) și care a compus cea mai frumoasă apologie creștină, în formă de dialog între un creștin și un păgân, intitulată : *Octaviu*.

2. *Tertulian*, cel mai mare scriitor african. El era fiul unui sutaș păgân, s'a distins ca avocat sau retor în Cartagina și a trecut la creștinism pe când era cam în vârstă. A fost hirotonit preot și a murit pe la 220. Tertulian a avut temperament

de luptător, căci a combătut cu multă râvnă și pricepere pe păgâni și pe eretici și a biciuit fără cruțare orice rău a observat printre creștini.

Din cauza severității moravurilor sale, a aprobat și susținut ideile greșite ale montanismului și de aceea nu este socotit între părinții bisericești, ci e numai scriitor bisericesc. Dela el ne-au rămas multe scrieri. De amintit snt : *Apologeticum*, *Ad* (proconsulem) *Scapulam* și *Ad Nationes*, câte trele opere apologetice, cum și numeroase scrieri *dogmatice*, *polemice* ș. a.

3. *Sfântul Ciprian*, episcopul Cartagenei, mort ca martir în persecuțiunea lui Valerian (259), era născut din părinți păgâni. În tinerețe fu retor renumit și-i plăceau mult petrecerile; mai târziu însă, observând vieța exemplară a creștinilor, trecu la creștinism. Ca episcop a fost model de păstor creștin: blând cu toți, energic cu cei răi și îndărătnici, administrator priceput și mare învățat. Introdus și instruit în ale teologiei prin studiul scrierilor lui Tertuian, el știu să se feriască de a cădea în greșala lui. Nu atinse profunditatea de gândire și varietatea de cunoștințe a maeștrului, dar îl întrecu prin claritatea și eleganța stilului.

Scrierile sale au caracter apologetic și practic. Vrednice de ținut minte sunt : *De idolorum vanitate*, în care combate păgânismul ; *De unitate ecclesiae*, o scriere îndreptată în contra celorce provoacă shisme în biserică și în care spune că unitatea bisericii o face episcopul ; *De lapsis*, adică despre cei căzuți dela eredița creștină și despre pocăința ce trebuie să facă pentru a fi primiți din nou în sânul bisericii ; *De do-*

minica oratione, o frumoasă și foarte instructivă explicare a rugăciunii domnești (Tatăl nostru), etc.

4. *Arnobiu din Sica*, în Numidia, combătuse creștinismul ca retor păgân (pe la 300), dar în urmă se făcu creștin și pentru a dovedi că e sincer, scrisese șapte cărți în contra păgânismului.

5. *Lactanțiu*, ucenicul lui Arnobiu, e cu mult mai renumit decât profesorul său. Când trecu la creștinism era profesor de retorică în Nicomedia. Pentru eleganța stilului său, el a primit numele de «*Ciceronele creștin*». Scrierile sale se disting mai mult prin frumusețea formei decât prin soliditatea fondului. Cele mai însemnate din ele sunt: *Institutiones divinae* și *De mortibus persecutorum*, cu caracter apologetic. În cea dintâi expune și apără credința creștină, iar în cea de a doua arată că toți prigonitorii creștinismului au murit de moarte nenaturală, ca pedeapsă dumnezească.

19

Școala alexandrină și cea asiatică

I. Alexandria era de mai multă vreme punctul în care se întâlnea cultura apuseană cu cea răsăriteană. Ea era nu numai centrul științei păgâne, căci aci se afla cea mai mare bibliotecă cunoscută în vechime, ci și centrul iudaismului elenistic, care încercase să uniască cultura și filosofia greacă cu învățăturile Vechiului Testament.

Tot aci înflorise și gnosticismul, care voia să contopiască filosofia greacă cu creștinismul. Nu

cu totul streină de aceste influențe se deschise aci, către sfârșitul veacului II, o școală de cateheți, adică în care se formau viitorii învățători creștini sau preoți. Intemeietorul școalei fu *Panten*. În scurtă vreme această școală elementară deveni cea mai înaltă și cea mai renumită școală teologică, mulțumită zelului și priceperii conducătorilor ei.

Școala alexandrină se caracterizează prin folosirea de filosofia platonice în tratarea chestiunilor teologice, prin interpretarea alegorică a Sfintei Scripturi și prin înclinarea către speculațiuni înalte. Prin aceasta ea urmăria în deosebi să formeze o gnoză creștină, pe care s'o opună celei păgâne și false. Avântarea pe un teren așa de nesigur a făcut ca mulți din teologii renumiți, ieșiți din această școală, să alunece de la dreapta credință și să cadă în rătăcirii.

Ca reprezentanți ai școalei alexandrine avem pe:

1. *Clement Alexandrinul* († pe la 216), ucenicul și urmașul lui Panten la conducerea școlii catehetice. Era din naștere păgân și fu convertit la creștinism probabil de Panten. Mai târziu fu făcut preot. El și-a dat toată silința să explice și să demonstreze filosoficește învățătura creștină, sau ca să întemeieze o gnoză creștină, cum zicea el. În explicările sale a greșit însă de multe ori și de aceea e numărat numai printre scriitorii bisericești.

Din scrierile sale au ajuns până la noi următoarele patru: a) *Cuvânt sfătuitor către păgâni*, o scriere apologetică în care arată superioritatea creștinismului față de filosofia și religiunile păgâne: b) *Pedagogul*, o scriere de

morală practică, în care prezintă pe Mântuitorul Christos ca cel mai mare pedagog ; c) *Στροβόματα* = *covoare*, opera sa cea mai mare, este o țesătură de teologie, filosofie și citate din literatura greacă. Scopul urmărit de el la compunerea acestei scrieri a fost ca să arate în ce raport stă teologia cu filosofia, rolul fiecăreia din ele în viață și să întemeieze mult visata de el gnoză creștină ; și d) *Care bogat se va mântui*, o scriere cu caracter practic, care țintește să dovediască cum că bogatii se pot mântui tot așa de ușor ca și cei săraci, dacă vor ști să-și întrebuițeze bine averea.

2. *Origen* († 254), ucenicul și urmașul lui Clement la conducerea școlii catehetice, este cel mai renumit reprezentant al școlii alexandrine și un scriitor genial. El s'a născut în Alexandria din părinți creștini. Tatăl său, Leonida, murise ca martir în persecuțiunea lui Septimiu Sever. Origen era atunci de 17 ani și ar fi primit și el cununa martirică, dacă nu l-ar fi oprit lacrămile mamei sale și gândul la datoria ce avea de a o îngriji. Filosofia o învățase dela renumitul Amoniu Sacca, întemeietorul neoplatonismului, iar teologia dela Clement. Încă de tânăr era cunoscut și stimat de toți pentru întinsele sale cunoștințe și pentru viața sa nepătată. În vârstă numai de 18 ani fu numit director al școlii catehetice.

Cursurile sale atrăgeau numeroși auditori, atât dintre creștini cât și dintre păgâni, atât bărbați cât și femei. Pentru că înțelese rău cuvintele Domnului ; „*Sunt și de acei cari se fac eunuci pentru împărăția cerurilor*“, el făcu greșeala de a se castra.

Reputațiunea sa universală făcu pe mama împăratului Alexandru Sever, pe Iulia Mamea, să-l cheme la Antiohia și pe un principe arab să-l invite la el, ca să-l învețe adevărurile creștine. Tot în scopul de a învăța sau a curma certuri teologice, călători el la Roma, prin Grecia și Arabia, unfle izbuti să întoarcă la adevărată credință pe episcopul pătropasian Beril din Bostra. În timpul uneia din aceste călătorii, episcopii din Cezareia și din Ierusalim, prietenii săi, îl hirotiniră preot. Aceasta supără pe episcopul său, Dimitrie, care adună 2 sinoade în Alexandria și-l osândi la ezcludere din cler (caterisire). Origen se duse atunci în Cezareia, unde înființă o școală catehetică în felul celei din Alexandria și unde trăi până în timpul persecuțiunii lui Deciu, când fu aruncat în închisoare și muri din cauza torturilor la care fu supus (251), în vârstă de 70 ani.

Origen a fost cel mai productiv scriitor creștin. Se spune despre el că a compus ca la 6000 de opere, că avea 7 stenografi, cari scriau ce le dicta el și tot atâți copisti și caligrafi. Pentru activitatea sa neobosită urmașii i-au dat supranumele de *ἀδάμαντος* =tare ca diamantul, sau cum am zice astăzi, „*omul de oțel*“. Numai o mică parte din scrierile sale s'au păstrat, cele mai multe s'au pierdut.

El s'a-ocupat mai mult cu critica textului și cu interpretarea Sfintei Scripturi. Operile sale cele mai de seamă pe acest tărâm au fost: *Exapla*, o ediție a Sfintei Scripturi în mai multe limbi, azi în cea mai mare parte pierdută, și *Comentarii* la aproape toate cărțile Noului și Vechiului Testament.

Pe tărâmul apologetic el a scris o celebră apologie: *In contra lui Cels.* Pe tărâmul dogmatic a scris cea dintâi carte de Dogmatică, intitulată: *De principiis*, o lucrare monumentală, dar care cuprinde multe erezii; iar pe tărâmul moral a scris o carte *Despre rugăciune* și una *Despre îndemnul la martir*, cum și o mulțime de cuvântări și scrisori.

Mai târziu (la sinodul V-lea ecumenic, 553), Origen a fost condamnat ca eretic, pentru că în scrierile lui se găsesc, pe lângă adevărata învățătură a bisericii, și învățături rătăcite ca d. p. că sufletele omenești sunt create de Dumnezeu din veci; că ele au căzut odată cu îngerii cei răi, înainte de facerea lumii văzute și că sunt trimise în trupuri spre a-și ispăși greșelile; că sufletele oamenilor păcătoși, ca și îngerii cei răi, nu vor fi în veci departe de Dumnezeu, ci se vor curăți treptat în focul iadului și se vor întoarce iarăși la Dumnezeu; că Mântuitorul Christos, ca Fiu al lui Dumnezeu, e mai mic decât Tatăl, ș. a.

3. *Dionisie cel Mare*, episcopul Alexandriei, ucenic, admirator și urmaș al lui Origen la direcțiunea școalei catehetice, este renumit mai ales ca bun administrator și ca spirit împăciuitoare.

4. *Sfântul Grigore Taumaturgul sau Făcătorul de minuni*, episcopul Neocezareiei din Pont, a fost asemenea ucenic al lui Origen, pe când acesta se afla în Cezareia. Dela el ne-au rămas mai de seamă: *Un cuvânt de mulțumire și de laudă*, ținut profesorului său Origen, la despărțirea de el (sfârșitul cursurilor) și un *Simbol de credință*. Despre el se spune că a găsit în

Neocezareaia, la urcarea sa pe scaunul episcopal, numai 17 creștini, iar că la moarte a lăsat numai 17 păgâni.

II. *Scoala din Asia Mică*. Simțul de admirațiune față de înaltele însușiri sufletești ale sfântului evanghelist Ioan, al cărui centru de activitate misionară a fost Efesul și dorința sinceră de a călca pe urmele lui, au dat naștere școalei din Asia Mică, care se caracterizează prin tendințe pașnice înăuntru și luptă aprigă împotriva ereziilor.

Scriitorii cei mai însemnați, cari au ieșit din această școală, sunt :

1. *Sfântul Irineu*, născut în Asia Mică și discipol al sfântului Policarp. Mai târziu ajuns preot și după aceea episcop al Lugdunului (Galia) și a murit ca martir († 202). Dela el a rămas o scriere în care se combat ereziile, intitulată *Adversus haereses*.

2. *Ipolit*, un discipol al sfântului Irineu și preot în Roma. Este unul dintre cei mai mari învățați și a murit ca martir. Din numeroasele lui scrieri cea mai însemnată este *Filosofumena*, care este îndreptată în contra ereticilor.

ADMINISTRAȚIA BISERICESCA

Cler și mireni, episcopi, preoți și diaconi, ipodiaconi, citeși, cântăreși, acoluși, diaconese.

Mântuitorul Christos, întemeind biserica sa, i-a dat și o anumită organizare și norme după care să se conducă, pentru a-și putea atinge

pe deplin scopul ei. Astfel el își rezervă și conducerea supremă. El este șeful sau capul nevăzut al bisericii, pe care o conduce în chip nevăzut, prin mijlocirea Sfântului Duh. Dar, fiindcă biserica este un așezământ, o societate compusă din oameni, Mântuitorul a rânduit și o autoritate văzută, anume persoane, care să conducă biserica în chip văzut. Această autoritate, aceste persoane, au fost la început sfinții apostoli. Lor le-a dat Domnul și Mântuitorul nostru Iesus Christos împuternicirea de a propovedui cuvântul lui Dumnezeu, a săvârși sfintele taine și a conduce spre mântuire turma cuvântătoare. Pentru ca să poată îndeplini această grea sarcină, Mântuitorul le-a făgăduit că va fi cu ei (și cu urmașii lor) până la sfârșitul veacului și a îndatorit pe credincioși să asculte de cuvântul lor, ca de cuvântul său, căci zice: *„Cel care ascultă de voi, de mine ascultă“*.

Sfinții apostoli au fost dar la început autoritatea bisericească văzută. Intre ei nu era nici unul mai mare, ci toți se considerau deopotrivă și cu putere egală și când era în joc vreun interes mare al bisericii, sau trebuiau să rezolve vreo chestiune grea, atunci se adunau cu toții la un loc (în sinod) — după cuvântul Domnului: *„Uide vor fi adunați doi sau trei în numele meu, acolo voi fi și eu în mijlocul lor“* — se sfătuiau și luau hotărâri sub conducerea Sfântului Duh. Așa procedară ei la alegerea ca apostol a lui Matia, în locul lui Iuda Iscariotul, la alegerea celor 7 diaconi și la aplanarea certei din biserica Antiohiei.

Când cuvântul Evangheliei se răspândi până

départe și numărul credincioșilor și al comuni-tăților creștine crescuseră mult, așa că sfinții apostoli nu mai putură îndeplini singuri toate îndatori-
rile impuse de sfânta lor misiune, atunci deteră și alți bărbați din sânul comunităților puterea de a îndeplini anume servicii.

Acești împuterniciți ai sfinților apostoli sunt: *episcopii, presbiterii și diaconii*.

Episcopii sunt urmașii direcți ai sfinților apo-stoli. Ei hirotoniau pe preoți și pe diaconi și aveau putere deplină de a învăța, de a săvârși sfintele taine și de a conduce biserica în locul sfinților apostoli. Cei dintâi episcopi au fost Iacob, fratele Domnului, în Ierusalim, Timoteiu și Tit, așezați de sfântul apostol Pavel, unul în Efes și celălalt în Creta.

Presbiterii erau mai mici decât episcopii. Ei săvârșeau sfintele taine, învățau și conduceau turma cuvântătoare în cercuri cu mult mai res-trânse decât ale episcopilor și numai cu împu-ternicire dela ei. Hirotonii însă nu puteau să-vârși nici într'un caz. Cu un cuvânt, ei erau sfetnicii, ajutătorii și locuitorii episcopului.

Diaconii erau ajutătorii presbiterilor și ai episcopilor, în îndeplinirea misiunii lor. Ei primi-au darurile ce se aduceau la altar, citeau Evanghelia, duceau sfânta împărțășire celor bol-
navi și din închisori, scriau faptele martirilor și supraveghiau cimitirele.

Aceste trei categorii de slujitori bisericesti au rămas și până azi cu aceleași atribuțiuni. Ele formează *ierarhia bisericească*, care — cum se vede — constă din trei trepte; episcopi, presbi-
teri și diaconi. ✓

În Sfânta scriptură se dă adesea episcopilor numele de presbiteri și preoților sau presbiterilor celor de episcopi. Din această cauză protestanții susțin că nu-i nici o deosebire între episcop și preot și că deci ierarhia constă numai dintr-o treaptă (a preoției), căci pe diaconi ei nu-i socotesc în ierarhie, ci spun că erau numai niște servitori ai meselor comune (agape).

Sustinerea protestanților e însă neîntemeiată, pentru că în biserică au existat, încă din timpul sfinților apostoli, cele trei trepte ierarhice. Dacă se da episcopilor și preoților uneori același nume, aceasta se explică prin însemnarea acestor nume, pentru că presbiter înseamnă „bătrân“ și atât episcopii cât și preoții se alegeau dintre oamenii în vârstă, iar episcop însemnează „supraveghetor“ și atât preotul cât și episcopul era un supraveghetor peste credincioșii încredințați conducerii sale. Dar dacă numele de episcop n'a fost în totdeauna deosebit de cel de preot, funcțiunile lor au fost bine deosebite una de alta, chiar dela început. Astfel știm că sfântul apostol Iacob, fratele Domnului, era mai mare peste presbiterii din Ierusalim, iar Timoteiu a fost rânduit de sfântul Apostol Pavel în Efes și Tit în Creta, ca să hirotoniască preoți unde va fi trebuință și să aibă supravegherea asupra lor. Ce alt erau deci aceștia decât episcopi? Pentru rolul lor însemnat în biserică, episcopii s'au numit în timpul și în scrierile apostolice și «apostoli» și «*îngeri ai bisericilor*». Deosebirea nu numai de funcțiune, ci și de nume, s'a făcut curând după timpul sfinților apostoli, căci sfântul Ignatie, pe la începutul veacului II, vorbește de episcopi, preoți și diaconi și îndeamnă pe credincioși «*să asculte de episcopi, ca și Iisus de Tatăl, și de preoți ca de apostoli*».

În ce privește pe diaconi, este adevărat că cei 7 diaconi, despre cari vorbesc Faptele Apostolilor, au fost rânduiți spre a împărți milostenii săracilor și a servi la agape, dar agapele erau unite cu sfânta euharistie și deci ei ajutau și la săvârșirea acestei sfinte taine, cu alte cuvinte serviau altarului. Afară de aceasta, ei au fost rânduiți spre acest serviciu, prin

punerea mâinilor, adică prin hirotonie și unii din ei, ca d. p. diaconii Ștefan și Filip, propoveduiau chiar cuvântul lui Dumnezeu, iar Filip și boteza. Și ei erau dar servitori ai altarului și făceau parte din ierarhia bisericească.

Ierarhia bisericească poartă și numele de *cler*, ceea ce însemnează *ales* și de *biserică conducătoare* sau *învățătoare*.

Credincioșii se numesc, față cu ierarhia, *laici* sau *mireni* și formează *biserica ascultătoare*, pentru că sunt datori să asculte și să facă ceea ce-i învață clericii. Ei se mai numesc și *oi* sau *turmă cuvântătoare* ori *păstoriți*, iar clericii *păstori sufletești*.

Virtuțile ce trebuiau să împodobiască pe clerici, ca păstori de suflete și condițiunile ce se cereau dela cei cari voiau să intre în cler, le descrie sfântul apostol Pavel în epistolele sale către Timoteiu și Tit, cari din această cauză se numesc și pastorale.

Cu timpul se înființară în biserică și alte servicii inferioare diaconatului și anume :

Ipodiaconii, ca ajutori ai diaconilor; *acoluții*, însoțitori și ajutori ai apiscopilor; *anagnoștii* sau *citeții* și *psalții* sau *cântăreții*, cari citiau și cântau în biserică în timpul serviciului dumnezeesc; *exorciștii*, cari alungau duhurile rele din cei cari se pregăteau să primiască botezul și *ușierii* sau *portarii*.

Existau deasemeni femei bătrâne, iar mai târziu și fecioare, numite *diaconese*, care ajutau la botezul femeilor și îndeplineau pe lângă ele aceleași servicii pe care le îndeplineau diaconii pe lângă bărbați, afară de serviciul la altar,

Unii dintre servitorii bisericești, precum ipodiamonii și citeții (cu cari erau egali în grad și exorcistii), erau socotiți între clerici, dar spre deosebire de cei din treptele superioare, se numiau *clerici inferiori*. Ei se așezau de episcopi prin simpla punere a mâinilor sau hirotesie.

21.

Alegerea clericilor, întreținerea lor. Raportul dintre episcopi.

1. Sfinții apostoli și urmașii lor imediați, când rânduiau clerici, țineau seamă și de voința credincioșilor din comunitățile pentru care-i rânduiau. Poporul a participat astfel multă vreme la alegerea clericilor. La alegereile de episcop luau parte, dimpreună cu poporul, și clericii. Pentru ca cel ales să poată funcționa, trebuia să fie recunoscut de episcopii aceleiași provincii, iar mai târziu — când se înființară mitropoliile — de către mitropolitul provinciei. Alegerea unui episcop se făcea cunoscută celorlalți episcopi, prin scrisori și numele lui se scria în diptice (pomelnicul celor vii).

Sfințirea sau hirotonia episcopului, a preotului și a diaconului, se făcea, potrivit practicei apostolice, prin punerea mâinilor, rugăciuni și post. Hirotonia episcopului trebuia să se săvârșiască de cel puțin doi sau trei episcopi. Preoții și diaconii se hirotoniau de episcopul lor.

2. Potrivit cuvântului Domnului „*Vrednic este lucrătorul de plata sa*” și al sfântului apostol Pavel „*Celce servește altarului de la*

altar se hrănește", servitorii bisericii trăiau, în primele veacuri, din darurile care se aduceau de credincioși la altar și din donațiunile în bani, case sau pământuri, ce se făceau bisericilor. Averile bisericesti, adunate pe această cale, se administrau de episcop, care făcea parte din ele și celorlalți clerici. Mulți clerici cunoșteau însă și câte un meșteșug, cu ajutorul căruia — după pilda sfântului apostol Pavel — își agonisiau cele trebuincioase pentru întreținerea lor și a familiilor lor.

Dela cei cari voiau să intre în cler se cerea să îndeplinescă anume condițiuni ca d. p.: Să fie cuviosoși și împodobiti cu tot felul de virtuți; să cunoască învățătura adevărată și să fie plini de râvnă, spre a propovedui și altora; să nu fi fost botezați decurând sau în caz de boală; să fie căsătoriti și să poată servi de model în ce privește viața familiară; soția și copiii să aibă vieța neprihanită etc. Cu privire în deosebi la căsătorie, în timpul acesta orice cleric putea fi căsătorit, dar numai în mod legitim, o singură dată și cu o fecioară, pentru ca astfel să poată servi drept pildă și cu privire la vieța conjugală. Se primiau în cler însă și bărbați necăsătoriti. Ba cei necăsătoriti se socotiau chiar ca mai proprii pentru serviciul bisericii. Cu toate acestea nu se impunea nici căsătorie nici celibatul. Dacă cineva era căsătorit la intrarea sa în cler, trebuia să rămână astfel toată vieța. Tot astfel și cei necăsătoriti. Iar dacă vreun cleric căsătorit ar fi voit să se despartă de soție sub cuvânt că, fiind necăsătorit ar fi mai plăcut lui Dumnezeu, sau ar putea servi mai bine biserica,

se pedepsia cu depunerea din treaptă ce avea în cler (caterisire). La începutul veacului IV (306) un sinod ținut la Elvira (Spania) impuse celibatul clerului superior. Această măsură s'a generalizat însă numai în apus și chiar acolo nu s'a putut aplica peste tot multă vreme, pe când în răsărit abia mai târziu și numai de la episcopi s'a cerut să ducă viața celibatară.

3. Creștinismul s'a răspândit la înoeput mai mult prin orașe decât la sate. În fruntea comunităților din orașe se afla un episcop, care avea ca ajutoare în jurul său, mai mulți preoți și diaconi. Sfatul preoților și al diaconilor din jurul unui episcop se numia *presbiteriu*, *ieratie* sau *senat*. Singur episcopul săvârșia serviciul dumnezeesc și învăța. Preoții îl înlocuiau numai când era împiedecat de ceva de a servi, sau când trebuia să se facă serviciul divin deodată în mai multe părți. Puținii creștini de prin sate veniau la început tot la bisericile din orașe. Când însă numărul creștinilor, atât din orașe cât și dela sate crescuseră mai mult, se înființară și alte biserici, atât la orașe cât și la țară. Acestea primiră numele de filiale ale bisericilor catedrale și-și aveau preoții lor aparte. Pe când însă preoții bisericilor din orașe stau în strânsă legătură cu episcopul și făceau parte din presbiteriu, cei de la sate numai rareori erau chemați la sfat și fură priviți cu timpul ca inferiori celor din orașe.

Când numărul bisericilor sătești se înmulți atât de mult, că episcopul din orașul cel mai apropiat nu le mai putu supraveghia singur, se instituiră *horepiscopii* sau *episcopii sătești*. Aceștia erau subalternii episcopului și-și exercitau func-

țiunea numai în numele și cu împuternicirea lui. Ei dispărură cu vremea și locul lor îl luară *protoiereii* sau *protopopii*. Nu se știe sigur dacă horepiscopii aveau hirotonie de episcop sau de preot. Aceasta din urmă e mai probabil.

Comunitatea peste care se întindea puterea unui episcop se numia la început *parohie*. Mai târziu se numi *dieceză* sau *eparhie*, iar numele de parohie rămase pentru comunitatea în fruntea căreia se afla un preot.

Episcopii din diferite orașe se socotiau — după exemplul sfinților apostoli — întru totul egali între ei. Episcopii bisericilor apostolice și ai orașelor mari se bucurau însă de o cinste mai mare, fără ca să aibă totuși vreun drept mai mult decât ceilalți. Fiecare episcop era stăpân deplin în eparhia sa. Numai când trebuiau rezolvite afaceri mai importante, ca d. p. când se ivia vreo erezie, sau se ridicau pări împotriva vreunui episcop etc. atunci se adunau mai mulți episcopi la un loc și hotărau să se ia măsurile ce găsiu de cuviință. Acestor hotăriri trebuiau să se supună toți episcopii provinciei în care se ținuse adunarea. Când hotăririle astfel luate erau de mai mare importanță, se comunicau prin scrisori și episcopilor din alte provincii și, dacă și aceia le admiteau, se aplicau și acolo. Obiceiul acesta de a se aduna mai mulți la un loc și a se sfătui, l-au moștenit episcopii dela sfinții apostoli și adunările lor au primit numele de *sinoade*.

Pe lângă sinoadele care se țineau când se iviau erezii, sau când trebuiau discutate chestiuni importante, mai găsim din veacul II și sinoade care se țineau regulat odată sau de două ori pe an

în fiecare provincie. Acestea sunt așa zisele *sinoade periodice*. Atât la unele cât și la altele din aceste sinoade luau parte și preoții și diaconii. Nu se știe însă cu siguranță, dacă ei aveau sau nu drept de vot.

Cu convocarea sinoadelor periodice și cu aducerea la îndeplinire a hotărârilor lor fură însărcinați cu timpul episcopii din orașele mai însemnate, sau capitalele provinciilor (metropole) în care se și țineau aceste sinoade. Cu chipul acesta episcopii metropolelor dobândiră în administrația bisericească unele drepturi pe care nu le aveau ceilalți episcopi și ajunseră să fie cei dintâi și după aceea mai mari peste toți episcopii dintr-o provincie. Ei luară numele de *primat* sau *mitropolit*. Cu cât o metropolă era mai mare, cu atât și importanța primatului sau a mitropolitului din ea era mai mare și de el atârnavău mai mulți episcopi. Astfel de primatul Romei atârnavău episcopii din Italia; de cel din Alexandria episcopii din Egipt, Libia și Pentapole; de cel din Antiohia episcopii din Siria; de cel din Ierusalim episcopii din Palestina etc.

22

CULT ȘI DISCIPLINA

Caracterul cultului Noului Testament. Părțile constitutive. Locașurile sfinte

1. Cultul dumnezeesc extern este arătarea în afară prin anumite acte — cum sunt rugăciunea, postul, sacrificiile — a sentimentului religios, care este ceva lăuntric și nevăzut. Omul se poate ruga lui Dumnezeu și numai în gând, ceea ce constituie

cultul zis intern, dar acesta nu este deajuns, ci trebuie întregit prin cultul extern. Am putea zice că cultul intern corespunde sufletului, e o cerință a lui, iar cultul extern corespunde trupului, e cerință a lui și omul este dator să serviască lui Dumnezeu atât cu sufletul cât și cu trupul.

Cultul Noului Testament sau cultul creștin se deosebește de cultele altor religii, este superior tuturor prin aceea că este cel mai spiritual, mai înalt mai demn și mai corespunzător, atât cu ființa lui Dumnezeu, cât și cu a omului. „*Celce se închină lui Dumnezeu trebuie să I-se închine cu duhul și cu adevărul*“, zice Mântuitorul. În el nu este nimic rușinos, ori josnic, sau imoral, cum vedem în multe din celelalte religii. Jertfele de animale și chiar de oameni, pe cari le întâlnim în alte religii, în creștinism nu există. Aci Mântuitorul a adus odată pentru totdeauna ca jertfă însuș trupul său, cu care a fost răstignit pe cruce, iar de atunci se aduc, ca amintire de ea, numai pâine și vin, care prin rugăciunea preotului se prefac în trupul și sângele Domnului. Gândul curat și fapta bună sunt aci jertfa plăcută lui Dumnezeu. Rugăciunea nu se face pentru dobândirea de bunuri materiale și trecătoare, ci pentru bunuri spirituale. Tot la această fiind și sfintele taine, iar postul adevărat nu e cel trupesc, care constă din abținerea de anumite mâncări și băuturi, ci cel sufletesc, adică abținerea de orice faptă rea.

2? Punctele esențiale ale cultului creștin au fost insituite de însuș Mântuitorul Christos, căci El ne a dat un model de rugăciune (Tatăl nos-

în fiecare provincie. Acestea sunt așa zisele *sinoade periodice*. Atât la unele cât și la altele din aceste sinoade luau parte și preoții și diaconii. Nu se știe însă cu siguranță, dacă ei aveau sau nu drept de vot.

Cu convocarea sinoadelor periodice și cu aducerea la îndeplinire a hotărîrilor lor fură însărcinați cu timpul episcopii din orașele mai însemnate, sau capitalele provinciilor (metropole) în care se și țineau aceste sinoade. Cu chipul acesta episcopii metropolelor dobândiră în administrația bisericească unele drepturi pe care nu le aveau ceilalți episcopi și ajunseră să fie cei dintâi și după aceea mai mari peste toți episcopii dintr'o provincie. Ei luară numele de *primat* sau *mitropolit*. Cu cât o metropolă era mai mare, cu atât și importanța primatului sau a mitropolitului din ea era mai mare și de el atârnavău mai mulți episcopi. Astfel de primatul Romei atârnavău episcopii din Italia; de cel din Alexandria episcopii din Egipt, Libia și Pentapole; de cel din Antiohia episcopii din Siria; de cel din Ierusalim episcopii din Palestina etc.

22

CULT ȘI DISCIPLINA

Caracterul cultului Noului Testament. Părțile constituive. Locașurile sfinte

1. Cultul dumnezeesc extern este arătarea în afară prin anumite acte — cum sunt rugăciunea, postul, sacrificiile — a sentimentului religios, care este ceva lăuntric și nevăzut. Omul se poate ruga lui Dumnezeu și numai în gând, ceea ce constituie

cultul zis intern, dar acesta nu este deajuns, ci trebuie întregit prin cultul extern. Am putea zice că cultul intern corespunde sufletului, e o cerință a lui, iar cultul extern corespunde trupului, e cerință a lui și omul este dator să serviască lui Dumnezeu atât cu sufletul cât și cu trupul.

Cultul Noului Testament sau cultul creștin se deosebește de cultele altor religii, este superior tuturor prin aceea că este cel mai spiritual, mai înalt mai demn și mai corespunzător, atât cu ființa lui Dumnezeu, cât și cu a omului. *„Celce se închină lui Dumnezeu trebuie să I-se închine cu duhul și cu adevărul“*, zice Mântuitorul. În el nu este nimic rușinos, ori josnic, sau imoral, cum vedem în multe din celelalte religii. Jertfele de animale și chiar de oameni, pe cari le întâlnim în alte religii, în creștinism nu există. Aci Mântuitorul a adus odată pentru totdeauna ca jertfă însuș trupul său, cu care a fost răstignit pe cruce, iar de atunci se aduc, ca amintire de ea, numai pâine și vin, care prin rugăciunea preotului se prefac în trupul și sângele Domnului. Gândul curat și fapta bună sunt aci jertfa plăcută lui Dumnezeu. Rugăciunea nu se face pentru dobândirea de bunuri materiale și trecătoare, ci pentru bunuri spirituale. Tot la aceasta fiind și sfintele taine, iar postul adevărat nu e cel trupesc, care constă din abținerea de anumite mâncări și băuturi, ci cel sufletesc, adică abținerea de orice faptă rea.

2. Punctele esențiale ale cultului creștin au fost insituite de însuș Mântuitorul Christos, căci El ne a dat un model de rugăciune (Tatăl nos-

tru) și a așezat sfintele taine ca mijloc de sfințire a credincioșilor. Sfinții apostoli și sfinții părinți dezvoltară mai departe cultul, potrivit cu învățătura Domnului și cu trebuințele sufletești ale credincioșilor.

Faptele sfinților apostoli și epistolele sfântului apostol Pavel ne arată din ce consta cultul în timpurile apostolice. Săvârșirea sfintei euharistii era centrul sau inima serviciului divin. Creștinii se adunau cu toții seara, se rugau în comun, citeau câțiva psalmi și alte bucăți din Vechiul Testament, unul din presbiteri ținea o predică și la urmă se împărtășiau toți cu sfântul trup și sânge al Domnului. După împărtășire urma o masă comună numită *ἀγάπη* = masa dragostei, care avea de scop să strângă cât mai mult posibil legăturile de dragoste dintre creștini și să vină în ajutorul celor lipsiți, procurându-le astfel cele necesare pentru hrană. Din cauză că s'a dat naștere la abuzuri, agapele s'au desființat nu după multă trecere de timp.

Pe la începutul veacului II serviciul divin, unit cu sfânta euharistie, se săvârșia dimineța — cum rezultă din scrisoarea lui Pliniu către Traian — și primi în curând numele de *liturghie*, adică serviciu dumnezeesc public. Sfântul Justin Martirul ne spune că acest serviciu se făcea mai ales duminica dimineța. Din spusele lui reiese că serviciul sfintei liturghii din timpul său diferia foarte puțin de cel de mai târziu.

Despre rânduiala serviciului liturgic în veacul III găsim o descriere amănunțită și precisă în cartea VIII a *Constituțiilor apostolice*. Atunci liturghia consta — ca și în zilele noastre — din

două părți bine deosebite una de alta : a) *liturghia catehumenilor*, numită astfel fiindcă la ea luau parte *catehumenii* sau *cei chemați* adică cei cari se pregăteau să primiască sfântul botez și b) *liturghia credincioșilor*, care purta acest nume, pentrucă la săvârșirea ei luau parte numai credincioșii, adică cei botezați și neexcluși din biserică pentru vreun păcat.

Liturghia catehumenilor sau a celor chemați consta din rugăciuni, citiri din Vechiul și Noul Testament, cântări de psalmi și imne și din predică. La sfârșit se făcea o rugăciune pentru catehumeni și pentru penitenți, după care la cuvintele diaconului : „*cei chemați ieșiți*“, aceștia trebuiau să iasă din biserică.

Liturghia credincioșilor începea cu ectenia cea mare, după care urma *sărutarea frățească* sau *sărutarea păcii*. Veniau apoi câteva rugăciuni și sfințirea sântelor daruri de către episcop sau preot. Se mai făceau iarăș rugăciuni pentru vii și morți, se rostia „*Tatăl nostru*“ și se împărtășiau toți credincioșii cu sfântul trup și sânge al Domnului. Serviciul se sfârșia cu cuvintele diaconului : „*Cu pace să ieșim*“ și cu binecuvântarea preotului sau a episcopului.

Celor cari nu puteau lua parte la sfânta slujbă din cauză că erau bolnavi sau închiși, li se ducea sfânta împărtășire acasă sau în închisoare de către diaconi sau diaconițe.

Din acest timp se compuseră și anume formulare de liturghii, cum d. p. al *liturghiei ierusalimitane*, zisă și a *sfântului Iacob* și al celei *alexandrine* sau a *sfântului Marcu*.

3. La început creștinii nu aveau locașuri spe-

cială pentru cult, ci se adunau prin case particulare. Mai ales cei avuți dintre ei simțeau o deosebită plăcere să pună la dispoziție locuințele lor pentru săvârșirea liturghiei și a sfintelor taine. Când au izbucnit persecuțiile, creștinii trebuiau să se adune prin păduri, prin peșteri și ascunzători subterane sau catacombe, care serviau la îngroparea morților. Aceste locuri de îngropare se numiau *Κοιμητήρια*, adică dormitoare, pentru că trupurile celor adormiți în credința în Iisus Christos dorm în morminte până la ziua de apoi, când vor învia și se vor uni cu sufletele. Cimitirele sau catacombele din jurul Romei, Neapolului, Palermei și din insula Malta știm sigur că au servit în timpul persecuțiilor ca locașuri de cult.

Folosirea cimitirelor ca biserică s'a făcut și din cauză că creștinii obișnuiau să se adune la mormintele martirilor, pentru a săvârși sfânta liturghie.

Încă din timpul persecuțiilor și anume sub domnia împăraților, cari n'au persecutat pe creștini și în deosebi prin provinciile asupra cărora persecuțiile nu s'au întins cu mare furie, se construia biserici sau locașuri proprii pentru serviciul divin. Tertulian, pe la anul 200, pomenește despre o astfel de clădire. Din istoria persecuțiilor știm că pe vremea lui Dioclețian era în Nicomedia o biserică alături de palat, pe care Dioclețian ruse s'o dărime; în Edesa era de asemenea pe la 288 o biserică, iar în Roma, se zice că erau la începutul veacului III vreo 40. Când persecuțiile încetară, atunci numărul bisericilor crescuse repede.— Bisericile se construiau pe mormintele martirilor și se așezau mai mult pe dealuri sau înălțimi, cu intrarea dinspre apus și

cu altarul spre răsărit. Forma lor era lungăreață, ori ca de corabie, sau în chipul crucii. Pe dinăuntru erau împărțite în trei părți; *tinda*, în care stau catehumenii și cei cari făceau penitență, *sânul*, în care stau credincioșii și *altarul* rezervat clerului superior.

— În sânul bisericii era amvonul, de pe care se citia sfânta Evanghelie și se ținea predica. În altar era o masă pe care se puneau sfintele daruri și un scaun sau tron pentru episcop.

Icoane nu erau în acest timp prin biserici. Scârbiți de chipurile idolești din păgânism și păzind cu strictețe a doua poruncă a decalogului, cei dintâi creștini se feriau de a înfățișa pe Dumnezeu și pe sfinți prin chipuri sculptate sau pictate. Găsim însă prin catacombe, chipuri simbolice ca d. p. crucea ca simbol al mântuirii, ancora, al nădejzii, mielul sau un păstor cu un miel pe umeri, ca simbol al domnului, peștele ca simbol al renașterii prin apa botezului și al numelui lui Iisus Christos, porumbelul, simbol al Duhului Sfânt, monogramul numelui Mântuitorului etc. etc. Tot în catacombe s'au găsit pictate scene din Vechiul și Noul Testament ca d. p. jertfa lui Abel și a lui Abraam, nașterea Domnului, închinarea magilor, învierea lui Lazăr ș. a.

Sărbătorile. Cearța pentru timpul serbării Paștilor

1. Iudeii țineau sâmbăta sau a șaptea zi a fiecărei săptămâni, ca zi sfântă, în amintirea

faptului că în a șaptea zi a sfârșit Dumnezeu crearea lumii și s'a odihnit de lucrul său. Creștinii ținură ca zi sfântă, încă din timpul sfinților apostoli, cea dintâi zi a săptămânii, pentru că în această zi a înviat Domnul din morți și tot în această zi s'a pogorît Sfântul Duh asupra sfinților apostoli și s'a întemeiat biserica creștină. Această zi s'a și numit *duminică*, adică ziua Domnului. Toți creștinii trebuiau să se ducă duminica de dimineată la biserică, iar în restul zilei să nu facă nici o muncă grea, ci să se îndeletnicească cu citirea Sfintei Scripturi, a vieților sfinților, sau a altor scrieri edificatoare, cu săvârșirea de fapte bune, ca d. p. ajutarea săracilor, vizitarea bolnavilor etc. Din celelalte zile ale săptămânii se țineau *miercuria* și *vineria* cu post și rugăciune, în amintirea patimilor Domnului.

Afară de această aducere aminte săptămânală de patimile, moartea și învierea Domnului, aceste evenimente însemnate din economia mântuirii se mai serbau și odată pe an, sub numele de *Paște*.

Sărbătoarea Paștelui consta din 2 părți : *Paștele crucii*, care se ținea în amintirea patimilor și a morții pe cruce a Domnului și se serba vineri cu întristare și cu post și *Paștele învierii*, care se serba duminica cu bucurie mare, cu cântări și imne de laudă.

Înainte de Paște se postea 7 săptămâni sau 40 de zile, de unde acest post primi numele de *quadragesimal* (păresimi). Mai ales în săptămâna a șaptea, care se numea și săptămâna patimilor sau săptămâna cea mare, postul era cu deosebire aspru și însoțit de rugăciune aproape continuă.

La 40 de zile după Paște se sărbătoria *Inalțarea Domnului*, iar la 50 *Rusalile* sau *Cincizecimea*, în amintirea pogorîrii Sfântului Duh peste sfinții apostoli.

Tot timpul dela Paște și până la Rusalii era timp de veselie duhovnicească, de aceea în acest interval nu se postia nici nu se făceau mătăanii.

În amintirea venirii în lume și a arătării în public sau a nașterii și a botezului Domnului, se serba deasemeni ziua de 6 Ianuarie, sub numele de *Arătarea Domnului*.

Afară de aceste sărbători întru aducerea aminte de cele mai însemnate momente din viața Mântuitorului, se mai serbau și zilele morții martirilor sau zilele lor de naștere pentru viața de veci, cum le numiau primii creștini. În aceste zile, credincioșii se adunau la mormintele martirilor. Aci se făcea sfânta liturghie, se cânta și se țineau cuvântări de laudă, în care se arătau faptele martirilor și se îndemneau toți creștinii să urmeze pilda lor. După sfârșitul serviciului divin se împărția milă la cei săraci și se cercetau bolnavii și cei de prin închisori. Zilele de sărbătoare în cele dintâi veacuri ale creștinătății erau dar zile de adevărată odihnă și edificare sufletească și de practicare în mai mare măsură a dragostei către Dumnezeu și către aproapele.

2. Paștele nu se serba la început peste tot în acelaș timp și la fel. Astfel creștinii din Asia Mică serbau Paștele crucii în ziua a patrusprezecea a lunii evreești Nisan, și din seara căreia începea Paștele jidovesc, iar a treia zi după aceea (la 16 Nisan) se serba Paștele învierii, în orice zi a săptămânii ar fi căzut. Totodată ei nu mai

postiau dela Paștele crucii până la al învierii. În celelalte biserici se serba Paștele crucii în vineria și Paștele învierii în duminica ce urmau după 14 Nisam, iar dacă se întâmpla ca 14 Nisam să fie vineria, atunci se amâna serbarea Paștelui pe vineria viitoare. Aceasta se făcea cu scopul ca Paștele creștin să nu se serbeze odată cu al iudeilor. Mai era și un al treilea fel de a serba Paștele și anume: unii creștini, născuți iudei, serbau Paștele odată cu iudeii și întocmai ca ei, adăogând numai amintirea despre moartea și învierea Domnului. Aceștia primiră numele de *quartodecimani*, adică cei cari serbează Paștele la 14 Nisan.

Aceste deosebiri în privința timpului și a felului de a se serba Paștele dedeau naștere adeseori la neajunsuri. Astfel creștinii călători erau expuși să serbeze Paștele câte odată de două ori pe an, iar alte ori niciodată.

Din cauza acestor deosebiri se produsură și discuțiuni între ierarhii bisericii asiatice și ai celei romane.

Cea dintâi discuțiune a fost între *Sfântul Policarp*, episcopul Smirnei și *Anicet*, episcopul Romei. Sfântul Policarp, susținea că practica asiaticilor datează dela sfinții apostoli Ioan și Filip. Anicet apăra practica romană, susținând că ea datează dela sfinții apostoli Petru și Pavel. Deși nici unul nici altul nu cedă, cei doi episcopi nu rupseră însă legăturile de frăție dintre ei și sfântul Policarp putu serba Paștele, în Roma, după datina asiatică.

A doua discuțiune, mai aprinsă decât cea dintâi a avut loc între un urmaș al lui Anicet,

anume *Victor* și între *Policrat*, episcopul Efesului (192—194). *Victor* declară pe asiatici excluși din comunitatea bisericească, dacă nu vor părăsi felul lor de a serba Paștele și nu vor adopta pe cel roman. Aceștia se apărară însă cu energie. Totuș pacea bisericii n'a fost nici acum adânc turburată, pentrucă interveni sfântul Irineu, episcopul Lionului, care sfătui pe *Victor* să nu producă vrajbă în biserică pentru o chestiune de o așa de mică importanță. Ce a făcut *Victor* nu se știe, dar despre urmașii săi se știe că au rămas în comunitate cu asiaticii, deși fiecare și-a păstrat practica moștenită.

Sinodul I ecumenic din Nicea (325) a pus capăt deosebirilor asupra timpului și felului de a serba Paștele și discuțiilor ce urmau din această cauză, condamnând pe quartodecimani și hotărînd ca să se urmeze datina bisericii romane, și anume: a) *Paștele învierii să se serbeze întotdeauna și peste tot în prima duminică care urmează lunii pline după echinocțiul de primăvară*; b) *Paștele creștin să nu se serbeze odată cu al iudeilor; de aceea dacă s'ar întâmpla să cadă în aceeași zi cu al iudeilor, să se amâne în duminica următoare*; c) *episcopul din Alexandria, unde se cultiva mai mult astronomia, să facă socoteala în ce zi trebuie să se serbeze Paștele în fiecare an și să comunice acestea printr'o scrisoare circulară tuturor bisericilor*.

Mica deosebire ce tot mai rezultă cu privire la timpul serbării Paștelui, din socotirea de către romani a zilei de 18 Martie ca și a echinocțiului de primăvară, iar nu a zilei de 21 Martie—cum

o socotiau alexandrinii— a dispărut la sfârșitul veacului VIII, de când s'a admis și în apus calculul alexandrin. De atunci Paștele se serbează de toată creștinătatea în intervalul dintre 22 Martie și 25 Aprilie.

24.

Săvârșirea sfintelor taine.

Pentru ca creștinul să-și poată însuși harul mântuitor, Domnul nostru Iisus Christos a așezat în biserică cele 7 taine, ca mijloace văzute, prin care se comunică oamenilor harul dumnezeesc.

Cea dintâi sfântă taină, poarta prin care se intră în creștinism, este *sfântul botez*. Sfinții apostoli și urmașii lor imediați administrau sfântul botez tuturor celor cari-și exprimau dorința de a se face creștini și cari mărturiseau că Iisus Christos este fiul lui Dumnezeu. Dela cei în vârstă se cerea — când împrejurările îngăduiau — ca să petreacă câtva timp înainte de botez în post și rugăciune. Copiii erau însă primiți de-a dreptul, fără vreo pregătire.

De prin veacul II cei cari doriau să se boteze erau supuși unei pregătiri mai îndelungate, care consta din învățarea adevărurilor fundamentale ale credinței creștine. Cei cari se pregăteau astfel se numiau *catehumeni*.

Pregătirea se începea cu exorcismul, adică cu declarația candidatului la botez că se leapădă de Satana și de lucrurile lui (de idolatrie), după care servitorul bisericesc numit exorcist făcea

asupra lui semnul sfintei cruci și i sufla de trei ori peste față. Acum candidatul intra în rândul catehumenilor și trebuia să treacă prin cele trei trepte ale catehumenatului și anume: a *ascultătorilor*, a *îngenuchetorilor* și a *celor luminați* sau *aleși*.

Ascultătorii învățau numai adevărurile de credință mai simple și ușor de priceput și puteau asculta serviciul divin cât timp se citia din Sfânta Scriptură și se ținea predica.

Îngenuchetorii învățau adevărurile de credință mai importante și mai grele și puteau lua parte la întreaga liturghie a catehumenilor, la sfârșitul căreia îngenuchiau și erau binecuvântați de episcop.

Aleșii învățau toate tainele creștine și așteptau în rugăciune, post și priveghere primirea sfântului botez.

Săvârșirea sfântului botez se făcea cu multă solemnitate și numai de trei ori pe an: în noaptea de Paște, la Rusalii și la Epifanie. Candidații la botez pronunțau cu câteva zile mai înainte, în fața tuturor credincioșilor, simbolul credinței, iar în ziua botezului erau supuși din nou exorcismului și trebuiau să mărturisiască credința în Sfânta Treime. Pentru mai bună încredințare, că cei cari se botezau aveau să rămână totdeauna în sânul bisericii, se luau și martori sau garanți, numiți *nași*.

Sfântul botez se săvârșia prin afundarea în apă de trei ori în numele Sfintei Treimi. Săvârșitor era episcopul sau preotul, dar în cazuri de nevoie putea fi și diaconul și chiar laicii. În caz de boală, se putea face și numai prin turnare

sau stropire cu apă. Cei botezați astfel nu puteau să intre niciodată în cler, pentrucă se presupunea că au primit sfântul botez numai de nevoie.

Noii botezați se îmbrăcău, după ce ieșiau din apa sfântului botez, cu o mantie albă, pe care o purtau o săptămână, ca simbol al curăției sufletești. În unele locuri se obișnuia să se dea celor se botezau, să guste lapte și miere, ca semn că după botez vor fi nevinovați ca copiii, a căror hrană principală este laptele și mierea. În alte locuri li se da sare, care este simbolul înțelepciunii și care împiedică putrezirea și stricarea.

Asupra chestiunii, dacă botezul săvârșit de eretici are putere sau nu, a fost o vie discuțiune între sfântul Ciprian, episcopul Cartagenei și între Ștefan, episcopul Romei. Ciprian nu recunoștea cu nici un preț botezul făcut de eretici, iar Ștefan susținea că e valabil botezul acelor eretici, cari botezau prin afundare de 3 ori în numele Sfintei Treimi. De partea sfântului Ciprian erau și câțiva episcopi din Asia Mică. Mai multe sinoade, ținute în Africa sub presidenția sa, i-au aprobat părerea. Cu timpul însă practica romană a fost admisă pretutindeni și sinodul I ecumenic din Niceia (325) a consfințit-o.

A doua taină și care se săvârșia îndată după sfântul botez, este *ungerea cu sfântul mir*. Aceasta consta din punerea mâinilor peste cel botezat și din însemnarea, în chipul crucei, a părților trupului, cu untdelemn sfântit și amestecat cu arome (sfânt mir). Prin această sfântă taină se împărtășește celui botezat, puterea harului dumnezeesc de a rămâne statornic în cre-

dința creștină și a aduce roade duhovnicești. Săvârșitorul ungerii cu sfântul mir era atât episcopul cât și preotul. În apus s'a început însă chiar din acest timp, să se considere săvârșirea ei ca un drept numai al episcopului; iar mai târziu ea nu s'a mai administrat copiilor mici îndată după botez, ci numai la vârstă mai înaintată (între 7—12 ani).

A *treia taină* este *pocăința*, prin care se dobândește dela Dumnezeu iertarea păcatelor săvârșite după primirea sfântului botez. Pentru ca taina să fie deplină, nu era de ajuns numai căința de păcate și hotărîrea de a nu mai greși, ci penitentul trebuia să-și mărturisiască păcatele înaintea episcopului sau a preotului însărcinat de episcop cu asemenea mărturisire. Deslegarea de păcate se făcea de către episcop sau de preotul duhovnic prin rugăciune și prin punerea mâinilor.

Dacă păcatele descoperite la mărturisire erau mici, atunci deslegarea se da îndată și penitentului i-se impunea numai să facă în urmă fapte bune și să se roage mai mult ca de obicei; dacă însă păcatele făcute erau mari, atunci penitentul era supus la un canon (epitimie) mai mult sau mai puțin îndelungat și aspru și numai după ce acesta era împlinit, i-se da deslegarea.

A *patra taină* este *sfânta împărtășire*. Ea forma, cum am văzut, centrul cultului divin. La început credincioșii se împărtășiau în fiecare zi, mai târziu însă numai duminica sau și miercuria și vineria.

Oprirea dela sfânta împărtășire se făcea numai pentru păcate mai grele și era privită ca pe-

deapsă. Obiceiul de a primi sfânta împărtășire pe nemâncate, îl găsim încă de timpuriu și desigur că datează din vremea de când sfânta liturghie nu s'a mai făcut seara, ci dimineța. Tot asemeni găsim și credința că pâinea și vinul euharistic se prefac în însuș trupul și sângele Domnului, deși cuvântul de „prefacere“ nu e întrebuintat.

A cincia taină este nunta, care se săvârșia prin binecuvântarea de către episcop sau preot a acelor care declarau că vor să se căsătorească. Ea închipuește legătura duhovnicească dintre Mântuitorul și sfânta biserică. Înainte de nuntă se obișnuia să se facă logodna, care se încheia cu binecuvântarea bisericească și a cărei desfacere era socotită de adulter. Numai căsătoria întâi era recomandată și binecuvântată de biserică. Căsătoria a doua era îngăduită numai în vederea slăbiciunii omenești și nu se făcea cu binecuvântarea bisericii, iar cei cari o contractau erau supuși penitenții.

A șasea taină e sfântul maslu, care se făcea și atunci, ca și acum, pentru vindecarea trupescă și sufletească a celor bolnavi și consta din ungere cu untdelemn sfințit și din rugăciuni făcute de unul sau mai mulți preoți, după cum zice sfântul apostol Iacob: „*De este cineva dintre voi bolnav, să chieame preoții bisericii și să se roage pentru el, ungându-l cu untdelemn în numele Domnului și rugăciunea credinței va mântui pe cel bolnav și-l va ridica pe el Domnul și de va fi făcut păcate, se vor ierta lui*“.

A șaptea taină este preoția sau hirotonia,

prin care se dobândește puterea de a săvârși sfintele taine, a învăța pe alții adevărurile credinței și a conduce la mântuire turma duhovnicească, potrivit atribuțiunilor treptei ierarhice, pentru care se face hirotonia. Săvârșitorul acestei sfinte taine este numai episcopul și anume, pe episcop îl hirotonesce doi sau trei episcopi, iar pe preot și diacon îl hirotonește episcopul respectiv.

După pilda sfinților apostoli, hirotonia se face prin rugăciune și prin punerea mâinilor, cum arată îrsăș însemnarea cuvântului hirotonie.

Din cele spuse rezultă că sfintele taine au existat în biserică încă dela început în numărul și în forma în care le avem și azi și că ele au fost instituite de însuș Mântuitorul și puse în practică de sfinții apostoli, cari le-au predat urmașilor lor.

25.

Disciplina bisericească în privința primirii celor căzuți dela biserică.

Biserica s'a socotit pe sine încă dela început instituțiune dumnezească și a învățat că numai în sânul ei se poate dobândi mântuirea, pentru că ea singură administrează sfintele taine, instituite de dumnezeescul ei Intemeietor, ca mijloace prin care se comunică oamenilor harul dumnezeesc

Această a exprimat-o foarte frumos sfântul Ciprian în următoarea frază: «*Nu poate avea tată pe Dumnezeu, cine n'are ca mamă biserică*».

Ca instituțiune dumnezească, care are de scop de a îndrepta și mântui pe toți oamenii, biserica nu putea admite ca fiii ei să comită păcate grele, nesocotindu-i poruncile și pătându i numele cu purtare scandaloasă.

Rânduiala, pe care biserica a stabilit-o pentru a feri pe credincioși de căderea în păcate și mijloacele de care s'a servit pentru a îndrepta pe cei cari greșiseră, formează *disciplina bisericească*.

Pentru păcate mici se da un canon sau epitimie pe care o știa, afară de cel supus canonului, numai duhovnicul. Dacă păcatele erau mari, mărturisirea se făcea înaintea episcopului și a presbiteriului, cari și dictau canonul, iar dacă erau mari de tot, așa zise păcate de moarte, ca d. p. închinarea la idoli, omorul, adulterul, jefuirea bisericilor sau a mormintelor etc. și mai ales dacă săvârșirea lor era cunoscută și de alții, atunci mărturisirea se făcea în public, adică în fața clerului și a întregii comunități, adunate în biserică și canonul era cu mult mai aspru.

Canonul ce se da în asemenea cazuri consta de obicei din alungarea pentru un timp, mai lung sau mai scurt, din sânul comunității creștine, a celorce greșiseră. Această alungare era de două feluri: una mai simplă, numită *afurisenie* sau *excomunicare* și alta mai aspră, numită *anatemă*.

Dacă celce căzuse în păcat de moarte era cleric, se pedepsia sau cu suspendarea pe un timp anumit din demnitatea sa, *excomunicare*—însă nu pe față, pentru ca să poată fi reintegrat în drepturile sale, dacă se îndrepta—sau

cu *caterisire*, adică cu depunerea din treapta ierarhică ce ocupa. Caterisirea era pedeapsa cea mai aspră pentru clerici, fiindcă cel caterisit nu mai putea fi primit din nou în cler, decât numai dacă se dovedia că vina pentru care fusese caterisit nu era adevărată.

În aplicarea gradată a acestor pedepse, biserica s'a condus de următoarele cuvinte ale Mântuitorului : „*De-ți va greși fratele tău, mergi și-l ceartă între tine și el singur și dacă te va asculta, ai dobândit pe fratele tău ; iar dacă nu te va asculta, ia cu tine încă unul sau doi, ca prin gura a doi sau trei martori să se statorniciască vina lui ; iar dacă nu va asculta de dânșii, supune-l bisericii, de care dacă nu va asculta, să-ți fie ca un păgân și vameș*“.

Scopul bisericii fiind însă, de a îndrepta pe cei păcătoși și de a mântui—dacă se poate—pe toți oamenii, canonul sau pedeapsa pe care ea o da celor căzuți în păcate, nu urmăria pierirea, ci îndreptarea lor. De aceea se lăsa drum deschis excomunicaților cari voiau să se întoarcă în sânul bisericii. Mijlocul de îndreptare și primire din nou în biserică era pocăința. Disciplina bisericească cu privire la penitenți, adică la excomunicații cari se pocăiau, s'a fixat definitiv priu veacul III.

Penitenții erau împărțiți în patru categorii sau trepte și anume: *plângători, ascultători, îngenuchetori și împreună șezători*.

În categoria întâi—care era totodată și treapta cea mai dejos—intrau cei cari săvârșiseră cele mai grele păcate. Ei nu erau primiți să ia parte

la serviciul divin în tot timpul cât ținea pocăința, ci trebuiau să stea înaintea ușilor bisericii, îmbrăcați în haine de pocăință, cu cenușă pe cap, plângând și rugând pe toți câți intrau în biserică, să se roage lui Dumnezeu pentru ei și să mijlociască pe lângă episcop, ca să fie admiși la mărturisire și după aceea la căință. Din această cauză se și numiau *plângători*. Pentru că stau afară, la ușa bisericii și în timpul iernii, se mai numiau și *iernatici*.

Gradul al doilea de penitenți corespundea cu gradul întâi de catehumeni, de aceea se numiau, ca și aceștia, *ascultători*. Ei puteau asculta serviciul divin, dar numai până la predică și stau în tinda bisericii.

Penitenții de gradul al treilea erau egali cu catehumenii de gradul al doilea și purtau, ca și ei, uumele de *îngenuchetori*, pentru că la sfârșitul liturghiei catehumenilor, pe care aveau dreptul s'o asculte, îngenuchiau și primiau binecuvântare dela episcop sau preot, după care plecau. Alții zic că se numiau îngenuchetori, pentru că puteau să asculte stând în genuchi și liturghia credincioșilor.

A patra și cea din urmă categorie de penitenți se numia *împreună-șezători*, pentru că puteau sta și asculta, împreună cu credincioșii, întreg serviciul divin, cu deosebirea însă că n'aveau voie să aducă daruri la altar și să se împărtășiască.

Nu toți penitenții treceau prin aceste patru grade sau trepte, ci greutatea păcatelor fiecăruia determina treapta cu care avea să înceapă.

Numai cei cari săvârșiseră păcate mari detot începeau dela treapta cea mai dejos.

Timpul cât trebuia să stea cineva pe o treaptă de penitență se hotăra de episcop sau de preotul însărcinat cu supravegherea penitenților și atârna pe deoparte de greutatea păcatului săvârșit, iar pe dealta de râvna cu care se îndeplinia pocăința. Pentru reducerea penitenței, interveniau câteodată martirii sau mărturisitorii prin așa zisele *cereri de pace*.

Când un penitent se îmbolnăvia de moarte, era iertat și i se da sfânta împărtășire ; dacă însă se însănătoșia, trebuia să îplinească pocăința.

În tot timpul pocăinței, penitenții trebuiau să postiască, să se roage și să privegheze cât mai mult, să facă fapte de binefacere ca d. p. să ajute din averea lor pe cei lipsiți, să îngrijiască de bolnavi și de orfani, să cerceteze pe cei din închisori etc. Ei n'aveau voie să se căsătorească în timpul când se pocăiau, iar în cler nu puteau intra nici după aceea.

Când canonul dat și timpul prescris pentru pocăință era împlinit, penitentul era primit din nou în comunitatea creștină. Cu timpul cele patru trepte ale pocăinței se desființară și disciplina pentru penitenți se mai îndulci.

26.

Vieța creștinilor și obiceiurile creștine. Asceții.

1. Sublimitatea învățăturii creștine, vieța neprihănită a Mântuitorului, zelul fără pereche al

sfinților apostoli în propoveduirea cuvântului Evangheliei, jertfirea vieții lor și a mii și milioane de martiri, trebuiau să aibă neapărat ca urmare, în rândurile credincioșilor, o exemplară vieată religioasă și morală.

Origina și puterea dumnezească a creștinismului trebuia să se dovediască și pe acest teren al vieții practice de toate zilele, pentru că după felul de vieată pe care o duce cineva se judecă credința, religiunea sa. „După roadele lor îi veți cunoaște—zice Mântuitorul—căci nu se culeg struguri din spini, nici smochine din ciulini”.

Intr'adevăr vieată creștinilor din primele veacuri a și fost la înălțimea învățaturii Domnului. Intimpce iudeii se socotiau numai pe ei de „popor ales”, de „fii ai lui Dumnezeu” și nesocotiau pe toate celelalte popoare, pe care le numiau cu numele disprețuitor de „goim”, întimpce romanii numai pe „cetățenii romani” îi socotiau oameni, iar grecii numiau „barbar” pe oricine nu era grec, creștinii numiau „frați” pe toți oamenii, de orice neam, de orice stare socială, căci toți sunt fii ai lui Dumnezeu, Tatăl ceresc. Așa de departe mergea iubirea frățească dintre primii creștini, că în unele biserici, ca d. p. în cea din Ierusalim, pe vremea sfinților apostoli, se ducea vieată deobște. Pretutindeni unde se aflau creștini, selavia era desființată, femeia pusă pe aceeaș treaptă cu bărbatul streinii ospătați, copiii crescuți în frică de Dumnezeu și în respect față de părinți și de cei mai mari, bolnavii și cei săraci erau îngrijiți, cu un cuvânt vieată creștină era o vieată model, o vieată cum nu se mai văzuse până atunci. Intre

creștini nu se găseau criminali, călcători de jurământ, destrăbălați, hoți, cămătari, etc.

Făgăduiala solemnă pe care o da fiecare la primirea botezului că „*se leapădă de Satana și de toți îngerii lui și de toată servirea lui*“, conduse la ideea că viața este o luptă cu lumea și cu diavolul și că creștinul este *soldat al lui Christos*.

Datoria de soldat al lui Christos impunea creștinilor, ca să se feriască de anume lucruri practicate de păgâni și mai ales de acelea care stau în legătură cu închinarea la idoli. Astfel ei nu se duceau la teatru, la reprezentațiile din circuri și din amfiteatre, pentru că bucățile de teatru de pe atunci erau în cea mai mare parte imorale, iar reprezentațiile din circuri și amfiteatre erau unite cu cele mai mari cruzimi și vărsări de sânge omenesc, fie de însăș mâna omului, fie de dinții și de ghiarele fiarelor sălbatice. Tot pentru acest motiv, ei trebuiau să fugă de ospete, de dansuri și de jocurile la noroc. Cu drept cuvânt numește Tertulian localurile de distracție ale păgânilor din timpul său „*focare de imoralitate*“. Din această cauză biserica nu primia în sânul său pe actori, pe gladiatori și pe sculptorii de statui de zei, pânăce nu se lepădau de meseria lor. Serviciul militar era însă îngăduit, cu toate că și în contra lui s'au ridicat adesea glasuri puternice, fiindcă sta în legătură cu cultul idolilor, întrucât soldații trebuiau să depună jurământul păgân și în anume cazuri să tămâie statuile împăraților.

Afară de îndeletnicirea cu unele arte, mai erau oprite creștinilor și cămătăria, comerțul cu sclavi

și orice ocupațiune sau negoț, care avea ceva comun cu cultul idolilor, sau care ar fi fost în vreun fel imorală.

Regula de care creștinul trebuia să se conducă în alegerea și practicarea ocupațiunii, în petreceri, etc erau cuvintele sfântului apostol Pavel: *„Toate îmi sunt slobode, dar nu toate-mi sunt de folos“*. Creștinii din acest timp se deosebiau dar de păgâni — cum zice un sfântit scriitor de atunci — prin aceea că *„ei erau trup dar nu trăiau după trup, locuiau pe pământ, dar trăiau în ceruri“*.

Aceeaș sfințenie, care se observa în viața publică a creștinilor, o găsim și în viața lor privată.

Căsătoria era taină sfântă și viața familiară o arenă pe întinsul căreia se puneau în practică toate învățăturile creștine. Tirania bărbatului față de soție și copii era necunoscută, nerespectul copiilor față de părinți nu se pomenia, luxul în îmbrăcăminte și podoabe de tot felul lipsia. În locul acestora dragostea cea mai desăvârșită și întrecerea nobilă în practicarea virtuților domniau între toți membrii familiei. Orice lucru se începea și sfârșia cu facerea semnului sfintei cruci, care se punea și pe obiectele casnice. Cu un cuvânt, viața familiară a primilor creștini era o viață ideală, fără ca să fie monotonă sau tristă — cum s'ar putea bănui — pentru că după îndemnul sfântului apostol Pavel *„bucurați-vă pururea întru Domnul“*, erau îngăduite și petrecerile și distracțiile, cu condițiunea ca ele să fie morale și demne.

În cea mai deplină armonie cu simplitatea vieții creștine din acest timp, stau și obiceiurile

dela *immormântare*. Trupurile celor răposați erau conduse până la cimitir în cântări de psalmi și imne însoțite de lumini, ca semn de bucurie pentru învingerea morții. Bocitoare — cum erau la păgâni — nu se îngăduiau, pentru că moartea nu era privită ca ceva îngrozitor. Cadavrele nu se ardeau, ci se îngropau, și pe morminte nu se puneau flori sau coroane, ci numai simboale creștine și inscripțiuni. Immormântarea celor săraci se făcea de comunitate. Pentru odihna sufletelor celor adormiți, atât fiecare creștin în parte cât și biserica, în serviciul divin trebuiau să înnalțe rugăciuni către Dumnezeu.

2. Mulți creștini nu se multumiau cu ducerea aceluiaș fel de viață ca toți ceilalți, ci căutau să se distingă prin postire mai îndelungă și mai aspră, prin rugăciune și meditațiune mai multă, prin abținere dela căsătorie și prin împărțirea avutului lor la săraci. Prin aceste mijloace credeau ei că pot ajunge la un mai înalt grad de perfecțiune morală și că prin urmărire vor dobândi mai ușor mântuirea sufletului lor. Felul acesta de viață s'a numit *asceză*, adică exercitare în virtute, iar cei cari trăiau în asceză s'au numit *asceți*.

La început asceții trăiau în societate, la un loc cu toți ceilalți oameni. Unele dintre ascete locuiau chiar prin casele clericilor, mai ales ale episcopilor, pentru că acolo puteau trăi mai potrivit scopului lor. Acestea s'au numit *femei introduse* și, pentru că viețuirea lor în casele clericilor a dat naștere la bănuieli, s'au oprit cu desăvârșire clericii, ca să mai țină pe lângă ei astfel de femei.

Cu timpul unii din asceți, urmând exemplul profetului Ilie, al sfântului Ioan Botezătorul și al Mântuitorului, se retrăgeau prin deserturi, unde trăiau toată viața. Din această cauză se numără *anahoreți*—retrași, *eremiți*—pustnici, sau *monahi*—cari trăesc singuri. Persecuțiunile au făcut pe mulți creștini să se refugieze prin pustii și să ducă acolo viață monahală. Aceasta poate că s'a petrecut în timpul tuturor persecuțiilor, dovadă sigură avem însă din timpul persecuțiunii lui Deciu. Atunci s'au retras în pustia tebaică, din Egipt, mai mulți creștini, între cari a fost și *sfântul Paul Tebeul*, care trece de întemeietor al monahismului. Acesta era în vârstă numai de 14 ani, când a fugit în pustie și a trăit acolo 90 de ani, hrănindu-se numai cu fructe și bând apă dintr'un izvor.

Un alt anahoret renumit din acest timp este sfântul *Antonie cel Mare*. Acesta nu s'a retras în pustie din cauza persecuțiunii, ci de bunăvoie. El era dint'o familie nobilă și avea multă avere. Intrând însă odată într'o biserică și auzind cuvintele sfintei Evanghelii: „*Iar de vrei să fii desăvârșit, mergi, vinde-ți averea și o împarte săracilor...*“ se hotărî să urmeze lui Christos. Și-a împărțit deci averea la săraci și s'a retras mai întâi într'un mormânt gol, apoi în dărâmurile unei fortărețe și în cele din urmă în pustie aproape de Marea Roșie, unde petrecea numai în post și rugăciune. În timpul persecuțiunii lui Dioclețian, veni în Alexandria, ca să îndemne pe creștini să nu se lepede de credință de frica persecuțiunii și să primească martirul. Implinindu-și primul scop, dar nefiind martirizat,

s'a retras din nou în pustie, unde i-au urmat o mulțime de creștini.

27

TRIUMFUL CREȘTINISMULUI

Biserica în timpul lui Constantin cel Mare și al fiilor săi.

Cu Constantin cel Mare începe pentru biserică o epocă de înflorire și de propășire. Creștinismul nu mai e persecutat, ci deocamdată e tolerat și cu aceleași drepturi ca și păgânismul, iar după aceea e protejat, susținut și apărat, ca religione de stat.

Edictul dela Milan (313), dat de Constantin împreună cu Licinia, puse creștinismul între religiunile a căror practicare era îngăduită în imperiu (*religiones licitae*), dându-i astfel putința de a se desvolta în pace alături de păgânism. Dar acest edict nu se aplica în tot imperiul. Liciniu consimțise numai de nevoie la darea lui și de aceea nu-l puse în practică în partea de răsărit a imperiului, peste care domnia el, ba încă cu timpul începu să prigoniască pe creștini în toată forma și să protejeze păgânismul. Din această pricină izbucni din nou războiu între Constantin și Liciniu. Acum lupta se da între creștinism și păgânism. Constantin porni la luptă cu un steag cu cruce pe el, iar Liciniu după ce aduse sacrificii zeilor în fața armatei—și înconjurat de o mulțime de ghicitori, vrăjitori și preoți păgâni.

Invins în două lupte — la Adrianopoli și la Calcedon (324) — Liciniu pierdu tronul și viața,

iar Constantin rămase singur împărat peste tot imperiul. Victoria sa era triumful creștinismului.

Rămânând singur stăpânitor, Constantin luă față de creștinism o atitudine binevoitoare, dar fără ca să jigniască păgânismul, care avea încă rădăcini adânci și puternice. El procedă cu mult tact și înțelepciune în luarea de măsuri favorizatoare pentru creștinism și de constrângere pe nesimțite pentru păgânism. În tot timpul domniei sale, el păstră demnitatea de *pontifex maximus* (mare preot sau arhiereu păgân) și nu se lepădă formal de păgânism decât pe patul de moarte (337), când primi și botezul în Nicomedia, dela episcopul Eusebiu. Cu toate acestea învățase de mai nainte adevărurile creștine și fusese primit încă de mult în rândul catehumenilor.

Iată câteva din multele și vrednicele de pomenit servicii pe care Constantin cel Mare le-a adus bisericii:

Prin edictul dela Milan, el dete nu numai libertatea religioasă, punând astfel capăt persecuțiilor contra creștinilor, ci acordă totodată clericilor creștini privilegiul, pe care-l aveau preoții păgâni, de a fi scutiți de anume dări și îndatoriri publice, care erau nepotrivite cu chiemarea lor, și jignitoare, fiindcă stau în legătură cu obiceiuri păgâne.

Scuti apoi bisericile de dări, le înapoie averile confiscate de predecesorii săi și le dete dreptul de a primi donațiuni.

Dete episcopilor, ca ajutor, sume însemnate din cassa statului, despăgubi pe toți creștinii cari suferiseră vreo pierdere din cauza credinței lor și

reintegră în funcțiuni pe cei cari fuseseră înlocuiți numai pentru învinuirea că erau creștini.

Acordă bisericii unele privilegii de mare importanță, ca de pildă: de a putea libera pe sclavi și ca ea, prin episcopi, să judece pe cei cari n'ar voi să fie judecați după legile statului. Cu aceasta, biserica câștigă foarte mult în fața păgânilor și atrase pe mulți din ei în sânul său.

Luă parte activă la conducerea afacerilor bisericesti, pentru care se intitulă „*episcop al trebilor dinafară ale bisericii*“. Se sili din toate puterile să împace certurile ce se iviră în biserică din cauza ereziilor, etc.

Duhul creștin, de care era pătruns marele Constantin, se vede și din o mulțime de alte acte, legi și măsuri de ale sale. Astfel el decretă duminica ca zi de repauz pentru toată lumea; opri pedeapsa cu moarte prin răstignire; luă tatălui de familie dreptul a-și omori sau vinde copiii; hotărî ca o parte din averea celor morți, fără ca să fi fost căsătoriți sau fără să fi avut copii, să se dea bisericii; opri trecerea la iudaism; luă măsuri pentru stârpirea concubinajului și reglementă drepturile soților, punând pe femeie — care până aci era disprețuită — pe picior de egalitate cu bărbatul etc.

Pentru a înlesni răspândirea mai cu repeziune a creștinismului și a o rupe cu păgânismul, al cărui suflet era Roma, Constantin se hotărî să mute capitala imperiului în răsărit. În acest scop alese orașul Bizanț, pe țărmul Bosforului, din care făcu o mândră cetate, împodobită cu palate și biserici mărețe și pe care o

sfînți cu multă pompă și solemnitate în anul 330, dându-i numele de *Constantinopoli*.

Mai ales dela această dată înainte, puse să se zidiască în diferite orașe din răsărit, precum în Antiohia, Nicomedia, Ierusalim și chiar în Roma, biserici creștine, care să poată rivaliza în frumusețe cu cele mai renumite temple păgâne

Dacă nu luă măsuri directe pentru stărpirea păgânismului, totuș — din respect pentru ordinea și morala publică — interzise cultul și dărâmă templele câtorva zeități, la ale căror sărbători se petreceau orgii și imoralități și opri aducerea în public a oricărui fel de sacrificii sângeroase. Prie aceste măsuri, el contribui mult la spiritua-lizarea păgânismului și pregăti astfel calea păgânilor pentru trecerea la creștinism, religiunea spiritului și a adevărului.

În toate actele sale creștinești, Constantin a fost ajutat, încurajat și îndemnat și de pioasa sa mamă, *împărăteasa Elena*. Ea puse să se înalțe biserici frumoase în mai multe orașe, din care mai însemnate sunt, una în Ierusalim, pe muntele Golgota și alta în Ghetsemani, pe mormântul Maicii Domnului. Ei i-se datorește și aflarea sfintei cruci, pe care a fost răstignit Mântuitorul, căci din porunca ei s'au făcut săpături pe Golgota și s'au aflat trei cruci. Adeverindu se printr'o minune care din ele era crucea Mântuitorului, aceasta a fost adusă și păstrată în biserică cu mare sfîntenie.

Cu toate că marele Constantin și-a pătat mâ-nile cu sângele fiului său Crisp, al soției sale a doua Fausta, al cumnatului său Liciniu și al nepotului său Licinianus, totuș, fiindcă uciderea

lui Crisp se datorește numai intrigilor curții și ale soției sale Fausta, iar moartea acesteea și a lui Liciniu sunt o pedeapsă meritată pentru purtarea lor, pe când Licinianus a căzut victima unor rațiuni de stat — biserica, având în vedere celece el a făcut pentru creștinism, l-a numărat între sfinți, împreună cu mama sa Elena și serbează pomenirea lor cu cinste și laude în ziua de 21 Maiu.

2. După moartea lui Constantin, imperiul se împărți între cei trei fii ai săi: *Constantiu*, *Constantin II* și *Constant*. Aceștia nu fură așa de înțelepți ca tatăl lor, căci mai întâi începură să se lupte între dâșii și apoi luară măsuri violente în contra păgânismului. Inspecial Constantiu, care a trăit mai mult și a ajuns singur stăpânitor peste întreg imperiul, reînnoi și înnăspri porunca, pe care o dăduse mai înainte împreună cu Constant, de a închide toate templele păgâne și a nu mai tolera nici un fel de sacrificii. Cei cari ar fi îndrăznit să contravină poruncii erau pedepsiți cu moarte și cu confiscarea averii. Aceeaș pedeapsă aștepta și pe guvernatorii cari n'ar fi aplicat cu strictețe porunca sa. El a făcut însă și rău bisericii, prin aceea că a luat partea ereticilor arieni și a persecutat pe creștinii drept credincioși.

28.

Biserica în timpul lui Iulian Apostatul, al lui Teodosie și al lui Justinian I.

Măsurile de exterminare, luate de fiii marelui Constantin împotriva păgânismului, treziră în

sufletul celor cari mai rămăseseră devotați acestei religii, pefată sau înascuns, o ură de moarte în contra creștinismului și dorința vie de a vedea păgânismul redobândindu-și vechile sale drepturi. Nădejdea păgânilor se împlini, deși pentru scurtă vreme, și creștinii avură să sufere din nou, în acel scurt interval de timp strîmtorări și prigoniri, căci după moartea lui Constantin (351), se urcă pe tronul imperiului, *Iulian* supranumit *Apostatul*—adică cel lepădat de credință—un aprig dușman al creștinismului.

Iulian era nepotul lui Constantin cel Mare și numai el și cu un frate al său, Gallus, avu norocul de a nu fi ucis în măcelul pus la cale de fiii lui Constantin, la urcarea lor pe tron, pentru a putea să se scape de toate rudele. La vârsta de 7 ani, el fu încredințat unui bătrân sclav, ca să-l crească. Acesta-l introduse în literatura clasică și reuși să facă din el un admirator pasionat al vechei culturi și religii grecești. De la 11 ani înainte primi o educație curată creștină, dimpreună cu Gallus, într'un castel retras din Capadocia. Precum până aci fusese încântat de mitologia greacă, tot așa fu încântat și transportat acum de sublimitele învățături ale creștinismului. Indesebi viețile martirilor făcură o adâncă impresiune asupra sufletului său prea simțtor. Pentru dragostea lui de cele ale bisericii, fu făcut citeț. Admirațiunea pentru creștinism nu alungă cutotul din sufletul său cultul clasicismului, dar amândouă se împăcau foarte bine la această vârstă în mintea sa lacomă de cunoștințe.

Mai târziu i-se dete voie să studieze, în Ni-

comedia, literatura și filosofia, dar i-se interzise să audieze pe Libaniu, retor celebru din acel timp. El însă zădărnici această măsură, studiind cu deamănuntul toate operile lui Libaniu. Învățătura profesorilor din Nicomedia, care consta în cea mai mare parte din explicarea alegorică a mitologiei grecești, câștigă cutotul sufletul marelui al lui Iulian și îl înstreină de creștinism. Tocmai acum se adunară aci, cei mai de seamă susținători ai păgânismului cu ideea ascunsă de a întreprinde restaurarea lui. Intre aceștia se afla și filosoful *Maxim*, care dobândi o influență covârșitoare asupra lui Iulian, pe care-l dete în seama unui prieten al său, spre a-l învăța magia. Nu mai era acum pentru nimeni taină că Iulian era creștin numai de formă. Nădejdea păgânilor ca și teama creștinilor, creștea dintr'o zi într'alta. Insuș Gallus, care era acum Cezar, îi scrisese o scrisoare îndemnându-l să rămână credincios învățăturilor creștine, dar Gallus căzu încurând victimă bănuelilor împăratului, iar Iulian fu exilat în Italia. Șapte luni întregi stătu el aci, gata în mai multe rânduri să fie ucis. Împărăteasa Eusebia interveni însă pentru el și fu pus în libertate. Acum se duse la Atena, ca să studieze mai departe. Sufletul său era plin de o ură deopotrivă de mare atât împotriva tiranului, de care-și temea viața, cât și în contra creștinismului. Cu toate silințele lui de a-și ascunde gândul, sfinții Vasile cel Mare și Grigore de Nazianz, colegii săi, cunoscând ce plănuia el, se zice că ar fi exclamat: „*Ce viperă nutrește imperiul la sânul său!*“. Ridicat la rangul de Cezar și însărcinat cu conducerea unui războiu

în Galia, aruncă însfârșit masca, căci după ce isprăvi războiul, se proclamă împărat și se dă pefată de partea păgânismului.

Ajungând împărat, fără nici o vărsare de sânge — căci Constanțiu muri îndată — el văzu în aceasta un act al favoarei zeilor, al căror cult vrea să-l reîntroneze și începu cu mai mult zel și încredere opera de restaurare a păgânismului și de stârpire a creștinismului. Iulian nu urmăria însă restaurarea păgânismului în forma lui veche, ci voi să-l reformeze după modelul creștinismului și pe baza cultului misterelor. Introduse dar anume ceremonii la primirea în păgânism, organiză preoția, institui o ierarhie în fruntea căreia sta el ca pontifex maximus, pretinse preoților vieță nepătată, înfrumuseță cultul cu cântări, rugăciuni și predici, prescrise reguli pentru sacrificii, înființă ospicii și azile pentru săraci etc. etc.

Contra creștinismului el nu întrebuițează forța brutală, ci viclenia și finețea. Sub cuvânt de toleranță egală pentru toate religiunile și pentru toate părerile, desființează legile și privilegiile care erau în favorul bisericii și dă voie tuturor ereticilor și sectanților exilați să se întoarcă pe la locurile lor. Sub pretext că un adevărat creștin nu trebuie să jure, îndepărtă pe creștini din funcțiunile publice și din garda împărătească. Plecând dela cuvintele sfântului apostol Pavel că: «*Înțelepciunea omenească este nebunie înaintea lui Dumnezeu*», opri pe creștini de a mai învăța la școlăle păgâne și de a citi operele clasice.

Dacă vreun creștin se plângea că a fost nedreptățit sau prigonit, îi răspundea în batjocură:

„*Fericiți veți fi când oamenii vă vor ocări și vă vor goni și vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră*“. Celor despoiați de averi le spunea ; „*Adevăr zic vouă, mai lesne va trece funia corăbiei prin urechile acului, decât să intre bogatul în împărăția cerului*“ etc.

Fiindcă iudeii erau, ca și păgânii, dușmani ai creștinilor și pentru a da de rușine pe Mântuitorul, care zisese despre templul din Ierusalim că nu se va mai rezidi în veac, el dete voie iudeilor să se întoarcă în Palestina și-i îndemnă să-și rezidiască templul, ajutându-i chiar cu bani. Totul a fost însă înzadar, căci—cum mărturisesc chiar scriitorii păgâni—furtuni puternice, cutremure de pământ și flacări de foc împiedică mersul lucrărilor.

Dibaciu mânuitor al condeiului, Iulian a încercat să combată creștinismul și prin scris, înfățișându-l ca un sistem șubred de filosofie și încărcându-l de sarcasm.

Nu se știe dacă nereușita pe toată linia nu l-ar fi împins la persecuțiuni sângeroase împotriva creștinilor, dar pentru aceasta n'avu timp, căci după o domnie sbuciumată de 20 de luni, muri străpuns de o săgeată într'un războiu cu persii, exclamând : „*Ai învins, Galileiene!*“.

2. Iulian a fost o piedică de scurtă durată în mersul progresiv al creștinismului. Împărății următori redară bisericii toate drepturile ei, în timp ce păgânismul fu dintr'o zi într'alta mai restrâns. Din orașe dispăru aproape cu totul și nu mai rămase decât prin sate, de unde și trage și numele¹⁾.

¹⁾ *Pagus*=sat, *paganus*=sătean, *paganismus*=religiunea celor dela sate. Până aci creștinii numiau pe păgâni cu numele de: „*Ἕλληνες*,=greci, *νεαμυρι*, ἔθνη, = *nationes, gentiles, ethnici* (ἔθνη), sau *idolatrae* (εἰδολολάτραι).

Teodosie cel Mare (379—395) procedă cu energie în contra păgânismului. După ce proclamă ca singura adevărată credința niceană, el opri mai întâi prezicerea evenimentelor din anume observațiuni făcute la aducerea jertfelor, prescrie pedepse aspre, și în cele din urmă chiar pedepse cu moartea, pentru orice fel de exercitare a cultului păgân. Numeroase temple păgâne, între care și renumitul Serapion din Alexandria (Egipt), fură dărâmate sau prefăcute în cenușă de mulțime. Bătrânul Libaniu adresă împăratului, ca altădată apologetii creștini, o apologie a templelor, dar fără efect.

Teodosie II (408—450) înlătură pe păgâni din funcțiunile publice și ordonă arderea tuturor cărților îndreptate împotriva creștinismului. În timpul său, fu omorâtă de popor nobila filosofă *Ipatia*, din Alexandria.

Însfârșit *Justinian I* (527—565) dăte păgânismului ultima lovitură, desființând singura școală filosofică care mai rămăsese, școala din Atena (529). Cei 7 profesori ai ei se refugiară în Persia. Astfel se stinse cutotul păgânismul. Pentru stârpirea lui n'au fost întrebuințate mijloace violente, cum au întrebuințat păgânii împotriva creștinismului. Numai ici și colea s'a uitat că creștinismul trebuia să lupte cu arme spirituale, s'au făcut excese și s'a vărsat sânge. Neajunsurile, pe care creștinii le-au pricinuit păgânilor pe această cale, sunt însă ca o picătură de apă față de ocean, dacă le punem față în față cu acelea pe care păgânii le-au pricinuit creștinilor. Superioritatea creștinismului față de păgânism s'a arătat dar și din acest punct de vedere.

Răspândirea creștinismului în Africa și Asia

Creștinismul se răspândește și întărește după recunoașterea sa ca religie permisă nu numai în întreg imperiul roman, ci și peste hotarele lui, atât în țările în care prinsese rădăcini încă din veacurile precedente, cât și în altele.

1) *In Africa* se creștinară acum *abisinii* în următoarele împrejurări: Pe la 316, un filosof din Tir, anume Meropiu, întreprinse o călătorie științifică în Abisinia. Ajuns într'un port din această țară, el fu omorât de indigeni dimpreună cu toți oamenii săi. Numai 2 nepoți ai lui, tinerii *Frumențiu* și *Edesiu*, fură cruțați. Duși la curtea regelui, intrară în grația lui și ajunseră la o așa de mare influență, că, după moartea lui, li se încredință creșterea noului rege, *Aizana*. Folosindu-se de înalta lor pozițiune, ei răspândiră creștinismul în țară, cu ajutorul unor negustori romani. Mai târziu *Frumențiu* fu hirotonit episcop al abisinilor de către sfântul Atanasie cel Mare, episcopul Alexandriei, și lucră din toate puterile la creștinarea întregii populațiuni. Cel dintâi care se botează fu însuș regele *Aizana*. Fiindcă în Abisinia trăiau mulți iudei, abisinienii primiră de la ei unele obiceiuri pe care le țin până azi, ca de pildă: tăierea împrejur, serbarea sâmbetei, pe lângă a duminicii, și oprirea unor anume mâncări. Cu timpul primiră și erezia monofizită dela călugării din Egiptul de sus.

Nubienii primiră deasemeni creștinismul sub

forma monofizită, prin doi preoți din Alexandria pe timpul împăratului Justinian, iar nu după multă vreme trecură la mahomedanism.

II) *In Asia* cel dintâi popor la care creștinismul a ajuns la mare înflorire au fost *armenii*. Invățătura Evangheliei fusese propoveduită în Armenia încă din veacul întâi, dar întemeierea și organizarea definitivă a bisericii lor, se datorește lui *Grigore Luminătorul*.

Acesta făcea parte din familia regească a Arsacizilor. Scăpat de doică dela măcelul căruia căzură victimă toate rudele sale, Grigore fu crescut în Capadocia și când se făcu mare, se întoarse în patrie (286), spre a-și creștina conșinșii. Deocamdată fu prigunit de regele *Tiridates III*, care mai pe urmă se boteză și-i dete mână de ajutor pentru creștinarea întregului popor și pentru organizarea bisericii. Grigore fu hirotonit arhieru în Capadocia și luă titlul de mitropolit al Armeniei. Armenii îl numără printre sfinți și în cinstea lui se numesc *creștini gregrieni*. Sub urmașii lui, creștinismul ajunsese în stare de înflorire. Un învățat, anume *Mesrop*, inventă la începutul veacului V, alfabetul armean și traduse Sfânta Scriptură în armeneste. Cu aceasta se făcu începutul literaturii armene, care luă în curând mare desvoltare.

Tot din acest timp încep însă pentru armeni și zile grele. Regii Persiei veniră adesea cu războiu împotriva lor, atât pentru a-i subjuga politicește, cât și pentru a nimici creștinismul. După lupte vitejești, armenii obținură în sfârșit (pe la 495) libertatea cultului. În prima jumătate a veacului VI, ei se despărțiră de biserica ecume-

nică, căci în câteva sinoade locale respinseră învățătura de credință stabilită de sinodul al IV ecumenic, ținut la Calcedon (451), că în persoana Mântuitorului Christos sunt 2 firi: dumnezească și omenească, și primiră *monofizitismul*, adică învățătura că e numai o fire, cea dumnezească. Capul bisericii armenie poartă titlul de *catolicos* și și are reședința în Ecimiazin.

Din Armenia se răspândi creștinismul în *Iberia* (Georgia de azi) printr'o sclavă numită *Nunia*. Aceasta vindecă cu rugăciunile ei pe regina iberilor de o boală grea și făcu mai multe minuni. Regele, văzând acestea, se botează și îndemnă și pe popor să se boteze.

Dela iberi, creștinismul a pătruns la popoarele vecine, dintre care cel mai însemnat este al *abazgilor*.

Tot dela armeni s'a răspândit creștinismul și în *Mesopotamia*.

Progrese însemnate făcu deocamdată creștinismul și în *Persia*. După ce însă fu recunoscut ca religie permisă și apoi ca religie de stat în imperiul roman, persii începură să bănuiască cum că el ar fi numai un mijloc de care romanii voiau să se serviască, pentru a se amesteca în afacerile lor și a-i subjuga. Din această cauză ei nu mai văzură cu ochii buni pe creștini. Cât trăi Constantin cel Mare, care era prieten cu regele persan Șapur II, creștinii avură pace. Curând însă după moartea marelui Constantin, Șapur, fiind în dușmănie cu Constanțiu, începu împotriva lor o persecuțiune sângeroasă, care ținu 27 de ani.

Furia regelui era alimentată și de magi, adică

de preoții persani și de iudei. În această persecuțiune își găsiră moartea 16.000 de preoți, călugări și călugărițe. Către sfârșitul vieții, Șapur încetă persecuțiunea și creștinii avură pace 40 de ani, după care izbucni din nou persecuțiunea, din cauză că *episcopul Abdas*, din Suza, făcu greșala de a pune să se dea foc unui templu păgân. Treizeci de ani dură noua persecuție, care se desvâlu cu furie de nedescris. Dumnezeu vru ca, dupăcum cauza izbucnirii ei fusese un episcop, așa și a încetării să fie tot un episcop și iată cum: În timpul unui războiu dintre persi și romani, episcopul *Acaciu din Amida* răscumpără cu banii ce-i avea și cu vasele sfinte, 7000 de captivi persani, ceea ce muie inima regelui și-l făcu să porunciască încetarea persecuțiunii.

În curând (450) veni peste creștinii persani o altă nenorocire. Partizanii unui eretic osândit de biserică — anume *Nestorie* — fiind prizoniți în imperiul roman, se refugiară în Persia, unde fură bine primiți. Cu timpul întreaga biserică persană primi rătăcirea lui Nestorie și se făcu *nestoriană*.

Până să ajungă la aceasta, creștinii ortodocși fură persecutați cu înverșunare de regii persani, după îndemnul nestorienilor. Un mare dușman al creștinilor ortodocși fu regele *Chosroes II*, pe la începutul veacului VII. Acesta porni cu războiu împotriva împăratului roman de răsărit *Eracle*, care proteja pe ortodocși și izbuti să cuceriască Palestina. El prizoni rău pe creștini și luă din Ierusalim crucea pe care fusese răstignit Mântuitorul. În cele din urmă însă, Eraclide îl bătu cumplit și-l sili să dea înapoi sfânta

cruce, care fu așezată cu mare pompă în biserica din Ierusalim, în ziua de *14 Septembrie, 629*. În amintirea acestui eveniment, creștinătatea serbează în ziua de 14 Septembrie *Inălțarea sfintei Cruci*.

Nu mult după aceea (561), perșii au căzut sub stăpânirea arabilor mahomedani și n'au mai putut să facă rău creștinismului ortodox.

Dela persi s'a răspândit creștinismul, sub forma nestoriană, în *India* și în *China*, dar comunitățile creștine din aceste state au fost puțin numeroase. Numai în India au mai rămas de atunci puțini creștini, numiți *tomiți*, adică ai sfântului apostoi Toma, care, după tradiție, a predicat Evanghelia la ei.

Astfel se răspândi creștinismul în timpul acesta la toate popoarele mai de seamă din Africa și din Asia. Azi însă parte din aceste popoare nu mai sunt creștine, ci unele, cum sunt de pildă nubienii, perșii și o mare parte din indieni, au trecut la mahomedanism.

38

Răspândirea creștinismului în Europa și în special creștinarea galilor.

Când imperiul roman începuse să meargă cu pași repezi spre cădere, din cauza slăbiciunii lui dinăuntru, Dumnezeu trimise asupra-i din afară popoare barbare. Inceputul marei mișcări cunoscute sub numele de „năvălirea barbarilor“ îl fac neamurile germane din nordul Europei. Acestea se coborîră spre miazăzi, se așezară la hotarele

imperiului, în care făceau dese năvăliri și ocupă chiar câteva provincii romane. Cu chipul acesta, neamurile germanice făcură cunoștință încă de timpuriu cu creștinismul, care pătrunse cu vremea nu numai la ele, ci și la toate celelalte popoare barbare, care se revărsară din Asia asupra Europei.

1. Cei dintâi barbari cari au primit creștinismul sunt *goții*.

Așezați în stânga Dunării, prin Dacia traiană, încă din veacul III, și năvălind în provinciile romane din dreapta Dunării și prin Asia Mică, goții auziră cuvântul mântuirii întâi dela creștinii captivi. Credința creștină era așa pe răspândită la ei, că la sinodul I ecumenic (325) luă parte și un episcop got, anume *Teofil*. Poporul era cu toate acestea în mare parte tot păgân.

Merite neperitoare pentru creștinarea goților și-a câștigat episcopul *Ulfi'a* († 384). Patruzeci de ani a luptat el cu mult zel, ca să aducă pe connaționalii săi la creștinism. Pentru atingerea deplină a scopului său, el inventă alfabetul gotic și traduse Sfânta Scriptură din limba greacă în cea gotică. Silit de partea încă păgână a poporului și de persecuțiile pe care regele *Atanaric* le îndeptă împotriva goților creștini, Ulfilă trecu Dunărea (pe la 355), cu mai mulți connaționali și se așeză în Moesia. Mai târziu (370) izbucni o nouă persecuție împotriva goților creștini și *Fritigerr*. — apărătorul creștinilor și regele tribului vizigoților — fu învins de Atanaric, regele ostrogoților și susținătorul păgânismului, și nevoit să treacă Dunărea. Împăratul *Valens* îi dete voie să se așeze în imperiu, cu condițiune ca toți

supușii săi să se creștineze, ceea ce se făcu, căci în anul 401, când vizigoții porniră spre Italia, sub conducerea lui *Alaric*, erau toți creștini și regatul înființat de ei în sudul Galiei și nordul Spaniei (cu capitala Tuluza) se făcea că e creștin.

Dela vizigoți primiră creștinismul și *ostrogoții*, așa că și aceștia erau creștini, când regele lor *Teodoric*, întemeie regatul ostrogot în Italia (493).

Creștinismul primit de goți n'a fost însă cel adevărat, ci *arianismul*, adică învățătura eretică a lui Arie. Toate eforturile împăraților romani, apărători ai dreptei credințe, și în deosebi ale lui Teodosie cel Mare și Justinian, precum și ale sfântului Ioan Gurădeaur, de a aduce pe goți la ortodoxie, au rămas zadarnice.

Tot sub formă ariană au primit creștinismul și *suevii, vandalii, rugii, longobarzii și burgunzii*.

2. Un mare și însemnat popor barbar, care a primit dela început creștinismul sub forma ortodoxă sunt *francii*. În anul 486, când francii, sub conducerea regelui lor *Clovis*, sfărâmară ultimele resturi ale stăpânirii romane în Galia, ei erau încă păgâni. Cu toate acestea creștinismul le era bine cunoscut, pentru că în ținuturile Rinului, stăpânite de ei, se aflau episcopii în *Colonia, Trier, Toul* și alte orașe și prinurmare și numeroși creștini, cu cari au venit în atingere. Creștinarea lor s'a făcut însă pe timpul lui Clovis și anume după ce el însuși a primit botezul. Clovis se căsătorise cu o prințesă burgundă, numită *Clotilda*, care nu era ariană, ci ortodoxă. Cu toate îndemnurile soției sale de a se creștina, Clovis rămase deocamdată păgân. El susținea că Dumnezeu creștin n'are nici o putere, căci dacă ar

avea, n'ar fi lăsat pe romani să fie învinși de de barbari. Moartea primului său copil, care era botezat, îl întări și mai mult în credința sa greșită. Insănătoșirea celui de al doilea copil, după rugăciunea Clotildei, îi zdruncină însă părerile, și victoria deplină ce o repartă împotriva *alemanilor*, în urma chemării într'ajutor a numelui lui Christos, îl hotărî să se creștineze. Episcopul *Remigius* din *Reims* îl botează cu multă pompă, în ziua de Crăciun (496) dimpreună cu 3000 de soldați și nobili, după ce îi învățase adevărurile creștine. La botez, el pronunță memorabile cuvinte: „*Pleacă-ți fruntea, blânde Sicambru. Adoră ceea ce ai ars, și arde ceea ce ai adorat*“. Legenda spune că un porumbel a adus din cer sfântul mir, cu care a fost uns Clovis și până în timpul marelui revoluțiuni franceze s'a păstrat, în catedrala din Reims, o sticlută cu sfântul mir, din care se ungeau regii la încoronare și despre care se spunea că e cea adusă din cer la botezul lui Clovis.

Cu toate că Clovis nu s'a schimbat mult după botez, ci a rămas tot barbar și crud, căci el n'a primit creștinismul convins, ci învins de puterea crucii, totuș creștinarea sa a avut urmări de seamă, pentru că victoriilor sale se datorește începutul creștinării alemanilor, precum și lepădarea arianismului de burgunzi, vizigoți și longobarzi. Cu timpul, biserica francă — numită și galicană — a ajuns la mare înflorire.

4. La popoarele din insulele care compun azi *Marea Britanie*, creștinismul a fost propovedit în vremuri și de persoane diferite.

În *Britania propriu zisă* fusese propovedit

încă din cele dintâi veacuri. Dupăce însă trupele romane se retraseră din insulă (410), britanii nu mai putură să-și apere cu succes credința și naționalitatea împotriva pictilor și a scoților, cari năvăliau peste ei. Pentru a se apăra de picti și de scoți, ei cerură ajutorul *anglo-saxonilor* (451), dar aceștia se făcură stăpâni peste țară și începură a asupra cumplit pe britani și a persecuta credința creștină. Britanii fură nevoiți să se retragă într'un ținut muntos (Wales) și să trăiască retrași, spre a-și păstra credința și neamul.

Apostolul anglo-saxonilor este *abatele Augustin*. El fu trimis dela Roma de către papa Grigore cel Mare, pe la sfârșitul veacului VI (596), dimpreună cu alți 40 de călugări ca misionari. Augustin izbuti să atragă la creștinism pe unul din regii celor șapte regate, care formau eparhia anglo-saxonă. Din regatul acestuia, creștinismul se răspândi apoi cu repeziciune în toată eparhia, așa că după 60 de ani toți anglo-saxonii erau creștini.

În *Irlanda* creștinismul fusese propovedit, ca și în *Britania*, din veacurile precedente, dar nu prinsese rădăcini destul de puternice. Meritul de a fi adus la creștinism pe toți irlandezii este al *sfântului Patriciu* († 465), fiul unui diacon scoțian. În tinerețe, fiind răpit de pirăți și dus în *Irlanda*, păzi 6 ani turmele. Intors în patrie, veni mai târziu înapoi ca episcop misionar și predică *Evanghelia* cu mult succes, înființând mai multe mănăstiri, din care cauză *Irlanda* primi numele de „*insula sfinților*“.

În *Scoția*, creștinismul fu răspândit de un călugăr irlandez, anume *Columban* († 597).

Britanii, irlandezii și scoțienii, câte trele po-
poare de neam celtic, păstrară și ca creștini u-
nele obiceiuri aparte, ca d. p. aveau preoți că-
sătoriți, nu serbau Paștele odată cu ceilalți creș-
tini și nu voiau să intre în legătură cu biserica
anglo-saxonă. Abia în adoua jumătate a veacului
VII, părăsiră aceste obiceiuri și se înțeleseră cu
anglo-saxonii.

31.

Creștinarea germanilor.

Pe vremea când toate neamurile germanice,
care se așezaseră pe pământul imperiului roman,
se creștinaseră, germanii propriu ziși, cari locuiau
în afară de hotarele imperiului, în partea de
miază-noapte, erau încă păgâni. Pe toată întin-
derea teritoriului ocupat altădată de romani și
stăpânit acum de ei se aflau mai multe epis-
copii, ca de pildă cea din *Bassel, Strassburg,*
Speier, Worms, Mainz, Colonia, Metz, Trier,
Augsburg, Regensburg ș. a. Cu toate acestea
despre o biserică creștină în aceste părți nu poate
fi vorba. Retragerea armatelor romane pe deo-
parte și năvălirile pustiitoare ale barbarilor și mai
ales ale hunilor pe de altă parte, făcuseră ca nu-
mărul creștinilor să se împuțineze cu desăvâr-
șire și ca episcopiile existente să fie numai un
semn că prin acele părți fusese predicat de mult
cuvântul Domnului și că în trecut creștinismul
ajunsese acolo la oarecare înflorire. Vor fi fost
desigur pe ici și colea germani creștini, dar de
un trib german care să fi fost creștinat în în-

tregime nu se pomenește. Misionari creștini veniseră prin țările germanice, atât dela francii vecini, cât și dela britani, scoțieni, irlandezi și anglo-saxoni, dar creștinarea nu progresa.

La nici un alt popor n'a pătruns creștinismul așa de anevoie ca la germani. Aceasta din mai multe cauze. Mai întâi, fiindcă diferitele triburi trăiau între ele în cea mai mare dușmănie. Apoi pentru că ei vedeau în misionarii streini unelte ale stăpânirii romane de care se temeau. În fine cauza cea mai puternică a fost firea războinică și independentă a acestui popor, căruia nu-i convenia învățătura că, Dumnezeu-Omul Iisus a primit de *bună voie* să sufere și să moară pentru omenire.

1. Cei dintâi germani propriu ziși, cari au primit creștinismul sunt *bavarezii*. Creștinarea lor s'a făcut la începutul veacului VIII, de *misionari franci*, printre cari locul de frunte îl ocupă sfinții: *Rupert, Emmeran și Corbinian*.

Alemanilor (șvabilor) și *elvețienilor* le-au predicat creștinismul, la începutul veacului VII, *Columban* și *Gal*, ambii călugări irlandezi. Acțiunea acestora a fost dusă mai departe, pe la jumătatea veacului VIII, de sfântul *Pirmin* și de săvârșită apoi de sfântul *Bonifaciu*.

În părțile Rinului au răspândit creștinismul călugărul franc, *Goar*. *Belgilor* le-a propovăduit *Amandus*, tot călugăr franc, iar *frizilor* cari locuiau prin Olanda de azi și o parte din Belgia, anglo-saxonul *Willibrard* († 739).

2. Adevăratul apostol al germanilor este însă sfântul *Bonifaciu*. Bonifaciu sau Winfried, cum se numia din botez, era de neam anglo-saxon

și se născuse în anul 680 în ținutul Devonshire (Anglia) dintr'o nobile familie. Având înclinare spre viața monahală, intră de tânăr într'o mănăstire și se distinse prin viață exemplară și studii strălucite. La vârsta de 30 de ani fu hirotonit preot și se îndreptă către *frizi*, spre a-i creștina. Misiunea sa nu reuși însă din cauză că frizii tocmai se aflau în războiu cu francii. Întors în țară și ales stareț al mănăstirii în care viețuia, el nu stătu mult pe loc, ci, muncit de gândul de a aduce la creștinism pe germanii păgâni, se duse mai întâi la Roma. Papa-l primi bine și-i dete deplină putere misionară (719).

Pașii săi se îndreptară din nou spre țara *frizilor*, unde dete puternică mână de ajutor lui Willibrard. Când însă acesta voi să-l facă episcop la Utrecht, se refugie în *Hessa* și acolo lucră cu mult succes la convertirea *hessilor*.

Recunoscând singur că, dacă ar avea demnitatea de episcop, ar putea lucra cu mai mult spor la creștinare, Bonifaciu ceru papii să-l hirotoniască episcop. Papa îl hirotoni *episcop al Germaniei*, fără reședință stabilă (722). Având și împuternicire dela *Carol Martell*, regele francilor, el se îndreptă din nou spre *Hessa*. Străduințele sale fură încoronate acum de cea mai desăvârșită izbândă. Doborîrea din porunca sa a unui ștejar sfânt, consacrat lui *Donar*, zeul tunetului, și facerea din el a unei biserițe înrâuri în chip hotărîtor convertirea în masă a *hessilor*. Biserica din *Turingia* era dezorganizată și sfâșiată de neînțelegeri din cauza misionarilor scoțieni și a clericilor incuți. Bonifaciu izbuti

cu ajutorul mai multor misionari, connaționali ai săi, să restabiliască ordinea și să formeze un cler luminat în numeroasele mănăstiri pe care le înființă. — Acelaș lucru era și în biserica din Bavaria, unde luă aceleași măsuri.

Pentru munca depusă și succesul obținut, papa îl înaintă la treapta de arhiepiscop (737) deocamdată tot fără reședință stabilă. De acum începe activitatea lui organizatoare. Pentru ca să se poată face o administrație bună, el înființă 13 scaune episcopale, în care puse pe cei mai buni dintre misionarii anglo-saxoni, cari se distinseseră prin zel și pricepere, sau persoane trimise din Roma.

Pentru desăvârșirea vieții monahale și ca o adevărată pepinieră de misionari, înființă renumita mănăstire de călugări din *Fulda*, cum și numeroase mănăstiri de călugărițe. Pentru păstrarea și uniformizarea disciplinei bisericești convocă numeroase sinoade, din care la unele luară parte nu numai episcopii germani, ci și cei franci.

Stabilindu-și reședința arhiepiscopală în Mainz, el făcu ca toate triburile germane să aibă un singur centru bisericesc și deșteptă prin aceasta conștiința unității naționale.

După ce conduse în pace 10 ani biserica germană, ca *arhiepiscop de Mainz*, Bonifaciu își aduse din nou aminte de visul din tinerețe de a creștina pe frizi. Părăsi dar scaunul arhiepiscopal și porni către țara frizilor, spre a desăvârși ceea ce începuse altădată. Succesul fu deosebit de mare. Mulți din ei primiră botezul, dar aceasta înfurie peste măsură pe cei rămași păgâni. Intr'o zi, pecând aștepta pe mai mulți frizi

de curând botezați, spre a-i unge cu sfântul mir, se pomeni în locul acestora cu o ceată de frizi păgâni, cari-l uciseră atât pe el, cât și pe cei 52 de oameni cari-l însoțiau (755). Astfel pieri ca martir apostolul germanilor, după ce luptase o vieată întreagă cu nespuse greutăți pentru întemeierea și organizarea bisericii lor.

3. *Saxonii* pe cari nu-i putuse converti nici Bonifaciu, fură creștinați de Carol cel Mare, care avu cu ei un războiu de 32 de ani și, învingându-i, îi sili să se creștineze.

4. Inrudiți cu germanii sunt *scandinavii*, adică danezii, norvegienii și suedezii. Aceștia toți se creștinară în urma germanilor și anume începând din prima jumătate a veacului IX. Apostolul lor e călugărul franc *Ansgar* († 865). El este pentru scandinavi ceea ce este Bonifaciu pentru germani, de aceea i-se dăte și supranumele de «*Apostolul Nordului*». Cu toate silințele și cu tot zelul său, Ansgar făcu abia începutul creștinării scandinavilor. Creștinarea lor deplină s'a făcut cu încetul și în urma unor mari lupte. Astfel creștinarea danezilor s'a terminat abia pe vremea regelui *Knut cel Mare* (1033), a norvegienilor tot cam în acelaș timp sub regele *Oláf Haraldson* († 1030), iar a suedezilor și mai târziu, pe timpul regelui *Eric cel Sfânt* (1160).

Din Norvegia creștinismul se întinse și în *Islanda*, iar de aci în *Groenlanda*.

Creștinarea slavilor.

Slavii — popor indo-german, ca și germanii și romanii — pătrunseră încetul cu încetul, din spre nord-est, în țările părăsite de neamurile germanice în timpul năvălirii barbare, și ajunseră prin veacul al VII să stăpâniască tot teritoriul dintre Elba, Urali, Baltică și Adriatică.

Creștinarea lor s'a făcut din două părți și a-nume: parte din răsărit prin misionari trimiși din Constantinopoli, parte din apus prin predicatori veniți dela Roma sau din Germania și a mers relativ repede, căci la sfârșitul acestui period toți slavii erau creștini.

1. Unul dintre popoarele slave, care s'a convertit mai de timpuriu la creștinism sunt *bulgarii*. Propriu vorbind, bulgarii nu sunt de neam slav, ci turanic, dar la sfârșitul veacului VII, așezându-se în dreapta Dunării, printre *slavii* cari se aflau aci mai de demult, își pierdură limba și obiceiurile și se slavizară. Trăind în dușmănie și având dese războaie cu bizantinii, ei priviră multă vreme cu ochi răi creștinismul, pe care nu voiră să-l primiască nici dela bizantini, nici dela slavi și români, cu eari trăiau împreună, de teamă ca nu cumva odată cu creștinismul să pătrundă și influența politică a Bizanțului.

Creștinarea lor s'a făcut dela Constantinopoli, în următoarele împrejurări: O soră a regelui bulgar, *Bogoris* sau Boris, fu luată captivă de bizantini într'un războiu. Dusă la Constantinopoli, fu convertită la creștinism de *împărăteasa Teo-*

dora, care o trată cu multă blândețe, După încheierea păcii, prințesa bulgară se întoarce în patrie aducând cu sine mai mulți preoți creștini, cu ajutorul cărora încercă să atragă pe Bogoris la creștinism. Încercarea nu reuși deocamdată. Un tablou, care înfățișa judecata viitoare, zurgăvit de un călugăr din jurul prințesii, anume *Metodie*, și o foamete grozavă, care veni peste țară, îl impresionară atât de mult, că se hotărî să se creștineze. Botezul se făcu cu multă pompă (864) și ca naș fu împăratul bizantin Mihail III, printr'un delegat al său. Bogoris primi din botez numele nașului său, Mihail. Nobilii bulgari nu voră să urmeze exemplul regelui lor, ba chiar se opuseră deocamdată măsurilor lui pentru creștinarea poporului. El știu însă să aducă la ascultare pe protivnici și, cu ajutorul preoților veniți din Constantinopoli, converti și boteză în scurtă vreme tot poporul.

Curând după aceasta (866), Bogoris—din motive politice și ademenit și de papă, care era în dușmănie cu patriarhul și cu împăratul dela Constantinopoli—ceru episcopi dela Roma și alungă pe cei bizantini, dar după trei ani se desgustă de ritul apusean și se întoarce iarăș la cel răsăritean, primind dela Constantinopoli și un arhiepiscop grec. Acelaș lucru se repetă și mai târziu, pe timpul papei *Formosus* și al țarului *Simeon* (896). Acesta din urmă, voind să dobândească coroana de rege, supuse biserica bulgară scaunului papal. Urmașul său la tron însă restabili vechile legături spirituale dintre biserica bulgară și patriarhia de Constantinopoli.

Primind liturghia slavă și Sfânta Scriptură

tradusă în slavonește de frații *Ciril și Metodie*, apostolii slavilor de nord, biserica bulgară a ajuns cu timpul la mare înflorire și a influențat și asupra românilor din stânga Dunării. Arhiepiscopul lor din *Ohrida* luă cu vremea chiar titlul de patriarh.

Dela 1019, de când Bulgaria fu supusă împărăției bizantine de împăratul *Vasile II Bulgaroetonul*, ea pierdu importanța bisericească pe care o avea până aci.

2. Tot cam în acelaș timp cu bulgarii au primit creștinismul sub forma răsăriteană și *moravii*. Misionarii creștini veniseră la ei și mai înainte de la germani, dar fiindcă aceștia căutau odată cu creștinarea să-i supună stăpânirii francilor, n'aurură mare succes.

Cu puțin mai înainte de botezul lui Bogoris, ceru și principele Moraviei, *Ratislav*, împăratului bizantin Mihail III, să-i trimită misionari creștini cari să știe limba slavă, spre a creștina poporul său. Mihail trimise pe frații *Metodie și Ciril*.

Metodie și Ciril, apostolii slavilor de miazănoapte s'au născut în orașul Tesalonic. Nu se știe cu siguranță, dacă ei au fost de neam grec sau roman, pentru că populațiunea din Tesalonic și împrejurimi era atunci foarte amestecată, iar scriitorii contemporani îi numesc romani, nume sub care se înțelegeu atât grecii cât și romanii. Fiind de familie bună și având aplicare la învățătură, ei primiră o educație și instrucțiune aleasă și ajunseră să se bucure de renumele de învățați. Amândoi intrară în monahism, cu care prilej, *Ciril* primi acest nume, căci din botez se numia Constantin. Ei cunoșteau foarte bine și limba slavă, probabil dela slavii din Tesalonic.

Ajunși în Moravia, Metodie și Ciril fură foarte bine primiți atât de prinț, cât și de popor, căruia îi vorbeau în graiul său.

Pentru ca lucrarea lor să isbutiască pe deplin, ei ajutați și de câțiva ucenicini, traduseră Sfânta Scriptură, liturghia și cărțile de ritual în limba slavă. În acest scop, Ciril compuse, după scrierea grecească de mână, un alfabet propriu numit *glagolitic*.

Misionarii germani, văzând că pierd terenul de sub picioare, pârîră pe Metodie și pe Ciril la papa că au introdus limba slavă în serviciul bisericesc, ceea ce nu era îngăduit după părerea dominantă pe atunci în apus, că în biserică se poate servi numai în ebrește, grecește sau latinește. Chemați la Roma ca să se apere, ei dovediră cu Sfânta Scriptură în mână că lui Dumnezeu se poate servi în orice limbă. Ascultând și liturghia în slavonește, săvârșită de Metodie în biserica sfântului Petru, și plăcându-i, papa recunoscă limba slavă ca limbă bisericească. Ciril muri în Roma (la 869), iar Metodie fu numit de papă arhiepiscop al Moraviei. De acum activitatea sa fu și mai rodnică. Către sfârșitul vieții, el fu amărît de șicanele ce-i făcu papa, care l chemă din nou la Roma, ca să justifice introducerea limbii slave în biserică și de noul principe al Moraviei, *Svatopluc*, care doria să adopte ritul latin. Totuș rămase în scaunul arhiepiscopal până la sfârșitul vieții (885).

Nu mult după moartea lui Metodie, principatul morav fu împărțit între Ungaria și Boemia (907), iar limba slavă fu alungată din biserică și înlocuită cu cea latină, care se păstrează și azi.

3. Dela moravi se răspândi creștinismul și la *boeml.* Regele lor, *Borzivoi*, socrul lui Svatopluc, principele morav, primi botezul, dimpreună cu soția sa *Ludmila*, din mâinile lui Metodie (871). Exemplul său fu urmat și de o mare parte din popor. Cei cari mai rămaseră păgâni găsiră în *Boleslav*, nepotul lui *Borzivoi*, un fanatic susținător al lor și un aprig persecutor al creștinilor. El omorî pe toți membrii creștini ai familiei prin ciare și vărsă mult sânge, până când regele german *Oton I* îl învinse și-l sili să recunoască creștinismul ca religie de stat (950). De acum zilele ritului slav erau numărate. El fu înlăturat cu încetul și înlocuit — ca și în Moravia — cu cel latin.

4. Numai de dragul ritului slav primiră definitiv creștinismul și *sârbii* (868), cari mai fuseră creștinați odată — pe la începutul veacului al VII — de misionari dela Roma, dar se lepădaseră de creștinism în anul 827 din cauza dușmăniei cu bizantinii. Cu toate încercările ce au făcut papii în decursul vremii, ca să-i convingă să se lepede de ritul slav și de biserica ortodoxă, ei au rămas credincioși până astăzi amândorora.

Limba slavă bisericească o păstrează și *istrieni*, *croații* și *dalmații*, cari se creștinară la începutul veacului VII și cari țin de biserica Romei.

33

Crestinarea slavilor (urmare). Creștinarea ungarilor. Nenorocirile cauzate de năvălirile barbarilor

1. Un mare popor slav, care a jucat un rol însemnat în istorie, este poporul polonez.

Creștinarea polonilor s'a făcut după a moravilor. Sămânța creștinismului a fost adusă la ei de ucenicii lui Metodie, din Moravia (880). Căsătoria prințului polon *Micislav* cu *Dombrova*, fiica lui Boleslav, prințul Boemiei (965), făcu începutul creștinării formale a polonilor; dar pentru că Polonia se afla acum sub suveranitatea germanilor, ritul răsăritean, fu înlocuit cu cel apusean. Desăvârșirea creștinării s'a făcut de către regele *Boleslav Viteazul* (992 — 1025), în timpul căruia ritul latin înlătură cu totul pe cel slav și se înființă o arhiepiscopie latină în *Gnesen*.

2. Cel mai mare și mai însemnat popor slav sunt *rușii*. După o veche tradițiune, păstrată de cronicari, sămânța creștinismului ar fi fost aruncată în Rusia de sfântul apostol Andrei, care ar fi propovedit Evanghelia până la Chiev, căruia i-ar fi prezis că va ajunge centrul creștinismului. Aceasta este însă o simplă legendă, care nu se poate sustine istoricește și care, chiar dacă ar fi adevărată, n'a avut nici o urmare de seamă, fiindcă până prin veacul IX nu găsim nici o urmă de creștinism la ruși.

Pe la jumătatea veacului IX doi prinți ruși fură făcuți prizonieri de bizanțini și botezați. La întoarcerea în patrie, aceștia aduseră cu ei mai mulți preoți. Tot atunci fu trimis ca misionar în Rusia, de către patriarhul din Constantinopoli, un episcop. După spusele cronografilor bizanțini, acesta ar fi avut mare succes în propovăduirea cuvântului Evangheliei printre ruși. Aceasta se adevăște în parte, prin aceea că, la începutul veacului X, se afla în *Kiev* o măreață catedrală creștină. Totuș atât familia domnitoare cât și masa poporului erau păgâne.

Abia pe la jumătatea veacului X, *Olga* văduva marelui duce *Igor*, botezându-se la Constantinopoli și luând numele de *Elena*, își dete toată osteneala pentru răspândirea creștinismului, dar fără succes, căci fiul și următorul ei la tron rămase tot păgân.

Creștinarea în massă a poporului se făcu în timpul ducelui *Vladimir cel Mare*, nepotul *Olgai*. Acesta era păgân la începutul domniei, dar mai pe urmă ajunse la convingerea că poporul rus va rămâne în urma popoarelor creștine, dacă va păstra mai departe religiunea păgână. Neștiind dacă iudaismul și mahomedanismul nu vor fi cumva tot așa de bune ca creștinismul, el trimise o delegațiune de oameni ai săi de încredere și pricepuți, ca să studieze aceste trei religii în țările vecine. Ajunsă la Constantinopoli, delegațiunea rămase uimită de frumusețea liturghiei ortodoxe, la care asistă în biserica patriarhală. Raportarea acestui fapt făcu pe *Vladimir* să primiască creștinismul sub forma orientală. Firea sa era însă prea mândră, ca să se roage de bizantini să-i trimită misionari. Alese dar o altă cale, care i-se păru mai nimerită, și anume porni cu războiu împotriva Chersonului, care era al bizantinilor și-l cuceri. Ca condițiune pentru încheierea păcii, puse să i-se dea în căsătorie prințesa *Ana*, iar el se obligă să se boteze mai nainte de a se cununa cu ea.

Bizantinii primiră bucuroși condițiunea. Prințesa *Ana*, însoțită de un mitropolit și de mai mulți clerici și laici, se duse la Cherson. *Vladimir* se boteză în fața ei, luând numele de *Vasile* și apoi se cununară. Armata se boteză de-

asemenea în Cherson, după exemplul șefului său. Intors la *Chiev*, Vladimir sfărâcă toți idolii, își botează copiii și îndemă și poporul să se boteze. Poporul urmă cu supunere porunca sa. Mii de oameni se botezau zilnic în râuri. Din Kiev și împrejurimi, creștinismul se răspândește și în alte părți.

Iaroslav, fiul și succesorul lui Vladimir, supranumit și Justinian al Rusiei, desăvârșește creștinarea rușilor. El înălță numeroase biserici, mănăstiri și școli, îmbogățește și înfrumusețează cultul și încurajă științele și artele. Kievul, cu renumita sa mănăstire cu catacombe, devine centrul religios, după cum era și cel politic, al întregii Rusii. Biserica rusească atârna la început de patriarhia din Constantinopoli, cu timpul însă ajunge autocefală și într-o stare înfloritoare.

3. *Ungurii*, popor de neam mongol, năvălind în Ungaria de azi, pe la sfârșitul veacului IX, dădură prin acele locuri de români, slavi și bulgari, cari erau mai de mult creștini. Nu se influențară însă de aceștia, ci rămaseră tot păgâni din cauza sălbăticiei lor. Numai după ce fură bătută în mai multe rânduri de germani, se îmblânziră și creștinismul putu să pătrundă și la ei.

Prințul lor *Ghiula*, primind botezul la Constantinopoli (950), aduse cu sine la întoarcerea în țară, un episcop, anume *Ierotei*, care se strădui să răspândească creștinismul. *Șarolta* fiica lui Ghiula, căsătorindu-se cu principele *Gheza*, veni la curtea acestuia însoțită de mai mulți preoți. Gheza rămase păgân până la sfârșitul vieții, dar nu împiedică pe soția sa să propage credința creștină. Preoții români, bulgari, moravi

boemi și germani predicară asemeni creștinismul printre unguri. *Ștefan cel Sfânt*, fiul lui Gheza, își câștigă mare merit pentru creștinarea ungarilor. El înființă mai multe episcopii și mănăstiri și, unind sub coroana sa pe toți ungurii, generaliză ritul latin. Pentru aceste fapte, papa-i conferi titlul de *rege apostolic* și-i dăruie o coroană sfințită. Peste vreo jumătate de veac dela moartea lui Ștefan, păgânismul ajunsese din nou dominant la o parte din popor, din cauza unui principe care venise de prin Rusia, dar regele *Ladislau cel Sfânt* distruse orice armă de păgânism.

4. Năvălirile barbare au pus capăt împărăției romane, în care păgânismul tot se mai păstrase și mai nutria nădejdea unei reînvieri. Acesta a fost un bine adus de năvăliri. Popoarele năvălitoare, după ce s'au așezat au primit creștinismul și l-au apărat cu multă căldură, ceea ce iarăș a fost un bine rezultat din năvăliri. Dar relele pricinuite bisericii și creștinătății în genere prin năvălirile barbare n'au fost mai puțin mari. Nenumărați episcopi au fost luați captivi, preoți și credincioși omorâți, femei batjocorite, locașuri sfinte dărâmate sau prefăcute în grajduri de cai, orașe înfloritoare prădate sau distruse, țări întregi pustiite. Jalea, mizeria și moarte domniau pretutindeni, așa că unii părinți bisericestii văzură în acestea prevestirea sfârșitului lumii.

Răul cel mai mare pe care l-au pricinuit bisericii năvălirile barbare n'a fost însă acest întreg convoiu de nenorociri, ci faptul că cele mai multe din popoarele barbare, creștinându-se, n'au primit creștinismul adevărat, ci arianismul, pentru

desrădăcinarea căruia ea a avut să ducă lupte grele și îndelungate. Triumful a fost în cele din urmă tot de partea bisericii și a fost cu atât mai strălucit, cu cât lupta a fost mai grea.

34.

ERESURILE

Eresul lui Arie și sinodul I ecumenic. Arianismul după sinodul I în apus.

2. Subordinațianismul monarhian, pe care biserica-l reprimă în perioada precedentă în persoana lui Paul de Samosata, reînvie la începutul veacului IV, într'o formă cu mult mai periculoasă, sub numele de *arianism*.

Arie—dela care și trage numele arianismul—era preot în Alexandria și se bucura, înainte de a cădea în erezie, de un bun nume, pe care-l câștigase atât prin studii și viață pioasă, cât și prin darul poetic cu care era înzestrat. Pe la anul 318, el se răsculă împotriva episcopului său, pe care-l acuză de sabelianism și începu să învețe în public erezia sa, care consta din următoarele puncte mai însemnate:

1. *Iisus Christos, Fiul sau Cuvântul lui Dumnezeu, nu este Dumnezeu adevărat, deopotrivă și deoființă cu Tatăl, ci numai părtaș la mărirea dumnezeiască.*

2. *El este cea dintâi creatură a lui Dumnezeu-Tatăl, o creatură din nimic și prin care a făcut lumea văzută.*

3. *Ca atare El nu este veșnic, căci, deși a fost făcut înainte de timp și de lume, totuș*

a fost un timp când nu era; de lume nu se deosebește decât după grad, pecând de Dumnezeu se deosebește prin ființă; voința Lui e schimbătoare și mintea mărginită.

Cum vedem, Arie nu recunoaște că Iisus Christos este Dumnezeu în adevăratul înțeles al cuvântului, ci face din El un Dumnezeu de a doua mână, mai mic, supus lui Dumnezeu-Tatăl. Cu aceasta el cădea în păgânism și în gnosticism, cari admiteau existența mai multor dumnezei de diferite categorii. Invățătura sa convenia acelor cari voiau să împace păgânismul cu creștinismul, jertfind dumnezeirea lui Christos—dogma fundamentală a creștinătății—dar nu putea conveni cu niciun preț bisericii.

Cel dintâi care începu lupta contra lui Arie fu *Alexandru*, episcopul Alexandriei. El convocă un sinod în Alexandria (320). Sinodul, la care luară parte aproape 100 de episcopi, condamnă învățătura lui Arie, iar pe el și pe partizanii lui îi anatemiză. Arie nu era însă omul care să dea înapi ușor, ci propovedui erezia cu mai mult zel și izbuti să atragă în partea sa printre alții și pe renumitul scriitor bisericesc *Eusebiu, episcopul Cezareei*, cum și pe *Eusebiu al Nicomediei*, care era rudă cu familia împărătească. Împăratul Constantin cel Mare crezu, după spusele lui Eusebiu al Nicomediei, că e numai o ceartă de cuvinte și trimise pe episcopul *Osiu al Cordovei*, cu poruncă la episcopul Alexandru, ca să împace lucrurile. Când însă Osiu se întoarse fără rezultatul dorit și spuse împăratului cum sta într'adevăr lucrul, acesta convocă pe toți episcopii imperiului într'un sinod,

care se ținut în **Niceia** din Bitinia, la anul 325.

La acest sinod, care este **cel dintâi sinod ecumenic** sau a toată lumea, au luat parte 318 episcopi din toate părțile imperiului, dar mai ales din răsărit. Din apus au fost numai episcopul Osiu și doi preoți, ca delegați ai papii. Totce creștinătatea avea mai de seamă veni la sinod: episcopi vestiți prin știința, evlavia, sau vârsta lor înaintată și împreună cu ei numeroși clerici, printre cari se distingea tânărul *diacon Atanasie*, din Alexandria, elocvenței și erudițiunii căruia se datorește mai mult decât oricui condamnarea arianismului.

Sinodul se deschise primăvara și ținut până către toamnă. Incercările de împăcare făcute de prietenii lui Arie nu reușiră. După lungi și aprinse desbateri, se ajunsese la primirea unei formule de credință, care exprima adevărata învățătură a bisericii despre Dumnezeu-Fiul și raportul său cu Tatăl. Această formulă de credință sau hotărîre dogmatică este cuprinsă în cele dintâi 7 articole ale simbolului credinței (crezul), nu însă întocmai așa cum le avem astăzi, ci cu câteva adaose care erau îndreptate direct împotriva ereziei ariene.

Toți episcopii de față, afară de doi din Egipt, subscriseră hotărîrea dogmatică. Arie fu anatematizat și exilat împreună cu cei doi episcopi egipteni, iar scrierile sale osândite să fie arse.

Tot în acest sinod s'a pus capăt certei pentru serbarea Paștelor; s'au stabilit reguli pentru primirea din nou în biserică a celor căzuți dela adevărata credință; s'au făcut 20 de canoane și s'a hotărît să nu se ceară clericilor să fie necăsătoriți, ci ceice vor voi să se că-

sătoriască, să se căsătoriască, însă înainte de primirea hirotoniei, iar cei cari vor voi să trăiască celibatari, să trăiască astfel. Această măsură a fost luată după propunerea unui bătrân episcop și mare ascet egiptean, numit Pafnutie.

2. Deși condamnat de primul sinod ecumenic, arianismul nu se stinse, ci tocmai de atunci se întetesc marile turburări pe care le-a produs în biserică. Arieni schimbară însă întrucâtva învățătura ce profesau până aei. De unde mai înainte susțineau că *Fiul nu seamănă deloc cu Tatăl*, pentru care se numiră și *anomei*—pecând ortodocșii se numiau *omousieni*, fiindcă ziceau că fiul este ὁμοούσιος τῷ πατρὶ — de aceeași ființă cu Tatăl — acumrecurseră la un termen care putea să amăgiască pe mulți. Ziceau adică, că *Fiul este asemenea cu Tatăl*—ὁμοιούσιος—ceea ce era numai o mască vicleană sub care se ascundea erezia în toată goliciunea ei, căci se poate foarte bine ca o persoană să fie asemenea cu alta, fără ca totuș să fie deoființă și deopotrivă cu ea.

Cu această formulă, arienii reușiră să atragă de partea lor pe cei mai mulți episcopi și clerici. Eusebiu al Nicomediei, care ajunsese capul arienilor, convinse chiar pe împăratul Constantin să cheme din exil pe Arie și să exileze pe Atanasie, acum episcop al Alexandriei și pe alți episcopi, cari apărau dreapta credință. Arie trebuia să fie primit în Constantinopoli cu mare solemnitate, dar cu o zi înainte de primire, muri pe neașteptate (336). Cam la un an mai târziu muri și Constantin, după dorința căruia sfântul

Atanasie fu chemat din exil, fără ca însă să se restabiliască pacea în biserică.

În timpul fiilor și al urmașilor lui Constantin și în special în timpul domniei lui *Constantiu* și a lui *Valente*—protectorii arianismului—luptele și turburările provocate de arieni și-au atins culmea. O mulțime de sinoade s'au ținut atât în răsărit, cât și în apus. Puține din ele au rămas pe temelia învățăturii ortodoxe stabilite la Niceia, pe când cele mai multe au consfințit erezia ariană, sub diferite forme. Aproape întreg răsăritul devenise arian. Rar se mai găseau episcopi ortodocși și puținii cari mai rămăseseră aveau de îndurat multe din partea împăraților și episcopilor arieni.

Apusul fu la început mai ferit de această erezie, al cărui focar era răsăritul. Sfântul Atanasie află în mai multe rânduri, în timpul exilului său, adăpost și sprijin la episcopii apuseni. Cu timpul însă se molipsi și apusul de arianism care ținu acolo chiar mai mult decât în răsărit, pentru că aproape toate neamurile germane, creștinându-se, primiră arianismul și a trebuit ca biserica să facă mari eforturi și să treacă timp îndelungat până să fie distrus din rădăcini.

Ceeace a venit în sprijinul bisericii în lupta cu arianismul și a ajutat mult ca să-l poată învinge și să-l distrugă, au fost însăși neînțelegerile și certele ce s'au ivit în sânul lui, mai ales de atunci decând el se credea stăpân pe situație și decând a murit primul lui mare sprijinitor, împăratul *Constantiu* (361). Meritul de a fi pus capăt arianismului în răsărit este al împăratului *Teodosie cel Mare*.

Eresul lui Macedonie și sinodul II ecumenic

1. Discuțiunile ariene au avut de obiect numai pe a doua persoană a Sfintei Treimi, pe Dumnezeu-Fiul și raportul său față cu Dumnezeu-Tatăl. Cea de a treia persoană a Dumnezeirii, adică Sfântul Duh, n'a fost adusă acum în discuțiune. Chiar cei 318 sfinți părinți, cari au condamnat pe Arie și învățătura sa și au făcut cele 7 articole ale simbolului credinței, la sinodul din Nicea, n'au hotărît în toate amănuntele învățătura bisericii despre Sfântul Duh. Ei s'au mulțumit numai să pună în simbol cuvintele: «(credem) și în Duhul Sfânt». Arianismul ducea însă și la tăgăduirea dumnezeirii Sfântului Duh, pentru că el admitea că adevăratul Dumnezeu ar fi într-o singură persoană, ar fi numai Dumnezeu-Tatăl, pecând Fiul și deci Sfântul Duh, după învățătura sa se puteau numi Dumnezeu numai în sens impropriu. Arie spusese chiar că Sfântul Duh este inferior Fiului, după cum Fiul este inferior Tatălui. Dacă arienii n'au tăgăduit pe față și dumnezeirea Sfântului Duh, dimpreună cu a Fiului, aceasta se datorește tacticii urmate de ei, de a face să triumfe mai întâi învățătura eretică despre Fiul și numai după aceea să înceapă discuțiunea și despre Sfântul Duh. Când erezia lor privitoare la Fiul ar fi ieșit biruitoare, atunci biruința celei privitoare la Sfântul Duh ar fi fost asigurată, dar cum cea dintâi a fost învinsă, și cea de a doua a trebuit să aibă aceeaș soartă. Sfinții părinți, adunați la sinodul din Niceia, au înțeles tactica arienilor și s'au mărginit să le răspundă numai asupra

punctului în care se da atunci lupta împotriva ortodoxiei.

Încă de când arienii începură să se certe și să se împartă în tabere, se dete la ivială de către unii din ei și erezia că «*Sfântul Duh este numai o creatură sau o putere a lui Dumnezeu*». Erezia se întinse, căci nu numai arienii riguroși, ci și semiarienii, cari în învățătura despre Fiul erau mai aproape de ortodoxie, și-o însușiră. În fruntea lor se puse Macedonie, un fost episcop de Constantinopoli.

Văzând că răul se întinde, *Teodosie cel Mare*, care era un zelos apărător al ortodoxiei și dușman al arianismului și al oricărei erezii, convocă la un **sinod în Constantinopoli**, în anul **381**, pe toți episcopii din imperiu, ca să hotărască, cu privire la învățătura lui Macedonie și a partizanilor săi, numiți *pnevmatomahi*, adică luptători împotriva Duhului Sfânt.

La sinod luară parte 140 de episcopi ortodocși și 36 sectanți de ai lui Macedonie, toți din răsărit, fiindcă apusul forma acum o împărăție deosebită. Președinte al sinodului a fost mai întâi *Meletie, episcopul Antiohiei*, care muri însă în timpul ținerii sinodului și-i urmă sfântul *Grigore de Nazianz* sau *Teologul*. Nici el nu rămase până la sfârșit, din cauză că unii din membrii sinodului discutându-i dreptul asupra scaunului episcopal din Constantinopoli, el se mâhni și se retrase atât din sinod cât și din scaunul episcopal. În locul său fu ridicat un senator, care nu era încă botezat, anume *Nectarie*.

Sinodul condamnă pe *pnevmatomahi*, dimpreună cu toate felurile de erezii ariene și com-

puse cele cinci din urmă articole ale simbolului credinței, dintre care cel dintâi se referă la Sfântul Duh și sună: „Și întru Duhul Sfânt, Domnul de viață făcătorul, carele din Tatăl purcede...”. Cum se vede termenul $\delta\mu\sigma\omicron\beta\omicron\sigma\iota\omicron\varsigma$ = deoființă cu Tatăl, nu fu întrebuițat, probabil spre a nu da din nou arienilor prilej de discuție, dar atributele care se dau Sfântului Duh pun mai presus de orice îndoială dumnezeirea sa, precum și egalitatea și consubstanțialitatea lui cu Tatăl și cu Fiul.

Tot la acest sinod se mai condamnă și alt eres, numit *apolinarism*, care se născuse în următoarele împrejurări :

Apolinarie, episcopul Laodiceei (Siria), bărbat cu întinse cunoștințe, prieten al sfântului Atanasie și dușman neîmpăcat, ca și el, al arianismului, apărând dumnezeirea lui Christos împotriva lui Arie, căzu într'o altă erezie. Luând ca punct de plecare teoria lui Platon, că omul se compune din trup ($\sigma\acute{\omega}\mu\alpha$), suflet animal ($\psi\upsilon\chi\acute{\eta}$ $\alpha\lambda\omicron\gamma\omicron\varsigma$) și suflet rațional sau spirit ($\psi\upsilon\chi\acute{\eta}$ $\lambda\omicron\gamma\iota\kappa\acute{\eta}$ sau $\nu\omicron\theta\varsigma$), Apolinarie învăța că Dumnezeu-Omul Iisus n'a avut suflet rațional, ci locul acestuia l-a luat dumnezeirea. Prin aceasta se explica în mod rațional unirea dumnezeirii cu omeneirea în persoana Mântuitorului Christos și se apăra adevărata lui dumnezeire, dar se tăgăduia deplinătatea firii lui omenești, pentru că se susținea că El n'a avut suflet rațional ca toți oamenii. Erezia apolinaristă fu combătută de sfântul Atanasie, de Grigore Teologul și de Grigore de Nisa și fu condamnată de mai multe sinoade locale, dar Apolinarie nu voi s'o retracteze. În cele din urmă ea fu condamnată și de sinodul al II e-

cumenic, care sancționează învățătura bisericii, că Iisus Christos este Dumnezeu adevărat și om adevărat.

Sinodul a făcut și *șapte canoane*, dintre care mai însemnat este canonul 3, prin care se recunoaște episcopului de Constantinopoli sau Roma nouă, rangul de onoare imediat după episcopul Romei vechi, sau al doilea între toți episcopii creștini, și canonul 7, în care se stabilește regula după care să se primiască din nou în biserică ereticii cari s'ar lepăda de erezie.

Împăratul Teodosie întări toate hotărârile sinodului și le promulgă în întreg imperiul. El luă bisericile din mâna ereticilor și le dete ortodocșilor, amenințând totodată cu pedepse aspre pe toți cari nu vor voi să se supună hotărârii sinodului. Prin aceasta se dete arianismului—sub toate formele lui—lovitura de grație în răsărit. În scurt timp după aceasta dispăru atât arianismul cât și apolinarismul.

După oarecare șovăeli, apusenii primiră toate hotărârile sinodului din Constantinopoli și astfel acest sinod, care era propriu zis un sinod general al răsăritului, deveni **sinod ecumenic** (al II).

3 Prin hotărârile dogmatice ale sinodului I și II s'a stabilit pentru totdeauna învățătura cea dreaptă a bisericii despre Sfânta Treime. Această învățătură se poate rezuma în următoarele cuvinte: «*Există un singur Dumnezeu, făcător și susținător al întregii lumi văzute și nevăzute. Dumnezeul unic după ființă, este închinat în trei persoane: Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, cari sunt egali între dânșii*».

Învățătura despre Sfânta Treime este expusă

mai pe larg în cele dintâi 8 articole ale simbolului formulat de sinodul din Niceia și completat de cel din Constantinopoli și care pentru aceasta se numește *simbol niceo-constantinopolitan*. Simbolul mai cuprinde afară de acestea și învățătura despre biserică, despre botez, învierea morților și viața viitoare (art. 9-12) și pentru că provine dela două sinoade ecumenice și este atât de bogat în cuprins, este păstrat și profesat de întreaga biserică ca cel mai complet și mai prețios document al credinței creștine.

36.

Pelagianismul. Semipelagianii. Pelagianismul și sinodul Cartaginei.

1. Pecând răsăritul era încă frământat adânc de luptele cu arianismul, sub diferitele lui forme, se iscară și în apus dispute teologice, care turburară în chip serios și pentru multă vreme pacea bisericii. Este de observat că obiectul ereziilor și al disputelor teologice din *răsărit* sunt chestiuni privitoare la Sfânta Treime și la persoana Mântuitorului Christos, cu alte cuvinte *chestiuni teoretice*, pecând ereziile și disputele teologice *din apus* se referă la *chestiuni practice*, ca de pildă : libertate, păcat, grație, mântuire.

Asupra acestor chestiuni practice nu se discutase în biserică în cele dintâi trei veacuri. Părinții bisericești din aceste veacuri, și în deosebi cei din răsărit, apăraseră libertatea omului și necesitatea grației sau a harului mântuitor

împotriva eresului gnostico-maniheic, care învăța că omul—fiind făcut de Demiurg din materia cea rea - este cu desăvârșire corupt și nu poate face nimic bun.

Invățătura aceasta profesată de răsăriteni, că adică mântuirea se capătă prin harul dumnezeesc și prin conlucrarea de bunăvoie a omului, se numește *sinerghism*.

Apusenii, începând cu Tertulian, învățau că omul se mântuește numai prin harul lui Dumnezeu, fără ca însă să lămuriască aceasta bine. Invățătura lor s'a numit *monergism*. *Augustin*, episcopul din Hippo, duse la extrem monergismul. Contrariul de aceasta învăța călugărul breton *Pelagiu*.

Pelagiu sau *Morgan* era un bărbat învățat și de o moralitate exemplară. El se stabili la Roma în primii ani ai veacului V și-și câștigă un frumos nume prin cunoștințele și viața sa ascetică. În anul 410, el trecu în Africa, împreună cu prietenul și discipolul său *Celestin*, un fost avocat, iar de acolo se duse singur în Palestina. *Celestin* cerând să fie hirotonit preot, a fost acuzat de erezie de un diacon numit *Paulin*. Episcopul Cartaginei convoacă imediat un sinod (411) și condamnă învățătura lui *Celestin*, care dealtfel nu era a lui proprie, ci a lui *Pelagiu*.

Iată în ce consta această învățătură :

Omul a fost creat de Dumnezeu muritor. Urmarea păcatului original este moartea sufletească, iar nu cea trupească. Căderea lui Adam n'a schimbat nimic în firea omenească și n'a avut nici o influență asupra urmașilor săi. Fiecare om se naște așa cum era Adam înainte de cădere, adică fără păcat și fără virtute și numai prin voia sa, pedepin liberă, se hotărăște pentru una sau pentru alta.

Generalitatea păcatului devine din ispită, din pilda

cea rea și din obișnuință. Harul dumnezeesc înlesnește omului redobândirea mântuirii, dar nu este absolut, ci numai relativ necesar, din cauza generalității păcatului. El (harul) constă în luminarea minții prin descoperirea dumnezească, în iertarea păcatelor și în întărirea puterilor morale, prin propoveduirea cuvântului lui Dumnezeu și prin făgăduiala vieții de veci. Dumnezeu dă harul său tuturor oamenilor deopotrivă, dar omul trebuie să și-l însușiască prin virtute și pietate. Iisus Christos s'a făcut om, ca prin învățătura și pilda vieții sale desăvârșite, să ne dea exemplu cum să ne mântuim. După cum imităm pe Adam prin păcat, tot așa trebuie să imităm pe Mântuitorul prin virtute.

„Precum vedem învățătura lui Pelagiu se reduce în esență la aceea că omul se poate mântui prin propriile sale puteri, fără harul dumnezeesc.”

După condamnare, Celestin fugi în Asia Mică, iar Pelagiu, care fusese primit foarte bine în Palestina, găsi un adversar de temut în fericitul *Ieronim*, aflător tot în Palestina Augustin trimise în urmărirea lui Pelagiu, pe preotul spaniol *Orosiu*, care hotărî pe episcopul de Ierusalim să convoace un sinod la Ierusalim (415) și să condamne învățătura lui Pelagiu. Membrii sinodului neînțelegând bine acuzațiunile aduse lui Pelagiu în latinește și ascultând meșteșugita lui apărare, îl achitară. Acelaș lucru se petrecu și la alt sinod ținut în anul următor la *Diospolis*. Două sinoade africane, ținute în urma celor orientale, din îndemnul lui Augustin, condamnă din nou învățătura lui Pelagiu și obținură și aprobarea papii.

Celestin știu însă să ademeniască pe noul papă și să-l facă să recunoască de ortodoxă erezia pelagiană, dar africanii nu se lăsară. În-

tr'un sinod ținut la **Cartagena (418)**. 200 de episcopi condamnară învățătura lui Pelagiu și compuseră contra ei 8 canoane. Papa fu nevoit să admită hotărîrea acestui sinod.

Sinodul III ecumenic confirmă deasemeni hotărîrile sinodului din Cartagena și condamnă din nou pelagianismul.

2. Cel mai mare dușman al pelagianismului, care l-a combătut cu înverșunare într'o mulțime de scrieri și căruia se datorește ținerea sinoadelor africane este *Augustin*.

În scrierile sale, el a dezvoltat învățătura despre harul dumnezeesc, ca ceva care lucrează în interiorul sufletului nostru, iar nu numai din afară, precum susținea Pelagiu, și a arătat că fără har omul nu se poate mântui. Dar și Augustin a căzut în rătăcire și anume tocmai în extrema opusă lui Pelagiu, căci pecând Pelagiu susținea că omul se poate mântui numai prin propriile sale puteri, fără ajutorul harului dumnezeesc, Augustin dimpotrivă, învăța că omul se poate mântui numai prin har. La această încheiere greșită a ajuns el, pentru că exagera urmările păcatului original. După el, Adam și urmașii lui au pierdut prin căderea în păcat nu numai harul dumnezeesc, ci și *putința de a face ceva bun*, pentru că funcțiunile sufletului omenesc, mintea, simțimântul și voința nu numai s'au întonecat, slăbit și stricat — cum învață biserica noastră — ci s'au distrus cu totul. De aceea mântuirea nu se poate dobândi decât prin harul dumnezeesc. O altă rătăcire a lui Augustin este susținerea, că Dumnezeu nu dă harul său mântuitor tuturor oamenilor, ci numai

acelora pe care i-a predestinat din veci spre mântuire, fără ca să aibă în vedere și faptele lor.

3. *Învățătura* lui Augustin primi numirea de *predestinaționism*. Împotriva ei se ridică *Ioan Casian*, starețul unei mănăstiri din Marsilia și ucenic al sfântului Ioan Gurădeaur. El căuta să țină calea de mijloc între Augustin și Pelagiu, evitând ambele extreme. Predestinațiunea nu este absolută sau necondiționată, ci Dumnezeu a hotărât din veci pe unii oameni spre mântuire, iar pe alții spre pieire, având în vedere faptele pe care ei le vor săvârși în viață. Mântuirea nu se obține deci numai prin har, ci și prin conlucra omului. Inceputul mântuirii și stăruirea în ea sunt fapta omului, iar sporirea în credința mântuitoare și desăvârșirea mântuirii sunt roadele harului

Această învățătură s'a numit *semipelagianism*, din cauză că susține că inceputul mântuirii atârnă de om

Când Augustin află de învățătura lui Casian, o combătu în două scrieri, dar muri curând după aceea (430). Casian muri și el după puțin timp (432). Disputa fu continuată de partizanii lui Augustin și de ai lui Casian mai mult de 100 de ani, până când un sinod ținut la *Oranges* (529) respinse atât învățătura lui Casian, că omul face începutul mântuirii, cât și pe a lui Augustin, că Dumnezeu a predestinat pe unii oameni la osânda de veci.

Biserica de răsărit n'a luat parte la această dispută. Ea a rămas la credința veche, *că mântuirea se dobândește prin harul lui Dumnezeu*

și prin conlucrarea omului; că începutul mântuirii îl face harul, iar nu omul, și că dacă poate fi vorba de o predestinațiune, aceasta nu este necondiționată, ci stă în strânsă legătură cu faptele omului.

38

Eresul lui Nestorie și sinodul III ecumenic

1. Școala antiohiană învăța, că unirea dintre cele două firi ale Mântuitorului a fost numai morală și consta numai din armonia conlucrării celor două firi (ἐνωσις σχετική, συνάφεια). Incheierea care se trage de aci e că trupului Domnului nu se cuvine închinare, și că expresiunile, «Născătoare de Dumnezeu, Dumnezeu s'a născut, Dumnezeu a pățimit» etc. sunt greșite. Școala alexandrină învăța dimpotrivă, că cele două firi erau unite între ele în chip real (ἐνωσις φυσική). Expresiunile «Dumnezeu s'a născut, a pățimit, Născătoare de Dumnezeu» erau socotite ca foarte nimerite și ortodoxe.

Cu toată deosebirea în învățătură, discuțiuni nu s'au încins între reprezentanții ambelor școli până la începutul veacului V (428), când pe scaunul patriarhal din Constantinopoli se sui călugărul antiohian, Nestorie. Acesta era bărbat învățat și foarte elocvent. Lumea credea că va fi un al doilea Gurădeaur, dar se înșelă, căci, înloc de învățatura cea dreaptă, el propovedui erezia, în loc să aducă pace, aduse turburare în biserică. Un preot venit cu el din Antiohia, anume Anastasie, combătu de pe amvon predicatul de „Născătoare de Dumnezeu = Θεοτόκος“ care se da Maicii Domnului.

Credincioșii se scandalizară de învățătura lui Anastasie, iar Nestorie îi luă apărarea și în câteva predici susținu că Sfânta Fecioară a născut numai pe omul Christos, cu care s'a unit, sau mai bine zis, în care a locuit, ca într'un templu Cuvântul lui Dumnezeu. De aceea ea ar trebui să se numiască «*Născătoare de om* = Ἀνθρωποτόκος», sau cel mult «*Născătoare de Christos* = Χριστοτόκος».

Deosebind atât de pronunțat firea dumnezeiască de cea omenească, Nestorie făcea din cele 2 firi din persoana Mântuitorului Christos, două persoane diferite. De aceea erezia lui s'a numit și *dioprosopism*.

Învățătura lui Nestorie scandaliză și mai mult pe credincioși și vestea se răspândi cu repeziune în tot răsăritul. *Ciril cel Mare*, patriarhul Alexandriei, combătu în predici și scrisori către călugării egipteni, către curtea imperială, către patriarhul Antiohiei, către scaunul papal și chiar către Nestorie. erezia acestuia. *Papa Celestin I* ținu un sinod la Roma (430), care condamnă învățătura lui Nestorie și-l ameniță cu anatema, dacă nu și-o va retracta în timp de 10 zile. *Ciril* ținu deasemeni un sinod și condamnă erezia nestoriană în 12 puncte, numite *anatematisme*, pentru că prin ele se rostia anatema asupra celor cari erau de părerea lui Nestorie. Dar Nestorie nu numai că nu-și recunoscu rătăcirea, ci răspunsese prin 12 *contra-anatematisme*, învinuind pe *Ciril* de apolinarism.

Ioan, patriarhul Antiohiei și învățatul *Tec-doret*, episcopul *Cirului*, dimpreună cu alți reprezentanți de seamă ai școalei din Antiohia, începură acum polemica cu *Ciril*, apărătorul ve-

derilor școalei alexandrine, cu toate că ei nu împărtășiau întotul părerile lui Nestorie.

2. Pentru restabilirea păcii în biserică, împăratul *Teodosie II* convoacă **al III sinod ecumenic la Efes**, în vara anului 431.

Nestorie veni la sinod, însoțit de vreo 15 episcopi sufragani, iar Ciril su 50. Numărul episcopilor participanți la sinod se urcă încurând la 200 *Ciril*, în înțelegere cu *Memnon, episcopul Efesului*, deschise ședința. Nestorie nu voi să se înfățișeze, fiindcă susținătorul său, Ioan de Antiohia, nu sosise încă cu episcopii lui. Sinodul condamnă învățătura lui Nestorie și aprobă pe cea din anatematismele lui Ciril, care se rezumă în următoarele puncte: „*In Iesus Christos sunt două fiiri; una dumnezeiască și alta omenească, dar o singură persoană, persoana dumnezeiască a Fiului lui Dumnezeu. Legătura dintre ambele firi e o legătură firească sau ipostatică, iar nu numai morală. De aceea Sfânta Fecioară se numește cu drept cuvânt «Născătoare de Dumnezeu».*”

Nestorie fu depus din scaunul patriarhal și excomunicat. Sosind delegații papii, aderară și ei la hotărîrea sinodului. La câteva zile după aceasta sosi însă Ioan al Antiohiei. Supărat peste măsură că Ciril deschisese sinodul fără el și mai ales fiindcă condamnase pe Nestorie, Ioan ținu un sinod aparte cu episcopii săi, în care excomunică și condamnă ca eretici pe Ciril și pe Memnon, dimpreună cu toți partizanii lor. Împăratul, după sfatul demnitarilor săi, cari fuseră însărcinați cu păstrarea ordinii la sinod și cari erau de partea antiohienilor, întări deocam-

dată hotărârile ambelor sinoade și porunci să închidă atât pe Nestorie, cât și pe Ciril și pe Memnon. Mai târziu recunoscă însă dreptatea ortodocșilor și dete voie lui Ciril și lui Memnon să se întoarcă la eparhiile lor, iar pe Nestorie îl exilă în Egiptul de sus, unde și muri după 9 ani.

Dela acest sinod avem 8 canoane.

3. Erezia nestoriană nu încetă nici cu condamnarea nici cu moartea lui Nestorie. Condamnarea ei era condamnarea școalei din Antiohia și izbânda celei din Alexandria. De aceea Ioan de Antiohia și partizanii lui continuă și după întoarcerea la episcopiile lor opoziția contra sinodului și persistară în hotărîrea de condamnare a lui Ciril. Numai după energica intervenire a împăratului și după tratative de doi ani, între Ciril deoparte și Ioan al Antiohiei și Teodoret al Cirului de altăparte, se ajunsese la înțelegere pe baza unui simbol compus de Teodoret, în care se recunoaște că Sfânta Fecioară se poate numi Născătoare de Dumnezeu și se admitea unirea fizică a celor două firi.

De acum se încep certele între sirieni. Cei mai mulți dintre ei, deși recunoscără hotărîrea sinodului, nu voră totuș să admită condamnarea lui Nestorie și, după ce scrierile lui fură arse, partizanii săi hotărîți se sprijiniau pe scrierile lui *Teodor de Mopsuestia* și pe ale lui *Diodor din Tars*. Prin aceasta se produse o nouă ceartă cu privire la ortodoxia acestor doi bărbați. *Ciril al Alexandriei*, *Proclu*, *patriarhul Constaotinopolei* și *Rabulas*, *episcopul Edesii*, se pronunțară contra lor, și-i anatematizară, iar *Toodoret*

și *Iba* din Edesa, le luară apărarea. Cearta urmă pânăce atât Teodoret cât și Iba fură siliți de sinodul IV ecumenic (451) să cedeze.

Focarul nestorianismului era școala din Edesa.

Persecutați de episcopii ortodocși și de împărați, nestorienii se refugiară în *Persia* și înființară în *Nisibi* o renumită școală teologică. De aci își răspândiră învățătura mai departe prin India, China, Arabia și Mesopotamia. Soarta lor a fost schimbătoare. Prin veacul al XIII, biserica nestoriană ajunsese la mare înflorire, așa că seful ei, *Patriarhul de Bagdad*, avea 25 de mitropoliți sufragani. Cu timpul însă a decăzut. Romano-catolicii au atras pe mulți din ei la unire.

Nestorienii se numesc *creștini haldei*, iar cei din India se numesc *creștini ai lui Toma sau tomiți*. Și unii și alții tăgăduesc că au vreo legătură cu Nestorie. În decursul vremii ei au adoptat o mulțime de obiceiuri și credințe iudaice și păgâne. Astfel *nu admit sfintele icoane, nu mănâncă carne de porc, serbează deopotrivă sâmbăta și duminica, cred că sufletele, după despărțirea lor de trupuri și pâna la judecata de apoi, o duc în somolență etc.*

Numărul nestorienilor e azi de vreo 300 400 de mii și sunt într'o stare culturală foarte înăpoiată.

39.

Eresul monofiziților și sinoadele ecumenice IV și V. Secte monofizite: iacobiții, copții și armenii.

1. Un bătrân arhimandrit din Constantinopoli, cu numele de *Eutihie*, care luptase cu mult zel împotriva lui Nestorie, duse la extrem învățătura

școalei din Alexandria despre cele două firi în persoana Mântuitorului și căzu într'o erezie tot așa de mare ca a lui Nestorie.

Eutihie învăța că firea omenească, luată de Domnul Christos la întrupare, a fost absorbită cutotul de firea sa dumnezeiască, așa că El a avut o singură fire, cea dumnezeiască. Din această cauză trupul său a fost dumnezeesc, iar nu omenesc.

Pentru că susținea că în Iisus Christos a fost numai o singură fire, erezia aceasta a fost numită monofizitism dela (μόνος și φύσις).

Patriarhul Constantinopolului, *Flavian*, socotind învățătura lui Eutihie ca o călcare a hotărîrii dogmatice a sinodului III ecumenic și primind mai multe plângeri împotriva lui, convocă un sinod local în Constantinopoli (448), la care cită și pe Eutihie, ca să se apere. La început el nu voi să vină, dar în cele din urmă fu adus de garda imperială. Mărturisind că recunoaște în persoana Mântuitorului două firi, dar numai înainte de unire, iar după unire una singură, el fu depus și declarat eretic.

Văzându-se condamnat, Eutihie se adresă lui *Leon cel Mare*, papa al Romei, și lui *Dioscur*, patriarhul Alexandriei.

Leon răspunse printr'o scrisoare dogmatică adresată patriarhului *Flavian*. În ea se expune foarte clar și exact învățătura despre cele două firi în persoana Mântuitorului și se înfierează ca eretică învățătura lui Eutihie.

Dioscur dimpotrivă găsi că învățătura este cutotul ortodoxă. De aceea protestă la împărat încontra condamnării și depunerii lui Eutihie și-i

ceru să convoace un sinod ecumenic. Eutihie avea și la curtea imperială sprijinitori puternici pe eunucul *Chrisafie*, ministru, și pe împărăteasa *Eudoxia*. După îndemnul acestora, împăratul Teodosie II convoacă un sinod, la *Efes* (449).

Chrisafie făcu ca să fie împiedicați de a lua parte la sinod cei mai mulți din episcopii cari erau contra lui Eutihie. Numai Flavian cu alți câțiva episcopi ortodocși și cu delegații papali fură lăsați să ia parte, pentru ca sinodul să poată avea aparenta ecumenicității. Prezența fu încredințată lui Dioscur. Însoțit de o ceată de vreo 200 de călugări inculti și de parabolani (îngrijitori de bolnavi), înarmați cu ciomege și sprijiniți de armată, Dioscur dictă sinodului condamnarea învățaturii despre cele două naturi (diofizitismul) în persoana Mântuitorului, condamnarea partizanilor ei și recunoașterea de ortodoxă a monofizitismului. Flavian fu depus din scaunul patriarhal și maltratat așa de sălbatic, că după 3 zile încetă din viață în drumul spre exil.

Împăratul aprobă hotărârile acestui sinod, cunoscut în istorie sub numele de *tâlharesc*, cu toate că episcopii ortodocși din toate părțile protestară cu energie. Se întâmplă însă că Teodosie muri la un an după aceea, fiind trântit de un cal, și pe tronul imperial se urcă generalul *Marcian*, care luase în căsătorie pe *Pulheria*, sora lui Teodosie.

Atât noul împărat cât și împărăteasa erau buni creștini. Ei convocară **al IV sinod ecumenic, la Chalcedon (451)**, la care luară parte peste 600 de episcopi. Insuș împăratul prezidă la cele mai multe ședințe.

Sinodul depuse atât pe Eutihie cât și pe Dioscur, care procedase așa de brutal la sinodul tâlhăresc și condamnă atât monofizitismul cât și nestorianismul. Pentru definirea adevăratei credințe se luă ca bază învățătura expusă de papa Leon în epistola sa dogmatică către patriarhul Flavian și se hotărî că: *Iisus Christos este Dumnezeu adevărat și om adevărat. Ca Dumnezeu, El s'a născut din Tatăl mai înainte de toți vecii și este întru toate asemenea Tatălui, iar ca om s'a născut din Sfânta Fecioară Maria, Născătoarea pe Dumnezeu și este întru toate asemenea nouă, afară de păcat. Cele două firi din persoana sa sunt neamestecate și neschimbate* = ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως — (contra lui Eutihie) — *dar totodată și neîmpărțite și nedespărțite* = ἀδιαίτως, ἀχωρίτως — (contra lui Nesterie).

Sinodul a compus și 28 de canoane, dintre care cel mai însemnat e al 28-lea, prin care se dă patriarhului din Constantinopoli aceleași drepturi ca și papii din Roma, deși în ordinea ierarhică i-se păstrează tot locul al 2-lea, adică îndată după papă.

2. Turburările provocate de monofizitism au durat încă multă vreme și au răscolit adânc pacea bisericii. Toate încercările împăraților de a restabili pacea, fie prin amenințări, fie prin concesiuni, au rămas zadarnice. După 100 de ani dela condamnarea lui, monofizitismul pasiunea spiritele tot așa de mult ca și la început.

Împăratul *Justinian I* convocă, la 553 un **sinod la Constantinopoli**, care este considerat ca **al cincilea sinod ecumenic**.

Sinodul era chemat să condamne învățăturile greșite ale lui Origen, care erau în mare cinste la monofiziți.

Impărăteasa *Teodora*, care favoriza monofizitismul, reuși să facă pe împărat să creadă că monofiziții ar fi împăcați, dacă s'ar condamna și persoana și scrierile lui *Teodor de Mopsuestia*, părintele nestorianismului, scrierile polemice ale lui *Teodoret al Cirului* împotriva lui Ciril și scrisoarea lui *Iba de Edesa* către episcopul persan *Maris*, ca unele ce apărau nestorianismul. Sinodul condamnă într'adevăr atât pe Origen cât și scrierile acestor trei bărbați, cunoscute sub numele de *trei capitale*, dar nu putu readuce pacea în biserică, căci monofiziți rămaseră tot nemulțumiți.

3. Nereușita încercărilor împăraților de a aduce pe monofiziți în sânul bisericii a avut de urmare organizarea aparte a monofiziților și acapararea de către ei a câtorva biserici naționale, în care erezia s'a păstrat până azi. Aceste biserici sunt: cea coptică, iacobită și armeană.

Biserica coptică se compune din urmașii vechilor egipteni, cari se despărțiseră de biserică ortodoxă din cauza certelor monofizite. Dela copti se întinse monofizitismul și în Abisinia, Nubia și Etiopia. Numărul coptilor este azi abia de vreo 150.000. Căpetenia lor religioasă este *un patriarh*, care poartă titlul „*de Alexandria*” și locuște în Cairo. Afară de învățătura greșită despre o singură fire în persoana Mântuitorului Christos, coptii mai au și alte învățături și obiceiuri necreștine, împrumutate dela iudei și mahomedani.

Biserica iacobită își trage numele dela întemeietorul ei, călugărul *Iacob Zanzalul*, din E-desa († 578), care călători timp de 27 ani ca cerșetor prin Siria și Mesopotamia, spre a propovedui monofizitismul. Fiii acestei biserici sunt în cea mai mare parte sirieni. Patriarhul iacobit poartă titlul „*de Antiohia*“ și locuiește într-o mănăstire din Diarbekir. Ca și coptii, tot astfel și iacobii au pe lângă monofizitism și alte învățături și practici necreștine. O parte din iacobii s'a unuit cu biserica Romei. Restul celor neuniți atinge abia cifra de vreo 50.000 de suflete.

Biserica armeană primi monofizitismul în chip formal la un sinod local ținut la *Dovin* (505). Cu toate acestea monofizitismul nu e așa de pronunțat la armeni ca în celelalte biserici monofizite.

E de observat că toate bisericile monofizite socotesc pe Eutihie de eretic și totuș țin învățătura lui.

Monofeliții. Sinodul VI ecumenic.

1. Certele dintre monofiziți și ortodocși, care durară până la sfârșitul veacului VII, erau păgubitoare atât pentru biserică în genere cât și pentru împărăția bizantină, căci monofiziți urau nu numai pe ortodocși, ci și pe împărații ca pe unii cari protejau ortodoxia. Nevoia împăcării cu monofiziții o simți mai ales împăratul *Eraclie*, care purtă un lung războiu (614-628) cu perșii.

Pecând Eraclie trecea prin Asia Mică și Siria spre Persia, câțiva episcopi monofiziți îi declarară că ei ar primi învățătura despre cele două firi în persoana Mântuitorului Christos, dacă și ortodocșii ar admite că El a avut o *singură voință* = *θέλησις* și o singură lucrare = *ἐνέργεια*.

Propunerea păru împăratului admisibilă și cuprinsul ei ortodox. De aceea după întoarcerea din războiu, publică această formulă de împăcare, la care aderă *Sergie*, patriarhul Constantinopolului, *Cir*, patriarhul Alexandriei, și papa *Onoriu*. *Sergiu* și *Cir* încheiară chiar și un act de împăcare cu monofiziții, cari erau mulțumiți de triumful ereziei lor sub o nouă față, căci își ziceau: „*Ortodocșii au venit la noi, nu noi ne am dus la ei*“.

Impotriva formulei de împăcare se ridică însă cu multă energie *Sofronie*, patriarhul Ierusalimului. El susținea că *fiecare din cele două firi ale lui Iisus Christos, trebuie să-și aibă și voința sa, căci altfel n'ar fi depline, deoarece voința este o însușire necesară a firii. A zice dar că Christos a avut numai o voință, este a zice că El avea numai o fire. Prin urmare învățătura despre o singură voință sau monotelitismul nu este altceva decât un monofizitism deghizat.*

Ca să pună capăt disputelor acestora, care frământau acum din nou biserica, împăratul Eraclie dete (638) un *edict de credință*, prin care poruncia cu asprime să se admită numai o voință în Iisus Christos. Edictul n'avu nici un efect, așa în cât *Constant II*, urmașul lui Eraclie pe tron, se văzu silit să dea (647) un *edict*

dogmatic (τύπος), prin care se opria cu desăvârşire orice discuţiune despre o voinţă sau două în persoana Domnului Christos. Nici edictul lui nu putu linişti spiritele, ci mai mult le atârta. Călugărul african *Maxim* şi papa *Martin* îl combătură pe faţă. Împăratul puse să taie lui Maxim limba şi mâna dreaptă, iar pe Martin îl lăsă să moară de foame în exil, în Chersones. Cu aceasta însă nemulţumi pe toată lumea.

Urmaşul lui Constant, împăratul *Constantin Pogonatul*, pentru a face să se sfârşiască odată turburările din biserică, convocă în **Constantinopoli (680), al şaselea sinod ecumenic**, care se mai numeşte şi **trulan**, pentru că s'a ţinut în sala boltită προῦλλος a palatului imperial.

Sinodul condamnă montelitismul şi formulă învăţătura ortodoxă, hotărînd că : *în Iisus Christos sunt două voinţi şi două lucrări corespunzătoare celor două firi, neamestecate şi neschimbate, neîmpărţite şi nedespărţite, neopuse una alteea, ci cea omenească supunându-se întru totul celei dumnezeieşti».*

Între cei condamnaţi ca eretici monoteliţi de acest sinod este şi *papa Onoriu*. Înşişi delegaţii papali subscriseră fără nici o împotrivire condamnarea lui, iar *papa Leon II* o confirmă. Mai târziu, când papii începură să pretindă că ei nu sunt supuşi greşelii şi când făceau toate eforturile ca această nesocotită pretenţiune a lor să fie proclamată dogmă, condamnarea lui Onoriu le sta în cale, ca o piedică de neînvins, şi teologii papistaşirecurseră la tot felul de mijloace, ca să spele pe Onoriu de erezie. Astfel istoricul *Baroniu* († 1607) scorni că răsăritenii ar fi falsificat actele sinodale, numai ca să pună şi pe Onoriu între condamnaţi, dar scornitura lui nu prinse.

După anul 1870, când s'a proclamat ca dogmă că papii nu pot greși, s'a zis că sinodul VI ecumenic a condamnat pe Onoriu, numai pentru că nu și-a făcut datoria de a se opune cu energie monotelitismului, dar nu pentru că ar fi căzut în această erezie. Textul hotărîrii sinoodale răstoarnă însă și această susținere și închide apusenilor orice porțiță de ieșire din încurcătură.

Cu acest sinod se sfârșesc disputele christologice, adică cu privire la persoana Mântuitorului Christos, care—începând dela Arie—au turburat pacea bisericii mai mult de 300 de ani.

2. În urma condamnării de către sinodul VI ecumenic, monotelitismul se stinse repede. Numai *maroniții*, de pe muntele Libanului, mai sunt azi monotelii.

Secta aceasta își trage numele dela sfântul Maron, întemeietorul celei mai însemnate mănăstiri a sectei și are ca șef, un patriarh, care se intitulează: «*Patriarh al Antiohiei și al întregului răsărit*».

Dela sfârșitul veacului XVIII, maroniții s'au unit cu biserica Romei și au primit învățătura de credință și în mare parte și organizațiunea bisericească a romano-catolicismului. Numărul lor e de vreo 200—300 mii de suflete.

3. Sinoadele V și VI ecumenic s'au ocupat numai de definirea învățăturii dogmatice, iar asupra disciplinei bisericești n'au hotărît nimic, așa că dela ele n'avem nici un canon. Certele monofizite și monotelite slăbiră însă mult ordinea și disciplina din biserică, de aceea se simția nevoie de întărirea ei. În acest scop împăratul

Justinian II convocă, cu consimțământul patriarhilor, un *sinod în Constantinopoli, la anul 692*. Sinodul se ținu tot în sala boltită a palatului împărătesc și de aceea se numește și *al doilea sinod turlan*, iar pentru că chemarea lui era de a complecta sinoadele V și VI ecumenice, s'a numit și *quinisext* sau *al cinci-șaselea*. Mulți îl socotesc chiar ca VI ecumenic, considerându-l ca o urmare a celui din 680.

La acest sinod au luat parte peste 200 de episcopi din toată biserica și s'au făcut 102 canoane de o mare importanță. Astfel s'au întărit hotărârile dogmatice și canoanele tuturor sinoadelor ecumenice de până atunci, ale mai multor sinoade locale și ale câtorva părinți bisericești, s'au recunoscut din nou patriarhului de Constantinopoli aceleași drepturi ca papii dela Roma, s'a oprit zugrăvirea Mântuitorului în chip de miel, s'a condamnat celibatul clerului, admis de biserica de apus, cum și obiceiul practicat tot de apuseni și de armeni, de a mânca lapte, brânză și ouă în postul cel mare și s'au luat o mulțime de măsuri înțelepte pentru stârpirea tuturor re-
lelor din biserică.

Din cauză că acest sinod confirmă pentru a treia oară drepturile patriarhului de Constantinopoli și condamnă unele practici și obiceiuri ale bisericii din apus, papii și teologii apuseni nu-l recunosc ca ecumenic.

40.

Eresul iconoclaștilor. Sinodul VII ecumenic. Eresul pavlicienilor.

1. Venerarea sfintelor icoane își are începutul chiar din vremea Mântuitorului Christos, căci, după o tradiție veche, cea dintâi icoană creștină

ar fi însuș „chipul Domnului cel nefăcut de mână“, sau „sfânta mahramă“, adică întipărirea feții Domnului în chip minunat pe mahrama întinsă Lui de pioasa Veronica, în drumul spre Golgota, ca să se șteargă de sudoare. După o altă tradițiune, sfântul evanghelist Luca ar fi făcut cea dintâi icoană a Maicii Domnului. În timpul persecuțiunilor, icoanele au trebuit să fie puține la număr și ținute ascunse prin case și catacombe, dar din veacul IV, decând creștinismul a fost proclamat religiuine de stat, ele se înmulțiră considerabil și împodobiau pereții bisericilor și ai caselor.

Biserica a învățat întotdeauna că sfintelor icoane se cuvine *venerare* (προσκύνησις), iar nu *adorare* (λατρεία), care se dă numai lui Dumnezeu. Însăș venerarea se dă persoanelor sfinte înfățișate în sfintele icoane, iar nu materiei din care sunt ele făcute, ori chipurilor de pe ele. Lipsa de cultură a poporului de jos și specula cu cele sfinte a unora din clerici au împins însă adeseori venerarea sfintelor icoane și a sfintelor moaște până, la adorare, amenințând astfel să reînvie idololatria. Această primejdie era mare prin veacul al VII. A trebuit să se mai adaoge și învinuirile iudeilor și ale mahomedanilor, că creștinii se închină icoanelor ca lui Dumnezeu, pentru că împărați nesocotiți să înceapă o luptă aprigă împotriva sfintelor icoane și a sfintelor moaște.

Această luptă, care a durat, cu întreruperi, peste o sută de ani și care a avut loc mai ales în biserica de răsărit, este cunoscută de istorie sub numele de *iconomahism* (εἰκόν = icoană și μάχη = luptă) sau *iconoclasm* (εἰκόν și κλασμός = sfărâmare).

Cel dintâi împărat iconomah a fost *Leon Isaurul* (717-741), care în copilărie fusese cioban și era împărat viteaz, dar n'avea cultură, ca să pătrundă spiritul creștinismului. Printr'un edict, el declară mai întâi cultul sfințelor icoane de idolatrie și opri sub pedeapsă aspră închinarea la ele, iar după aceea (726) porunci să se distrugă orice icoane și sfinte moaște atât din biserici cât și de prin case. Se începu un adevărat jaf în tot imperiul. Nenumărate lucruri de artă, de o valoare neprețuită : picturi, gravuri, sculpturi în lemn, mozaicuri, manuscrise, sfinte moaște, dimpreună cu sicrie prețioase etc. fură distruse fără milă.

Zadarnice fură protestările lui *Gherman*, patriarhul Constantinopolului, ale lui *Grigore II*, papa Romei, și mai ales ale sfântului *Ioan Damaschin*, căci rezultatul n'a fost decât că Gherman a fost destituit, papii i-s'a luat de sub jurisdicție Iliricul și s'a dat patriarhului de Constantinopoli, iar sfântul Ioan Damaschin a fost nevoit să trăiască toată vieța pe pământul arab.

Fiul și urmașul lui Leon, *Constantin V*, poreclit *Copronim* sau *Cabalin*—pentru că mergea vorba că ar fi spurcat apa din cristelniță când a fost botezat și că mirosia a cal—fu un luptător și mai fanatic împotriva sfințelor icoane. El convocă la anul 754 un sinod la Constantinopoli, care declară de idolatrie cinstirea sfințelor icoane. Hotărârile sinodului nu avură nici o putere, pentru că întreg clerul și poporul erau împotriva a totce era artă religioasă reprezentativă și persecută fără cruțare pe oricine se opunea voinții sale. Mulți monahi suferiră chinuri

și moarte martirică și numeroase mănăstiri fură prefăcute în căzărmi sau grajduri împărătești.

Nici cu urmașul lui Copronim, cu *Leon IV Cazarul*, nu se schimbară lucrurile în bine, căci și acesta fu protivnic cinstirii icoanelor, când se convinge că n'au dispărut cutotul. După moartea lui însă, soția sa *Irina* — în calitate de regentă — restabili cultul icoanelor. Dimpreună cu patriarhul *Tarasie*, ea convocă al VII sinod ecumenic, la *Niceia* (787).

Mai mult de 300 de episcopi luară parte la sinod și *declara*ră de ortodoxă cinstirea sfințelor icoane, stabilind că lor nu se dă adorare, care se cuvine numai lui Dumnezeu, ci venerare și că aceasta se reduce la persoana înfățișată de icoană, iar nu la materia icoanei, nici la chipul de pe ea.

Sinodul făcu și 22 de canoane și întări pe cele 102 date de sinodul al cinci-șaselea.

Lupta împotriva sfințelor icoane izbucni din nou cu furie de nedescris pe vremea împăratului *Leon Armeanul* (813—820). Pretextul era că cultul icoanelor ar fi cauza pentru care Dumnezeu nu mai ajută armatelor sale să iasă victorioase în războiu. În contra măsurilor împărătești se ridică sfântul *Teodor Studitul*, starețul renumitei mănăstiri *Studion*, din Constantinopoli. Prin viu graiu și prin scris, el apără cu tărie și pricepere fără pereche venerarea sfințelor icoane și nici chinurile nici exilul nu-l făcură să dea înapoi.

Împărații *Mihail Balbul* și *Teofil* fură tot

iconomahi. După moartea lui Teofil însă, soția sa *Teodora*, rămânând regentă, urmă pilda împărătesei Irina și restabili pentru totdeauna cultul sfintelor icoane într'un *sinod*, ce se ținu în *Constantinopoli, la anul 842*. În duminica întâi a postului mare din acel an, sfintele icoane fură așezate în biserici cu mare cinste. Biserica noastră serbează de atunci această duminică într'un chip deosebit, sub numele de *duminica ortodoxiei*.

3. Pe la jumătatea veacului VII, pecând biserica era frământată de certele monotelitice, se ivi în Asia Mică o erezie, cunoscută sub numele de *pavlicianism*.

Intemeietorul pavlicianismului este un oarecare *Constantin*, dintr'un orășel de lângă Samosata. Indelețnicindu-se mult cu citirea Sfintei Scripturi și neavând destule cunoștințe pregătitoare, ca să poată s'o înțeleagă cum se cuvine, el căzu în rătăcirea gnostică și maniheică, că ar exista doi Dumnezei, unul bun și altul rău. Dumnezeii cel bun—zicea el—a făcut Ierusalimul cel de sus, iar Dumnezeul cel rău a făcut lumea și trupul omului, care din această cauză sunt rele. Iisus Christos, venind în lume ca să mântuiască pe om, a avut numai trup aparent. Invățătura sa a fost falsificată de apostoli—afară de sfântul apostol Pavel—și de preoți. Concluzia la care ajunsese Constantin fu deci că biserica trebuia reformată pe baza celor cuprinse în epistolele sfântului apostol Pavel. Reforma o și făcu el, așa cum se pricepu și anume desființând ierarhia, căci, după el, fiecare creștin e preot; nu recunosc trebuința de biserici și de un anumit cult, ci rânduind ca fiecare să se roage

în particular și cât mai mult; înlătură cinstirea sfințelor icoane, posturile și sfințele taine, afară de sfântul botez și sfânta euharistie, cărora le atribuia numai o însemnătate simbolică; declară căsătoria de taina tainelor, dar o permise până și între cele mai deaproape rude și recomandă evitarea oricărui amestec cu statul și cu societatea în genere, ca spurcate, etc.

Pentru ca să dea o înfățișare scripturistică rătăcirilor sale, se numi *Silvan*, după numele unuia din ucenicii sfântului apostol Pavel, iar celei dintâi comunități înființate de el în Armenia Mică îi dăde numele de Macedonia. Urmașii lui luară deasemeni numele altor ucenici ai sfântului apostol Pavel, ca de pildă: Tit, Timotei, Epafrodit, Tihic și altele.

Eresul pavlician se răspândi cu repeziciune, mai ales în Armenia și prin alte provincii ale Asiei. Impărații bizantini, în cea mai mare parte, procedară cu asprime împotriva pavlicienilor. Constantin fu ucis cu pietre (686) și multe alte căpetenii pavliciene suferiră moarte de martir. Ingroziți de persecuții, pavlicienii trecură pe teritoriul Arabiei, de unde năvăliau cu armele în imperiu. Invinși în nenumărate rânduri, ei se învoiră în cele din urmă cu Impăratul *Ioan Timiskis* (970), ca să se așeze prin Tracia, și să apere granița imperiului în contra bulgarilor, în schimbul acordării libertății religioase.

De aci se răspândiră, în timpul evului mediu, sub diferite numiri, ca: bogomili, evhiți, patari, catari, prin țările dimprejur și chiar prin apus. Resturi de pavlicieni se găsesc și la noi în țară, la *Cioplea*, lângă București.

CULTURA TEOLOGICA

Școalele teologice în secolul IV și V. Școala alexandrină și antiohiană. Reprezentanții.

În veacul IV și V știința teologică și literatura bisericească au atins cel mai înalt grad de înflorire. În special veacul IV și prima jumătate a veacului V formează epoca cea mai glorioasă, epoca de aur a literaturii creștine. Cauzele care au contribuit la înflorire sunt în prima linie pacea și liniștea de care s'a bucurat biserica decând creștinismul a fost recunoscut ca religie de stat, apoi lucrările pregătitoare ale părinților și scriitorilor bisericești din veacurile precedente și înfățișat activitatea rodnică a celor două vestite școli teologice, cea din Alexandria și cea din Antiohia, care lucră mai departe și se dezvoltă cu statornicie în direcțiunea pe care o apucase fiecare dela început.

Reprezentanții de frunte ai *școlii alexandrine* din acest timp sunt:

1. Sfântul *Atanasie cel Mare*, numit și părintele ortodoxiei. El era de neam din Alexandria. Inzestrat de Dumnezeu cu multă pricepere și energie, își câștigă de timpuriu o întinsă cultură și se exersă în viața pioasă pe lângă *sfântul Antonie*, părintele monahismului, sub a cărui conducere trăi mai mulți ani. Când Arie începu să predice erezia sa, întâlni în Atanasie adversarul cel mai puternic. Deși numai diacon, el combătu cu mult succes erezia ariană în Alexandria și înaintea sinodului I ecumenic, din

Niceia, atrăgându-și admirațiunea tuturor. Ajungând episcop al Alexandriei, el fu ținta atacurilor ariene. De cinci ori a fost exilat, așa că din 45 de ani cât a fost episcop, aproape 20 i-a petrecut în exil. Cu toate acestea n'a știut ce este șovăirea și Dumnezeu l-a răsplătit chiar în această viață, pentru că a murit în scaunul episcopal (373) în vârstă înaintată și mulțumit că a văzut descompunerea arianismului, împotriva căruia luptase toată viața. Din numeroasele sale scrieri cele mai însemnate sunt: *Cuvântările împotriva arienilor* și *Viața sfântului Antonie cel Mare*.

2. *Sfântul Vasile cel Mare*, episcopul Cezareei Capadociei. Mama sa *Emilia* și bunica sa *Macrina* îi deteră din pruncie o educație creștinească. Dela filosofii și retorii din Cezareea, din Constanrinopoli și Atena, învăță tot ce se putea învăța pe vremea aceea. După ce-și sfârși studiile și călători prin Palestina, Siria și Egipt, pe unde vizită mănăstirile de călugări și călugărițe, se retrase într'o singurătate din *Pont* și înființă acolo o mănăstire, pe care o organizează cum crezu mai bine și în care viețui el însuș mai multă vreme. Organizățiunea dată acestei mănăstiri și regulile statornicite de el pentru viața monahală se păstrează până astăzi în toate mănăstirile ortodoxe. Când era în vârstă de 35 de ani fu făcut preot, iar după 6 ani episcop al Cezareei Capadociei. Nu păstori însă decât 9 ani, căci muri (378) fără să fi implinit 50 de ani.

Sfântul Vasile cel Mare este una din figurile cele mai mărețe ale creștinătății. El era un ilustru învățat, un aspru ascet, un mare flan-

trop și un vrednic episcop. Deși episcop, a trăit totuș în cea mai mare simplitate, ca un ade-vărat ascet. Dovadă despre vastele sale cuno-știnți teologice și profane sunt numeroasele sale scrieri *împotriva arienilor, a pnevmatomahilor, de interpretare a Sfintei Scripturi, regulele monahale, epistole, canoane, liturghia* sa și altele. Ca filantrop și-a câștigat mari merite în timpul când o foamete cumplită bântuia Ceza-reea și a înființat un spital mareț din averea sa proprie. Ca episcop el a știut să pună frâu luptelor ariene și să câștige respectul până și al celor mai mari dușmani ai săi. Astfel este memorabil răspunsul pe care l-a dat guvernatorului *Modest*, care se pusese în serviciul ari-enilor: „*In zadar mă ameninți — îi zicea el — cu confiscarea averii, căci nu vei găsi la mine decât aceste haine purtate și câteva cărți. De exil nu mă tem, căci tot pământul este al Domnului, căruia îi servesc. De moarte iarăși nu mă înfricoșez, căci ea mă va uni mai de-grabă cu Dumnezeu în fericirea cerească, pe care o doresc atât de mult*“. La întâmpi-narea guvernatorului: „*Așa de îndrăzneț n'a vorbit nici un episcop cu mine*“, sfântul Va-sile răspunse: „*Poate că n'ai dat până acum peste un episcop ortodox*“.

3. *Sfântul Grigore de Nazianz sau Teolo-gul*. Ca și sfântul Vasile, el era capadocian, născut în Arianz, (lângă orașul Nazianz), unde tatăl său era episcop. Prieten din copilărie cu sfântul Vasile, făcu aceleași studii, aceleași că-lătorii și petrecu aceeași viață retrasă în mănăstirea din *Pont*. Numai uneltirile arienilor îm-

potriva tatălui său îl făcură să părăsiască mănăstirea. Hirotonit preot, contra voiei sale, se retrase din nou în singurătate, dar după un an (înduplecat de rugăciunile tatălui său) se întoarse înapoi. Făcut episcop de sfântul Vasile pentru o episcopie în privința căreia era neînțelegeră, sfântul Grigore nu primi scaunul episcopal, ci rămase în Nazianz pe lângă tatăl său, până ce acesta încetă din viață, după care iarăși se retrase în singurătate. Pentru a treia oară fu silit să părăsiască singurătatea, fiind chemat să ocupe scaunul episcopal din Constantinopoli, unde arienii ajunseseră atotputernici. Prin cuvântările care-i atraseră numele de „Teologul” și prin tactul cu care procedă, izbuti să învingă desăvârșit arianismul, care fu condamnat definitiv de sinodul II ecumenic, prezidat de el. Când însă câțiva episcopi murmurară împotriva urcării sale pe scaunul arhiepiscopal, el părăsi Constantinopolul și se retrase în singurătatea atât de dragă lui, a Capadociei, și nu mai eși din ea până la moarte (390). Afară de cuvântări mai avem dela sfântul Grigore *un mare număr de epistole și poezii*, de o rară frumusețe.

4. *Sfântul Grigore de Nisa*, († 395) fratele și ucenicul sfântului Vasile cel Mare. A fost mai întâi căsătorit și, după moartea soției, a fost preot și apoi episcop al Nisei. În profunditatea speculațiunii teologice, el întrecu și pe fratele său. La aceasta i-a ajutat mult studiul serios al operelor lui Origen, din care a împrumutat și unele idei greșite. Cea mai însemnată lucrare a sa este: „*Marele cuvânt catehetic*” care este o expunere filosofică pe scurt a Dogmaticii cre-

știne Mai are apoi scrieri polemice și o mulțime de omilii și comentarii la Sfânta Scriptură.

Afară de acești reprezentanți de prima ordine și de o ortodoxie nepătată ai școlii alexandrine, mai sunt și alții mai puțin însemnați sau a căror ortodoxie a fost întunecată de unele învățături eretice, pe care le-au profesat.

Intre cei dintâi putem număra pe *sfântul Kiril, episcopul Alexandriei*, luptătorul cel mai aprig împotriva eresului lui Nestorie și însemnat scriitor, și pe *sfântul Macarie cel Mare*, un renumit ascet din pustiul scitic (Egipt) și autor de scrieri ascetice. Intre cei de al doilea pe *Eusebiu, episcopul Cezareei din Palestina, părintele istoriei bisericesti* și mare apologet, care în luptele cu arienii a alunecat dela învățatura cea dreaptă și a susținut semi-arianismul și pe *Didim cel Orb*, unul din cei mai renumiți dascăli ai școlii catehetice din Alexandria, condamnat de sinodul VII ecumenic, fiindcă împrumutase unele idei greșite dela Origen.

II Școala antiohiană are în acest timp un singur reprezentant celebru, pe *sfântul Ioan Gurădeaur*.

Sfântul Ioan s'a născut în Antiohia. Tată-su murind de tânăr, fu crescut cu multă îngrijire de pioasa sa mamă, *Antuza*. Dela Libaniu, învăță retorica cu atâta succes, că acesta se gândia să-l lase urmașul său. Dupăce practică câțva timp advocatura, se lăsă de ea și se îndeletnici cu studiul Sfintei Scripturi și cu viața pioasă, mai întâi în casa părintească și apoi în mănăstire și într'o peșteră. Hirotonit diacon, apoi preot în Antiohia, se ilustră ca predicator prin extra-

ordinarul său talent oratoric și printr'o bogată activitate ca scriitor. Înălțat fără voie pe scaunul patriarhal din Constantinopoli, sfântul Ioan ajunsese în scurtă vreme—prin celebrele sale cuvântări și prin regula și buna rânduială ce introduse în biserică—să fie pe atât de iubit de credincioși, pecăt era de urît de unii din clerici și de împărăteasa *Eudoxia*.

Un sinod ținut *la Stejar* (430), sub prezența intrigantului episcop al Alexandriei *Teofil*, îl depuse și-l condamnă la exil. Producându-se însă un cutremur de pământ în noaptea care urmă după plecarea sa în exil, poporul se răsculă și împărăteasa fu nevoită să-l cheme înapoi și să i ceară iertare. După două luni fu trimis însă în exil din nou și pentru totdeauna din cauză că înfieră cu asprime niște obiceiuri păgânești la inaugurarea statuii împărătesei și pronunță într'o predică la sărbătoarea Tăierii capului sfântului Ioan Botezătorul, următoarea frază: „*Iarăș se înfurie Irodiada, iarăș se mânie, iarăș joacă și cere capul lui Ioan pe taler*”. Acum fu exilat într'o localitate pustie, numită Cucuz, în Armenia Mică, unde și muri în anul 407, pronunțând cuvintele: «*Slavă lui Dumnezeu pentru toate*».

Sfântul Ioan Gurădeaur este cel mai mare predicator al creștinătății. Dela el ne-au rămas sute de cuvântări, aproape asupra întregii Sfinte Scripturi, sute de epistole, tratate morale, liturghia care poartă numele său etc.

Tot din școala antiohiană fac parte și *Diodor, episcopul Tarsului, Teodor al Mopsuestiei și Teodoret al Cirului*, ale căror scrieri însă au fost condamnate de sinodul V ecumenic.

Școala siriană. Cultura teologică în apus în secolele IV și V.

1. Încă din veacul II exista în orașul Edesa din Mesopotamia o renumită școală teologică, a cărei vază a mers crescând până la începutul veacului V. Această școală cultiva, ca și cea din Antiohia, interpretarea istorico-gramaticală a Sfinței Scripturi și punea deosebit preț pe viața ascetică. Disprețul către interpretarea alegorică, o făcu să lupte, alături de școala din Antiohia, împotriva celei din Alexandria și să cază în erezia nestoriană, al cărui focar și azil ajunse după ce nestorianismul a fost condamnat de sinodul III ecumenic. Din această cauză și fu desfintată de împăratul *Zenon*, în anul 489. Din ruinele ei se înalță pe țăranul Persiei școala din *Nisibi*.

Reprezentanții de frunte ai școlii siriene sunt:

1. *Afraates*, supranumit „*înțeleptul persan*”, stareț și apoi episcop într-o mănăstire nu departe de Mosul, ascet sever și autor a 22 omlilor, dispuse în ordine alfabetică, după cele 22 de litere ale alfabetului sirian.

2. *Sfântul Efrem Sirul*, născut pe la 300 în *Nisibi*, care pe atunci făcea parte din Siria și prinurmăre din împărăția romană. El fu crescut de mic în frica lui Dumnezeu și se dedică de tânăr vieții ascetice. Luă parte împreună cu episcopul său, la sinodul I ecumenic, deși nu era încă cleric și fu după aceea conducătorul școlii din *Nisibi*. Când *Nisibi* căzu sub stăpânirea perșilor (363), el se retrase pe teritoriul roman, la

Edesa. Deși sfântul Efrem a fost simplu preot, iar după alții numai diacon, totuși a exercitat o mare înrâurire asupra contemporanilor săi, prin talentu i oratoric, prin viața exemplară și prin întinsele sale cunoștințe. Dela el au rămas o mulțime de scrieri, constând din *omilii*, *comentarii la Sfânta Scriptură*, *imne și rugăciuni* dintre care unele precum este: „*Doamne și stăpânul vieții mele...*“ se citesc și astăzi în biserică. Sirienii i-au dat numele de: *Profetul sirian*, *Trompeta siriană*, *Lira Duhului Sfânt*, etc.

II. Către sfârșitul veacului IV și în prima jumătate a veacului V, cultura teologică ajunsese și în apus la apogeu.

Cei mai însemnați reprezentanți ai ei sunt:

1. *Sfântul Ambroziu*, episcopul Milanului († 397). Era originar din Galia, unde tatăl său fusese prefect. Rămas orfan de tată, veni cu mama și frații la Roma, studie dreptul și ajunsese în curând guvernatorul provinciilor Liguria și Emilia, cu reședința la Milan. Incetându d'n viață episcopul acestui oraș, era mare ceartă între arieni și ortodocși în privința alegerii noului episcop. Când era să se facă alegerea, Ambroziu veni în biserică, ca să păstreze ordinea. Un copil din mulțime strigă: „*Ambroziu să fie episcop*“. Poporul luă aceasta drept un semn ceresc și aclamă pe Ambroziu ca episcop. El se împotrivi și spuse că n'a primit nici botezul, ci e abia catehumen, dar poporul stărui și el trebui să cedeze în cele din urmă.

Ca episcop, Ambroziu se devotă ca totul chemării sale și studiului teologic. El este un mare

ascet, căci postia în toate zilele afară de duminici și sărbători, și a întemeiat mănăstiri de călugări și călugărițe, pentru care a compus o mulțime de scrieri. Autoritatea sa morală era așa de mare, că el muștra și pe împărați. Astfel când *Teodosie cel Mare*, puse să măcelăriască 7000 de oameni în amfiteatrul din Tesalonic, pentru că se revoltaseră împotriva lui, îl certă cu strășnicie și nu-l primi la sfânta împărțire decât după ce făcu pocăință 8 luni de zile și și ceru iertare în biserică. Tot asemenea în cercarea lui *Valentinian II*, de a pune din nou statuia zeiței Victoria în senatul roman și a împărătesei *Justina* de a lua cu armele o biserică din Milan pentru arieni, fură zădărnice de împotrivirea sa.

Ambroziu a fost tipul adevăratului episcop creștin, cum a zis împăratul Teodosie: „*Cunosc un singur episcop vrednic de acest nume și acela e Ambroziu*“. Dela el ne au rămas multe scrieri. Cele mai multe și mai bune au caracter moral și sunt *cuvântări*, scrieri despre *datoriile preoților*, *despre fecioare*, *epistole*, *imne religioase* etc. Tot el este și autorul liturghiei, care se săvârșește și până azi în Milan.

3. *Fericitul Ieronim*, născut la Stridon în Dalmația. Studie la Roma și la Trier, în Galia, și duse la început o viață ușuratică, dar în urmă se făcu călugăr și trăi în cea mai desăvârșită asceză, stând mai mult prin răsărit și anume prin Antiohia, Palestina, Constantinopoli și Egipt. La Roma s'a mai întors numai puțin timp, pe vremea papii *Damasus*, dar făcându-și mulți dușmani, din cauza firii sale impulsive, se re-

trase iarăși în răsărit, înființă o mănăstire aproape de Bethlehem și trăi acolo până la moarte (420).

El este unul din cei mai învățați bărbați pe cari i-a avut biserica. Cunoștea foarte bine limbile latină, greacă și ebraică și citise aproape tot ce se scrisese în aceste limbi.

Opera sa cea mai însemnată este *traducerea Sfintei Scripturi* în limba latină, după textul original, adică Vechiul Testament din ebrește și Noul Testament din grecește. Traducerea lui a fost primită cu timpul ca text oficial în biserica de apus și este și astăzi singurul text după care se conduce biserica romano-catolică. Ea poartă numele de *Vulgata*. A mai scris apoi introduceri în Vechiul și Noul Testament și chestiuni de geografie și arheologie ebraică. În domeniul istoriei a făcut începutul istoriei literaturii bisericești cu opera: *De viris illustribus*. Pe terenul dogmatic și polemic a scris mai ales împotriva pelagianilor

3 *Fericitul Augustin*, născut la Tagaste în Numidia. Tatăl său era păgân, iar mama sa, *Monica*, era o foarte pioasă creștină. Fiind de o deșteptăciune rară, studie cu mult succes filosofia și retorica în Cartagena, dar ducea viață destrăbălată.

Religiunea mamei sale o desprețuia, cum spune el singur „*ca pe un basm băbesc*“, pe când maniheismul îl atrase prin făgăduiala minci-noasă că împărtășește o știință mai înaltă și-l ținu în mreșile sale 9 ani. Ca profesor de retorică în Tagaste și în Cartagena și apoi în Roma și Milan, se bucură de o foarte bună re-

putațiune, dar se simția nemulțumit. Lacrămile mamei sale și predicile sfântului Ambroziu, care-l atrăgeau prin forma lor desăvârșită îl îndrumară pe căi mai bune, dar totuș nu-l duseră la calea adevărului.

Nu-i venia să se lase de petreceri și să primiască botezul, începând însă să citiască Noul Testament. O luptă puternică se deslănțui acum în sufletul său, între înclinarea spre plăceri și glasul conștiinței. Intr'o zi, când turburarea sufletească era mai mare, auzi în grădină un glas de copil care zicea: *Tolle et lege = Ia și citește*. Luă Noul Testament în mână și-l deschise la epistola către romani XIII, 13 unde e scris: *„Să umbăm cu cuviință ca ziua, nu în ospete și în beții...»* Din acea clipă fu un alt om. În curând se lăsă de profesorat și se pregăti de botez, pe care-l primi dela sfântul Ambroziu. Intorcându-se în Africa, fu hirotonit preot și după aceea episcop de *Hipo-Regius* și fu până la sfârșitul vieții (430), un episcop model și cel mai înflăcărat luptător împotriva maniheilor, a donatiștilor și a pelagienilor. Fericitul Augustin este cel mai genial scriitor bisericesc al apusului. Romano catolicii îl numără chiar între sfinți. Biserica noastră, având în vedere că învățătura lui nu e scutită de greșeli în materie de credință, îi dă numai titlul de *fericit*.

Aproape nu-i ramură teologică în care el să nu fi scris ceva. Scrierile cele mai vrednice de numele lui sunt însă *Confesiunile* și opera filosofică, *Civitate Dei*, în care apără creștinismul contra păgânismului.

Afară de acești trei mari reprezentanți ai teo-

logiei apusene din acest timp, merită să fie amintiți, ca mai puțin însemnați și *Ilariu*, episcopul *Pictaviei*, un aprig luptător împotriva arianismului numit și sfântul Atanasie al apusului, *Papa Leon I cel Mare*, *Rufin de Aquileea*, traducătorul în latinește al mai multor opere ale părinților și scriitorilor bisericești din răsărit, *Paul Orosiu*, istoric și *Petre Chrisologul*, mitropolit al Ravenei și renumit predicator, numit și Gurădeaur al apusului.

43.

Starea culturii teologice în răsărit și apus în veacurile VI și VII. Cauzele decăderii ei.

I. Ezeziile ariană, nestoriană, monofizită, monotelită și în cele din urmă iconomahismul pricinuiră un nespus de mare rău bisericii. Ele dădură prilej împăraților să se amestece în desbateră și rezolvirea chestiunilor bisericești și să-și impună în multe cazuri părerea și voința lor, chiar cu puterea armelor. Cine nu se supunea poruncilor împărătești, avea să sufere urgia împărătească.

Mulți din marii ierarhi și apărători ai ortodoxiei au fost prigoniți și exilați de împărați, pentru că nu voiau să cedeze în fața ereticilor. Așa s'a întâmplat cu sfântul Atanasie și cu Ciril, patriarhii Alexandriei, cu patriarhul Gherman al Constantinopolului, cu Maxim Mărturisitorul, cu sfântul Teodor Studitul și cu mulți alții. În aceste vremi turburi, meritele adevărate și zelul pentru apărarea dreptei credințe erau socotite mai lesne ca lipsuri decât ca bune în-

sușiri și atât pe scaunele episcopale cât și în toate posturile însemnate din biserică fură înălțați bărbați fără merite, partizani ai diferitelor erezii, sau cel mult de acei cari se mulțumiau că însemnează ei personal ceva, iar în fața re-
lelor care bântuiau biserica rămâneau nepăsători. Aceste împrejurări vitrege contribuie în cel mai mare grad la demoralizarea clerului și la stricarea caracterelor.

Pe de altă parte năvălirile barbare, trecerea la arianism a celor mai multe popoare germane creștinate și mai târziu cuceririle arabilor mahomedani sunt tot atâtea cauze, care au ținut pe loc desvoltarea bisericii, dacă n'au dat-o cu mult înapoi.

În asemenea împrejurări nefavorabile, dinăuntru și din afară, se înțelege de sine că știința teologică și literatura bisericească îngenere, nu puteau propăși, ci au trebuit să decadă. Operele literare din aceste vremi sunt copieri, sau compilațiuni lipsite de originalitate, după cele din veacurile anterioare. Numai parte din cele îndreptate împotriva eresurilor și din cele scrise pentru apărarea cultului sfințelor icoane, sunt izvorâte dintr'un idealism mai pronunțat și prezintă mai multă originalitate.

II. Cei mai însemnați reprezentanți ai științei teologice la răsărit, în aceste veacuri, sunt :

1. *Ioan Scolasticul*, patriarh al Constantinopolului. S'a făcut cunoscut urmașilor printr'o colecție sistematică de canoane și de legi împărătești privitoare la biserică. Pentru aceasta este socotit ca *părintele dreptului bisericesc*, în răsărit.

2. *Ioan Scărarul*, starețul unei mănăstiri de pe muntele Sinai. Se numește «Scărarul», pentru că a compus o operă intitulată «Scara», în care expune 30 de exerciții ascetice, prin îndeplinirea cărora monahii se pot ridica, ca pe treptele unei scări, până la cel mai înalt grad de desăvârșire morală. Amândoi acești scriitori au trăit în veacul VI.

3. *Maxim Mărturisitorul*, cel mai mare scriitor bisericesc din răsărit, în veacul VII. Se trăgea dintr'o familie nobilă din Constantinopoli. Cea mai mare parte a vieții o petrecu însă în Africa și în apus, de unde lupta prin scrieri pline de erudiție și de entuziasm împotriva monotelitismului, patronat de împăratul bizantin Constant II. Din această cauză fu pus în lanțuri, i-se tăie limba și mâna dreaptă și fu trimis în exil în Colhida, unde și muri. Cele mai multe din scrierile sale sunt îndreptate împotriva monotelitismului, dar are și scrieri ascetice și mistice, cum e de pildă *Explicarea mistico-simbolică a sfintei liturghii*.

4. *Sfântul Ioan Damaschin*, cel mai renumit teolog răsăritean din veacul VIII. S'a născut și a trăit mult timp în Damasc, de unde și trage și numele de Damaschin. Aci fu sfetnicul califului, dar fiind bănuț că ține cu împărăția bizantină, se retrase în mănăstirea *sfântul Sava*, de lângă Ierusalim. De aci a dus el cu mult succes lupta cu condeiful împotriva iconoclasmului și a pavlicienilor. Pentru verva și frumusețea stilului, posteritatea i-a dat numele de *râu de aur* = χρυσόροπος. Opera sa principală este intitulată «Πηγή Γνώσεως = *Fântâna cunoștinței*» și

constă din trei părți. Partea întâi este o introducere filosofică în materie; în partea doua se face o privire istorică asupra ereziilor, iar partea treia cuprinde „*Expunerea precisă a credinței ortodoxe*“. Această dinurma parte, cunoscută sub numele de *Teologia sfântului Damaschin*, este cea mai veche expunere în toată regula a Teologiei Dogmatice și o lucrare de foarte mare valoare. Veacuri întregi ea n'a avut pereche și a fost folosită nu numai în răsărit, ci și în apus. A fost și muzicant renumit. El—se zice că—a inventat cele 8 glasuri din muzica bisericească orientală, a compus o mulțime de imne și ode și a adunat la un loc cântările care compun *Octoihul*.

Cu sfântul Ioan Damaschin se încheie șirul părinților bisericești din răsărit. De acum înainte, oricât s'ar distinge cineva prin vieța și scrierile sale, nu mai poartă numele de părinte bisericesc, ci numai de scriitor bisericesc.

Dintre scriitorii bisericești răsăriteni, dinainte de marea shismă, (1054), mai sunt de amintit *Teodor Studitul* († 826) curajosul apărător al cultului sfințelor icoane; învățatul patriarh al Constantinopolului *Fotie* și *Simeon Metafrastul* (veacul X), care a scris *Viețile Sfinților*.

III. În apus, reprezentanții mai de seamă ai culturii teologice au fost:

1. *Boețiu*, un senator roman, pe care împăratul Teodoric cel Mare îl ținu multă vreme închis și-l osândi la moarte (525), învinuindu-l de trădare de stat. Era filosof de seamă, cum ne dovedește lucrarea: *De consolatione philo-*

sophiae compusă de el în închisoare. Lui se datorește introducerea filosofiei lui Aristotel în teologia apuseană

2. *Casiodor*, un alt senator și mare demnitar roman, contimporan cu Boețiu, dar mai tânăr decât el. Sătul de lume, se retrase într'o mănăstire din Calabria, întemeiată de el, și trăi acolo până la o vârstă foarte înaintată, ocupându-se cu conducerea mănăstirii și cu compunerea de lucrări teologice. A făcut o istorie bisericească, prelucrată după istorici mai vechi și o carte în care se dau reguli cum trebuie să se explice Sfânta Scriptură și cu ce se ocupă fiecare disciplină teologică

3 *Dionisie Exiguul* sau *cel Mic*, un scit, născut, probabil, în Dobrogea de astăzi, iar mai târziu superior al unei mănăstiri din Roma. Bun cunoscător al literaturii bisericești orientale făcu o colecție de canoane, câștigându-și prin aceasta titlul de *părinte al Dreptului Bisericesc* pentru apus și introduse numărarea anilor dela nașterea Domnului, care poartă numele de *era dionisiacă* sau *vulgară*, de care se servește creștinătatea și astăzi.

4 *Sfântul Grigore cel Mare*, papă al Romei († 604). Se trăgea dintr'o familie de patricieni, se retrase însă de timpuriu în mănăstire. Fu apoi apocrisiar (nunțiu papal) în Constantinopol, unde făcu cunoștință de aproape cu literatura bisericească răsăriteană. Ca papă a fost un reformator al obiceiurilor clerului și al cântării bisericești, care dela el se numește *gregoriană*, un susținător hotărît al prerogativelor scaunului papal, un mare filantrop și patronul

misiunii de creștinare a anglo saxonilor și longobarzilor. Dela el ne au rămas un tratat de Pastorală, intitulat: *Liber regulae pastoralis*, un comentar moral la cartea Iob și 5 cărți de dialogi, din care cauză i-sa dat numele de «*Dialogul*». Tot lui i-se atribue și *liturghia mai nainte sfințită*, care se oficiază la noi în postul mare.

Cu Grigore cel Mare se încheie, pentru noi ortodocșii, șirul părinților bisericesti din apus. Din scitiorii de mai târziu putem aminti pe învățatul *episcop de Sevilla Isidor* († 636), trecut de occidentali între sfinți; *Beda Venerabilul* († 735), istoricul bisericii anglo-saxone; *Alcuin* († 804) deasemeni anglo-saxon și cel mai mare și mai stimat învățat al timpului său. A trăit la curtea împăratului Carol cel Mare, cu care împreună a organizat biserica și școala; *Rhobanus Maurus*, ucenicul lui Alcuin, cel dintâi mare învățat al germanilor; *Paul Diaconul*, un învățat longobard, contemporan cu Alcuin și trăitor, ca și el, la curtea lui Carol cel Mare; *Ioan Erigena Scolul*, cel mai mare învățat al apusului din veacul IX. A trăit la curtea regilor trancezi și apoi a celor anglo-saxonii. Se zice că a fost omorît cu pumnalele de propriii săi ucenici, pentru că era prea sever cu ei. E un scriitor original, dar învățătura sa este în cea mai mare parte rătăcită.

44

ORGANIZAREA BISERICII

Raporturile dintre biserică și stat în veacurile IV—IX în răsărit și apus. Ierarhia bisericească.

Căsătoria și celibatul clerului. Celibatul în apus și urmările lui.

• I. Dela recunoașterea religiei creștine, ca religie de stat de către Constantin cel Mare, raportul dintre biserică și stat — care până a-

tunci fusese un raport de dușmănie, pentru că statul persecuta biserica — se schimbă într'un *raport de înțelegere și sprijin reciproc*. Statul luă asupra-și îndatorirea de a clădi și întreține biserici, de a asigura existența materială a preoților și de a da bisericii tot concursul pentru aplicarea legilor și dispozițiunilor sale. El acordă bisericii o mulțime de *imunități*, adică de scutiri de dări, de obligațiuni și unele drepturi sau prerogative de mare însemnătate. Astfel preoții fură scutiți de plata dărilor către stat și li se acordă dreptul de a nu fi judecați de Tribunalele civile, ci de autoritatea bisericească; averile bisericesti fură deasemeni scutite de dările către stat, iar lăcașurile sfinte câștigară *dreptul de azil*, în virtutea căruia oricine era urmărit de autoritatea laică pentru vreun delict sau vreo crimă nu putea fi arestat cât timp se afla refugiat într'o biserică.

În schimbul acestor drepturi și privilegii, biserica da statului la rândul său prețiosul ei sprijin moral, înnobilând sufletele și îndemnând la supunere desăvârșită și din convingere față de autoritățile și legile statului.

Un rol important în acest fel de raport între biserică și stat au avut împărații. Insuș Constantin cel Mare se considera pe sine ca «*episcop în trebile din afară ale bisericii*» și toți împărații următori s'au amestecat — unii mai mult, alții mai puțin, — în afacerile bisericesti, în virtutea acestui titlu. Astfel împărații își spuneau cuvântul la facerea legilor bisericesti, la alegerea de episcopi și mitropoliți, la fixarea întinderii eparhiilor etc. Ei convocau sinoadele și

întăriau hotărârile luate de ele și tot ei judecau pe episcopi pentru delictele de drept comun, sau îi trimeteau în judecata vreunui sinod și primiau apelurile celor osândiți de sinoade. Unii împărați abuzară de drepturile lor și se amestecară chiar în disputele teologice, căutând să-și impună părerile. Acestea au fost însă numai excepții.

Acest raport dintre biserică și stat a domnit în întreaga biserică până la a doua jumătate a veacului V, când în apus s'a schimbat prin căderea imperului (476). Dela această dată înainte, episcopii occidentali dobândesc o mare influență în afacerile curat lumesti, prin aceea că în orașe, unde populația în majoritate era romană, aproape întreaga autoritate administrativă și judecătorească pe care până aci o exercitase statul, fu concentrată în mâinile lor. În special papa, ca cel dintâi episcop din tot apusul, își însuși, pe lângă puterea spirituală, și aproape toate drepturile politice pe care le aveau împărații romani. Cu chipul acesta, ierarhia înaltă din biserică de apus își perdu în mare parte caracterul spiritual, iar raportul dintre biserică și stat luă o altă întorsătură, întrucât supremația o avea biserică, iar statul trebuia să i-se supună.

II. Ierarhia bisericească constă acum, ca și mai înainte, din cele trei trepte: *episcopatul*, *presbiteratul* și *diaconatul*, fiecare cu atribuțiunile sale bine definite. Sarcina îngreindu-se însă prin înmulțirea afacerilor administrative și judecătorești, s'a simțit nevoie de crearea a noi trepte corespunzătoare la noi funcțiuni și trebuințe ale bisericii. Toate treptele din nou înfiin-

țate au însă ca bază cele trei trepte principale și se socotesc ca făcând un nou fel de ierarhie, așa zisa *ierarhie jurisdicțională*, adică cu puteri administrative și judecătorești, spre deosebire de *sfințita ierarhie*, adică cea care are puterea de a propovedui cuvântul lui Dumnezeu și a săvârși sfintele taine. Din ierarhia jurisdicțională fac parte:

1. *Arhiepiscopii*. Acest titlu se da episcopilor, cari ocupau cele mai însemnate scaune episcopale.

2. *Mitropoliții*. Acest nume se dă acelor episcopi a căror autoritate se întindea peste o întreagă provincie sau eparhie, în care se aflau mai mulți episcopi. Numele le-a venit dela orașele mari ale imperiului (*παιτρόπολις*), în care ei își aveau de regulă reședința.

3. *Exarhii* erau mitropoliții cei mai însemnați ai celor 4 (mai târziu 5) prefecturi și cari aveau sub ascultarea lor mai mulți alți mitropoliți. În apus ei purtau numele de *primați*.

4. *Patriarhii*. Acest nume s'a dat, începând din veacul IV, arhiepiscopilor din Alexandria, Antiohia, Roma, Constantinopoli și celui din Ierusalim.

Toate aceste 4 trepte s'au dezvoltat *din treapta episcopatului* și sunt superioare ei numai din punct de vedere jurisdicțional.

Din treapta presbiteratului au ieșit:

1. *Arhipresbiterii, protopresbiterii sau protopopii*. Aceștia erau cei dintâi preoți dintr'o eparhie, cari conduceau afacerile eparhiei, când era vacant scaunul episcopal, inspectau pe preoți și săvârșiau serviciul divin în oraș, dimpre-

ună cu mai mulți preoți și diaconi, subalterni ai lor.

2. *Arhimandriții, egumenii sau stareții* erau acei preoți dintre monahi, cari aveau conducerea unei mănăstiri.

Din treapta diaconatului avem:

1. *Arhidiaconii și protodiaconii*, cari erau cei dintâi între diaconii unei catredrale mitropolitane sau episcopale. Ei primiau adesea însărcinări administrative din partea chiriarhilor lor.

Afară de acești demnitari bisericești din treapta preoției și a diaconiei mai erau și alții, cari îndeplineau alte servicii pe lângă catredrale și cancelariile mitropolitane și episcopale.

Astfel erau: 1. *Economul*, îngrijitor de averea bisericii; 2. *Logotetul*, un fel de controlor al veniturilor bisericești; 3. *Schevofilaxul*, păstrătorul sfintelor vase și odoare bisericești; 4. *Hartofilaxul* sau arhivarul; 5. *Protecdicul*, șeful advocaților bisericești (defensorilor), însărcinați cu susținerea proceselor bisericii, ale văduvelor, orfanilor și celor săraci ș. a.

III. Încă dela început preoții puteau să fie atât căsătoriți cât și necăsătoriți. Bunul nume ce-și dobândi monahismul, făcu pe unii dintre sfinții părinți, cari au luat parte la sinodul I ecumenic, să propună ca pe viitor membrii ierarhiei bisericești să nu mai fie căsătoriți. Propunerea fu însă combătută cu multă căldură de un bătrân episcop și renumit acest egiptean, anume *Pafnutie*, care suferise munci și rămăsese fără un ochiu în timpul persecuțiunii lui Dioclețian. Acesta convinse pe membrii sinodului, că

nu-i bine să impună tuturor clericilor să fie necăsătoriți, pentru că puțini pot duce adevărata viață celibatară. Sinodul lăasă fiecărui candidat de preoție să-și aleagă, dacă vrea să se căsătorească sau nu înainte de a fi hirotonit și opri numai căsătoria după primirea hirotoniei. Sinodul VI ecumenic condamnă chiar celibatul preoților și al diaconilor și hotărăște ca numai episcopii să fie celibatari.

În apus s'a impus tuturor clericilor, până și ipodiaconilor, traiul celibatar, de un sinod ținut în *Elvira*, în Spania (pe la 305). Când biserica de răsărit a observat că în apus nu se ține seamă de hotărîrea sinodului I ecumenic, a condamnat acea practică la sinodul VI ecumenic, dar nici după aceasta biserica de apus n'a renunțat la ea. Cu toate că papii au luat diferite măsuri ca tot clerul se fie celibatar, ei n'au izbutit însă să-și îndepliniască această dorință în periodul acesta (până la marea shismă), căci în multe țări, preoții n'au voit să se supună poruncii papii.

Urmările constrângerii la viața celibatară au fost foarte păgubitoare din punct de vedere moral, căci clericii au început să trăiască în concubinaj și în relațiuni cu femei căsătorite, ceea ce era foarte grav și scandaliza nespus de mult pe credincioși.

Patriarhii. Sinoadele, ca formă supremă de ocârmuire în biserică. Patriarhul Constantinopolului față de ceilalți patriarhi.

1. Dintre toți mitropoliții, arhiepiscopii și exarhii din întreg imperiul roman, sinodul I ecumenic ridică la o deosebită cinste pe mitropoliții sau arhiepiscopii Romei, Antiohiei și Alexandriei. Sinodul II ecumenic adăose la aceștia și pe arhiepiscopul Constantinopolului sau Romei cea nouă, a doua capitală a imperiului, punându-l în locul al doilea, adică îndată după arhiepiscopul Romei și înaintea celor din Antiohia și Alexandria; iar sinodul IV ecumenic împărtăși de aceeași cinste și pe arhiepiscopul Ierusalimului, căruia încă de la sinodul I ecumenic i-se crease o pozițiune privilegiată. Acești cinci ierarhi și înalți demnitari bisericești primiră după aceea numele distinctiv de *patriarhi*. Patriarhul Romei luă însă de timpuriu numele de *papă*, care însemnează *părinte*. Acest nume l-a avut multă vreme și patriarhul Alexandriei, dar mai în urmă fu purtat numai de patriarhul Romei.

Patriarhilor le fu încredințată supravegherea în cele duhovnicești a întregii creștinătăți. Teritoriul imperiului roman fu împărțit între ei astfel: Patriarhul Romei avea supravegherea peste întreg apusul și Iliria; cel din Constantinopoli peste Tracia, Asia și Pont; cel din Alexandria peste Egipt, Libia și Pentapoli; cel din Antiohia peste Fenicia, Siria și Arabia; iar cel din Ierusalim peste Palestina. Numai puține biserici n'au

atârnat de patriarhi. Astfel au fost în apus biserica Africei, mitropolia din Cartagena, a Milanului, a Acvileei și a Ravenei, iar în răsărit biserica din insula Cipru. Mitropoliții acestor biserici se numiau *autocefali*, adică neatârnați de alții, sau de sine stătători.

Câte 5 patriarhii aveau drepturi și prerogative egale. Hirotoniau pe mitropoliții de sub jurisdicțiunea lor, cum și pe episcopii din ținuturile barbare, convocau pe mitropoliți la sinoadele particulare, primiau și judecau în sinod plângerile mitropoliților, etc. Ei nu puteau fi judecați decât de un sinod ecumenic, sub prezidenția unui patriarh, care trebuia să fie superior în rangul de onoare celui dat în judecată.

2. Atât patriarhii cât și mitropoliții nu exercitau ei singuri puterea administrativă și judecătorească încredințată lor, ci fiecare avea pe lângă sine câte un sinod : al patriarhului compus numai din mitropoliți, iar al mitropolitului compus din episcopi. Orice chestiune de mare importanță trebuia să treacă prin sinod.

Precum în fiecare patriarhie și mitropolie în parte sinodul este autoritatea cea mai înaltă, tot astfel este și în întreaga biserică *sinodul ecumenic* sau a toată lumea. El este forma supremă de ocârmuire a bisericii, atât în chestiunile de credință, cât și în cele de disciplină și cult. Hotărârile sale trebuie să se supună toată suflarea creștinească și ele nu pot fi schimbate decât de un alt sinod ecumenic. Și hotărârile sinoadelor locale și ale celor patriarhale pot avea această putere, dacă sunt aprobate de un sinod ecumenic. Fiindcă hotărârile sinoadelor ecume-

nice sunt valabile pentru toată lumea creștină, trebuiau să ia parte la ele episcopi din întreaga biserică. Îndeosebi patriarhii nu trebuiau să lipsiască, dar dacă unul din ei nu s'ar fi putut duce la sinod, din vreo cauză oarecare, era dator să-și trimită delegați, iar dacă nici aceasta nu era cu putință, atunci trebuia să dea consimțământul său la toate cele făcute de sinod.

3. Raportul patriarhului de Constantinopoli față de ceilalți patriarhi n'a fost totdeauna acelaș. La început, în timpul sinodului II ecumenic (380), când fu înființat acest patriarhat, patriarhul de Constantinopoli venia în rang imediat după al Romei, loc pe care și l-a păstrat și pe viitor, dar vaza sa a mers crescând. De unde la început autoritatea sa se întindea, după toată probabilitatea, numai asupra Traciei, sinodal IV ecumenic supune jurisdicțiunii sale și diecesa Asiei și a Pontului. Cu cât Constantinopolul câștiga în importanță, cu atât și autoritatea patriarhului de aci creștea, căci împărații din răsărit țineau ca patriarhul din capitala lor să fie cel dintâi patriarh creștin.

Cucerirea de către mahomedani (veacul VII) a teritoriului asupra căruia se întindea autoritatea celorlalți trei patriarhi orientali, contribuie în mare măsură la ridicarea patriarhului de Constantinopoli mai presus de ceilalți. Fiind rău priviți, împilați și chiar persecutați de mahomedani, cari vedeau în ei niște aliați ai bizantinilor, patriarhii de Antiohia și Ierusalim pierdură puțin câte puțin din autoritatea și libertatea lor de acțiune și, pentru a putea dăinui mai departe, trebuiră să-și îndrepte privirile și

să și pună nădejdea în patriarhul de Constantinopoli. Acesta într'adevăr le dete sprijinul moral și material ce putu, dar prin aceasta raportul dintre ei se schimnă. Cei trei patriarhi se simțiau, cum de altfel e natural în asemenea împrejurări, oarecum obligați față de patriarhul de Constantinopoli, din al cărui cuvânt nu puteau ieși, iar cu vremea ajunseră un fel de subalterni ai lui.

Această primă și puternică împrejurare, plus altele care s'au adăogat în decursul vremii, au făcut ca autoritatea patriarhului de Constantinopoli să crească foarte mult și ca raportul dintre el și ceilalți patriarhi orientali, să nu fie întru totul cel de mai înainte, adică un raport de deplină egalitate, cu o simplă prerogativă de onoare, ci un raport de subordonare al celor de al doilea față de cel dintâi.

4. Cam acelaș lucru se petrece și între patriarhii sau papii Romei și toți ceilalți patriarhi. Se știe că patriarhul Romei a fost socotit chiar dela început ca cel dintâi dintre patriarhi.

Sinodul I ecumenic a consfințit aceasta și nici un alt sinod ecumenic n'a tăgăduit-o. Înțâietatea sau primatul patriarhului Romei era însă numai ceva *onorific*. El era între ceilalți un *primus inter pares*, iar nicidecum superior lor, cu drepturi sau prerogative mai înalte. De altfel așa ceva nu este în spiritul creștinismului, căci Domnul Dumnezeu și Mântuitorul nostru Iisus Christos a zis sfinților săi apostoli: „*Cel ce voiește să fie mai mare între voi să fie vouă slugă*“. Din nenorocire însă, patriarhii Romei și-au pus în cap *că ei stau cu mult*

mai presus decât tot ceilalți patriarhi, că au dreptul de judecată și administrațiune asupra întregii biserici creștine, ea sunt singurii reprezentanți ai Mântuitorului Christos pe pământ și capi ai bisericii, etc., etc.

Mai multe cauze și împrejurări au venit în sprijinul acestor pretențiuni. Astfel :

1. Biserica din Roma era singură în tot apusul întemeiată de un sfânt apostol. Mai mult chiar, se răspândi de timpuriu legenda că sfântul apostol Petru, nu numai că a înființat biserica aceasta, ci a și păstorit-o, ca cel dintâi episcop al ei, timp de 25 ani și că el fusese rânduit de Domnul să fie capul bisericii. Aceasta făcea ca papii să apară într'o lumină foarte favorabilă, căci începură a fi socotiți capi ai bisericii, ca unii ce ședeau pe scaunul sfântului Petru.

2. Mutarea capitalei imperiului din Roma la Constantinopoli, făcu ca papa să rămână cel mai însemnat personaj din Roma, iar când imperiul de apus căzu în mâinile barbarilor (476) papa ajunse să fie privit chiar ca urmaș al împăraților romani și să-și însușiască și o sumă de drepturi politice.

3. Biserica din Roma primi numeroase donațiuni în bani, odoare și chiar teritorii și, fiind în stare înfloritoare din punct de vedere material, câștigă și moralmente.

4. Turburările provocate în răsărit de diferitele erezii au folosit iarăș papilor, pentru că apusul a fost mai puțin atins de ele și răsăritenii au fost nevoiți de multe ori să apliceze la papi, ca la niște arbitrii, pentru a pune capăt certelor.

Toate acestea au făcut ca puterea și autoritatea papii să crească în realitate, ca el să se socotiască mai presus de ceilalți patriarhi, să ridice pretențiunea absurdă ca întreaga biserică să-l recunoască de cap al ei. Această pretențiune, care—dimpreună cu alte cauze a dus cu vremea la despărțirea bisericii de răsărit de cea de apus—n'a fost recunoscută nici odată de patriarhii și de biserica ortodoxă în genere. *Ea n'a tăgăduit papii întâietatea ee onoare, dar nu i-a recunoscut primatul juridicțional și nu l-a recunoscut de cap al bisericii, pentru că unicul cap al bisericii este Intemeietorul ei, Mântuitorul Christos.*

SERVICIUL DIVIN

Observațiuni asupra serviciului divin în răsărit.
Particularități introduse în apus: azimă, organe, missae privatae.

1. Avântul pe care l luă biserica după proclamarea religiei creștine ca religie de stat s'a resimțit în serviciul divin, care se dezvoltă acum foarte mult și deveni mai pompos.

Centrul serviciului religios era acum, ca și până aci, tot *sfânta liturghie*. Pe lângă formularele vechi de liturghii se mai compuseră și altele și anume: a *sfântului Vasile cel Mare*, a *sfântului Ioan Gurădeaur* și *liturghia mai înainte sfințita*, atribuită *sfântului Grigore cel Mare*, sau *Dialogul*. Câte trele aceste liturghii sunt de fapt o prescurtare și prelucrare a liturghiilor vechi.

Părțile constitutive ale fiecărei liturghii sunt tot trei și anume: proscomidia, liturghia catehumenilor și liturghia credincioșilor, însă fiecare din ele, dar mai ales liturghia, fură amplificate și înfrumusețate cu rugăciuni, cântări și imne nouă. Astfel la începutul veacului V, s'a adăugat la liturghia catehumenilor cântarea: „*sfinte Dumnezeule*“, și la liturghia credincioșilor recitarea *simbolului credinței*, iar la începutul veacului VI cântarea „*Heruvicului*“. Intreg serviciul divin a fost deasemeni îmbogățit cu frumoasele cântări ale celor 8 glasuri din Octoih și Triod.

Afară de sfânta liturghie mai găsim *serviciul vecerniei*, al *utreniei* și al *ceasurilor*, aproape în forma pe care o avem astăzi, precum și *privegherea* înainte de sărbători mari și *litanii*, adică procesiuni religioase.

O deosebită podoabă a cultului dumnezeesc și a locașilor sfinte din acest timp o formează sfintele icoane atât cele portative cât și cele pictate pe pereți. Afară de scopul decorativ, sfintele icoane mai aveau și scopul de a trezi în ceice le priviau aducereaminte de persoanele sfinte înfățișate de ele și îndemnul de a imita viața lor, din care cauză sfântul Grigore cel Mare le-a dat numele de: *Biblia laicilor și a săracilor*.

Sfintele taine se săvârșesc ca și mai înainte, numai că ritualul lor e mai desvoltat și se face cu mai multă solemnitate.

Locașurile sfinte sunt acum clădiri proprii pentru serviciul divin, având aceeaș împărțire în 3 părți: altarul, sânul și tinda și forma de cruce sau corabie, executate însă în diferite staturi și frumos împodobite. Multe din ele erau de

o măreție și splendoare neîntrecută. Astfel biserica sfânta Sofia din Constandinopoli, zidită de împăratul Iustinian I, este și până astăzi un monument de o frumusețe uimitoare, așa că a avut dreptate Iustinian să exclame la sfințirea ei: „*Te-am întrecut, Solomoane!*” Bisericii mărețe se găseau deasemeni la locurile sfinte și prin toate orașele mari din apus.

Sărbătorile se înmulțesc în acest timp foarte mult. Mai întâi sărbătoarea *Nașterii Domnului* se desparte de sărbătoarea *Botezului Domnului* și se serbează deosebit, cea dintâi în ziua de 25 Decembrie, iar cea de-a doua tot la 6 Ianuarie. Sfinților Grigore de Nazianz și Ioan Gurădeaur li se datorește introducerea în răsărit a acestei sărbători, care în apus se ținea de mai înainte. Tot cam în același timp se introduse și sărbătoarea *Întâmpinării Domnului*, iar în veacul V se introduseră sărbătorile: *Schimbarea la față a Domnului*, *Buna Vestire* și *Adormirea Maicii Domnului*. În veacul VII se introduse sărbătoarea *Nașterii Maicii Domnului*, iar în veacul VIII a *Intrării în biserică*. Afară de aceste sărbători împărătești mai găsim încă din veacul IV sărbători în onoarea *sfinților arhangheli Mihail și Gavriil* și a multor sfinți ca de pildă: a *sfântului arhidiacon Ștefan*, a *sfântului Ioan Botezătorul* (nașterea și tăierea capului), a *sfinților apostoli Petru și Pavel*, a o mulțime de *martiri*, cum și sărbătoarea *Taturor Sfinților*. Luarea înapoi a sfintei cruce — pe care fusese răstignit Domnul și pe care o găsisse sfânta Elena, mama lui Constantin cel Mare — din mâinile persilor, de către împăratul Eraclie în anul

628, dăde prilej la instituirea sărbătorii *Inălțarea Sfintei Cruci*, iar în amintirea triumfului definitiv al cultului sfințelor icoane, în timpul împărătesei Teodora, se institui *Duminica Ortodoxiei*. Fiecare biserică serba apoi cu o deosebită cinste zilele morții martirilor din sânul său, cum și ale acelor ale căror sfințe moaște le posedă. Ca zi specială pentru aducerea aminte de cei morți se stabili sămbăta fiecărei săptămâni. În această zi se făcea sfânta liturghie, aducându-se sfânta euharistie ca jertfă pentru cei răposați și se înălțau către Dumnezeu și alte rugăciuni, anume făcute pentru odihna sufletelor lor și pentru iertarea de păcate.

Cum vedem dar, serviciul divin ia în acest timp o dezvoltare foarte mare, față cu timpul dinainte de Constantin cel Mare și se încheagă în forme care au rămas neschimbate până în zilele noastre.

2. În apus liturghia cea mai răspândită era așa zisa *liturghie romană*, de al cărei autor teologii romano-catolici dau pe sfântul apostol Petru. Ea însă nu e de origină apostolică, ci datează de mai târziu și-și are baza în liturghiile orientale. Sfântul Grigore cel Mare i-a dat forma pe care o are în mare parte și azi. Milanul a avut dela sfântul Ambroziu liturghia sa proprie, numită *ambroziană*, pe care o păstrează și azi. Liturghii a parte a avut și biserica spaniolă așa zisa *liturghie mosarabică*, biserica galicană (*liturghie galicană*) și biserica britană (*liturghie irlandeză*), dar acestea au fost înlocuite cu timpul de liturghia romană.

În locul termenului liturghie, occidentalii în-

trebuiețază pe cel de *missa* sau mesă, care vine probabil, dela latinescul *missa* din formula (apolisul) „*Ite, missa est (concio)*“, cu care se sfârșia liturghia.

Afară de aceasta ei mai introduseră și alte particularități în serviciul divin. Astfel pe lângă cântarea vocală sau din gură, admiseră în biserică și *cântarea instrumentală* prin întrebuintarea *orgei*. Orga se întrebuinta și în răsărit, dăr numai prin case, iar nu în biserică. Din răsărit a și fost introdusă în apus, și anume prin veacul VIII, pe timpul împăratului bizantin Constantin Copronim. Acesta a trimis o orgă regelui francez, Pepin cel Scurt. Ea plăcu atât de mult că fu introdusă și în serviciul divin și în curând se generaliză în tot apusul. Biserica noastră a socotit ca o profanare a cânta lui Dumnezeu din instrumente, de aceea ea n'a primit orga și a rămas la cântarea vocală, care exprimă prin cuvinte cuprinsul rugăciunilor sau al imnelor ce se cântă.

O altă particularitate introdusă în apus, tot cu privire la sfânta liturghie, este obiceiul de a se efectua așa zisele *missae privatae*, adică acelea la care nu ia parte nimeni, afară de preotul liturghisitor și un servitor bisericesc, cum și de a se face mai multe liturghii în aceeaș zi într'una și aceeaș biserică, pe un singur altar, sau pe altare diferite. În acest scop se construiau bisericii cu mai multe altare. Găsim apoi obiceiul ca un preot să poată face într'o zi mai multe liturghii.

Precum în sfânta liturghie, tot astfel și la săvârșirea sfintelor taine, se introduseră unele

inovațiuni. Așa de pildă obiceiul de a boteza printr'o singură cufundare, de a hirotoni odată mai mulți episcopi, preoți sau diaconi, și de a-i unge cu sfântul mir etc. Dar cele mai mari și mai grele inovațiuni sunt întrebuintarea de *azimă* în loc de pâine dospită, la sfânta euharistie și *necitirea rugăciunii prin care se chiamă sfântul Duh, ca să prefacă pâinea și vinul euharistic în însuș trupul și sângele Domnului*. La admiterea acestor două inovațiuni au ajuns apusenii pornind—pentru cea dintâi—dela părerea greșită, că Mântuitorul ar fi serbat cina cea de taină și ar fi așezat sfânta euharistie în timpul sărbătorii Paștelui iudaic, când se mănâncă numai azimă; iar la cea de a doua, dela socotința, iarăși greșită, ca sfintele daruri se sfințesc numai prin cuvintele: „*Luați, mâncați, acesta este trupul meu...*” și „*Beți dintr'aceasta toți, acesta este sângele meu...*”

Dacă la acestea vom adăoga, ca în apus se admiseră în biserică și *statui*, ceea ce biserică noastră a socotit ca un început de idololatrie, ajungem la concluzia că, biserică occidentală se deosebește în acest timp de biserică de răsărit—păstrătoare credincioasă a tuturor învățăturilor și practicilor moștenite dela sfinții apostoli și dela sfinții părinți—printr'o întreagă serie de inovațiuni.

47.

VIEAȚA CREȘTINA

Posturile. Monahismul în răsărit și apus. Vieța creștină în apus în veacurile IX—XI.

1. Vieța religioasă morală din acest timp nu mai este la înălțimea la care se afla înainte de

proclamarea religiunii creștine ca religione de stat. Aceasta ne-o spune cu multă amărăciune sfântul Atanasie cel Mare prin cuvintele: „*Altă dată vasele sfinte erau de lemn, iar preoții de aur, acum vasele sunt de aur, iar preoții de lemn*”.

Trecerea în massă la creștinism a păgânilor, făcută de multe ori numai din interes, iar nu din convingere, năvălirile barbare și luptele pătimășe dintre creștini, provocate de multele erezii ivite acum în biserică, sunt cauzele care au făcut ca, în inimile multora, indiferența și fățărnicia să ia locul pietății adânci de mai înainte, superstițiile locul credinței adevărate, grija numai de sine însuș locul dragostei către aproapele etc. Cu toate acestea nu trebuie să credem că viața religioasă morală din acest timp ar fi fost prea decăzută, așa de decăzută de pildă cum e în zilele noastre. Nu, căci convertirea la creștinism a milioane de păgâni, mai ales dintre barbari, înălțarea de locașuri sfinte, lupta cu curaj și statornicie împotriva erezilor, înfruntarea primejdiilor și chiar a morții pentru apărarea dreptei credințe etc. sunt o dovadă strălucită că focul dragostei ardea încă în multe inimi, că puterea credinței era încă mare și că nădejdea unei vieți mai bune dincolo de mormânt era încă vie.

Ilustrarea acestui adevăr ne-o dau *marii ierarhi*, ca un Atanasie și Vasile cel Mare. Grigore Teologul și Ioan Gurădeaur, Augustin și Ambroziu, *celebrele mame creștine* ca Nona, Emilia, Antuza și Monica și *vitejii apărători ai cultului sfintelor icoane*, ca un Maxim Mărturisitorul, Teodor Studitul, Ioan Damaschin și alții.

2. Păzirea cu strictețe a posturilor—adică abținerea dela mâncări de carne, lapte, brânzeturi și ouă, de orice alte feluri de mâncări alese și în mare grad hrănitoare, dela orice fel de petreceri, ruga neîntreruptă și evitarea oricărei fapte rele—sunt iarăș o dovadă că vieța creștină era cu mult mai sus decât azi. În răsărit se postia afară de *miercuria* și *vineria* din fiecare săptămână, 40 de zile înainte de Paști, cum și câte o zi înainte de *Nașterea Domnului*, de *Bobotează*, de *ziua sfinților apostoli Petru și Pavel* și de *Adormirea Maicii Domnului*. Cu timpul se stabili pentru postul Crăciunului, al sfinților apostoli Petru și Pavel și al Adormirii Maicii Domnului, întinderea pe care o au azi.

În apus se postia sâmbăta, în amintirea petrecerii în mormânt a Domnului, în loc de miercuri, ceea ce orientalii socotiră ca o abatere de la vechia' practică a bisericii. De timpuriu se începu apoi să nu se mai postiască nici *vineria* și *sâmbăta* din fiecare săptămână, ci se stabiliră mai întâi 3, apoi 4 săptămâni pe an, în care se postia *miercuria*, *vineria* și *sâmbăta*. Acest post s'a numit *postul quatembrelor*. Lungimea celorlalte posturi era ca și în răsărit, dar postirea era mult mai ușoară în apus, căci se da voie a mânca lapte, brânză, ouă, pește și chiar carne de pasăre, ceea ce iarăș a scandalizat pe răsăriteni, dintre cari mulți nu mâncau nimic în zilele de post.

3. O altă dovadă de înălțimea la care se află vieța religioasă morală din acest timp, este întinderea și înflorirea la care ajunse *monahismul*.

Pe urmele sfinților anahoreți, *Paul din Teba*

și *Antonie cel Mare*, merseră mii de creștini, mai ales în iăsărit. Sfântul Pahomie, ucenicul sfântului Antonie, este cel dintâi organizator al vieții monahale. El înființă o obște călugărească pe insula *Tabena*, în mijlocul Nilului (Egiptul de sus), din care făcură parte mai întâi 3000, apoi 7000 și în cele din urmă 50.000 de monahi. Cu aceasta se făcu începutul vieții monahale de *obște*, sau în comun, ori la un loc (*κοινός βίος*). Membrii unei astfel de obști nu trăiau la început toți sub acelaș acoperiș, ci fiecare-și avea chilia sau coliba sa. Acestea formau uliți întregi (*Λαῦραι*). Cu timpul găsim și mănăstiri în felul celor de azi. În fruntea fiecărei mănăstiri sta un superior, numit *egumen*, *arhimandrit* sau *avă* (părinte), care era pentru călugări ceea ce era episcopul pentru credincioși.

Ascultarea necondiționată față de superior era cea dintâi datorie a monahilor. Afară de aceasta ei trebuiau să se abțină dela orice plăcere și să petreacă tot timpul în rugăciune și lucru. Pentru a nu fi împiedicați dela rugăciune și meditațiune chiar în timpul lucrului, se cerea ca lucrul să nu fie prea greu și obositor. *Macarie cel Mare* întinse mai departe în Egipt, iar *Ilarion* în Palestina, monahismul și organizarea dată lui de Pahomie.

Sfântul *Vasile cel Mare* dete o nouă îndrumare monahismului, mutând mănăstirile din pustietăți în apropierea satelor și a orașelor, spre a-le face mai folositoare omenirii. El stabilă regulele după care se conduc până astăzi toate mănăstirile ortodoxe.

4. Afară de monahismul ordinar, adică de

călugării cari trăiau în mănăstiri și de anahoreți, se iviră în curând și alte feluri de monahism. Așa de pildă un nou fel de monahi, cari trăiau în mănăstiri, dar cari se deosibiau de ceilalți, erau *achimiții*, adică cei cari nu dorm. Ei se numiau astfel, pentru că în mănăstirile lor nu se întrerupea nici odată serviciul divin. Pentru a se putea ajunge la aceasta, toți monahii erau împărțiți în trei cete, care se rugau lucrău și dormiau pe rând. O renumită mănăstire achimită era *Studion* din Constantinopoli, din care a ieșit mulți învățați, cum a fost de pildă sfântul Teodor Studitul. Un nou fel de anahoreți erau *stiliții sau stâlpnicii*, numiți astfel pentru că petreceau toată viața pe câte un stâlp înalt. Cel mai renumit stâlpnic este *sfântul Simeon Stâlpnicul sau cel Mare* († 459), care a trăit timp de 30 de ani, nu departe de Antiohia pe un stâlp înalt de aproape 20 de metri. La extrem duseră monahismul: *păscătorii*, adică acei călugări cari umblau aproape goi și se hrăneau cu iarbă, ca animalele ierbivore; *nebunii pentru Christos*, cari căutau anume să fie luați în răs și batjocoriți, ca să poată plăcea lui Dumnezeu; *girovagii sau cutreierătorii*, cari umblau din loc în loc, ca să vândă obiecte sfinte și cari se dedau uneori la jafuri și stricăciuni; *sarabaiții* din Egipt și *renoboții* din Siria, cari trăiau câte 2—8 la un loc, când în prea mare abțință, când în destrăbălare; secta *masalienilor sau a evhiților și a eustatienilor*, care susțineau că mântuirea se capătă numai în monahism și altele. La fel cu mân-

stirile de călugări, erau organizate și cele de călugărițe.

În apus monahismul se făcu cunoscut prin „*Vieța sfântului Antonie cel Mare*“, scrisă de sfântul Atanasie. Sfântul Ambroziu, fericitul Augustin și Ieronim au dus ei înșiși vieță monahală și au încurajat monahismul. *Ioan Casian*, introduse în mănăstirea din Marsilia, al cărei superior era, regulele monahale din orient. După modelul acestei mănăstiri se înființară și se organizară apoi și altele, mai cu seamă în Galia..

Adevăratul întemeietor al monahismului în apus este însă *Benedict de Nursia* (în Umbria Italia) († 543). Regulele monahale date de el au fost adoptate în scurt timp de toate mănăstirile din apus. Ele se asemănă mult cu ale sfântului Vasile, decât care sunt numai mai puțin aspre. Mănăstirea înființată de el pe *Monte-Casino*, a jucat un foarte mare rol în istoria culturală a întregului apus.

Monahismul a adus mari servicii bisericii. În timpurile de grea cumpănă pentru biserică, când luptele pricinuite de erezii sleiseră puterile clerului de mir și ale ierarhilor, manahii au apărat cu prețul vieții lor adevărata credință. Glasul lor a fost ascultat adesea cu umilință de împărați, cum era altădată glasul profeților de regii lui Israel. Cele mai multe mănăstiri au fost apoi locașuri de adăpost și de ospitalitate, așezăminte de binefacere pentru ținuturile dimprejurul lor, școli pentru cultura tineretului, mai cu deosebire a viitorilor clerici. În ele ierarhii

bisericii n'au găsit numai un sprijin în lupta lor cea dreaptă, ci de multe ori un sfătuitor înțelept.

5. *Vieța creștină din apus*, care până în veacul IX stă tot cam așa ca și în răsărit și care pe timpul lui Carol cel Mare se mai ridicase puțin, decăzu cutotul în veacurile IX—XI. Scriitorii apuseni numesc acest interval de timp „*veacul întunecos*“. Războaiele aproape necontenite dintre popoare, pătrunderea în creștinism a o mulțime de idei și obiceiuri din păgânismul german, corupțiunea la care clerul era împins prin impunerea celibatului, neștiința și superstițiile grosolane ce dominau pretutindeni în pătura cea mare a poporului ș. a. sunt cauze care au provocat această stare de lucruri. Toate măsurile luate de numeroase sinoade, de papi și de episcopi, n'au putut duce la nici un rezultat, cât timp au dăinuit cauzele răului. Indreptarea a venit abia mai târziu.

48.

Disciplina bisericească.

Excomunicarea. Interdictul. Judecata publică.

Congregațiunile în apus.

1. Față cu decăderea vieții creștine, se înțelege dela sine, că nici disciplina bisericească nu putea fi înfloritoare. Încă de pe timpul lui Constantin cel Mare se ridicară plângeri serioase, că disciplina a slăbit cutotul în biserică și se produsese din această cauză chiar shisme rigorige, cum a fost shisma *donatiștilor* în Africa și a *audienilor*, mai întâi în Mesopotamia și apoi în Scitia, la goți.

Donatiștii acuzau biserica de prea multă indulgență față de păcătoși și clerul de corupțiune. Ei învățau că, cei cari au căzut în păcate gre'e după primirea sfântului botez, trebuie îndepărtați din sânul bisericii și să nu fie primiți din nou, oricât s'ar pocăi. Învățau deasemeni că sfintele taine săvârșite de un preot cu purtare imorală, n'au nici o putere, etc. Shisma aceasta a neliniștit biserica africană până în veacul VII, când Africa a căzut sub stăpânirea arabă. Impetriva donatiștilor a luptat cu mult zel fericitul Augustin, care prin scrieri și dispute publice cu ei a susținut învățătura cea dreaptă, *că* și păcătoșii sunt membri ai bisericii, pentrucă însuș Mântuitorul a asemănat biserica cu o mreajă, în care se prind, pe lângă pești curați, și alte vietăți necurate și cu țarina în care crește și grâu și neghină; *că* biserica nu încetează din această cauză, de a fi sfântă; *că* numai în ceruri constă ea exclusiv din sfinți; *că* validi atea sfintelor taine nu atârnă de vrednicia morală a preotului, sau a episcopului săvârșitor, ci de harul lui Dumnezeu. Cu toate acestea el n'a putut convinge decât pe puțini.

Tot astfel și *audienii* cereau dela cler o moralitate absolută.

Luptele provocate de erezii au contribuit foarte mult la slăbirea disciplinei. Pentru ridicarea și întărirea ei, sinoadele ecumenice și locale au luat măsuri înțelepte, prin canoanele ce au compus. Aplicarea canoanelor a schimbat întrucâtva în bine moravurile, mai cu seamă în răsărit.

In apus lucrurile stau mai rău. Acolo viața popoarelor era sub influența a o mulțime de credințe foarte dăunătoare pentru disciplina bisericască, importate din păgânismul german. Așa era d. p. credința că păcatele se pot ierta sau expia nu numai prin căință, ci și prin plata unei sume de bani; că cine este mai tare, poate

impune cu deasila voința sa celui mai slab, cu alte cuvinte că *dreptul pumnului* ar fi ceva natural ; că printr'o hotărîre dumnezeiască (*ordalie*) s'ar putea ști numaidecât, dacă cineva are dreptate sau nu într'o chestiune oarecare.

Credința că iertarea păcatelor se poate cumpăra cu bani n'a putut fi combătută cu succes de biserică. Ba cu timpul a fost chiar adoptată sub forma *indulgențelor*. Impotriva dreptului pumnului și al luptei s'au putut lua măsuri eficiente și anume : prin așa numita *pace a lui Dumnezeu (treuga Dei)* s'au oprit luptele și executările silite în zilele de sărbătoare, ca zile de veselie, în cele de post, ca zile de întristare și de miercuri până luni dimineța, ca timpul patimilor și învierii Domnului. În fine ordaliile n'au putut fi înlăturate. Biserica a fost nevoită să primiască unele din ele, căutând numai să le mai îndulciască caracterul. Cele mai întrebuintate erau : *duelul, proba apei, a focului, a sfintei împărtășiri, a crucii, a targei* ș. a.

Proba apei consta din a scoate cu mâna un obiect oarecare dintr'un vas cu apă clocotită, sau a fi aruncat într'un râu cu mâinile și picioarele legate. *Proba focului* constă din punerea mâinii în foc, din luarea în mână a unui fier înroșit în foc, sau din umblarea pe el cu picioarele goale, ori din trecerea prin foc, fiind îmbrăcat numai cu o cămașă subțire. *Proba sfintei împărtășiri* consta din împărtășirea cu sfântul trup și sânge al Domnului. Dacă celui supus la una din aceste probe nu i se întâmpla nimic rău, atunci se recunoștea că el a avut dreptate. *Proba crucii* consta din ținerea brațelor întinse în formă de cruce. Dintre doi inși care-și disputau dreptatea, aceluia i-se da, care putea ține brațele întinse timp mai înde-

lungat. Insfârșit *proba targei* consta din ducerea celui învinuit de omor înaintea cadavrului presupusei sale victime. Dacă nu curgea sânge din rană sau spumă din gura mortului, la atingerea de el a celui învinuit de omor, atunci acesta era socotit nevinovat.

Pentru păstrarea disciplinei, biserica a trebuit să ia și alte măsuri. În primul rând s'a pus episcopilor îndatorirea de a-și vizita eparhiile în fiecare an. Cu prilejul vizitațiunilor pastorale episcopii luau unele măsuri disciplinare și judecau tot felul de pricini. Aceste judecăți se numiau *sinodale* sau publice. Pentru ținerea lor, se alegeau din fiecare comună mai mulți martori, cari depuneau în contra celui acuzat, iar mai târziu hotărau pedeapsa dimpreună cu episcopul, după niște pravile bisericesti, numite *cărți de pocăință*. Dela o vreme aceste judecăți se țineau de arhidiaconi, în locul episcopilor.

Pentru păcatele mari se întrebuintau ca măsură disciplinară: *excomunicarea* și *interdictul*.

Excomunicarea era de două feluri: *mică*, care consta din ridicarea dreptului de a primi sfințele taine, și *mare*, care consta din excluderea din sânul bisericii a celui vinovat. Un astfel de excomunicat nu putea lua parte la nici un serviciu divin, nu i se administra nici o sfântă taină, nu era înmormântat după rânduiala bisericască etc. Credincioșii n'aveau voie să stea în niciun fel de relațiune cu el, căci erau excomunicați și ei. În cele mai multe părți, excomunicarea avea urmări politice, căci statul declara scos de sub protecțiunea legilor pe cel excomunicat. Când excomunicarea se pronunța cu solemnităte deosebită, lua numele de *anatemă*.

Interdictul era cea din urmă și cea mai aspră măsură disciplinară. El consta din oprirea oricărui serviciu bisericesc într'o provincie, într'un oraș, sat sau parohie, fie pe un timp determinat, fie până la îndreptarea celor puși sub interdict. Această pedeapsă extremă își ajungea de regulă în scurt timp ținta, dar avea și urmări rele, căci mulți se obișnuiau să trăiască fără binecuvântarea bisericii. De aceea se permise și pe timpul interdictului săvârșirea unor acte sfinte, ca d. p. botezul copiilor, împărtășirea celor de pe patul de moarte, înmormântarea celor decedați, săvârșirea sfintei liturghii în anumite zile, dar fără nici o pompă și cu ușile închise etc. etc. E de ținut minte că interdictul a fost cea mai puternică armă de care s'au folosit papii în lupta lor cu puterea lumească, spre a-i putea smulge cât mai multe drepturi.

2. Demoralizarea vieții și slăbirea disciplinii bisericești se simți și în cler și mănăstiri, am putea zice chiar mai mult decât în societatea laică. Scaunele episcopale și locurile de stareți (*abați*) se ocupau de cele mai multe ori de ofițeri și de favoriții curților regale și princiare. Nimic de seamă nu se putea dobândi decât prin bani. Nu numai preoții și călugării, dar și episcopii și abații, trăiau în concubinaj și aveau chiar mai multe femei. Bogăția grămădită în mănăstiri contribui în mare măsură la această totală stricăre de moravuri. Măsurile de îndreptare care se luară—precum biciuirea celor vinovați, bine înțeles numai când aceștia erau din cei mici—nu dădură nici un rezultat mulțumitor. Ridicarea vieții mănăstirești pe timpul lui Carol cel Mare,

datorită abatelui *Benedict de Aniane*, fu numai ceva trecător. Adevărata îndreptare o aduseră, pe la sfârșitul veacului X, *congregațiunile*, adică întovărășirea mai multor mănăstiri, în scopul de a se ajuta și sprijini reciproc, pentru observarea cu scrupulositate a regulilor monahale. Una din mănăstiri era centrul congregațiunii. În ea locuia șeful întregii congregațiuni și de el trebuiau să asculte abații celorlalte mănăstiri.

Cele mai renumite congregațiuni din acest timp sunt :

1. *Congregațiunea din Cluny* în Franția. Centrul ei era mănăstirea Cluny, înființată la 910 de *Gulielm*, ducele Achitaniei și de abatele *Berno*. În veacul XII, număra 200 de mănăstiri. Din ea au ieșit mulți bărbați luminați și papi însemnați.

2. *Congregațiunea camaldolensilor* (lângă Arezzo) și

3. *Congregațiunea valombrozienilor* (lângă Florența), ambele înființate de eremiții benedictini.

49.

Cauzele shismei între biserica de răsărit și cea de apus.

În a doua jumătate a veacului IX începu între biserica de răsărit, în frunte cu patriarhul din Constantinopoli, și biserica de apus, sau mai exact scaunul papal, o ceartă care duse mai târziu la săparea unei prăpăstii adânci între ambele biserici, la despărțirea pentru totdeauna a uneia de alta.

Cauzele care provocară această ceartă și care

duseră la despărțire sau shismă sunt multe, dar mai însemnate sunt următoarele :

1. *Invățătura apusenilor despre purcederea sfântului Duh și dela Fiul (filioque)*. În apus se introduseră în decursul timpului practici și credințe deosebite de cele de răsărit. Unele din ele fură chiar osândite de sinodul cinci-șaselea. La acestea se adăogă apoi una mai gravă și anume învățătura că Sfântul Duh nu ar purcede numai din Dumnezeu-Tatăl—cum mărturisise biserica întotdeauna—ci și din Fiul. Această învățătură rătăcită își luase începutul în Spania cam prin veacul V. Ea fusese născocită pentru a combate arianismul vizigoților. Din Spania, erezia se întinsese încetul cu încetul în tot apusul. În răsărit s'a aflat ceva despre ea pe la jumătatea veacului VII, în timpul disputelor monotelitice, iar bine d'acum tot s'a știut la începutul veacului IX.

2. *Pretențiunea papilor de supremație*. Papii nu s'au mulțumit niciodată numai cu întâietatea de onoare, pe care le-au recunoscut-o sinoadele ecumenice față cu ceilalți patriarhi. Ei au tins neconținut ca să li se recunoască și dreptul de a se pronunța, în ultima instanță, în toate chestiunile de învățătură, de administrație și de judecată din întreaga biserică, cu alte cuvinte să se admită că ei ar fi capul văzut al bisericii, iar ceilalți patriarhi subalternii lor. În sprijinul acestei pretenții veni în veacul IX, o colecțiune de canoane și legi bisericești, — atribuite pe nedrept lui *Isidor de Sevilla* și numită din această cauză „*decrete pseudo-isidoriene*“ — prin care se da papilor aproape toate drepturile pe care

le visaseră ei de veacuri Bazați pe aceste false decrete, papii afirmară acum, cu mai multă îndrăzneală, pretențiunea lor de supremație asupra întregii biserici. Prin aceasta ei jigniră adânc pe orientali și provocară astfel sfârșirea trupului bisericii în două. Fără această nebunească pretențiune de supremație din partea papii, shisma nu s'ar fi produs. căci toate celelalte cauze sau motive nu puteau duce la ea, dovadă că cele mai multe din ele existau și erau cunoscute încă de mult (sinodul quini-sext), dar nimănui nu-i trecuse prin gând să rupă legătura dintre biserici.

Cauza de căpetenie a shismei este dar pretențiunea papii de supremație asupra întregii biserici.

Alte cauze care au contribuit la producerea shismei sunt:

a) *Deosebirea dintre firea sau caracterul poporului grec deoparte și al celui roman și german de altă parte.* Grecii—ca toți orientali—iubiau mai mult chestiunile abstracte, teoretice, pe când romanii și germanii dimpotrivă pe cele concrete, practice. Aceasta s'a vădit foarte bine în disputele și teologice: în răsărit s'au ivit disputele trinitare și christologice, iar în apus cele soteriologice și antropologice. Deosebirea aceasta a trebuit să ducă în mod firesc și la deosebiri în învățătura și organizația bisericii, iar acestea au dus la shismă.

b) *Dușmănia dintre greci și italieni.* Grecii ajunseseră, în timpul lui Justinian, națiune dominantă și disprețuiau pe italieni, numindu-i barbari, iar aceștia la rândul lor urau de moarte pe greci, pentru mândria lor. Furia italienilor pe

greci, atinse culmea pe la jumătatea veacului VIII, când grecii—neapărând Italia de mijloc împotriva longobarzilor—aceasta căzu sub stăpânirea francilor, cari o cedară de formă papii, sub numele de *patrimoniul sfântului Petru*; iar furia grecilor pe italieni atinse apogeul în anul 800, când papa încoronă pe Carol cel Mare de împărat roman, lovind astfel în fala imperiului bizantin, de a fi singurul imperiu creștin. Această dușmănie aștepta numai un prilej binevenit, ca să se arate și pe tărâmul bisericesc și, când el se ivi, fu folosit de ambele părți.

c) *Rivalitatea dintre papi și patriarhii de Constantinopoli*. Roma, ne mai fiind capitala imperiului, papii voiau să exercite și puterea pe care o avuseseră împărații. Patriarhii din Constantinopoli, avându-și scaunul în capitala imperiului, se socotiau egali cu papii, recunoscându-le acestora numai o întâietate de onoare, ceea ce nu convenia cu nici un preț papilor. De aceea papii căutau orice prilej să-și afirme autoritatea, iar patriarhii de Constantinopoli li se opuneau pe toată linia.

Astfel era atmosfera din biserică pe la începutul veacului IX, când se urcă pe scaunul patriarhul din Constantinopoli, *Fotie*, de persoana căruia este legată izbucnirea certelor care au dus la shismă.

O imoralitate revoltarea domnia pe atunci la curtea bizantină. *Mihail III*, supranumit *bețivul*, lăsase conducerea tuturor afacerilor în seama unchiului său *Barda*, care era atât de corupt, că nu se rușina să trăiască în concubinaj cu nora sa, rămasă văduvă. Patriarhul *Ignatie* —

un bărbat fără cultură înaltă, dar foarte evlavios și de o moralitate severă—nu voi să dea lui Barda sfânta împărțășire și se împotrivi la călugărirea cu deasila a mamei și a sorei împăratului. Barda plăti patriarhului refuzul său cu depunerea din scaun și cu exilul. În locul lui Ignatie fu ridicat *Fotie* (857), comandantul gardei imperiale, cel mai mare învățat al timpului său și om de o rară curăție de moravuri. Fiind laic, el fu tuns în monahism și în câteva zile trecut prin toate treptele ierarhice. Ignatie însă își avea partizanii săi în cler și popor, cari nu voia să recunoască pe Fotie de patriarh canonic. Pentru a se pune capăt certei, se convocă *un sinod* (859), la oare fu chemat să ia parte și Ignatie, dar el nu veni. Sinodul recunoscu pe Fotie de patriarh canonic, dar ignatienii rămăseră nemulțumiți.

Neînțelegerea crescând, împăratul convocă—după îndemnul lui Fotie—un sinod ecumenic, la care fură invitați toți patriarhii orientali și papa. Atunci se afla pe scaunul papal *Nicolae I*, un om îngâmfat și ambițios. El crezu că se poate folosi de această împrejurare, spre a accentua pretențiile sale drepturi de supremație asupra întregii biserică. Trimise dar prin delegații săi la sinod o scrisoare către împărat—în care spunea că numai el are dreptul să convoace sinoade—și alta lui Fotie, în care dezaproba înălțarea lui pe scaunul patriarhal și-i cerea să înapoieze Iliricul, care fusese supus de împăratul Leon I-saurul patriarhiei din Constantinopoli

Sinodul se ținu în Constantinopoli la anul 861 și luă parte la el 318 episcopi. Alegerea

lui Fotie fu recunoscută de canonică și depunerea lui Ignatie de legală, iar pretențiunile papii fură respinse cu multă dibăcie și politeță. Delegații papali semnară toate hotărârile sinodului, dar când se întoarseră în apus, fură depuși și excomunicați de papa Nicolae, la un sinod ținut în anul 863, pentru că nu lucraseră conform instrucțiunilor date de el. Sinodul excomunică deasemeni pe Fotie și tot clerul său și declară pe Ignatie de patriarh legitim.

Prin această nesocotință a papii și a sinodului său se făcu cel dintâi pas spre shismă.

50

Continuarea certelor. Despărțirea celor două biserici (1054).

Pecând relațiunile dintre Roma și Constantinopoli erau așa de încordate, se ivi o nouă chestiune care înăspri spiritele și mai mult. Bulgarii — cari primiseră creștinismul dela Constantinopoli, temându-se poate, să nu-și piardă neatârhnarea politică, dacă biserica lor va depinde de Constantinopoli — cerură prin principele lor *Mihail (Bogoris)* dela papă, ca să le trimită episcopi latini. Papa Nicolae le trimise, iar aceștia alungară pe episcopii și preoții greci și organizară biserica bulgară după modelul celei din apus, introducând toate învățăturile și practicile apusene. Purtarea papii indignă peste măsură pe patriarh și pe împărat Fotie făcu îndată o *enciclică* către ceilalți patriarhi din răsărit, în care arată că apusenii au năvălit în Bulgaria ca niște tâlhari, și-i acuză: 1) *că postesc sâmbăta*; 2)

că mănâncă lapte, brânză și ouă în săptămâna întâia a postului mare; 3) că silesc pe clerici să trăiască necăsătoriți; 4) că recunosc numai episcopilor dreptul de a săvârși ungerea cu sfântul mir; 5) că au falsificat învățătura despre Sfânta Treime, introducând în simbolul credinței adaosul „filioque“.

Un sinod ținut în anul următor (867) la Constantinopoli, condamnă inovațiunile apusenilor și excomunică pe papa Nicolae. Intre apuseni și răsăriteni se începu o polemică vie. Lucrurile se schimbară însă dintr'odată, căci papa Nicolae muri, iar Fotie fu depus din scaun de către Vasile Macedon, usurpatorul tronului și omorîtorul lui Mihail III. Ignatie, readus patriarh, căută să stea bine cu noul împărat, pentru a-și asigura pozițiunea. Câțiva delegați fură trimiși la Roma, ca să încunoștințeze pe papă de îndepărtarea lui Fotie și de reintrarea lui Ignatie și să-i ceară să trimeată delegați la un proiectat sinod ecumenic, care avea să se țină la Constantinopoli. Papa Adrian II, un om mândru și ambițios, luă cunoștință cu mulțumire de schimbările petrecute în Constantinopoli și trimise delegați la sinod, cu instrucțiuni precise de a pronunța în numele său condamnarea lui Fotie și reintegrarea lui Ignatie și de a face să se recunoască dreptul său de primăție în întreaga biserică.

Sinodul se ținut în anul (869) și recunosc papii nu numai supremația peste întreaga biserică, ci-l puse și mai presus de sinoade, dar în chestiunea bisericii bulgare dete dreptatate Constantinopolului. La sinod luă parte numai un număr restrâns de episcopi, partizani ai lui Igna-

tie, cu toate acestea apusenii îl consideră ca sinod economic și anume ca VIII, pentru că vine în sprijinul primatului papal.

Pretențiile papilor deschiseră ochii orientalilor. Insuș împăratul Vasile Macedon ebservă că Ignatie era prea slab față de Roma și se gândia să aducă din nou în scaun pe Fotie. Deocamdată Fotie fu chemat ca educator al copiilor împăratului, dar nu mult după aceasta Ignatie murind, (878) el fu ridicat pe scaunul patriarhal, fără nici o turburare. Cea dintâi grijă a lui fu de a șterge pata pe care o aruncase pe numele ortodoxiei sinodul din 869, prin recunoașterea primatului papal.

La sinodul convocat de el în anul 879 și ținut în biserica sfintei Sofii, din Constantinopoli, luară parte 385 de episcopi și delegați ai tuturor patriarhilor răsăriteni. Insuși papa Ion VIII, un om drept și împăciuitor, recunosc pe Fotie de patriarh canonic și trimise delegați la sinod cu o scrisoare, în care condamna inovațiile apusenilor, dar pretindea ca Fotie să-i ceară iertare și să-i recunoască jurisdicțiunea asupra bisericii bulgare. Sinodul lepădă și condamnă hotărârile luate de sinodul din 869, cum și orice încercare de a introduce inovațiuni în biserică, recunosc pe Fotie de patriarh canonic și anulă tot ce se făcuse mai înainte contra lui, iar scaunul patriarhal din Constantinopoli fu pus pe picior de absolută egalitate cu cel din Roma. Delegații papali consimțiră la toate acestea, în nădejdea că se va recunoaște papii dreptul de jurisdicțiune asupra bisericii bulgare, dar la această chestiune — a cărei rezolvire fu lăsată

în urmă — se răspunse că ea nu e de competența sinodului, ci de a împăratului. Soluțiunea fu foarte dibace, pentrucă împăratul n'ar fi putut consimți niciodată la aceasta, întrucât prin dependența bisericii bulgare de Constantinopoli se întrețineau și amicale relațiuni politice cu acest stat. Afară de aceasta nici nu s'ar fi putut hotărî de sinod supunerea bisericii bulgare jurisdicțiunii papii, din cauză că bulgarii alungaseră încă din 870 pe episcopii și preoții occidentali și ceruseră iarăș dela Constantinopoli, să li se dea clerici ortodocși.

Aceasta nemulțumi pe papă, care primi cu răceală pe delegați, iar când văzu că e perdată orice nădejde de redobândire a Bulgariei, excomunică pe Fotie, declară de nul sinodul din 879 și de ecumenic pe cel din 869, pe când orientalii au ținut și țin de ecumenic pe cel din 879 și de nul pe cel din 869. Acelaș lucru îl făcură și alți papi. În răsărit însă nu se mai ținu seamă de amenințările Romei. Fotie nu mai răspunse la anatemele papii și nu făcu nici o încercare de a împăca lucrurile, pentrucă vedea că totul este zadarnic. El păstori până la adânci bătrânețe și muri la anul 891, în siguranța și liniștea unei mănăstiri, în care-și consacrase ultimele zile ale vieții sale compunerii de opere teologice.

Cu toate că ruptura nu era formală și că în timp de un veac și jumătate se făcură numeroase încercări de apropiere, atât din partea împăraților cât și din partea papilor și a patriarhilor, totuș înțelegerea nu s'a mai putut stabili. Ba la începutul veacului XI lucrurile se înrăesc

și mai mult, căci acum veni la cunoștința orientalilor că în apus s'au introdus și alte inovațiuni, pe lângă cele condamnate de sinoadele din timpul lui Fotie. Una din aceste inovațiuni și cea mai gravă era *întrebuințarea de azimă, în loc de pâine dospită, la săvârșirea sfintei euharistii*, iar a doua era că *nu se cânta „ali-luia“ în postul cel mare*, cum se obișnuise din vechime în întreaga biserică. Leon, arhiepiscopul bulgar din *Ohrida*, combătu fără cruțare pe occidentali pentru aceste inovațiuni, într'o scrisoare polemică adresată episcopului apusean Ioan din Trani (în Apulia). Când înfumuratul papă Leon IX află de aceasta, scrise o scrisoare patriarhului din Constantinopoli, *Mihail Cerularie*, arhiepiscopului bulgar Leon și tuturor patriarhilor orientali, cerându-le pe un ton amenințător, să nu îndrăzniască a se opune autorității sale. Tocmai atunci bizantinii erau în războiu cu normanii din sudul Italiei și aveau nevoie de ajutorul papii. Se hotărî deci ținerea unui sinod în Constantinopoli, care să discute asupra inovațiilor imputate de orientali occidentalilor și fu convins și papa, ca să trimită delegați. Nenorocirea fu că în capul delegaților papali se afla *cardinalul Humbert*, un om îngâmfat și care nu putea suferi pe greci. Patriarhul, om foarte demn și corect, nici nu voi să stea de vorbă cu el înainte de sinod. La sinod nu se mai ajunse căci Humbert, văzând că nu-și va atinge ținta de a obține din partea orientalilor recunoașterea tuturor pretențiunilor papii, se strecură în *biserica sfintei Sofii*, în ziua de *16 Iulie 1054*, în timpul când se făcea sfânta liturghie și depuse

pe sfânta masă anatema împotriva patriarhului și a întregii biserici de răsărit. Când clerul și poporul află de anatema, voi să sfâșie pe delegați, dar ei fugiseră. Patriarhul convocă numai decît un sinod, care rosti anatema împotriva papii și a bisericii de apus. Cu aceasta ruptura se confirmă de ambele părți și fu declarată oficial. Nesocotința papilor și vînarea din partea lor de drepturi protivnice spiritului și literii Sfintei Scripturi duseră astfel la sfâșierea în două a unicului trup al bisericii.

PRINCIPALELE EPOCI ISTORICE

Dacă ne aruncăm privirile înapoi asupra timpului din viața bisericii cu a cărei istorie ne-am ocupat, vedem că din mulțimea faptelor descrise se desprind câteva care sunt mai importante de cât restul, prin aceea că exercită o înrâurire hotărâtoare asupra mersului sau dezvoltării celorlalte. Aceste fapte sau evenimente sunt ca niște pietre de hotar, după care istoria bisericii se poate împărți—spre o mai ușoară ținere de minte—in mai multe epoci sau perioade de timp. Cel dintâi fapt de acest fel este darea edictului din Milan de către Constantin cel Mare, la anul 313, iar al doilea este declararea oficială a shismei între biserica de răsărit și cea de apus, în anul 1054.

Potrivit acestor două însemnate evenimente istoria veche a bisericii se poate împărți în două epoci :

1. *Dela întemeierea ei și până la Constantin cel Mare ;*

2. *Dela Constantin cel Mare și până la shismă.*

Epoca întâi îmbrățișează istoria întemeierii bisericii, a răspândirii ei, a luptelor ce a avut de dus și a suferințelor ce a îndurat din partea iudeilor și a păgânilor. Ea se poate numi timpul nașterii și al botezului de sânge al bisericii.

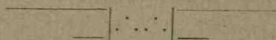
Epoca doua cuprinde acea parte din istoria bisericii, în care biserica a avut pace din afară și s'a organizat și dezvoltat pe deplin, datorită pe deoparte liniștii din afară, iar pe de alta frământărilor provocate de erezii, precum și zelului conducătorilor ei în combaterea ereziilor, atât prin hotărîri luate în comun, în sinoadele ecumenice, cât și prin scrieri teologice, compuse de cei mai dibaci în mînuirea condeiului.

Tot în acest timp se începe și desăvârșește—mai ales prin vina apusenilor—shisma, care a împărțit în două biserica, cea până aci una.

Această a doua epocă s'ar putea subîmpărți la rîndu-i în alte două epoci :

1. *Dela Constantin cel Mare și până la sinodul VII ecumenic (780), adică până la sfârșitul epocii patristice, sau până la Fotie, cu care se face începutul shismei (857) ;*

2. *Dela sinodul VII ecumenic, sau dela Fotie, și până la efectuarea shismei (1054).*

ANEXE:

La lecțiunea 5.

1. *Pogorîrea Duhului Sfânt.* — «Și când s'a împlinit ziua praznicului a cincizeci de zile, erau adunați toți apostolii la un loc. Și s'a făcut fără de veste sunet din cer, ca de suflare de vânt ce vine repede și a umplut toată casa unde ședeau. Și li s'a arătat limbi împărțite ca de foc și au șezut pe fiecare din ei. Și s'au umplut de Duhul Sfânt și au început a grăi într'alte limbi, precum le da Duhul a grăi. Și erau în Ierusalim iudei cucernici din toate țările de sub cer. Și făcându-se glasul acela, s'a adunat mulțimea și s'a turburat, că-i auzia fiecare vorbind în limba sa. Și se înspăimântau toți și se mirau zicând unul către altul: „Nu sunt oare galileni toți aceștia cari grăiesc? Și cum auzim fiecare limba noastră în care ne-am născut: partenii și midenii și elamitenii și cei ce locuiesc în Mesopotamia, în Iudeia și în Capapocia, în Pont și în Asia, în Frigia și în Pamfilia, în Egipt și în părțile Libiei cele de lângă Cirene și cei ce petrec între romani, iudeii și veneticii, critenii și arabii îi auzim grăind în limbile noastre măririle lui Dumnezeu“? Și se spăimântau toți și se mirau, zicând unul către altul: «Ce să fie aceasta?» Iar alții ziceau în batjocură că sunt plini de must. Și stând Petru cu cei unsprezece, și-a ridicat glasul și a zis: „Băr-

bați iudei și toți câți vă aflați în Ierusalim, aceasta să vă fie știut și ascultați cuvintele mele, pentru că aceștia nu sunt beți, precum vi se pare vouă, că e abia al treilea ceas din zi. ci aceasta este ceea ce s'a zis prin proococul Ioil. «Și în zilele de apoi, zice Domnul, voi turna din Duhul meu peste tot trupul și voi prooroci fiii voștri și fetele voastre, și tinerii vedenii vor vedea și bătrânii visuri vor visa. Încă și peste siugile mele și slujnicele mele voi turna în zilele acelea die Duhul meu și vor prooroci. Și voi da minuni în cer și semne pe pământ jos și foc și fum. Soarele se va întuneca și luna se va înroși ca sângele mai înainte de a veni ziua Domnului cea mare și luminată. Și se va mântui oricine va chema numele Domnului». Bărați israiliteni, ascultați cuvintele acestea, pe Iisus Nazarineanul, bărbat de la Dumnezeu arătat între voi, cu puteri, cu minuni și cu semne pe care le-a făcut Dumnezeu prin el în mijlocul vostru, cum înșivă știți, pe acesta, care era dat după sfatul cel rânduit și după preștiința lui Dumnezeu, l-ați prins și cu mâinile celor fără de lege răstigninou-l, l-ați omorât. Pe acesta Dumnezeu l-a înviat, stricând durerile morții. pentru că nu era cu putință să fie ținut de ea, cum grăește David despre dânsul : «Văzut-am pe Domnul înaintea mea pururea, că deadreapta mea este, ca să nu mă clătesc. Pentru aceasta s'a veselit inima mea și trupul meu se va odihni în nădejde, că nu vei lăsa sufletul meu în iad, nici vei da Sfântul tău să vadă stricăciune. Cunoscută mi-ai făcut căile vieții, cu veselie vei umple fața mea». Bărbați frați, se cade a vă grăi cu îndrăzneală despre patriarhul David că a murit și s'a îngropat și mormântul lui este între voi până în această zi. Deci proococ fiind el și știind că Dumne-

zeu i-s'a jurat că din rodul coapselor lui, după trup, va ridica pe Christos, ca să șeadă pe scaunul lui, mai înainte văzând, a grăit de învierea lui Christos, că n'a fost lăsat în iad sufletul lui și trupul lui n'a văzut stricăciune. Pe acest Iisus l-a înviat Dumnezeu și noi toți mărturisim aceasta. Drept aceea, cu dreapta lui Dumnezeu înălțându-se și făgăduința Sfântului Duh luând de la Tatăl, a turnat ceea ce vedeți și auziți. Pentrucă nu David s'a suit la cer, ci el zice: «Zis-a Domnul către Domnul: Șezi deapreapta mea până ce voi pune pe vrăjmașii tăi așternut picioarelor tale». Deci cu adevărită să știe toată casa lui Israil, că Domn și Mesia a făcut Dumnezeu pe acest Iisus, pe care voi l-ați răstignit». Iar ei auzind aceasta, s'au umilit cu inima și au zis către Petru și către ceilalți apostoli: „Ce să facem, bărbați frați?» Iar Petru le-a zis: «Pocăiți-vă și să se boteze fiecare din voi în numele lui Iisus Christos spre iertarea păcatelor și veți lua darul Sfântului Duh, pentrucă vouă vi s'a dat făgăduința și fiilor voștri și tuturor celor de departe, pe cari-i va chema Domnul Dumnezeu vostru». Și cu multe alte cuvinte mărturisia și-i îndemna zicând: «Mântuiți-vă de acest neam îndărătnic». Deci ei cu dragoste primind cuvântul lui, s'au botezat și s'au adăogat în ziua aceea ca la trei mii de suflete. Și așteptau în învățătura apostolilor și în împărtășire și în frângerea pâinii și în rugăciune.»

(Faptele Apostolilor, II, 1—42)

La lecțiunea 6.

2. *Cuvântarea sfântului Pavel în Ariopag.* —

„... Și așteptând Pavel în Atena, se întărâta în el duhul, văzând cetatea plină de idoli. Drept aceea discuta în sinagogă cu iudeii și cu credincioșii și în

pieță în toate zilele cu cine se întâmpla. Iar unii din filosofii epicurei și stoici disputau cu el și unii ziceau: „Ce vrea oare să spună acest semănător de cuvinte?” Dar alții ziceau: «Se pare că dumnezei streini propoveduește», căci le binevestia pe Iisus și înierarea lui. Și prinzându-l, l-au dus la Ariopag, zicând: «Vom putea oare să înțelegem ce este această învățătură nouă pe care o răspândești? pentru că lucruri streine spui auzului nostru; drept aceea vrem să știm ce sunt acestea?» că atenienii și streinii cari mergeau acolo cu nimic alt nu se îndeletniciau decât să audă ceva nou. Si stând Pavel în mijlocul Ariopagului, a zis: «Bărbați atenieni, în toate vă văd mai cucernici decât alții, pentru că trecând și văzând templele voastre, am văzut și un altar pe care era scris: **«Necunoscutului Dumnezeu»**. Pe acesta, pe care voi necunoscându-l îl cinstiți, vreau să vi-l fac cunoscut. Dumnezeu care a făcut lumea și toate câte sunt într'însa, fiind Domnul cerului și al pământului, nu sălășluește în biserici făcute de mâini, nici nu se slujește de mâini, ca și cum ar avea trebuință de ceva, de oarece el dă tuturor suflare și viață și orice și a făcut dintr'un sânge tot neamul omenesc, ca să locuiască pe toată fața pământului și a așezat vremile de mai înainte rânduite și hotarele locuinței lor, ca toți să caute pe Domnul, doar îl vor simți și afla, măcar că nu e departe de fiecare din noi, căci în el viem, ne mișcăm și suntem, precum și unii din poieții voștri au zis: că neamul lui suntem. Deci, de oarece suntem neamul lui Dumnezeu, nu trebuie a socoti că Dumnezeu este asemenea aurului sau argintului sau pietrei care e cioplitură a meșteșugului și a gândului omului. Deci anii acestei neștiințe, trecându-i cu vederea Dumnezeu, poruncește acum tuturor

oamenilor de pretutindeni să se pocăiască, pentru că a hotărât zi în care va judeca lumea cu dreptate prin bărbatul pe care mai nainte l-a rânduit, după ce dete tuturor credință, prin aceea că l-a înviat din morți». Auzind de învierea morților, unii își băteau joc, iar alții au zis : «Despre aceasta te vom asculta altădată». Și așa Pavel a ieșit din mijlocul lor, iar oarecari bărbați, alipindu-se de el, au crezut, între cari era și Dionisie Ariopagitul și o femeie a nume Damaris și alții împreună cu ei».

Faptele Apostolilor XVII, 16—34.

Apărarea sfântului Pavel înaintea împăratului Irod Agripa. — «Zis-a Agripa către Pavel : «Ți se poruncește să grăești, spre a te apăra singur». Atunci Pavel întinzând mâna, a zis : «Mă socotesc fericit, o împărate Agripa, având să răspund astăzi înaintea ta de toate câte mă părăsc iudeii, mai cu osebite pentru că știi toate obiceiurile și învățăturile iudeilor. De aceea mă și rog ca, cu îngăduință să mă ascuți. Viața mea din tinerețe, pe care din început am petrecut-o în neamul meu în Ierusalim, o cunosc toți iudeii, știindu-mă, de vor voi să mărturisiască, că am trăit ca fariseu, potrivit celei mai aspre secte a legii noastre. Și acum stau la judecată pentru nădejdea făgăduinței date părinților noștri de Dumnezeu, făgăduință la care nădăjduesc să ajungă cele douăsprezece seminții ale noastre, slujind neîncetat ziua și noaptea. Pentru această nădejde sunt pârît de iudei împărate Agripa. Pentru ce se socotește la voi de necrezut, că Dumnezeu înviază morții ? Deci eu am socotit că trebuie să fac multe împotriva neamului lui Iisus Nazarineanul, ceea ce am și făcut în Ierusalim și pe mulți din sfinți i-am închis în temniță,

având împuternicire dela căpeteniile preoților și când erau omoriți eu dau hotărîrea. Și în toate sinagogile chinuindu-i de multe ori, îi siliam să huiească și peste măsură înfuriindu-mă asupra lor, până și în cetățile de afară îi urmăriam. În acestea ducându-mă la Damasc, cu împuternicire și cu poruncă dela mai marii preoților, am văzut, o împărate, în miezul zilei pe cale o lumină din cer, mai vie decât strălucirea soarelui, înconjurându-mă pe mine și pe cei ce mergeau cu mine. Și căzând toți la pământ, eu am auzit un glas zicând către mine în limba evreească: «Saule, Saule, pentru ce mă prigonești? Ți-e greu să lovești cu piciorul în ghimpi». Iar eu am zis: «Cine ești Doamne?» Și el a răspuns: «Eu sunt Iisus, pe care tu-l urmărești. Ci scoală-te și stai pe picioare, că pentru aceasta m'am arătat ție, ca să te arăt slujitor și martor al celor ce ai văzut și al celor ce vei vedea și te voiu scăpa de acest popor și de păgânii la cari te trimit acum, ca să le deschizi ochii, spre a se întoarce dela întuneric fa lumină și dela puterea satanei la Dumnezeu și a lua iertarea păcatelor și moștenire între sfinți prin credință în mine». Pentru aceea, împărate Agripa, nu m'am făcut neascultător vedeniei cerești, ci mai întâi celor din Damasc și apoi celor din Ierusalim și din țara Iudeei și păgânilor, am propovedit să se pocăiască și să se întoarcă la Dumnezeu, făcând lucruri vrednice de pocăință. Pentru aceasta iudeii prinzându-mă în templu, voiau să mă omoare, dar având parte de ajutorul lui Dumnezeu până în această zi stau și mărturisesc și celui mic și celui mare, și nu grăiesc nimic afară, de cele ce au spus prorocii și Moisi că au să fie că adică Chistos va pătimi, ca va fi cel dintâi înviat din morți și că lumină va vesti poporului și

păgânilor». Și pe când rostia acestea apărându-se, Festus (proconsulul) zise cu glas tare: «Ești nebun, Pavele. Multa învățătură duce la nebunie». Iar Pavel zise: «Nu sunt nebun, puternice Festus, ci cuvinte adevărate și înțelepte grăiesc. că de acestea știe și împăratul, către care și vorbesc fără sfială, căci sunt încredințat că nimic din acestea nu-i este necunoscut, de oarece nu în vre-un colț s'au petrecut. Crezi pe prooroci, împărate Agripa? Știu că crezi». Iar Agripa zise către Pavel: «Puțin lipsește ca să mă convingi să mă fac creștin». Iar Pavel a zis: «Ași dori dela Dumnezeu ca, fie că lipsește puțin, fie că lipsește mult, nu numai tu, ci și toți câți mă ascultă astăzi, să fiți așa cum sunt eu, numai nu legați cu aceste legături». Acestea zicând el, s'a sculat împăratul și proconsulul și Berenice (împărăteasa) și cei ce ședeau împreună cu ei și, depărtându-se ziceau unul către altul: «Omul acesta n'a făcut nimic, ca să merite moarte sau legături».

Faptele Apostolilor XXVI, 11.

La lecțiunea 7.

3. *Botezul sutașului Corneliu de către sfântul Petru.* — „Și era în Cezareea un bărbat oarecare anume Corneliu, sutaș din cohorta ce se chema italienească, cucernic și temător de Dumnezeu cu toată casa lui și care făcea milostenii multe către popor și se ruga lui Dumnezeu totdeauna. Acesta văzu aeeva, pe la al nouălea ceas din zi, pe îngerul lui Dumnezeu intrând la el și strigând: «Cornelie». Iar el căutând spre dânsul și înfricoșându-se, a zis: „Ce este, Doamne?”. Și i-a zis: „Rugăciunile și milosteniile tale s'au suit la Dumnezeu. Și acum, trimite oameni în loppe și

chiamă pe un oarecare Simon, care se numește Petru. El găzduște la Simon Curelaru, care are casă lângă mare și-ți va spune ce trebuie să faci“. Și după ce se duse îngerul care grăi cu el, Corneliu chemă două din slugile sale și pe un ostaș cucernic din ce cari-i slujiau și povestindu-le toate, îi trimise în loppe. Iar a doua zi, mergând ei pe cale și apropiindu-se de cetate, Petru s'a urcat pe acoperișul casei, ca să se roage în ceasul al șaselea și a văzut cerul deschis și pogorîndu-se spre el un vas oarecare, ca o masă mare de pânză în patru colțuri, legată și oprindu-se pe pământ. În ea erau tot felul de patrupede și de fiare și de târitoare și pasări sburătoare. Și s'a făcut glas către el : „Scoală-te, Petre, înjunghie și mănâncă“. Iar Petru a zis : „Niciodată nu am mâncat ce este spurcat sau necurat“. Și glasul zise a doua oară către el : „Cele ce Dumnezeu a curățit nu le spurca tu“. — Și s'a făcut aceasta de trei ori, după care vasul s'a ridicat iarăș la cer. Și dacă și-a venit Petru în sine, se miră, ce ar putea fi vedenia pe care a văzut-o, și iată bărbații trimiși de Corneliu, întrebând de casa lui Simon, au stătut înaintea porții și strigând, întrebau de găzduște acolo Simon, care se chiamă Petru. Iar Petru gândind la vedenie, i-a zis Duhul : „Iată, te caută trei bărbați. Ci scoală și te pogoară și mergi împreună cu ei fără grijă, căci eu i-am trimis“. Și pogorîndu-se Petru la bărbații trimiși de Corneliu, le-a zis : «Iată, eu sunt cel pe care căutați : La ce ați venit ?» Iar ei au zis : «Corneliu sutașul, bărbat drept și temător de Dumnezeu și cunoscut de tot neamul iudeilor, a primit poruncă dela un sfânt înger, să te cheme în fața lui, și să audă cuvântul tău». Deci el, chemându-i înăuntru, i-a ospătat, iar a doua zi a ieșit cu ei și au mers cu el și

unii frați din Ioppe. Și în cealaltă zi au intrat în Cezareea, iar Corneliu îi așteptă împreună cu rudele și cu prietenii săi iubiți. Și a întâmpinat pe Petru, când era să intre și a căzut la picioarele lui și i-s'a închinat, iar Petru l-a ridicat zicând : «Scoală-te, că și eu sunt om». Și după ce a vorbit el, a intrat și a aflat și pe cei adunați și a zis către ei : «Știți că iudeul nu trebuie să se alipiască sau să se apropie de cei de alt neam, dar mie Dumnezeu mi-a arătat că pe nici un om să nu-l'numesc spurcat sau necurat. Drept aceea fără șovăire am venit, când am fost chemat. Vă întreb dar : «La ce m'ați chemat?» — Și a zis Corneliu : «Postesc din ziue a patra și până într'acest ceas și în aceeași zi în ceasul al nouălea rugându-mă în casa mea, iată a stătut înaintea mea un bărbat în haină luminată și a zis : «Cornelie! Rugăciunea ta s'a auzit și milosteniile tale s'au pomenit înaintea lui Dumnezeu. Trimite dar în Ioppe și chiamă pe Simon, ce se numește Petru. El locuiește în casa lui Simon Curelaru, lângă mare și când va veni îți va spune *ce să faci*». Deci numai decât am trimis la tine și bine ai făcut că ai venit. Acum dar stăm toți înaintea lui Dumnezeu, să ascultăm tot ce ți s'a poruncit de Dumnezeu». Si deschizând Petru gura sa a zis : «Cu adevărat cunosc că Dumnezeu nu caută la față, ci din orice neam cel ce se teme de el și face dreptate este primit de dânsul...» Încă grăind el acestea, s'a pogorît Duhul Sfânt peste toți cari ascultau cuvântul. Și s'au spăimântat credincioșii iudei cari veniseră cu Petru, că și peste neamuri s'a vărsat Duhul Sfânt, pentrucă-i auziseră grăind în limbi și slăvind pe Dumnezeu. Atunci a zis Petru : «Au doară poate cineva oprî apa, ca să nu se boteze aceștia cari au primit Duhul Sfânt ca și noi?» Și le-a

poruncit să se boteze în numele Domnului, iar ei l-au rugat să petreacă la dânsii câteva zile».

Faptele Apostolilor X.

La lecțiunea 8.

4. *Martirul sfântului arhidiacon Ștefan.* — «Și Ștefan, fiind plin de credință și de putere, făcea minuni și semne mari în popor. Și se sculară unii din sinagoga zisă a libertinilor și a cirineilor și a alexandrinilor și a celor din Cilicia și Asia și discutau cu Ștefan, dar nu erau în stare să stea împotriva înțelepciunii și a spiritului cu care vorbi el. Atunci puseră înadins niște bărbați care ziciau: «L-am auzit grăind euvinte de hulă împotriva lui Moisi și a lui Dumnezeu» și întărâtară poporul și pe bătrâni și pe cărturari și dând năvală peste el, l-au luat cu deasila și l-au dus la sindriu. Și au pus martori mincinoși, cari ziceau: „Acest om nu mai contenește de a rosti cuvinte de defăimare împotriva acestui local sfânt și a legii, căci l-am auzit zicând, că Iisus Nazarineanul va dărâma locul acesta și va schimba obiceiurile pe care ni le-a dat Moisi». Și căutând spre el toți cari ședeau în sindriu, au văzut fața lui ca de înger. Și zise mai marele preoților: «Oare așa sunt acestea?» Iar el zise: «Bărbați frați și părinți, ascultați: Dumnezeu slavei s'a arătat părintelui nostru Avraam, când era în Mesopotania, mai înainte de a locui în Haran și i-a zis: «Ieși din pământul și din neamul tău și vino în pământul pe care ți-l voi arăta». Atunci ieșind din pământul haldeilor, a locuit în Haran și de acolo, după ce a murit tatăl său, l-a mutat în pământul acesta, în care locuiți voi acum. Și nu-i de te moștenire aci nici măcar un cot, dar îi făgădui, pe

când încă nu avea copil, că î-l va da în stăpânire lui și urmașilor lui. Și a găsit Dumnezeu așa, că urmașii lui vor fi pribegi în pământ străin și vor fi robiți și chinuiți patru sute de ani. «Și pe poporul căruia vor fi robiți, îl voi judeca eu», a zis Dumnezeu și după aceea vor sluji mie în acest loc. Și dete așezământul tăierei împrejur și așa născu pe Isaac și-t tăie împrejur a opta zi și Isaac născu pe Iacov și Iacov pe cei doisprezece patriarhi. Și patriarhii, pismuind pe Iosif, îl vândură la Egipt, dar Dumnezeu era cu dânsul și-l scoase din toate necazurile, și-i dete dar înțelepciune înaintea lui Faraon împăratul Egiptului, care-l puse povățuitor peste Egipt și peste toată casa lui. Atunci veni foamete peste tot Egiptul și peste Canaan și strămtoare mare și nu aflau hrană părinții noștri. Și auzind Iacov că în Egipt sunt grâne, a trimis pe părinții noștri mai întâi. Și a doua oară Iosif se descoperi fraților săi și făcu cunoscut lui Faraon neamul său. Atunci Iosif trimise și chemă la sine pe Iacov, tatăl său, și toată rudenia lui, șaptezeci și cinci de suflete. Și s'a dus Iacov în Egipt și a murit și el și părinții noștri și trupurile lor au fost mutate la Sichem și puse în mormântul pe care-l cumpără Avraam pentru un preț în argint de la fiii lui Emor din Sichem. Și cu cât se apropia vremea făgăduinței, de care Dumnezeu încredințase pe Avraam prin jurământ, cu atât crește poporul și se înmulțește în Egipt, până când se ridică peste Egipt alt împărat care nu știa pe Iosif. Acesta nedreptățind neamul nostru, sili pe părinții noștri să-și arunce pruncii, ca să moară. În acea vreme se născu Moisi, care plăcu lui Dumnezeu și fu crescut trei luni în casa tatălui său, după care, fiind aruncat, fu găsit de fida lui Faraon și crescut mare ca fiu al ei. Și a învățat Moisi toată înțelepciunea egiptenilor și

era tare în cuvinte și în fapte. Iar când a împlinit 40 de ani, îi veni în minte să cerceteze pe frații săi, pe fiii lui Israel.

Acesta i-a scos, făcând minuni și semne în Egipt și în Marea Roșie și în pustie patruzeci de ani. Acesta este Moisi, care zise fiilor lui Israel: «Prooroc ca mine va ridica vouă Domnul Dumnezeu dintre frații voștri, de dânsul să ascultați». Acesta este care la adunarea poporului în pustie a fost aproape de îngerul care-i grăia în muntele Sinai, lui și părinților noștri. Acesta primi cuvinte vii, ca să ne dea nouă, dar părinții noștri nu ascultară de el, ci-l lepădară și se întoarseră cu inimile spre Egipt, zicând lui Aron: «Fă-ne dumnezei cari să meargă înaintea noastră, căci acestui Moisi, care ne-a scos din pământul Egiptului, nu știm ce i-s'a întâmplat». Și, făcură un chip de vițel în zilele acelea și aduseră jertfă idolului și se desfătau de lucrurile mâinilor lor. Iar Dumnezeu s'a întors de la ei și i-a lăsat să slujască oștii cerului, precum este scris în cartea proorocilor

Voi cei tari în cerbice și netăiați în rejur la inimă și la urechi, vă împotriviți totdeauna Duhului Sfânt. Cum au fost părinții voștri, așa sunteți și voi. Pe care din prooroci n'au prigonit părinții voștri? Ba, au și omorât pe cei cari au vestit de mai nainte venirea *Celui Drept*, ai cărui trădători și ucigași v'ați făcut acum, voi cari ați primit legea prin răaduiala îngerilor, dar pe care n'ați păzit-o». Acestea auzindu-le ei, li se sfâșia inima și scrâșniau cu dinții împotriva lui. Dar el, fiind plin de Duhul Sfânt și căutând spre cer, văzu slava lui Dumnezeu și pe Iisus stând deadreapta lui Dumnezeu, și zise: «Iată văd cerurile deschise și pe Fiul Omului stând deadreapta lui Dum-

nezeu». Atunci ei strigând cu glas tare, și-au astupat urechile și au năvălit toți cu un gând asupra lui. Și scoțându-l afară din sinagogă, îl uciseră cu pietre; ar mărtorii își puseră vestmintele jos, la picioarele unui tânăr ce ce numia Saul. Și uciseră cu pietre pe Ștefan, care se ruga și zicea: «Doamne iisuse, primește Duhul meu». Și îngenuchind a strigat tare: «Doamne nu le ții în seamă păcatul acesta. Și acesta zicând adormi. Iar Saul încuviință cu uciderea lui. Și s'a făcut goană mare în ziua aceea împotriva credincioșilor din Ierusalim și toți—afară de apostoli—s'au răspândit prin ținutul Iudeei și al Samariei, iar bărbați cucernici îngropară pe Ștefan și-l jeliră mult.

Faptele Apostolilor VI, 8-15; VII, 1-16; VIII, 1-3.

La lecțiunna 7

Ssrisoarea lui Abgar, craiul Enesei, către Mântuitorul Christos. — «Am auzit de minunile și tămăduirile ce faci numai cu cuvântul, fără a te sluji de ierburi (sau alte doftorii). Am înțeles că faci orbi de văd, pe ologi de umblă, pe leprași curățești, duhurile necurate le gonești din cei ce pătimesc, pe cei cu boale netămăduite îi lecuești și dai viața morților. Aceste minuni m'au făcut a gândi că ești un Dumnezeu pogorât din cer, că ești Fiul lui Dumnezeu. Pentru aceasta am îndrăznit a-ți scrie această scrisoare, rugându-te să vii să mă vezi și să mă tămăduiești de boala de care pătimesc de multă vreme. Am auzit că și iudeii te gonesc și cărtesc pentru minunile tale și cântă a ta privire. Eu am aici o cetate frumoasă și răsfățată și măcar că nu este prea mare, dar îți va fi în destul pentru toate cele ce-ți vor trebui».

Abgar Craiul Enesei

Răspunsul Mântuitorului către Abgar. — „Fericit ești Abgar, că ai crezut în mine mai înainte de a mă vedea, căci scris este de mine, că cei ce mă vor vedea nu vor crede în mine și cei ce nu mă vor vedea vor crede și se vor mântui. Cât pentru dorința ce arăți, ca să vii să te văd, eu trebuie mai întâi a împlini în țara aceasta toate lucrurile pentru care am venit și după aceasta să mă suiți către Acela care m'a trimis, și dacă mă voi sui de aici îți voi trimite unul din ucenicii mei, care te va tămădui de boala de care suferi și-ți va da viața veșnică ție și celor cu tine“

Dumnezeu al lui Dumnezeu dumnezeiască minune.

După Enschiu, Istoria bisericească, cartea I, cap. 13

La lecțiunea 9

5.—*Scrisoarea lui Pliniu proconsulul către împăratul Traian.*— „Este obiceiul meu, împărate, să-ți raportez toate asupra cărora sunt în îndoială, căci cine ar putea să-mi fie călăuză mai sigură în cele ce nu mă pot hotărî singur și dascăl mai bun în cele ce nu știu? N'am luat niciodată parte la cercetarea unui creștin, din care pricină nu știu, dacă și întru cât ei merită să fie urmăriți și pedepsiți. Asemenea nu știu, dacă trebuie să se țină în vre un fel seamă de vârstă, ori dacă trebuie a trata pe cei tineri de tot la fel cu cei în vârstă, dacă trebuie a ierta pe cei ce se căiesc, ori dacă celui care a fost odată creștin nu i-se poate ierta vina, deși acum nu mai este, dacă numai pentru nume trebuie pedepsiți, chiar dacă nu sunt vinovați de altceva, ori dacă se cade a pepepsi numai crimele celor ce poartă numele de creștin. Altădată procedam astfel cu cei ce-mi erau denunțați că sunt

creștini: li întrebam, dacă sunt creștini. Când îmi răspundeau că «da», îi întrebam a doua și a treia oară, amenințându-i cu moartea. Dacă stăruiau în răspunsul lor, li executam, căci oricare le-ar fi fost credința, convingerea mea era că trebuie pedepsiți pentru îndărătnicia și încăpățânarea lor. Pe câțiva cetățeni romani, cari au fost cuprinși de această nebulie, i-am trimes să fie judecați în capitală. Cum se întâmplă de regulă, osânda a făcut ca această crimă să se întindă mai mult și cazurile să se înmulțiască. Mi s'a dat o jalbă în care erau înșirate multe nume. Pe cei cari au tăgăduit că sunt sau au fost creștini, am crezut că trebuie să-i pun în libertate, dacă, după pilda mea, au invocat pe zei și au adus tămâie și libațiuni statuii tale, pe care am pus-o între ale zeilor și dacă au blestemat pe Christos, toate lucruri la care, cum se spune, adevărații creștini nu pot fi înduplecați. Alții, denunțați pe nume, nu se lepădau deocamdată de credința lor, dar după aceea adăogau că au fost creștini, dar acum nu mai sunt, unii de rei, alții de mai mulți, alții chiar de douăzeci de ani. Toți aceștia au jertfit statuii tale și statuilor zeilor și au blestemat pe Christos. Ei m'au asigurat că toată vina sau rătăcirea lor a constat în aceea, că obicinuiam să se adune cu toții într'o anume zi înainte de răsăritul soarelui și să cânte, în două coruri, imne lui Christos, ca Dumnezeu, și că se legau prin jurământ, să nu săvârșească vre-o crimă, ci să nu se dea la furt, la răpire, la adulter, să nu-și calce cuvântul dat și să nu-și însușiască lucrul ce le-ar fi fost pus în gaj. Apoi ar fi obicinuit să se împrăștie și după aceea iarăși să se întruniască, spre a se împărtași de mâncare, dar obicinuită și nevinovată. Și încă și aceasta n'ar mai fi făcut-o decând cu decre-

tul meu, prin care, potrivit poruncii tale, opriam adunările secrete. Am socotit de trebuință să caut a afla adevărul dela două tinere, numite diaconițe, pe care le-am supus la chinuri. De aceea am suspendat urmărirea și mă adresez ție să-mi dai sfat. Chestia aceasta îmi pare vrednică de cercetat, în deosebi din cauza marelui număr al celor primejduiți, căci multe persoane de toate vârstele, de toate condițiunile și de amândouă sexele sunt deja sau vor fi în primejdie, de oarece nu numai în orașe, ci și prin sate și la țară s'a întins molima acestei superstiții, dar se pare cu puțință a o împiedica și a pune lucrurile pe calea cea bună. Deja templele pustiite au început a fi cercetate din nou, sacrificiile date uitării a fi aduse și întreținerea animalelor de jertfă, pentru care nu se găsea nici un cumpărător, să se vândă. Din aceasta se vede cu înlesnire câți oameni pot fi aduși la calea cea dreaptă, dacă li se dă puțința de îndreptare».

Scrisoarea lui Traian către Pliniu.—„... Secundul în instrucția împotriva persoanelor care ți au fost denunțate ca creștini, ai urmat procederea ce ți-a fost dictată de împrejurări. Desigur, nu se poate fixa în genere ceeace s'ar numi o normă sigură. Anume căutați nu trebuie, dar dacă vor fi denunțați și predați, să fie pedepsiți; totuș, cine va tăgădui că e creștin și va dovedi aceasta cu fapta, adică va invoca pe zei, să fie iertat pe baza mărturisirii sale, cu toată bănuiala ce e asupra-i pentru trecut. Denunțurilor neiscălite să nu li se dea nici o urmare, oricare ar fi crima ce se denunță, căci prin aceasta s'ar da o pildă foarte urită și ar fi ceva nedemn de vremea noastră”

Pliniu cel Tânăr, epistola 96 și 97

La lecțiunea 11.

Din solia lui Atenagara pentru creștini. Voi, o cei mai mari dintre împărați, faceți ca împărăția voastră-

să se serviască de unele legi și datini pentru unii și de altele pentru alții și nimeni nu oprește prin lege și frica de pedeapsă, dragostea de cele moștenite de la strămoși, chiar dacă ar fi vrednice de răs; ci troianul numește pe Hector zeu, iar pe Elena, luând-o drept Adraste, o adoră; lacedemonianul se închină lui Agamemnon ca lui Zeos și Filonoei, fica lui Tindar, precum și lui Tenes Odianul; iar atenianul aduce jertfă lui Erecteu ca lui Apolon.

Atenienii mai săvârșesc ceremonii și mistere în cinstea Agraulei și Pandrosei, care din pricină că au deschis urna funebră au fost socotite ca nelegiuite. Intr'un cuvânt, oamenii aduc după neamul și țara din care fac parte, jertfele ce le plac. Dar egiptenii socotesc ca zei și pisicile și crocodilii și șerpii și oaspidele și câinii. Și toate acestea le îngăduiți voi și legile voastre, socotind pe de o parte ca ceva nelegiuit, a nu crede în Dumnezeu, iar pe de altă parte ca ceva necesar a adora ca zei pe cine vrea fiecare, pentru ca frica de zei să-i facă să se abțină de rele.

Pe noi însă (și să nu vă înșelați din auzit, cum fac cei mai mulți) ne urîți, din pricina numelui. Dar nu numele, ci faptele rele sunt vrednice de osândă și de pedeapsă. De aceea, admirând bunătatea și blândețea voastră, precum și dragostea voastră față de toți oamenii, fiecare în parte trăește cu drepturi deopotrivă, iar cetățile se bucură, după vrednicia lor, de o reală cinste și întreg imperiul, mulțămită înțelepciunii voastre, se bucură de adâncă pace.

Noi însă cari ne numim creștini (de vreme ce n'aveți grijă de noi, ba dimpotrivă, deși nu facem nici un rău, ci cum se va arăta în cursul cuvântării, ne purtăm de cât toți cu mai mare sfințenie și drep-

tate, față de Dumnezeu și de Majestatea voastră, îngăduiți totuși să fim prizoniți, jefuiți și asupriți, cei mai mulți ducând războiu în contra noastră numai din pricina numelui) îndrăznim a vă aduce la cunoștință suferințele noastre (căci veți afla din cuvântarea aceasta că suferim pe nedrept și în afară de orice lege și rațiune) și a vă ruga să vă gândiți puțin și la noi, ca să încetăm odată de a fi nimiciți de bârfitori. Căci prigonitorii noștrii nu mai urmăresc avutul nostru, nici situațiunea noastră în stat, nici păgubirea de vreun alt lucru însemnat, de oarece acestea noi le desprețuim, cū toate că celor mai mulți li se par de mare preț, iar noi ne-am învățat nu numai să nu ne împotrivism celui rău și să nu ne judecăm cu cei ce ne atacă și ne jefuesc, ci celor ce ne lovesc peste un obraz, să li-l întoarcem și pe celălalt și celor ce ne iau haine să le dăm și cămașa. Dar ceea ce ei urmăresc acum este cu totul altceva: Vor să ne ia trupul și viața, după ce ne-au jertfit averea, aruncând asupra-ne o mulțime de crime, care nici prin minte nu ne-au trecut și amestecându-ne cu oamenii, cu cari nu aveam nici în clin nici în mână, ci și de una și de alta ei și semenii lor s'au făcut vinovați.

Dacă ne va dovedi cineva cu vre o faptă rea mai mică sau mai mare, nu fugim de pedeapsă, ci chiar de ar fi cea mai amară și aspră, o primim. Dacă însă învinuirea se reduce numai la numele nostru de creștini — căci până astăzi cele ce se spun despre noi sunt vorbe de clacă și nesocotite ale oamenilor și nici un creștin n'a fost prins cu vre o faptă rea — ar fi de datoria voastră, cei mai mari, mai filantropi și mai învățați împărați, să ne scăpați de nedreptate printr'o lege, pentru ca precum întreg imperiul are

parte de binefacerile cârmuirii voastre, atât fiecare în parte cât și cetățile, așa și noi să avem a vă mulțumi și a vă slăvi că am scăpat de prigoniri. Căci nu este potrivit cu dreptatea voastră, ca ceilalți să nu fie pedepsiți, când sunt dați în judecată, până ce nu s'a dovedit că sunt vinovați, iar când e vorba de noi să valoreze mai mult numele decât dovezile înaintea judecății, pentrucă judecătorii nu cercetează dacă cel acuzat a făcut ceva rău, ci-i înfierează numele ca însăși fapta rea. Orice nume însă ca atare și în sine nu poate fi socotit ca bun sau rău, ci faptele bune sau rele ce-i stau la temelie, îl fac bun sau rău. Aceasta o știți voi prea bine, ca filosofii și oameni cu cultură omnilaterală ce sunteți.

De aceea, cei cari sunt judecați de voi sunt bucuroși, chiar de ar fi învinuiți de cele mai mari crime, pentru că știu că le veți cerceta viața și nu vă veți lega nici de numele lor, dacă e rău, nici de învinuirile aduse, dacă sunt neîntemeiate, și primesc cu deopotrivă încrederea sentința de achitare ca și pe cea de osândire. Aceeaș tratare care se aplică tuturor, dorim să ni se facă și nouă, iar nu să fim urțiți și pedepsiți pentru numele de creștin, căci pentru ce numele să ne aducă rău? Vrem să fim judecați de ori ce am fi acuzați și ori din ce parte ar veni acuzarea și să fim achitați, dacă acuzațiunile nu se vor dovedi întemeiate sau pedepsiți după lege, dacă vom fi dovediți de răufăcători. Vină să nu fie însă numele, ci fapta rea. De altfel nici un creștin nu e rău, decât dacă e fășarnic cu credința lui. Așa vedem că sunt judecați și filosofii. Nici unul dintre ei nu pare judecătorului bun sau rău înainte de a fi cercetat și numai din pricina științei sau artei lui, ci cine e dovedit că a făcut rău, e pedepsit, fără ca filosofia să

fie atinsă de vre-o imputare, căci rău este acela care nu filosofează în corespondență cu legile, iar știința este fără vină. Dacă însă acuzatul se poate apăra de învinuirile ce i-se pun în sarcină, este liberat. Aceeaș procedură să se aplice și față de noi: felul de viață al celor acuzați să se cerceteze, iar numele să fie afară de ori ce vină.

Având să apăr credința noastră înaintea voastră, cei mai mari împărați vă rog să ne ascultați pe noi ca pe ceilalți și să nu vă luați după vorbele nejustificate ale mulțimii, ca să vă porniți împotriva noastră, ci să fiți cu aceeaș dragoste de știință și de adevăr și față de apărarea noastră. Căci pe de o parte voi nu veți mai greși fără să știți, iar pe de alta noi, desvinuți de păcatele ce ne pune în spate gura mulțimii, vom fi pe viitor scăpați de învinuiri.

Trei sunt vinele ce se aruncă asupra noastră: ateismul, prînzurile tiesteice și împreunările edipice. Dacă acestea sunt adevărate, nu cruțați nici o generație, ci pedepsiți nelegiuirile. Distrugeți-ne din rădăcină, cu femei și cu copii, dacă vreunul măcar dintre creștini trăește ca fiarele; căci nici fiarele nu se ating de cele din neamul lor și se împreună prin puterea instinctului numai în anume timpuri, iar nu după plac. Apoi și ele cunosc pe acei cari le fac vre un bine. Dacă e deci cineva mai dobitoc decît fiarele, spuneți ce pedeapsă ar putea primi pentru astfel de grozăvii, ca să fie pedepsit cum i-se cade? Iar dacă aceste învinuiri sunt numai vorbe goale și bârfeli fără ființa de adevăr, întru cât după rânduiala firească a lucrurilor răul se împotrivește binelui și după legea dumnezeiască cele opuse stau față în față cu dușmănie, și întru cât voi prin oprirea denunțării recunoașteți că noi nu suntem vinovați de aceie grozăvii, rămâne

să cercetați viața, învățătura, dragostea și supunerea noastră față de voi, de dinastia voastră și de sfetnicii voștri și astfel să ne îngăduiți acelaș drept ca prigonitorilor noștri. De altfel îi vom birui, ca unii ce pentru adevăr ne dăm bucuroși și viața.

.....

Nu e de loc de mirare că ei (păgânii) ne atribue nouă cele ce spun despre zeii lor, ale căror pășanii le numesc mistere. Dacă vor să înfiereze împreunarea liberă și promiscuitatea, ei ar trebui să urască pe Zeus, care a născut copii cu mama sa Rea și cu fida sa Proserpina și a avut de soție pe propria sa soră. Ori ar trebui să disprețuiască pe Orfeu, făuritorul acestor nostime lucruri, pentru că descrie pe Zeus ca drojdia tuturor răutăților și stricăciunilor față de care Tieste rămâne pe urmă, căci acesta s'a împreunat cu fida sa, pentru că așa i-a spus oracolul că va ajunge rege și se va putea răzbuna. Noi însă avem așa de mare groază de promiscuitate, că nici chiar a privi cu poftă nu ne este iertat. „Cine se uită la femeie, ca s'o poftiască, a săvârșit adulter în inima sa“, se zice la noi. Cum pot fi dar socotiți desfrânați cei cărora nu le este îngăduit să priviască decât lucrurile pentru care Dumnezeu le-a făcut ochii, ca adică, să vază, acei pentru care a privi cu poftă este adulter, de oarece ochii sunt făcuți pentru altceva, acei care cred că la judecata de apoi își vor da seama și de gânduri. Nu, învățătura noastră nu este rânduire omească, de care cei răi pot scăpa, ci cum v'am arătat chiar dela început, învățătura noastră este învățătura dumnezeiască, Noi avem lege care ne-a învățat să iubim în noi și în semenii noștri idealul moralității. De aceea și în privința vârstei pe unii îi socotim ca

fii și fice, pe alții ca frați și surori, iar pe cei mai în vârstă îi cinștim ca tată și mamă. Ținem dar mult la aceasta ca cei în care vedem frați și surori și alte rudeni, să fie neprihăniți și curați cu trupul, căci iarăși zice Scriptura: „Dacă cineva sărută pe una a doua oară, pentru că i-a plăcut, păcătuiește“, și adaugă: „Trebuie s'o răriți cu sărutarea—sau mai potrivit—cu salutul, de oarece chiar numai prihănirea sufletului cu un păcat săvârșit în gând, ne lipsește de viața de veci“.

Având dar în inimi nădejdea unei vieți veșnice, nu ținem seamă de lucrurile lumii aceștia, nici chiar de plăcerile îngăduite. Fiecare din noi consideră pe femeia sa, de ceace a iadus în casa sa după legile stabilite, adică născătoare de copii. Precum plugarul seamănă sămânța în pământ și apoi așteaptă roada, fără să semene din nou, așa și noi privim nașterea de copii ca hotar al iubirii sexuale. Poți găsi printre noi mulți bărbați și femei, cari au rămas necăsătoriți, în nădejdea unei uniri mai strânse cu Dumnezeu în viața de dincolo. Dacă socotim că fecioria și celibatul apropiate mai mult de Dumnezeu și că păcatele făcute cu gândul și cu pofta îndepărtează de El, cu atât mai mult fugim de faptele acelor de ale căror idei ne ferim. Viața noastră nu stă în vorbe pompoase sau în ușurința de a vorbi, ci în arătarea și practicarea faptelor bune. De aceea, fiecare ori rămâne cum s'a născut, ori se căsătorește o singură dată. A doua căsătorie este privită ca un adulter iertat. „Cine-și lasă femeia sa și ia alta, săvârșește adulter“ așa zice în Scriptură. Prin aceasta învățătorul nostru poruncește ca cineva să nu lase pe femeia pe care a scos-o din feciorie, sau să nu se căsătorească. Cine se desparte de întâia lui soție, fie chiar și din pricina morții ei, este într'un fel adulter,

și săvârșește un îndoit păcat, pentru că pe de o parte calcă rânduiala lui Dumnezeu, care a făcut la început numai un bărbat și o femeie, iar pe de alta desface unica împreunare îngăduită de trup cu trup în vederea unirii sexuale.

Cu toate aceste principii de care ne călăuzim și cu tot felul de viață ce ducem, auzim că se ridică împotriva noastră învinuiri, după proverbul: «Stricată mustră pe cea cinstită.» Trebuie s'o spun, căci nu-i un secret: Oamenii cari și-au făcut o meserie din prostituție, cari în ciuda legii deschid lupanare de cele mai nerușinate și fac chiar din bărbați obiectul plăcerii lor, bărbat cu bărbat săvârșind cele mai scârboase lucruri și trupurile mai crude și mai frumoase în multe feluri pângărindu-le și frumusețea făpturii lui Dumnezeu necinstind — căci frumusețea nu este dela sine însăși în lume, ci e făcută de mâna lui Dumnezeu și cu voia sa — asemenea oamnei sunt prigonitorii noștri. Aceștia ne învinuesc pe noi de imoralitățile de care se simt vinovați și pe care le povestesc despre zeii lor și le laudă ca fapte sfinte și dumnezeiești. Acești adulteri și pederastați ne ponegresc pe noi cari trăim în feciorie și admitem o singură căsătorie, ei cari imitează viața peștilor cari înghit tot ce le iese în cale și cel mai tare pe cel mai slab.

Da este canibalism, dacă împotriva legilor existente pe care le ați stabilit voi și înaintașii voștri după dreptate și în urma cercetărilor — întrebuințați silnicie, călcând în picioare aceste legi. Nu-i de mirare că și guvernatorii puși de voi peste provincii nu mai conținesc cu procesele împotriva unor supuși cari n'au nici măcar libertatea să se lase să fie loviți când îi lovește cineva și să se roage pentru cei ce-i bârlesc. Căci nu le ajunge să fie drepti, de oarece drep-

tatea răsplătește asemenea cu asemenea, ci ținta lor este să fie cu desăvârșire buni și să îndure suferința cu resemnare.

Care om cu judecata sănătoasă ar putea susține că noi, oamenii cu asemenea principii și cu acest fel de viață, suntem ucigași? Căci pentru a fi mincători de oameni, trebuie mai întâi să omorăm oameni. Și cum cea dintâi e minciună, tot așa și a doua și dacă întreabă cineva pe unul din acei mincinoși, dacă e convins din vedere proprie de cele ce bârfesc, nici unul n'are îndrăzneala s'o afirme. Avem și slugi, unii mai multe, alții mai puține, de care a ne feri e cu neputință, și totuși niciodată vreuna din ele n'a spus așa ceva despre noi. Creștinii nu pot vedea un om ucis, chiar dacă i-s'ar fi ridicat viața pe drept. Cum pot fi dar învinuiți că ucid și mănâncă oameni? Care e omul care nu râvnește luptele de gladiatori și cu fiarele, mai ales când sunt date de voi? Dar noi? Noi trăim în convingerea că privirea unui om ucis este aproape tot una cu uciderea, din care pricină ne abținem dela astfel de priveliști. Cum am putea săvârși omoruri, noi cari, pentru a înlătura crima păcatului strigător la cer, nici nu putem privi omorul? În ce fel am putea fi numiți omoritori noi, cari numim asasine pe femeile care ajută altora să avorteze și le spunem că vor avea să-și dea seama înaintea lui Dumnezeu de fapta lor? Cine crede că fătu este ființă vie și deci obiect al purtării de grijă a lui Dumnezeu, acela nu ucide această ființă după ce a venit în lume. Tot asemeni nu ucide un copil crescut cei care, pentru a evita păcatul pruncuciderii, se ferește să lepede un nou născut. Adevărul este: noi suntem pretutindeni aceiași și consecvenți, servind bucuria rațiunii și nesilind-o.

Aș vrea să cunosc pe acela care crede în înviere și totuș se oferă pe sine mormânt trupurilor menite învierii. A crede în învierea trupurilor noastre și totuș a mânca trupuri, ca și cum n'ar avea să învieze, sunt contraziceri, ca și credința că pământul va trebui să dea înapoi trupurile celor cari zac în el, iar cel care a îngropat în sine trupurile mâncate, nu va trebui să le dea înapoi. Noi nu suntem omorători nici mâncători de oameni, dimpotrivă, se poate zice că cei cari nu cred că au să-și dea seama de viața lor pământească, bună sau rea, cari nu cred în înviere-cari susțin că totul piere deodată cu trupul și că însăș scânteia sufletească se stinge, aceștia sunt capabili de o asemenea faptă rușinoasă. Oamenii însă cari sunt convinși că nimic nu rămâne necercetat de Dumnezeu, că însuș trupul, dacă a ascultat de poririle și patimile oarbe ale sufletului, va fi pedepsit cândva împreună cu acesta, asemenea oameni vor fi cu cea mai mare băgare de seamă față de un păcat cât de mic. Poate să pară cuiva vorbă de clacă, că trupul putrezit, descompus și dispărut să ia din nou formă. Din pricina celor cari cred astfel am putea fi socotiți proști, dar rai în nici un caz n'am putea fi numiți, de oarece nu facem nimănui nici un rău cu părerea noastră, chiar dacă ea ar fi greșită. De altfel nu numai noi admitem viitoarea înviere a trupurilor, ci și mulți filosofi. Despre aceasta însă socotesc de prisos să mai stăruiu, ca să nu se zică cum că amestec în tratarea subiectului ales lucruri străine de el dacă voiu pomeni de cele duhovnicești și de cele trupești și de legătura dintre ele, sau de prerogativele de vechime și de întăetatea ce au cele netrupești față de cele trupești cele duhovnicești față de cele materiale, deși noi cu simțurile percepem mai bine cele materiale. Corpurile constau din părți imateriale, unite

de aproape : cu cele spirituale, și din părți materiale, căci după Pitagora și Plato, corpurile după ce se descompun, se pot alcătui din nou din aceleași particule din care erau formate dintru început. Dar să lăsăm pentru mai târziu discuția despre înviere.

Deocamdată am răsturnat învinuirile și am dovedit că noi creștinii suntem oamenii temători de Dumnezeu, cinstiți și cumpătați. De aceea, o împăraților, cari în totul și în toate, și din flire și prin cultura sunteți buni și măsurăți și iubitori de oameni și vrenici de sceptru, întoarceți-vă capul către noi și socotiți : care categorie dintre supușii voștrii merită să fie ascultați mai mult decât noi, cari ne rugăm cerului pentru dinastia voastră, ca Voi, cum e și drept și cuviincios, să lăsați moștenire împărăția tatălui și ca ea să se întindă și să crească prin supunerea întregii lumi ?

Aceasta ne va fi și nouă de folos, ca să ducem viața pașnică și să îndeplinim din inimă toate poruncile voastre.

Atenagora cap. 1—3, 32—35.

La lecțiunea 26.

Viața celor dintâi creștini. — Creștinii nu locuiesc în țara aparte, nici nu se deosebesc de ceilalți oameni prin limbă sau obiceiuri, căci nu sălășluiesc nicăieri în cetăți deosebite, nu se servesc de altă limbă și n'au un anume fel de traiu. Desigur, învățătura lor nu e descoperită de spiritul și priceperea oamenilor născocitori și ei nu stau ca alții, în fruntea înțelepciunii ce se dobândește prin școală. Ei locuiesc prin cetăți grecești și barbare, cum îi convine fiecăruia, păzesc obiceiul pământului cu privire la îmbrăcăminte, la hrană și în deobște la felul de viață, dar

în viața lor cetățenească au o purtare minunată și surprinzătoare. Au anume locuri în care sălășluiesc, numai ca trecători ; iau parte la toate ca cetățeni și sunt prigonii ca streini ; orice țară streină le e patrie și orice patrie le e țară streină. Se căsătoresc ca toți ceilalți și dau naștere la copii, dar nu-i aruncă. Masa și-o au la un loc, dar nu și patul. Se află în trup, dar nu trăesc după trup. Umblă pe pământ, dar petrec în ceruri. Se supun legilor existente, dar în purtarea lor sunt mai presus de legi. Iubesc pe toți și sunt urii de toți. Sunt osândii fără să fie cunoscuți, sunt uciși și dobândesc viață. Sunt săraci și îmbogățesc pe mulți ; de toate duc lipsă și în toate au de prisos. Sunt disprețuiți și cu tot disprețul sunt proslăviți. Sunt bârfiti și totuși sunt găsiți drepti. Sunt ocărăți și ei binecuvintează, sunt batjocoriți și dau tuturor cinstea cuvenită. Fac bine și sunt pedepsiți cu moarte, ca făcătorii de rău.

Duși la moarte se bucură, ca și cum ar fi duși la viață.

Iudeii îi dușmănesc ca pe niște streini de neamul lor și grecii îi prigonesc, dar dușmanii lor nu pot spune pentru ce-i urăsc. Intr'un cuvînt, ceea ce este sufletul în trup, sunt creștinii în lume. În toate membrele trupului e răspândit sufletul și creștini în toate orașele lumii.

Sufletul locuiește în trup, dar nu-și are obârșia din trup, tot astfel și creștinii locuiesc în lume, dar nu sunt din lume. Nevăzut este sufletul închis în trupul văzut și creștini sunt văzuți ca unii ce sunt în lume, dar religiunea lor rămâne nevăzută. Trupul urăște și dușmănește sufletul, fără ca acesta să-i facă vre un rău, ci numai pentru că se împotrivește plăcerilor lui. Sufletul iubește trupul și membrele care-i sunt duș-

mane ; tot astfel și creștinii iubesc pe dușmanii lor. Sufletul e închis în trup, dar el e cel care ține în ființă trupul și creștinii sunt ținuți de lume ca într'o închisoare, dar ei sunt cei cari țin lumea în ființă. Nemuritorul suflet locuiește sub acoperemânt muritor și creștinii locuiesc în cele trecătoare, dar așteaptă nemurirea în cer.

Epistolia către Diognet, V, VI

Viața și rânduiala morală a sfântului Pahomie.— Despre Pahomie se povestește că a dus la început numai viață de om înțelept, mai târziu însă i-s'a arătat un înger al lui Dumnezeu și l-a îndemnat să adune în jurul său tineri schimnici și să viețuiască la un loc cu ei, căci pentru sine și-a pus toate în rânduială și ar putea folosi mult celor ce vor duce viață deobște, dacă se va călăuzi de regulile pe care le va da el (îngerul), după care i-a dat o placă de metal, care se păstrează încă.

Pe acea placă era scris că fiecareia îi e îngăduit să mănânce și să bea, să lucreze și să postiască după cum va simți trebuință, sau să nu facă nimic din acestea. Cei cari vor mânca mult, să lucreze mai din greu, cei cari vor mânca puțin, să lucreze mai ușor. Să facă apoi chilii multe și în fiecare chilie să locuiască câte trei călugări. Masa trebuie s'o ia cu toții în aceiași sală, tăcând și șezând cu capul acoperit, în așa fel ca să nu poată vedea decât masa și ceea ce le va fi pus înainte. Streinii să nu mănânce cu ei, afară de cei cari s'ar afla pe cale și s'ar abate pe la ei. Cine va vrea să între în obștea lor, să îndeplinască mai întâi trei ani lucrări grele, și numai după aceea să fie primit.

Imbrăcămintea să le fie de piei de oaie sau de

capră, iar capul acoperit cu scufie de lână, împodobită cu ciucuri roșii. Să poarte rufe de pânză și brâu și să doarmă îmbrăcați și încinși, șezând pe scaune înalte de amândouă părțile cu rezemători, de care să se rezeme pătura de învelit. În cea dintâi și cea din urmă zi a săptămânii să se adune cu toții în fața altarului, pentru săvârșirea dumnezeieștilor taine și atunci să-și lepede brăul și pieile. Să se roage de douăsprezece ori pe zi. Când vor să mănânce, să cânte mai întâi un psalm. Toată obștea să fie împărțită în 24 de cete și fiecare să fie numită cu câte o literă grecească, Fiecare ceată să poarte semn potrivit cu apucăturile ce are, astfel: cei sinceri să fie însemnați cu litera *i*, cei fățarnici cu litera *x* sau *z* iar alții altfel, așa ca felul literii să arate felul de a fi al cetei. După aceste reguli a condus Pahomie pe ucenicii săi. Dar el era bărbat foarte iubitor de oameni și iubia pe Dumnezeu din inimă, prevedea viitorul și sta de vorbă cu îngerii. El a trăit în insula Tabene și Tebaida, din care pricină urmașii săi se numesc și azi Tabenesioți.

Istoria bisericească a lui Sozomen III, 14.

La lecțiunea 27.

Vedenia lui Constantin cel Mare. — Constantin imploră ajutorul acestui Dumnezeu (Dumnezeul tălului său), îl rugă să i-se arate și să-l ajute în împrejurarea în care se afla (lupta cu Maxentiu). Pe când se ruga astfel, avu o minunată vedenie, care s'ar părea, poate, de necrezut, dacă ar fi fost povestită de un altul, dar nimeni nu trebuie să stea la gânduri de a o crede, de oarece însuș acest împărat mi-a istorisit-o mult timp după aceea, când am avut cinstea de a-i plăcea. El asigură că a văzut pe cerziua în amiaza mare o cruce luminoasă cu această

înscripție. «*Prin aceasta vei birui*» și că fu cuprins de mare mirare, atît el cît și soldații ce-i urmau, de această vedenie. Vedenia impresionă atît de mult sufletul lui Constantin, că noaptea următoare se gîndi numai la ea. Mîntuitorul i-se arată în somn cu acelaș semn ce-i arătase pe cer în timpul zilei și-i porunci să facă un steag în chip de cruce, și să-l poarte în războaie, spre a fi apărat de primejdii. Sculindu-se din somn, Constantin povesti această sfetnicilor săi și chemând argintari, și „giuvaergii, se așeză în mijlocul lor, le desemnă semnul ce văzuse și le porunci să facă un steag la fel, împodobit cu aur și pietre scumpe. Am văzut acest steag și-mi este ușor a-l descrie...»

Viața împăratului Constantin de Eusebiu
Cartea I, Cap 28—30.

Edictul din Milan.—Avînd în vedere că libertatea practicării religiei nu trebuie împiedicată și că trebuie a recunoaște fiecăruia dreptul de a cinsti pe Dumnezeu cum găsește de cuviință, am poruncit și mai nainte ca și creștinilor să le fie îngăduit a-și păstra cultul și credința lor. Dar fiindcă, în acel edict, în care li s'a recunoscut acest drept, au fost puse anume multe alte condițiuni, unii se vor fi lepădat, poate, de această religie. Când dar eu, împăratul Constantin, și cu împăratul Licinius, am sosit, în Milan și ne-am gîndit la tot ce este folositor și bun pentru stat, am hotărît între multealtele, pe care le-am socotit de folos obștesc, să rînduim mai nainte de toate cele ce privesc închinarea lui Dumnezeu, adică să lăsăm atît creștinilor cît și tuturor celorlalți libertatea de a alege cinstirea de Dumnezeu spre care se vor simți atrași, pentru ca Dumnezeu să ne fie binevoitor nouă și tuturor celor ce trîesc în imperiul nostru... Afară de aceasta mai hotărâm cu pri-

vire la creștini, ca locurile unde ei obicinuiau să se adune, să li se înapoieze gratuit și fără întârziere, fie că au fost confiscate de stat, fie că au fost cum-părate de cineva...

Iar dacă cineva a primit în dar acele locuri, să le înapoieze numai decât creștinilor. Și fiindcă creștinii aveau în afară de locurile de adunare și altele, nu ca proprietate individuală, ci aparținând comunității lor, vă poruncim a le înapoia, rămânând ca cei cari le vor înapoia fără a-și primi prețul și cari vor ceva dela mila noastră, să se adreseze guvernatorilor. Grăbiți-vă de a executa această poruncă cât mai iute, pentru a contribui astfel la păstrarea liniștii publice. Și pentru ca rânduiriile acestei porunci să ajungă la cunoștința tuturor, faceți să se afișeze în toate localurile.

Eusebiu, Istoria bisericească, Cartea X, Cap. V.

La lecțiunea 28

Decretul lui Teodosie cel Mare împotriva păgânismului.—Nimeni, fie el ori cine, n'are voie să aducă jertfe de animale, în vre un loc sau oraș, idolilor lipsiți de viață, sau cinstiască în taină, spre a se curăți de păcate, pe lari cu foc, sau pe genii cu vin, sau pe penati cu miresme, sau să le aprindă lumânări, sau tămâe, sau să le atârne cununi.

Dacă deci cineva va îndrăzni să presare cu făină un animal, în scopul de a-l jertfi, sau să ghiciască din măruntae proaspete, unul ca acela poate fi denunțat de oricine ca vinovat de les-majestate. Iar dacă cineva venerează cu prinos de tămâe chipurile zeilor, care sunt osândite la distrugere..., acela făcându-se vinovat de nesocotire de religione, va fi pedepsit cu confiscarea casei sau a avutului, de

vreme ce, stăpânit de superstiția păgânească, s'a dat pe față la idolatrie.

Mai hotărîm prin aceasta, ca să fie luate de fisc toate localurile care au fost cândva pline de miros de tămâe, dacă ele aparțin de drept celor ce aduc jertfe de tămâe.

Codicele Teodosian XVI, 10, 12.

Din scrisoarea retorului Libiniu către împăratul Teodosie cel Mare pentru apărarea templelor păgâne.

N'a fost a ta porunca de a se închide templele, „antiriele negre“ s'au năpustit, o împărate, în ciuda legii tale, cu pietre, cu unelte de lemn și de fier, sau și cu mâna goală, asupra templelor. Acestea sunt pierdute: acoperișurile sunt desvelite, zidurile culcate la pământ, columnele prăbușite, altarele dărâmate. Când primul sanctuar zace la pământ, vine rândul celui de al doilea, de al treilea. Biruințele împotriva legii se rânduiesc una după alta. Și în orașe se petrec asemenea crime, dar mai ales la țară. Aci nerușinarea își atinge culmea. Ei (călugării) pretind că sunt porniți împotriva templelor, dar de fapt o fac pentru a jefui. Unii jefuesc sanctuarele, alții pe nenorociții de săteni și pleacă cu roadele câmpului și cu vitele lor. Alora nu le e deajuns numai atât, ci se fac stăpâni și pe pământ, sub cuvânt că a fost afierosit cuiva. În felul acesta mulți au fost despuiați de moștenirea lor părintească, sub un pretext grav. Aceia (călugării) huzuresc pe socoteala altora, ei cari susțin că cinstesc pe Dumnezeu lor cu post.

Pedepsim, zic ei, călcarea legii care oprește aducerea de jertfe. Dar mint, împărate. Era datină în multe ținuturi, ca oamenii să se adune la ocaziuni sărbătorești, în anumite locuri cu vază, spre a aduce jertfe și a ospăta împreună. S'a făcut aceasta cât a

fost îngăduit. S'a oprit apoi aducerea de jertfe, dar datinele au rămas. Când venea dar vremea sărbătorilor, cine credea c'o poate face fără să vatăme pe cineva, serbă acea zi în vechiul loc. De jertfă nici vorbă nu era. Nimeni nu îndemna la aceasta, nimeni n'asculta.

Nici unul dintre adversari n'ar putea susține, că a văzut cu ochii lui vre-o jertfă la un asemenea prilej.

Dacă tu, împărate, găsești că e bine și îngădui să se dărâme templele, noi o suportăm, ce e drept, cu strângere de inimă, dar o suportăm ca să vezi că putem asculta. Dacă însă acei oameni (călugării) vor dărâma fără învoirea ta ceeace a scăpat până acum, să știi că sătenii se vor apăra și vor apăra și legea

Libanius, *Ἐπερ τῶν ἱερῶν.*

Dreptul de azil al bisericii recunoscut de împărații Teodosiē II și Valentinian III.—Bisericile prea înaltului Dumnezeu trebuie să stea deschise pentru cei cari sunt coprinși de frică, și nu numai altarele și casa de rugăciune, ci totul, până la cele mai din afară uși, trebuie să fie un altar de milostivire pentru cei ce caută adăpost; așa că tot ce se coprinde între zidurile ce înconjură bisericile și până la porțile care dau în uliță, fie ele chilii sau case, sau grădini, sau băi, sau curți, sau galerii, oferă azil celor ce au nevoie de el, ca și lăuntrul bisericilor. Și nimeni să nu încerce a pune pe ei mâini criminale, spre a-i smulge de acolo.

Lărgim atât de mult locul de azil, pentru ca nimeni din cei cari vor căuta azil să nu-și permită să stea, să mânânce, să doarmă, sau să petreacă noaptea în biserică lui Dumnezeu sau la sfintele altare. Arme de asemeni, fie ele săbii sau ovice alt, n'au nici de cum voe să aibă în lăuntrul bisericii cei ce cer azil.

De se va găsi cineva armat în orice loc ce ține de biserică, în lăuntru ei sau împrejur, sau în afară de ea, le poruncim să lepede armele îndată ce un cleric îi va soma s'o facă. I-se dă însă asigurarea cu jurământ, că religiunea „îl apără mai bine decât armele.

Codicele Teodosian IX, 45, 4.

La lecțiunea 30

Creștinarea francilor.—„Regina Clotilda nu conținea de a îndemna pe Clovis să se închine adevăratului Dumnezeu, dar el nu se îndupleca cu nici un chip să primiască dreapta credință. Isbucni însă (anul 496) un războiu cu alemanii și atunci fu nevoit să recunoască ceea ce mai nainte tăgăduise; căci se întâmplă că la ciocnirea celor două armate dușmane să se producă un mare măcel și ca armata lui Clovis să fie în primejdie de a fi nimicită cu totul. Când regele văzu aceasta, își simți inima sfâșiată, ridică ochii către cer și zise cu lacrimi: „Iisuse Christoase, pe care Clotilda te cinstește ca fiu al viului Dumnezeu, ca ajutor al celor din nevoi, ca dătător de biruință celor ce nădăjduesc în tine, te rog cu umilință: Arată-mi puterea ta. Și dacă-mi dăruiești biruință asupra vrăjmașilor mei și-mi arăți acea putere pe care poporul numit cu numele tău susține că i-ai arătat-o, atunci voiu crede și eu în tine și mă voiu boteza în numele tău, căci dumnezeilor mei m'am rugat și văd că nu-mi ajută. De aceea cred că n'au nici o putere, căci nu dau ajutor celor ce se roagă. Pe tine te implor dar, în tine voiu crede, dacă voiu fi scăpat de vrăjmași“. Pe când se ruga el astfel, dușmanii o luară a fugă și când băgară de seamă că re-

gele lor căzuse în luptă, se supuseră lui Clovis și ziseră: „Cruță neamul nostru, căci ai tăi suntem“. Atunci porunci el să înceteze lupta, vorbi cu blândețe celor învinși se întoarse cu pace acasă și povesti reginei cum a câștigat biruința chemând într'ajutor numele lui Christos. Aceasta s'a întâmplat în al cincizecelea an al domniei lui. Atunci regina trimise pe ascuns să cheme pe sfântul Remigius, episcopul cetății Reims și-l rugă să învețe pe rege cuvântul mântuirii. Episcopul îl chemă la sine și începu să-l îndemne între patru ochi să creadă în adevăratul Dumnezeu, Făcătorul cerului și al pământului și să se lepede de idoli, cari nici lui nici altora nu pot ajuta. La aceasta Clovis răspunse: «Te ascult cu plăcere, sfinte părinte, dar un lucru îmi dă de gândit: poporul pe care-l conduc nu mă lasă să-i părăsesc idoli. Totuș, mă voi duce și i voi vorbi după cuvântul tău». Când se duse la popor și voi să înceapă a vorbi, îi veni într'ajutor atotputernicia lui Dumnezeu, căci toți strigară ca cu o gură: «Ne lepădăm de moritorii noștri idoli, o pioasă rege, și vrem să ne închinăm Dumnezeului nemuritor pe care-l propovăduiește Remigius». Acestea fură spuse episcopului și el pregăti totul pentru botez. Regele rugă pe episcop să-l boteze pe el întâi. Astfel se apropie de botez acest nou Constantin, ca să vindece boala învechitei lepre și să curețe cu apă proaspătă murdăria păcatului de care era întinat. Când intră în apă, venerabilul episcop îi zise: «Plea-că-ți capul, mândre Sicambri, adoră ce ai ars și arde ce ai adorat». Regele măiturisi pe atotputernicul Dumnezeu, cel în trei persoane închinat, fu botezat în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, uns cu sfânt mir și însemnat cu semnul sfintei cruce.

Dintre ostași se botezară mai mult de trei mii și sora sa Albofledis».

Istoria francilor de Origore episcopul de Tours († 504)

La lecțiunea 31

Creștinarea goșilor. — Această credință (cea hotărâtă de sinodul al II-lea ecumenic) fu primită atunci de Ulfila, episcopul goșilor, care mai înainte primise credința niceană (hotărâtă la sinodul I ecumenic), ca el urmașe lui Teofil, care luase parte la sinodul din Nicea și-i semnase actele ca episcop al goșilor. Printre barbarii ce locuiau dincolo de Dunăre (în stânga) și cari se numesc goți, izbucni un războiu civil. Din această pricină ei se desbinară: în fruntea unei partide sta Fritigern, cealaltă asculta de Atanaric. Acesta era mai puternic, de aceea Fritigern fugi la romani și ceru ajutor împotriva rivalului său. De aceasta auzi împăratul Valens (din C-poli), care porunci trupurile erau îngrămadite în Tiacia, să lupte cu barbarii, spre a da ajutor lui Fritigern. În acest chip Atanaric fu învins. Ca urmare mulți barbari trecura la creștinism, căci Fritigern, ca recunoștință pentru binefacerea primită, îmbrățișă religiunea împăratului și îndemna pe ai săi să facă la fel. Așa s'a făcut ca cei mai mulți goți sunt partizani ai sectei ariene (căci împăratul Valens era arian). Atunci născoci Ulfila literele gotice și tâlmăci Sfânta Scriptură în limba gotică și învăță pe barbari cuvântul lui Dumnezeu. De oarece Ulfila creștina nu numai pe barbarii lui Fritigern, ci și pe mulți dintre ai lui Atanaric, acesta pedepsi pe mulți din supușii săi creștini, sub cuvânt că se prigonește religiunea părinților săi. Astfel mulți barbari arieni au primit martiriul“.

Socrat. Istoria bisericească, I, 41; IV, 33

Moartea de martir a sfântului Bonifaciu. — Ca bătrân încărcat de ani, Bonifaciu se întoarse din nou în țara pe care o părăsise odată numai cu trupul, nu și cu inima. În lada cu cărțile ce-și luă cu sine, el puse și un giulgiu care să-i serviască la înmormântare. Aceasta doria el să se facă în biserica din Fulda... Merse deci în josul Rinului și străbătu țara frizilor, întinzându-și cortul pe țărmul râului Borne, întovărășit numai de câțiva oameni. Popor din multe părți și de departe veni la el. După ce-i învăță și botează pe mulți, el trimise pe toți pe la casele lor, hotărându-le o zi în care să vină din nou, spre a-i unge cu sfântul mir. La ziua hotărîtă, pe când se lumina de ziuă, venîră însă dușmani în loc de prieteni și sbiri în loc de credincioși și o parte din ei pătrunseră în corturi cu arme, cu scuturi și lănci. Oamenii din jurul lui Bonifaciu apucară armele și încercară să apere împotriva furiei poporului pe cel hotărît la moarte de martir. Omul lui Dumnezeu, când văzu însă ce vrea mulțimea înfuriată, chemă în jurul său pe clerici, luă moaștele sfinților pe care obișnuia să le poarte întotdeauna cu sine, ieși din cort și porunci oamenilor săi să înceteze lupta, zicându-le: „Opriți-vă din luptă. încetați războiul și vărsarea de sânge, căci mărturia Sfintei Scripturi ne învață că nu trebuie să răsplătim răul cu rău. Iată ziua mult dorită a sosit și vremea despărțirii noastre e de față. De aceea fiți tari în Domnul și îndurați cu mulțumire ceea ce el ne va da“. Iar către preoți, diaconi și clericii inferiori, cari stau lângă el, zise: „Bărbați și frați, fiți cu curaj și nu vă temeți de cei ceucid trupul, iar sufletul care trăește veșnic nu-l pot ucide, ci bucurați-vă în Domnul. mergeți cu curaj la moartea vremelnică, ca să puteți împărăți cu Christos în veci“. Pe când își îndemna

ucenicii cu aceste învățături, ca să doriască cunună muceniciei, ceata turbată de păgâni se năpusti peste ei cu săbii și alte arme și-i măcelări pe toți“.

Viața sfântului Bonifaciu de Willibald
(scriitor german din veacul VIII).

Scrisoarea papii Grigore cel Mare către Edelber regele anglo-saxonilor.— „Pentru aceea dă atotputernicul Dumnezeu stăpânire peste popoare celor mai buni dintre oameni, pentru ca prin ei să împartă darurile sale tuturor celor peste cari ei stăpânesc. Știu că așa este cu poporul anglo-saxon, în fruntea căruia stă Majestatea ta, ca din darurile cu care ești dăruit, să se împărtășească și poporul din binefacerile cerului. De aceea, slăvitul meu fiu, păstrează cu îngrijire darul ce ai primit, pentru a răspândi credința creștină între supușii tăi... Iar pe vrednicul nostru de cinste frate, pe episcopul Augustin, care cunoaște regulile mănăstirești și Sfânta Scriptură și este—cu ajutorul lui Dumnezeu—bogat în fapte bune, ascultă-l cu bucurie în toate câte te va sfătui, împlinește-le cu cuget curat și păstrează-le bine în minte, căci dacă îl vei asculta în toate câte-ți spune în numele atotputernicului Dumnezeu, îl va auzi și pe el atotputernicul Dumnezeu mai iute, când se va ruga pentru tine... Îți trimit totodată câteva mici daruri, pe care nu le socoti neînsemnate, căci le primești din mâinile binecuvântate ale sfântului apostol Petru“.

Migne, Patrologia latină vol. 77. XI, c6.

La lecțiunea 49.

Enciclica lui Fotie către patriarhii răsăriteni.— „...Lângă aceștia încă și cel al bulgarilor neam barbar și urător de Christos, la atâta blândețe și cu-

noștiință de Dumnezeu s'a plecat, cât depărtându-se de la demoni și de la obiceiurile cele părintești și lepădând înșelarea credinței elinești, s'au altoit prea slăvit în credința christianilor. Ci o viclean și zavistnic și fără de Dumnezeu sfat și lucru! că o povestire ca aceasta fiind pricina de bune vestiri, se mută în mâhnire, schimbându-se veselie și bucuria în plâns și în lacrimi. Că încă nu erau doi ani de când acel neam cinstiă credința cea dreaptă a christianilor și bărbați cu rea credință și vrednici de urâciune (că cum cineva drept credincios fiin îi va numi?), bărbați ieșind dintr'un întunec (că ai părții apusului erau nașteri) vai! cum voi povesti celelalte? Aceștia la neamul de curand înfipt în dreapta credință și de curând întărit ca o săgeată de fulger, sau ca un cutremur, sau ca o mulțime de piatră, iar mai potrivit zic ca un porc sălbatec, sărind în via Domnului, cea iubită și de curând sădită, șicu picioarele și cu dinții, adică cu cărările viețuirii celei rele și cu stricarea dogmelor, cât despre a lor îndrăzneală, păscând-o, o au stricat. Că de la dogmele cele drepte și curate și ale credinței cei fără de prihană a christianilor, cu vicleșug s'au ispitit să-i strice și să-i smulgă. Și întâi pre ei fără de lege i-au mutat în postirea sâmbetelor.... Apoi pre săptămâna dintâia postului tănuind-o de la celălalt post, i-au tras la sorbirea de lapte într'ansă și la hrana de brânză și la mâncarea celor de asemenea. De aici, lărgindu-le calea căcăilor de porunci și răzvrătindu-i și din cărarea cea dumnezească și împărătească. Încă ceice multe fecioare fără de bărbat le-au arătat muieri și muieri hrănitore de copii ai căror tată nu se vedeà, aceștia au făcut a se scârbi și a se întoarce și de către presbiterii cei împodobiți cu nuntă după lege, de cei cu adevărat preoți ai lui Dumnezeu.... După acestea și pre cei unși de preoți cu mir nu se cutremură ei a-i unge cu mir a doua oară, episcopi pre sine vestindu-ne și lucruri ciudate grăind, cum că adecă ungerea preoților este nefolositoare și în zadar se face. Oare este cineva care să fi auzit astfel de nebunie, care ar îndrăzni nebunii a o face nu s'au sfiit, ungând a doua

oară pe cei ce odată s'au uns cu mir și pre tainele cele prea sfinteși dumnezezești ale christian minciună mare și în răs mult aducându-le și batjocorindu-le. Și pricina cea înțeleaptă a celor cu adevărat neînvățați este aseasta: Nu este slobod, zic ei, preoților a sfinți cu mir pre cei botezați, că numai arhierilor s'au legiuit. De unde este legea? Cine este puitorul de lege? Carele din apostoli, ori din părinți, ori din soboare? Sau unde și când s'au făcut soborul și cu ale căror hotăriri au întărit? Nu este slobod preotului să pecetluiască cu mir pre cel ce se botează? Deci dar, nici a boteza nicidecum, nici a lucra cele preoțești... Cu sfințenie săvârșește stăpânescul trup și sânge a lui Christos, și pre ceice mai înainte s'au învățat tainele, singur ei îi sfințește și botează, cum dar nu va sfinți ungând și cu mir cel ce acum să săvârșesc, adică se botează? Botează preotul, dar curățitor săvârșind celuia ce să botează.

Cum dar rădici de la el paza și pecetea curățeniei, al cărui săvârșitor este el? Iar de-i rădici de la el pecetea, nici îi da voie să slujiască darului, nici să boteze pe cineva, ca preotul tău fiind împodobit cu goale numiri să te arate pe tine episcop și căpetenie al aceeaș cete a lui (adică fără de dar ca și el). Încă nu numai aceste fărădelegi s'au abătut de fac, ci și ceea ce este vârful răutăților și la aceasta s'au suit. Că lângă necuviințele cele zise și prea sfântul simbol, carele după toate hotăririle cele sobornicești și de atoață lumea nebiruită are putere, ei cu socoteli stricate și cu cuvinte răzvrătite și cu îndrăzneală mare s'au ispitit să-l strice. O meșteșugiri ale vicleanului! Și zic de obște că Duhul Sfânt nu numai din Tatăl, ci și din Fiul să purcede. Cine vreodată a auzit acest fel de cuvânt ieșind de la cei ce eu căzut întru necredință cândva? Care șarpe viclean a vărsat aceasta în inimile lor?...

A lui Fotie Patriarhul Constantinopolului
epistolie de obște, tălmăcită de
Mitropolitul Grigore, Buzău 1832.

TABLA MATERIEI

		Pag.
	Prefața ediției întâi	V
	Prefață la ediția doua	VII
Lecțiunea	1 Cauzele care au înlesnit răspândirea creștinismului	—
"	2 Starea politică și morală a iudeilor	6
"	3 Starea politică și morală a păgânilor. Așteptarea lui Mesia	12
"	4 Mesia și învățatura sa	17
"	5 Sărbătoarea Cincizecimii. Intemeierea bisericii creștine. Răspândirea creștinismului prin apostoli	23
"	6 Activitatea sfântului apostol Pavel. Sinodul apostolic	27
"	7 Activitatea celorlalți apostoli. Răspândirea creștinismului după apostoli în Asia, Africa și Europa	32
"	8 Persecuțiuni contra bisericii din partea iudeilor. Dărâmarea Ierusalimului și împrăștierea iudeilor	39
"	9 Persecuțiuni contra bisericii din partea păgânilor	43
"	10 Persecuțiuni contra bisericii din partea păgânilor (continuare)	48
"	11 Atacuri din partea filosofilor păgâni. Apologetii creștini	54
	Invățătura bisericii.	
"	12 Canonul cărților sfinte. Tradițiunea. Simboalele bisericii	59
	Erezii și secte.	
"	13 Origina eresurilor. Ereticii iudaizatori	64
"	14 Gnosticismul. Origina și caracterul lui	69
"	15 Gnosticii timpurilor apostolice. Gno-	

		sticii alexandrini și sirieni. Manihei- smul	74
Leftiunea	16	Montanismul. Antitrinitarii sau mo- narhienii. Chiliasmul	79

Știința teologică.

"	17	Bărbații apostolici	83
"	18	Școala antiohiană și africană	88
"	19	Școala alexandrină și asiatică	92
"	20	Cler și mireni, episcopi, preoti și dia- coni, ipodiaconi, citești, cântăreți; a- coluți diaconese	97
"	21	Alegerea clericilor, întreținerea lor . Raportul dintre episcopi	102

Cult și disciplină.

"	22	Caracterul cultului Noului Testament. Părțile constitutive. Locașurile sfinte .	103
"	23	Sărbătorile. Cărtia pentru timpul ser- bării Paștelor	111
"	24	Săvârșirea sfințelilor taine	116
"	25	Disciplina biseticească în privința pri- mirii celor căzuți dela biserică	121
"	26	Vieța creștinilor și obiceiurile creș- tine. Asceții	125

Triumful Creștinismul.

"	27	Biserica în timpul lui Constantin cel Mare și al fiilor săi	131
"	28	Biserica în timpul lui Iulian Apostatul, al lui Teodosie și al lui Justinian	135
"	29	Răspândirea creștinismului în Africa și Asia	141
"	30	Răspândirea creștinismului în Europa și în special creștinarea galilor	145
"	31	Creștinarea germanilor	150
"	32	Creștinarea slavilor	155
"	33	Creștinarea slavilor (urmare). Crești- narea ungarilor. Nenorocirile cauzate de năvălirile barbarilor	159

Eresurile.

"	34	Eresul lui Arie și sinodul I ecumenic. Arianismul după sinodul I în apus	164
---	----	---	-----

		Pag.
Lecțiunea	35 Eresul lui Macedonie și sinodul II ecumenic	160
"	36 Pelagianismul. Semipelagenii. Pelagianismul și sinodul Cartaginei	173
"	37 Eresul lui Nestorie și sinodul III ecumenic	178
"	38 Eresul monofiziților și sinoadele ecumenice IV și V. Secte monizite: iacobiti, coptii și armenii	182
"	39 Monoteliții. Sinodul VI ecumenic	187
"	40 Eresul iconoclaștilor. Sinodul VII ecumenic. Eresul pavlicienilor	191

Cultura teologică.

"	41 Școalele teologice în secolul IV și V. Școala alexandrină și antiohină. Re-prezentanții	197
"	42 Școala siriană. Cultura teologică în apus în secolul IV și V.	203
"	43 Starea culturii teologice în răsărit și apus în veacurile VI și VII. Cauzele decăderii ei.	208

Organizarea bisericii.

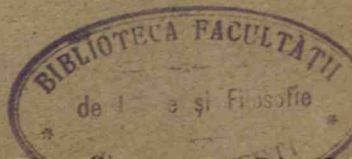
"	44 Raporturile dintre biserică și stat în veacurile IV—IX în răsărit și apus. Ierarhia bisericească. Căsătoria și celibatul clerului. Celibatul în apus și urmările lui	213
"	45 Patriarhii. Sinoadele, ca formă supremă de ocărnuire în biserică. Patriarhul Constantinopolului față de ceilalți patriarhi.	219

Serviciul Divin.

"	46 Observațiuni asupra serviciului divin în răsărit. Particularități introduse în apus: azimă, organe, missae privatae.	224
---	---	-----

Vieța creștină.

"	47 Posturile. Monahismul în răsărit și apus. Vieța creștină în apus în veacurile IX—XI.	229
---	---	-----

„	48	Disciplina bisericească. Excomunica- rea. Interdicția. Judecata publică. Con- gregațiunile în apus	235
„	49	Cauzele shismei între biserica de ră- sărit și cea de apus	240
„	50	Continuarea certelor. Despărțirea celor două biserici (1054)	245
		PRINCIPALELE EPOCI ISTORICE.	251
		ANEXE	253

